بەناوی ((ژیان))ەوە

ئەریك فرۆم

بەناوی ((ژیان))دوە

وەرگێڕانی
ئازاد بەرزنجی

چاپی دووەم
سلێمانی   ٢٠٠٣

بەناوی ((ژیان))ەوە

بابەت: فەلسەفی

نوسینی: ئەریك فرۆم

وەرگێڕانی: ئازاد بەرزنجی

تیراژ: دانە

ژمارەی سپاردن: ی ٢٠٠٣

چاپی: دووەم

پێڕست

پێشەكی

كاتێك (پۆڵ ڕۆبنسۆن) كتێبی (چەپی فرۆیدی) ی بڵاوكردەوە خوێنەرانی تووشی سەرسوڕمان كردبوو، چونكە لەناو لیستەی چەپو رادیكالیەتی فرۆیدیدا ناوی بیریارێكی بەناوبانگی فەرامۆش كردبوو كە ئەستەمە بتوانین نكووڵی لە قووڵی ئەندێشەو تێڕوانینی ڕەخنەگرانەی بۆ دنیا بكەین... ئەو بیریارەش ((ئەریك فرۆم)) ە.

((ئەریك فرۆم)) یەكێكە لەو بیریارانەی لە دەیەكانی ((١٩٣٠)) دا لە زانكۆی فرانكفۆرت وانەیان دەوتەوەو پێكەوە بڵاوكراوەیەكیان دەردەكرد كە تایبەت بوو بە لێكۆڵینەوەی فەلسەفیو كۆمەڵایەتی.. ئەم گروپە ئەمڕۆ بە بیریارانی ((قوتابخانەی فرانكفۆرت)) دەناسرێن. گروپێك كە دەیانویست لە دوای ئەزمونی ستالینەوە و بە هۆی دەستكەوتەكانی فكری مۆدێرنەوە جارێكی دی بگەڕێنەوە بۆ ماركسو (ماركس) لەو خوێندنەوە دەقیە ڕزگار بكەن كە چەند بووە هۆی لەدایكبوونی ستالین، هێندەش بە شێوەیەكی سەرسوڕهێنەر بووە هۆی مردنی هەموو ئەو خەونانەی مژدەی سەرهەڵدانی دابوون. لەم ئاستەدا فرۆم ڕووی كردە ئەو ئاسۆ تازانەی میتۆدەكانی ((فرۆید)) كردبوویانەوەو هەوڵی دا شیكردنەوەی دەروونی كە دامەزرێنەرەكەی لە بنەڕەتدا بۆ تێگەیشتن لە تاك دایمەزراندبوو، دەوڵەمەند بكات بەو تێڕوانینە سۆسیۆلۆجیەی لە جەوهەرو ناوەرۆكدا لە ژێر كاریگەریی ((ماركس)) دایە. ((فرۆم)) لە چاوپێكەوتنێكدا (كە وەرگێڕانە كوردیەكەی لەم كتێبەدا دەخوێننەوە) دەڵێت كە پڕۆژەكەی بریتی‌یە لە دۆزینەوەی ئەو پەیوەندیە شاراوەیەی لە نێوان بوداو مەسیحو باخۆفنو فرۆیدو ماركسدا هەیە. بەڵام ئەم ڕستەیە هەڵخەڵەتێنەرە گەر وا تێبگەین كاری فرۆم

تـەنها وتنـەوەی بـیرو ڕا هاوبەشـەکانی ئـەو پیـاوە دیذیـو بیریارانەیـە، بـەڵکو ڕاسـتتروایە بڵـێین فـرۆم لـە ڕێگـەو بـە هـۆی ئـەو بیریارانـەوە تێزێکـی تـازە بەرهـەم دێنێــت کــە تایبەتــە بــەخۆی. تێزێــك کــە ڕخنــەگرە لەئاســتی دنیــادا و هیومانیسـتانەیە لـە ڕووی ئەخلاقیەوەو گۆڕانخـوازە لـە ئاسـتی سیاسیدا. لێـرەوە ئەو چەند ڕستە کورتەی ((پۆڵ ڕوبنسون)) لە پێشەکەی کتێبەکەیدا کردویەتی بە بەهانــە بــۆ فــەراموش کردنــی نــاوی فــرۆم، تــا ڕادەیــەکی زۆر بــێ ویژدانیــە. ((روبنسـون)) دەڵێـت: ((چـەند جارێـك پرسـیارم لێ کـرا بۆچـی ئـەم لێکۆڵینەوەیـە ((ئـەریك فـرۆم)) ی فـەراموش کـرد کـە وەك یـەکێك لـە شۆڕشـگێڕانی قوتابخانـەی شیکردنەوەی دەروونـی، ناوبـانگێکی گـەورەی بـۆ خـۆی پێکـەوە نـا. وەڵامـی ئەمـە ئاسـانە: بـێ گومـان فـرۆم لـەڕووی سیاسـیەوە لایـەنگری چـەپی فرۆیدیـە، بـەڵام پارێزگـارێکی دەمـارگیرە سـەبارەت بـە مەسـەلەی ((جـنس)) و نکـوڵی لـەو گرنگیـە دەکـات کـە فرۆیـد بـۆ جنسـی دانـاوەو ئـەو نرخـەش کـە ((ڕایـش)) و ((ڕوهـایم)) و ((مارکوزە)) بە جنسیان بەخشیوە(١) ئەگەر چی ڕاستە فرۆم وەك فرۆید گرنگی بە مەسەلەی جنس نەداوە بەڵام کورتکردنەوەی جیاوازیی نێوان ئەم دوو بیریـارە بـۆ مەسەلەی جنسی تا ڕادەیەك کارێکی نازانستیانەیە. لە بنەڕەتدا جیاوازیی نێوان فـرۆمو ئـەو بیریارانـە لەسـەر دژ بـوون یـان لایـەنگیری و گرنگـی دان بـە مەسـەلەی جنسی نیە (وەك ((روبنسون)) دەیەوێت دەری بخات) بەڵکو جیاوازیەکی سـەرەکی هەیـە لـە تێڕوانینـی هـەر یەکێکیانـدا بـۆ مـرۆڤ. ((فـرۆم)) هـەرگیز ئـەو بڕوایـەی فرۆیـدی قبـوڵ نـەدەکرد کـە پێـی وایـە ئـەزمونو پێویسـتیی جنسـی بزوێنـەرو دروســت کــەری ســەرەکیی کەســێتیی مرۆڤــە. ئــەو بەریانــە سۆســیۆلۆجیە مارکسـیەی فـرۆم لێـی هـاتبووە دەرێ، ڕێگـەی لێ دەگـرت ((جـنس)) بەتاکـە بزوێنـەری سـەرەکی مـرۆڤ دابنێـت. لێـرەوە چـەند جارێـك لـە نوسـینەکانیدا ئـەو ڕەخنەیەی دوو بارە کردەوە کە لە نمونەی مرۆڤی فرۆیدی دەگرت. بەبڕوای فرۆم نمونەی ئەو مرۆڤەی فرۆید (لە کارەکانی سەرەتایدا) لـە بـەردەم خۆیدا دایـنابوو، دەربڕینێکـی سـایکۆلۆژیی ئـەو مرۆڤـەبوو کـە بـازاڕی سـەرمایەداری بەرهـەمی

هێنابوو: وەك چۆن هەموو کەسێك لەبازاڕدا تەنها بە دوای سودو قازانجی خۆیدا دەگەڕێتو لەو پێناوەشدا پەیوەندی بەکەسانی دیەوە دەکات، هەروەها فرۆید (بە بڕوای فرۆم) مرۆڤی وەك کەسێك دەبینی کە بەدوای تێرکردنی ئارەزووە جنسیەکانیدا دەگەڕێتو تەنهاش لەو پێناوەدا پەیوەندی بەکەسانی دیەوە دەکات، واتە پەیوەندی نێوان مرۆڤەکان پتر لە سەر بناغەی تێرکردنی ئارەزووە سەرکوت کراوەکانە. لەم تیۆرەیەدا مرۆڤ وەك بوونەوەرێکی خود پەرستو تەنیاو جیا لە کۆمەڵ دەردەکەوێت کە تاکە خەمی سەرەکی تێرکردنی ئارەزووە جنسیەکانیەتی... خاڵێك کە فرۆم ئامادە نەبوو قبوڵی بکات، ئەو بە زمانێك کە بیری مارکسمان دەخاتەوە دەڵێت: ((پەیوەندیی مرۆڤو کۆمەڵگا وەستاو نیە. ناتوانین بڵێین تاکە کەس بە کۆمەڵێك غەریزەوە لە شوێنێکدا ڕاوەستاوەو کۆمەڵیش وەك شتێکای جیا کە ئارەزوەکانی تێریان سەرکوت دەکات، لە شوێنێکا دی! گەرچی هەندێك پێداویستی وەك برسێتی و تینوێتی و غەریزەی جنسی لە هەموو مرۆڤێکدا هەیە، بەڵام ئەو ئارەزوانەی سروشتی مرۆڤ دیاری دەکەن وەك عەشق، نەفرەت، شەهوەتی دەسەڵاتو ئارەزوی تەسلیم، هەموو ئەمانە بەرهەمی پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتین... جوانترین یان ناشرینترین ئارەزوەکانی مرۆڤ بەشێك نین لە سروشتێکی نەگۆڕو بایۆلۆجی، بەڵکو لەو ڕەوتو پرۆسەی کۆمەڵایەتیەوە سەرهەڵدەدەنی کە دروستکەری مرۆڤە))(٢)، واتە فرۆم هەرگیز ئەوە قبوڵ ناکات بڵێین مرۆڤ بە درێژایی قۆناغە مێژوییەکان دەتوانێت یەك شوناسو ماهیەتی هەبێت بەڵکو هەر قۆناغێکی کۆمەڵایەتی . ئابووریی دیاریکراواو سایکۆلۆجیای دیاریکراوی خۆی بەرهەم دێنێ.. لێرەوە فرۆم بڕوای وایە ئەو مرۆڤەی فرۆید سیماکانی دیاری دەکات تا ئەو شوێنە ڕاستە کە بڵێین بەرهەمی سیستمێکی کۆمەڵایەتی – ئابووریی دیاریکراوە کە ئەویش سەرمایەداریە. بەم مانایەش فرۆم بڕوای وایە فرۆید لەگشت کەسێك زیاترتوانیویەتی بە وردی سایکۆلۆژیای ئەو مرۆڤە بخوێنێتەوە کە بەرهەمی سەرمایەداریە.. مرۆڤێك کە تەنها بیر لە ئارەزوەکانی خۆی دەکاتەوە و بەردەوام لە ململانێدایە لەگەڵ

کۆمەڵدا. بەڵام گرفتی فرۆید (بەبڕوای فرۆم) لە ویوە دەست پێدەکات کە بڕوای وایە ئەو پێناسەیەی بۆ مرۆڤ کردویەتی بۆ هەموو سەردەمو قۆناغەکان دەگونجێتو سەرنجی ئەوەنادات هەر قۆناغێکی دیاریکراو سایکۆلۆژیای مرۆڤەکان بە شێوەیەکی دیاریکراوو جیاواز دەکێشێت. بە مانەیەکی دی وەك چۆن لای مارکس ئەوە بوونی کۆمەڵایەتیەیە، هۆشیاری کۆمەڵایەتی دەست نیشان دەکات، هەروەاش لای فرۆم ((ئەوە شێوەی ژیانی مرۆڤە، کەسێتی مرۆڤ دەست نیشان دەکات... شێوەیەك کە لە منداڵیدا بە هۆی خێزانەوە (کەنوێنەری هەموو چۆنایەتیەکانی کۆمەڵە) بەرەو ڕووی بۆتەوە)) (٣) بەبڕوای فرۆم تەنانەت فرۆیدیش لە دواکاریەکانیدا پاشە کشەی لەو تێڕوانینە کردبوو کە پەیوەندی مرۆڤوکۆمەڵگا وەك ڕوو بەرێکی پێك دادان تەماشا دەکات کە هەرکەس تیایدا بە دوای قازانجی خۆیدا دەگەڕێت، چونکە فرۆید لە دواکاریەکانیدا دەیگوت ((ئامانجی ئیرۆس یەکگرتنو یەکپارچەیی خانەکانەولە مەش گرنگتر ئامانجی ژیاری بەوە دانا کە دەیەوێت پارچەکانی مرۆڤایەتی لە یەکە یەکی گەورەدا پێکەوە گرێ بدات))(٤) بەبڕوای فرۆم تیۆرەی غەریزەی ئیرۆس کە فرۆید لە دواکارەکانیدا کردی بە بزوێنەری سەرەکی مرۆڤ، کۆڕانێکی بنەڕەتی بەسەر سیماکانی ئەو مرۆڤەدا هێناوە کە فرۆید لە کارەکانی سەرەتایدا کێشابووی.. چونکە لەم تیۆرەدا ((چیدی مرۆڤ وەك ئامێرێکی تەنیاو خود پەرست دەرناکەوێت، بەڵکو زیاد لەهەموو کاتێك لە پەیوەندیدایە بەکەسانی دیەوە و بە هۆی غەریزەکانی ژیانەوە دەجوڵێت، کەوای لێ دەکەن پێویستی بە یەکێتی لەگەڵ کەسانی دیدا هەبێ، ژیانو عەشقو پەرەسەندن، یەك شتنو زۆر قوڵترو بونیادی ترن لەشادیو مەیلی جنسی))(٥).

فرۆم لەو تێڕوانینەوە کە مرۆڤ بەر لە هەرشتێك بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتیە، بڕوای وایە گەورەترین گرفتی مرۆڤ بریتیە لە دۆزینەوەی جۆرێك لە پەیوەندی بە دنیاوە. ((وەك چۆن برسیەتی دەبێتە هۆی مردن هەرواش ئەنجامی تەنیاییو جیا بوونەوەی تەواو نەخۆشی دەروونیە))... ((هیچ مرۆڤێك ناتوانێت بێ هاوکاریی

کەسانی دی بژی. لە هەر کلتورو کۆمەڵێکدا کە بەخەیاڵدا دێت، مرۆڤ بۆ مانەوەی خۆی پێویستی بە کەسانی دی هەیە.. تەنانەت ((ڕۆبنسۆن کرۆزۆ)) ش کەسێکی وەك ((جمعە))ی لەگەڵدا بوو... بێ ئەو نەك هەر ڕەنگە ڕۆبنسۆن شێت بوایە، بەڵکو بشمردایە)) (٦). بەلاّم لە تێڕوانینی فرۆمدا چیرۆکی پەیوەندی یان جیا بوونەوەی مرۆڤ لە دنیاو کۆمەڵ، لە هەمان کاتدا چیرۆکی گێڕانەوەی ئازادیە، چونکە مرۆڤ چەند پێویستی بە پەیوەندی کردن بە دنیای دەرەوە هەیە، هێندەش پێویستی بە فەردیەتو خود بوون.. واتە بە ئازادی)) هەیە. لێرەوە بەبڕوای فرۆم کێشەی سەرەکیی مرۆڤ لەو پرسیارەدا خۆی ئاشکرا دەکات: چۆن پەیوەندی لەگەڵ کەسانی دیدا بکەین، بێ ئەوەی ئازادی یان تاك بوونی (فەردیەت) خۆمان لەدەست بدەین؟ ... پرسیارێك کە بووە خەمی سەرەکی یەکەمو گرنگترین کتێبی ((ئەریك فرۆم)): (ڕاکردن لەئازادی) .. کتێبێك کە خوێندنەوەی بۆ هەموو ئەو کەسانە پێویستە کە دەیانەوێت قوڵتر لەو مرۆڤانە تێبگەن کە بڕیار بوو لە دوای ڕۆشنگەریەوە دەرگاکانی ئازادی بکەنەوە، بەلاّم نەك هەر تەسلیمی هێزە تاریکەکان بوونەوە، بەڵکو لەسەر شانی خۆیان هەڵیان گرتنو لەسەر تەختی دەسەلاّت دایان نان. کێ وێنەی ئەو چەند ملیۆن مرۆڤەی لە یاد دەچێت کە لەبەردەم وتارەکانی ((فۆهەرەر)) دا شەیدایانە هوتافیان دەکێشاو بە بڕیارێکی ئەو ئامادە بوون بە دنیایەك باوەڕەوە بۆ کۆمەڵکوشتنی ئەو مرۆڤە نە ناسراوانە بچن کە هەرگیز خراپەیان بەرامبەر نەکردبوون. هەمیشە لە پشت ئەو هەزاران مرۆڤانەی لە ڕێکخستنێکی ئاسنیندا ڕیز دەبنو بە ئاسانی ئامادەی کوشتن دەبن، شتێکی کوشندەتر لە ترس هەیە. فرۆم لە پێشەکیی ((ڕاکردن لە ئازادی)) دا دەڵێت: ((ئێستا بە ناچاری ئەو ڕاستیە دەزانین کە ملیۆنەها مرۆڤی ئەڵمانی بە هەمان شەوقەوە ئازادیی خۆیان دۆڕاند کە باوانیان جەنگیان لە پێناودا کردبوو.

(ملیۆنەها مرۆڤ) لە جیّی ئەوەی داوای ئازادی بکەن، بە دوای ڕێگاکانی ڕاکردن لەئازادی دەگەڕان.. ملیۆنەهای تریش هیچ گرنگیەکیان پێ نەداو بڕوایان وابوو بەرگری لە ئازادی نرخی شەڕکردنو گیان بە خت کردن نیە))(٧). ئەم کتێبە

شۆڕ بوونەوەیە بەناو ئەو هەلو مەرجە سایکۆلۆژیانەی ڕێگا بۆ دەسەلآت گرتنی فاشیەت هەموار دەکەن.. لەم ئاستەشدا کاری فرۆم تەواو کردنی کاری مارکسە. لە کاتێکدا مارکس ئەو هەلو مەرجە ئابوریانەی دەپشکنی کە دەبوونە هۆی بالآ دەستی چینێك ئەوا فرۆم هەلو مەرجە سایکۆلۆژیەکانی دەپشکنێ و بڕوای وایە بێ ئەو هەلەو مەرجە سایکۆلۆژیە سەرمایەداری نەیدەتوانی بناغەکانی خۆی پتەو بکات..، بە مانایەکی دی بۆ سەرمایەداری تەنها شێوەیەکی ڕێکخستنی ئابووری پێویست نیە بەڵکو لەوەش گرنگتر سایکۆلۆژیایەکی مەسرەفکەرو ئارەزووی ناوبانگ دەرکردنو کارکردن پێویستە بۆ ئەوەی سەرمایەداری بتوانێت خۆی سەقامگیر بکات. فرۆم بۆ دروست بونی ئەم سایکۆلۆژیایەش ئەو ئاینزا ڕۆژئاوایانە ئەپشکنێ کە ڕۆڵێکی گرنگیان بینی لە دروست بوونی کەسایەتی تاکی ڕۆژ ئاواییدا... بە تایبەتی ئاینزای ((مارتین لوثەر)) و ((کالون)) لێرەشدا پرۆژەی فرۆم لە پرۆژەی ((ماکس ڤیبەر)) نزیك دەبێتەوە. بەو جیاوازیەوە کە گەر خەمی ((ڤیبەر)) گەڕان بێت بەدوای ئەو ئاینزایانەدا کە ڕێگەیان بۆ ئەو شێوازە لە عەق لآنیەت کردەوە کە بە بڕوای ((ڤیبەر)) تایبەتمەندی سەرمایەداری ڕۆژئاواییە، ئەوا فرۆم لەو ئاینزایانەدا بە دوای ئەو خۆ گونجاندن و ئارەزووی کارو ئیرادەی تەسلیمەدا گەڕا کە مەرجی سایکۆلۆژی سەرمایەداری بوون. بۆ ((ڤیبەر)) ئەوە گرنگ بوو تێبگا چی بووە هۆی ئەوەی ((شتە پیرۆزەکان لەگەلٚ شتە دنیاییەکانو ئیمان لەگەلٚ ساماندا ڕێك بکەون))(٨). لە کاتێکدا بۆ فرۆم گرنگ ئەوە بوو تێبگا چی بوو وای لێکرد جارێکی دی مرۆڤ ئامادەی تەسلیم کردنەوەی ئەو ئازادیە بێت کە لەدوای ڕێنسانسو ڕۆشنگەریەوە وا دەزانرا بە دەستی هێناوە. بەلآم ئەبێ ئەوە بڵێین لە تێڕوانینی فرۆمدا هیچ تەسلیم بوونێك بێ هەست کردن بە وەڕسیو بێ هوودەیی ناتوانێ ڕوو بدات. تەسلیم بوون نەك هەر کۆتاییەك بۆ پرسیارو گەڕانەکانی مرۆڤ دانانێت بەڵکو سەرەڕای ئەوەش دەبێتە هۆی پەشێویی دەروونی. چونکە وەك چۆن مرۆڤ ناتوانێ بێ پەیوەندی کردن بە دنیاو کەسانی دیەوە بژی، هەرواش ناتوانێت بێ پەشێویو نەخۆشی

دەروونـی تەسـلیمی هێـزە دەرەكیـەكان بێـت. دوا جـار چـونكە خواسـتی ئـازادیو خـود بـون هێنـدەی پەیوەنـدی كـردن بـە كەسـانی دیـەوە، بـۆ مـرۆڤ پێویسـتە. بـەم مانایـەش فـرۆم بـڕوای بـە دیالـەكتێكی دەروونـی هەیـە: لـە لایـەك پێویسـتی بـە پەیوەندی كردنو لە لایەكیش پێویستی بە ئازادییە. گەر پەیوەندیەكان ئازادی زەوت بكـەن دەبنـە هـۆی پەشـێوی دەروونـی... بـە شـێوەیەك كـە لـە دوا جـاردا مرۆڤـەكان ناچـار دەكـات بـە دوای شـێوازێكی تـری پەیوەندیـدا بگـەڕێن كـە زیـاتر دەرفەت بۆ ئازادیان بهێڵێتەوە. بە مانایەكی دی خواستو ئارەزوی ئازادیو خـود بوون لە تێڕوانینـی فرۆمـدا هـەمان حوكمی غـەریزەی هەیـە لـە تێڕوانینـی فرۆیـدا. لای فرۆیـد غـەریزە بنەڕەتیـەكان لـەلای كۆمەڵـەوە سـەركوت دەكـرێن. بـەڵام بـەم سەركوت كردنە فشاری غەریزەكان تەواو نابێ، بەڵكو مرۆڤ ناچار

دەكـات (ئەگـەر ڕێگـەمان بێـت ئـەم دەبڕینـە بـەكار بهێـنین) بـە شـێوەیەكی دیبلۆماسـی ڕێگەیـەكی دی بدۆزنـەو.. پرۆسـەیك كـە لـەدوا شـیكردنەوەدا دەبێتـە هۆی بنیاد نانی ژیار. لای فرۆم هەمان هاوكێشـە بـەڵام بـە زمانێكی جیاواز خـۆی ئاشكرا دەكات: مرۆڤ ناچارە بە پەیوەندی. بەڵام پەیوەندیە مێژووییەكان دەبنـە هـۆی لـە دەسـتدانی یـەكێك لـە بنـەڕەتی تـرین خواسـتەكانی مـرۆڤ كـە ئـەویش خواسـتی ئـازادیو خـود بوونـە.. ئەمـەش لـە دوا جـاردا دەبێتـە هـۆی ئـەوەی مرۆڤەكان بە دوای پەیوەندیی نوێدا بگەڕێن و پەیوەندیە كۆنەكان جێ بهێڵن.. پرۆسەیەك كە لەدوا جاردا دەبێت بگات بە دۆزینـەوەی پەیوەندیـەكی تەندروست كـە پارێزگـاریی ئـازادیی مرۆڤەكان دەكـات. ئەگـەر چـی ئەمـە شـتێك نیـە فـرۆم بـە ڕاشكاوی دركاندبێتی بەڵام دەتوانین لە ژێر نوسینەكانیەوە بیخوێنینەوە.

فرۆم لە كتێبی دووهەمیدا بە ناوی ((مرۆڤ بۆ خودی خۆی)) هـەر لـە سـەرەتاوە دەست دەكات بەباسكردنی پەشێویە دەرونیەكانی مرۆڤی ئەم سـەردەمە: مروڤی ئەمڕۆ هەست بە ئاسایش ناكات و زیاتر توشی سەرلێشێوان بووە. كـارو كۆشـش دەكـات بـەڵام لـە چالاكیەكانیدا هەسـت بـەبێ هـوودەیی دەكـات لـە كاتێكـدا هێـزو توانای بەسەر مادەدا زیادی كردووە بەڵام لـە ژیـانی تایبـەتی خۆیـدا، خـۆی بـەبێ

توانا دەبینێت))(٩). فرۆم لەم کتێبەدا هەوڵ دەدات ئەخلاق لەسەر بناغەیەکی هیومانیستانە دابمەزرێنێو بڕوای وایە لە هەموو مرۆڤێکدا جگە لەو ویژدانەی ناوی دەنێ ((ویژدانی دەسەڵاتخوان)) (ئەوەی فرۆید ناوی نا ((بەرزەمن)))، ویژدانێکی هیومانیستانە هەیە کە بریتیە لە ((دەنگی خودی ڕاستی خۆمانو بانگهێشتمان دەکات بۆ گەڕانەوە بۆ خود.. بۆ ژیانێکی پڕ بەرهەمو بۆ پەرەسەندنێکی هاوئاهەنگ.. واتە بانگهێشتمان دەکات بۆ ئەوەی ببین بەوەی بە زەبر (بالقوە) هەین))(١٠). بەبڕوای فرۆم ئەخلاق کۆمەڵێك ڕێسای دیاری کراو نیە کە لەدەرەوە بەسەر مرۆڤدا سەپێنرابێت، بەڵکو ئەخلاق بریتیە لە هەوڵدانی مرۆڤ بۆ ئەوەی خودی خۆی بێتوتەسلیمی ئەو پەیوەندیانە نەبێت کە ئازادیی زەوت دەکات. خود بوون لە تێڕوانینی فرۆمدا بریتیە لە تەقاندنەوەی توانا بەزەبریەکانی مرۆڤ لەڕێگەی کارایی‌و بەرهەرم هێنانەوە. لێرەوە بڕوای وایە ((گرفتی ئەخلاقی ئەم سەردەمە گرنگی نەدانو بێ هودەیی مرۆڤەبەرامبەر بەخودی خۆی))(١١) ئەو مرۆڤەش کە خودی خۆی لەدەست دەدات دەبێتە هۆی پەشێویی دەرونی (وەك لەسەرەوە باسمان کرد) ئالێرەدایە مەسەلەی ئەخلاقو مەسەلەی ئازادی بەیەك دەگەن... لێرەوە فرۆم لە پێشەکی ئەمەکتێبەدا دەڵێت: ((مرۆڤ بۆ خودی خۆی)) بەردەوامی پرۆژەی ڕاکردن لە ئازادیە. لە نەسکی یەکەمی ئەم کتێبەدا دەڵێت: ((مرۆڤ بە هۆی عەقڵەوە جیهانێکی مادیی وای دروست کردووە کە لە خەونو ئەفسانەی پەریەکانو یۆتۆپیای تێپەڕاندووە. هێزە فیزیکیەکان بەشێوەیەك کۆنترۆڵ کراون کە مرۆڤ دەتوانێت هەلو مەرجێکی پێویست بۆ ژیانی شایستە بە مرۆڤو پڕ بەرهەم بۆ خۆی دەستەبەر بکات. ئەگەر چی مرۆڤ بە هەندێك لە ئامانجەکانی‌نەگەیشتوە بەڵام گومانی تێدا نیە ئەم ئامانجانە ئێستا لەبەر دەستدان. ئێستا بۆ یەکەم جار مرۆڤ دەتوانێت بزانێت کە یەکیەتی ڕەگەزی مرۆڤ چی دی خەونو خەیاڵ نیە، بەڵکو ئەگەرێکی واقعیە. کەوابوو ئایا مرۆڤ مافی ئەوەی نیە کە شانازی بەخۆیەوە بکاتو بڕواو هیوای بە ئایندەی مرۆڤ هەبێت؟))(١٢) لە دوا نەسکی ئەم کتێبەدا وەڵامی ئەم پرسیارانە بە

ئیجـابی دەداتــەوەو بــڕوای وایــە ((قۆنــاغی ئێســتا قۆنــاغێکی گواســتنەوەیە. سەردەمی ئێمە دەرەنجامو سەرەتایەو لە هەناوی خۆیدا هەڵگری گەلێك توانایـە)). بەم مانایەش ئەگەر چی فرۆم ڕەخنە لە هەندێك لە تێزەکانی ڕۆشنگەری دەگرێت، بـەڵام بڕێکــی زۆر لــەو خۆشـبینیو ئومێدەواریـیــە سەردەمیڕۆشـنگەری لەگـەڵ خۆیــدا هــەڵگرتوون، لــە ڕاسـتیدا ئــەو خۆشـباوەڕیو خۆشـبینیەی ڕۆشـنگەری بەرامبەر بە عەقڵ هەیبوو، فرۆم بەو ناکۆکیە دەرونیانەی هەیە کە پاڵنـەری مـرۆڤن بۆ دوخێکی تەندروستتر. بە ڕاستیش مەسەلەی ئومێد یەکێکە لـەو مەسـەلانەی فرۆم کتێبێکی تایبەتیی بۆ تەرخان کردووە بە ناوی ((شۆڕشی ئومێد)) ەوە. لای ئـەم بیریـارە ئومێـد چاوەڕوانکردنی ئاینـدە نیـە بـەو مانایـەی ((چاوەڕوانکردنی ڕوداوێك بێت کە سبەینێ یان ساڵێکی دی یان سـەردەمێکی دی دێتـەدی))(١٣) . چونکە بەبڕوای فرۆم لەپشت ئەم جۆرە ئومێدەوە ((بت پەرستیی ئایندەومێـژوو و بـاوان ڕادەوەسـتێت. بـت پەرسـتیەك کـە لەشۆڕشــی فەرەنسـیو خـەڵکانی وەك روبسپیرەوە دروست بوو. کە ئایندەی وەك بتێك دەپەرست))(١٤). بەبڕوای فـرۆم ئومێــدواری واتــە: ((هــەموو کاتێــك ئامــادە بــوون بــۆ ئــەو شــتەی کــە لــە دایــك نــەبووە))(١٥). ((ئومێــدواری حاڵــەتێكو چــۆنایەتیەکی بوونــە.. ئامادەییــەکی دەروونیـە.. ئامادەییـەکی کۆبـۆوەو هێشـتا مەسـرەف نـەکراو بـۆ کـارایی)). بـەم مانایـەش ((کاتێـك ئومێـد لـەناو دەچـێت ژیـان بـە زەبـر یـان بـەکردەگی لـە نـاو دەچێت)). لێرەوە فرۆم ئومێدەواری بەیەکێك لە هەرە پێویستیە زیندوەکانی مـرۆڤ دادەنێـتو لـەم کتێبـەدا هـەموو ئـەو دەرەنجامـە وێرانکاریانـە دەخوێنێتـەوە کـە نائومێـدی بـۆ مرۆڤـی دروسـت دەکـات، بـەڵام لێرەشـدا فـرۆم لـەوە ئاگادارمـان دەکاتـەوە کە ئومێدواری یـان نائومێدیی تاکە کـەس دەرەنجـامی ئومێدواری یـان نائومێـدیی ئـەو کۆمەڵـە یـان چینەیە کـە مرۆڤ تیایـدا گـەورە دەبێـت ((کەسێك کـە لـەریێی ئـەزموونی خۆیـەوە ئومێدەوار دەبـێ کاتـێ دەبینـێ کۆمـەڵ یـان چینەکەی ئومێدی خۆی لە دەست داوە، ئەوا ئەویش نائومێد دەبێت))(١٦).

لە ڕاستیدا فرۆم هەمیشە لە نوسینەکانیدا لە تاکەوە بۆ کۆمەڵو لە کۆمەڵەوە بۆ تاك دەگوێزێتەوە... بە شێوەیەك ناتوانین بە وردی تێبگەین فرۆم چ لایەکیان تاوانبار دەکات: تاکە کەس کە توانا بەزەبریەکان ناخاتە گەڕ یان ئەو سیستەمە کۆمەڵایەتیە- ئابوریەی تاکە کەس لە ژێر کارتێکردنیدایە؟ بە بڕوای ((هربرت مارکوز)) ئەگەر چی فرۆم ئاماژەی خێرا بۆ هەلو مەرجە کۆمەڵایەتیەکان دەکات بەڵام پتر ئەو تاکە کەسە تاوانبار دەکات کە فرۆم خۆی ئاشکرای کردووە چۆن سیستەمەکە ناچار بە تەسلیم بوونی کەسایەتی خۆی کردووە. لێرەدا ((مارکۆز)) هێرشێکی توند دەکاتە سەر فرۆمو لە خانەی لادەرەکان (تحریفیەت) دا دایدەنێت. لادەرێك کە ئەگەر چی خۆی وەك ڕەخنەگرێك دەردەخات بەڵام ئەمە جگە لە هەڵخەڵەتاندن هیچی دی نییە. چونکە فرۆم ((ئەگەر چی بەشێکی زۆری کتێبەکانی تەرخان کردووەبۆ ڕەخنە لە ((ئابوری بازاڕ)) و ئایدۆلۆژیاکەی کە دەبن بەبەربەست لەبەردەم پەرەسەندنی بەرهەمهێناندا، بەڵام لێرەدا ڕادەوەستێتو ئەم ڕەخنەیە ناگەیەنێتە ئەو جێگەیەی مامەڵەیەکی ڕەخنەگرانە بکات لەگەڵ بەهای بەرهەمهێنانو بەهای کەسایەتیدا کە ڕاستەوخۆی بەهای ئەو کۆمەڵگایان کە لەسەرەتاوە ڕەخنەیان لێگیراوە))(١٧) لێرەوە مارکۆز بڕوای وایە نوسینەکانی فرۆم ((وا لەخوێنەر دەگەیەنن دەکرێت ((بەها بەنرخەکان)) لەو هەلو مەرجەدا پراکتیك بکرێت کەلەسەرەتاوە غەدری لەو بەهایانە کردووە))(١٨). لە ڕاستیشدا تێڕوانینی فرۆم بۆ مرۆڤ گرفتی گەورە دەخولقێنێ. ئەو لە پێشەکیی کتێبی ((ڕاکردن لەئازادی)) دا دەڵێت: ((وەك چۆن مرۆڤ خولقاوی مێژووە، هەرواش مێژوو خولقاوی مرۆڤە)). بەڵام گومانی تێدانییە گرفتەکان لەوە گەورەترن بەم ڕستە شیعریانە چارە سەر بکرێن. چونکە لەلایەك مێژوو وەك خولقاوی مرۆڤێك تەماشا دەکرێت کە بڕیارە خواستی ئازادیو عەشقو (هەموو ئەو ئارەزوانەی فرۆم ناویان دەهێنێت) ئارەزووی ڕیشەیی بن لە دەرونیدا.. لە لایەکیش لەناوسیستمێکی کۆمەڵایەتیو ئابوریدا دەژی کە فرۆم لەهەر کەسێك زیاترو ورد تر دەرەنجامە وێرانکارەکانی لەئاستی سایکۆلۆژیدا باس کردووە. ئایا لێرەدا

دژایەتیەكی قوڵ لە تێڕوانینی فرۆمدا خۆی ئاشكرا ناكات؟ گومانی تێدا نیە تا ئەو دەمەی لە چوارچێوەی تێڕوانینی فرۆمەوە سەرنج بدەین، هیچ دژایەتیەك لە گۆڕێ نیە، چونكە فرۆم سیستمی دیموكراتی كۆمەڵگای سەرمایەداری وەك قۆناغێكی پێشكەوتو كراوەدەنرخێنێو ((بڕوای وایە ژیاری تەكنۆلۆژی بەرەو ئەوە دەڕوات پەیوەندیەكانی دایك سالاری كە لەسەر بناغەی لێبوردنو خۆشەویستی دامەزراوە، بخاتە جێی پەیوەندیەكانی ئەو كۆمەڵگا باوك سالاریەی پێش سەرهەڵدانی دیموكراتی لەئارادا بووە.... چونكە ژیاری تەكنۆلۆژی پێویستی بە كاری كۆیی‌و ڕێكخراو هەیە)) واتە مرۆڤەكان ناچار دەكات بەردەوام لە پەیوەندیدا بن بەیەكەوە.

بەگشتی فرۆم گەرچی ڕەخنەگرێكی كۆمەڵگای سەرمایەداریە بەلاّم خۆشبینە بەرامبەر بەو دەستكەوتانەی دیموكراتیی ڕۆژئاوایی هێناویەتە ئاراوەو بڕوای بە ئایندەیەكی باشترو ئینسانی تر لە ناو هەمان ئەو هەلو مەرجە كۆمەلاّیەتیە ئابوریەدا هەیە... كە لەسەرەتاوە خولّقێنەری كەسایەتیەكی بێ هودەو سامان پەرستو نامۆیە (وەك فرۆم خۆی ئاشكرای كردووە) لە ڕاستیدا فرۆم بێویستی خۆی لە ناو هەمان چوارچێوەی سیستمی سەرمایەداریدا پێشنیار دەكاتو ڕەخنە دەگرێت... كارێك لە دوا دەرنجامدادەبێنە هۆی زیاتر سەقامگیر بوونی سیستمەكە نەك گۆڕینی... ئەمەش ڕەنگە گەورەترین ڕەخنە بێت كە بتوانین لە پرۆژەی ئەم بیریارە بەناوبانگەی بگرین. بەلاّم بەهیچ شێوەیەك ئەم ڕەخنەیە لە گرنگی‌و بەهای فرۆم كەم ناكاتەوە، چونكە كەم كەس هەیە هێندەی ئەو وردبینی‌وقوولّی پیشان دابێت لە شیكرنەوەی دەروونناسی كۆمەلاّیەتیدا. لە ڕاستیدا تێگەیشتنمان بۆ ئەم سەردەمەو بۆ گرێ سایكۆلۆژیەكانی مرۆڤی ئەم سەردەمە، بێ خوێندنەوەی ئەریك فرۆم، تێگەیشتنێكی فەقیرە، لێرەوە وەرگێڕی كوردی بەهەڵبژاردنی بۆ كتێبێكی ئەم بیریارە بەناوبانگە، خزمەتێكی گەورەی خوێنەری كورد دەكات كە تا ئێستاش هیچ سەرچاوەیەكی كوردی لەسەر ئەم بیریارە لەبەر دەستدا نیە، بە تایبەتیش كتێبێكی هەڵبژاردووە كە دەتوانین بڵێین

کورتەی هەموو ئەو بۆ چوونو تێڕوانینانەیە کە فرۆم لە کتێبەکانی تریدا بە درێژی لەسەریان ڕاوەستاوە. ((بەناوی ژیانەوە)) دەکرێت باشترین دەروازە بێت بۆ تێگەیشتن لە زۆربەی تێزەکانی ئەم بیریارە کە یەکجار ترسناکە گەر سەدەی بیست جێبهێڵێنو هێشتا هیچی لەبارەوە نەزانین.

پەراوێزەکان:

١) اليسار الفرويدى – پول روبنسون ت: لطفى فطيم ، شوقى جلال . دار الطليعة للطباعة والنشر . بيروت. الطبعة الاولى ١٩٧٤. ص ,١٩
٢) گريز أز آزادي اريك فروم. ت: عزت ا لـله فولادوند. انتشارات مرواريد . چاپ ششم ١٣٧٠. ص ٣٢و ,٣٣
٣) هـ . س. پ
٤،٥) انا تومى ويرانسازى انسان، اريك فروم – ت: أ. صبورى. نشر فرهنگ . چاپ دوم ١٣٦٤ . ص ,٦٧٣
٦،٧) گريز از آزادي
٨) مدر نيته وانديشه انتقادى . بابك احمدى . نشر مركز . چاپ اول ١٣٧٣ . ص ,٣١
٩،١٠،١١،١٢) انسان براى خويشتن . اريك فروم. ت: اكبر تبريزى . انتشارات كتابخانه بهجت.
١٣،١٤،١٥،١٦) انقلاب أميد . اريك فروم. ت مجيد روشنگر . انتشارات مرواريد . چاپ اول ١٣٢٧
١٧،١٨) ايروس والحضارة . هربرت ماركوز . ت: مطاع صفدى . دار الآداب .١٩٧٠

خۆشگوزەرانی و بێزاری
له کۆمەڵگای ئێمەدا

- کەسێتی کارلێکراو

باسەکەمان دەربارەی ((خۆشگوزەرانیو بێزاری))یە، سەرەتا دەبێ بزانین مانای ئەم دوو وشەیە چییە. لەهەر لێکۆڵینەوەیەکدا، بەم لێکۆڵینەوەیەی ئێمەشەوە روونکردنەوەی ماناکان شتێکی زۆر پێویستە، کاتێ لەتەواوی لق و چەمکە ناوەکیو لاوەکیەکانی مانای وشەیەك گەیشتین، باشتر لە بابەتێکی دیاریکراو پەی بەمەبەستەکانی دەبەین. مێژووی ناسینی وشە لە تێگەیشتندا یارمەتیمان دەدات.

دەستەواژەی ((کۆمەڵگای خۆشگوزەران- یان کۆمەڵگای رەفاه)) لەساڵی ١٩٥٨ ەوە کاتێ (جۆن کینیپ گالبرایت) کتێبێکی بەهەمان ناونیشانەوە بڵاوکردەوە" هاتە نێو زەین و رۆشنبیریی ئێمە (ئەمریکا)وە، وشەی affluence (خۆشگوزەرانی - یا فرەیی) لە کرداری fluere ی لاتینیەوە کەمانای toflow (رشتن)ە هاتووەو لەگەڵ وشەی fluid (شل یا رەوان)دا یەك رەگیان هەیە. مانای ژێرەوەیی ئەم وشەیە overflow واتە پڕبوون تا سنووری لێ رژان یان تێپەڕاندن (تجاوز)ە. هەموو دەزانین ئەم شێوە پڕبوونەش دەشێ سوودمەند یان زیانبەخش بێت. ئەگەر رووباری میسیسیپی لێی بڕژێ کارەساتی لێ دەکەوێتەوە. بەڵام ئەگەر چاڵەگەنمی جووتیار پڕبێت و گەنمی لێ بڕژێ دەبێتە مایەی خۆشیو

بەرەکەت. بۆیە فرەیی زاراوەیەکی روون نییە. دەشێ نیشانەی زۆریەك بێت کە ژیان خۆش دەکات، بە پێچەوانەی ئەو ژیانەوە کە تەنها بریتییە لە ململانێ لە پێناوی مانەوەدا، هەروەها دەشێ نیشانەی زۆریەك بێت کە ئەنجامەکەی وێرانکەرو تەنانەت مەرگباریشە. بەکورتی فرەیی باش هەیەو فرەیی خراپ.

دەربارەی وشەی abundance (فرەیی)و superfluity (زۆری)ش ئالۆزییەك لە ئارادا نییە. گەرچی مانای رەگەکانیان کەمێك لێك جیاوازن.

abundance لەوشەی unda لاتینییەوە هاتووە کە مانای wave (شەپۆل)ەو زمانی ئینگلیزی مانای ئەسڵی لەهەردوو وشەی undulatio وundulant دا پاراستووە. abundanceیش بەمانای overflowing (لێ رژان و تێپەڕاندن) دێ، بەم پێیە مانایەکی پۆزەتیڤیی هەمەلایەنەی لە زمانی ئێمەدا بەدەست هێناوە. زەویەکی بە پیتوفەڕ (Abundant) زیاد لە ئەندازەی ئاسایی بەروبوومی هەیە. ئەم زەوییە (زەویی فرەیی)یەو ((تەورات)) وا باسی دەکات کە وەك ئاوی رەوان شیرو هەنگوینی لێیە. یان وادابنێ لە دەعوەتێك بوویت کە مەیو بادەکانی بە لاتەوە خۆش بوون. تۆیش بەمجۆرە وەسفی دەکەیت: ((بادەکەی دەتوت ئاوی رەوانە)) لەم دووبارەدا مانای رەوان حاڵەتێکی پۆزەتیڤانە بە خۆوە دەگرێ. واتە لەم دوو حاڵەتەدا کەمو کورتی نەبووە، سك هەڵگوشین نەبووە، مرۆڤ پێویستی بەوە نەبووە لە پێناوی دابین کردنی گوزەرانیدا ئەمڕۆ زۆر ئیش بکات و سبەینێش هیچی نەبێ بیخوات.

بەڵام ئەگەر بمانەوێ لایەنە نەگەتیڤەکەی وشەی ((لێ رژان)) ovrerflowing پیشان بدەین" وشەی superfluous (زیاد یان زۆری) بەزەینماندا ختوورە دەکات. ئەم وشەیەش وەکو وشەی affluent لەکرداری fluere ی لاتینییەوە ڕیشە دەگرێو ((superfluity)) هەر ((superflowing))ە. بەڵام لێرەدا over flow بارێکی تەواو نەگەتیڤانەی هەیەو بەمانای زێدەڕۆیی (افراط) و بەفیڕۆدان دێ. ئەگەر بەکەسێك بڵێیت ((ئامادەبوونی تۆ لێرە زیاد (overflous)ە)) مەبەستت ئەوەیە کە پێی بڵێیت ((بۆچی ناڕۆیت؟)). بەم پێیە هەر کاتێك باس لە فرەیی (affluence) بێت دەبێ

لەخۆمان بپرسین کە ئایا مەبەست لێی مانا پۆزەتیڤەتی –پیت وفەڕ– یان مانا نەگەتیڤەکەی –زیادی–.

ئێستاش بگەڕێینەوە سەر وشەی بێزاری (ennui) (ملل، سأم –و–).

مانای ئەسڵی ئەم وشەیە لەمانا باوەکەی کە وەڕسی و دڵتەنگیو مەلەلە قووڵترە. ڕەگی هەردوو وشەی ennui (فەرەنسایی)و annoyی ئینگلیزی کرداری Inodiareی لاتینییە کەبەمانای ((بزواندنی هەستی دڵهەڵکەندن)) دێ.

ئێستا کە ماناو مەبەستی ئەم وشەیەمان زانی دەبێ بپرسین ئایا ((زیادی)) superfluity لەئەنجامدا وەڕسیو بێزارییو دڵهەڵکەندنی لێ ناکەوێتەوە؟ ئەگەر واش بێت ئەوا دەبێ ئێمە ڕووبەڕووی کۆمەڵێك پرسیاری دژوار سەبارەت ((کۆمەڵگای خۆشگوزەران– یا کۆمەڵگای ڕەفاه)) ببینەوە. مەبەستیشم لە ((ئێمە)) کۆمەڵگای پیشەسازیی نوێ (مۆدێرن)ە کە لە وڵاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکاو کەنەداو ئەورووپای خۆرئاوادا پەیدابووە، ئایا ئێمە ژیانمان لە خۆشگوزەرانیدایە؟ چ کەسێك لەکۆمەڵگای ئێمەدا ژیانێکی خۆشگوزەرانی هەیە؟ ئەو خۆشگوزەرانییە چ جۆرێکە؟ فرەییە یان زیادی. بەمانایەکی دی، خۆشگوزەرانییەکی باشە یان خراپ ؟ ئایا ئەو خۆشگوزەرانیەی ئێمە بێزاریی لێناکەوێتەوە؟ ئایا هەمیشە فرەیی دواجار دەبێتە هۆی بێزاری؟ ئایا خۆشگوزەرانییەکی باشو بزوێن کە فرەیی لەگەڵدابێتو نەبێتە مایەی بێزاری چۆنە؟ ئەمانە کۆمەڵێك پرسیارن کەدەمەوێ لێرەدا بیانخەمە بەرباسو لێکۆڵینەوە.

بەڵام سەرەتا با سەرنج لەلایەنی سایکۆلۆژیی مەسەلەکە بدەین. بەو پێیەی کە من خۆم دەروونشیکارم" لەم باسەدا چەند جارێك ئاماژە بۆ لایەنە سایکۆلۆژیەکان دەکەم. بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی باشتریش لە بابەتەکە بگەن پێویستە سەرنجی ئەوە بدەن کە ڕوانگەی من بۆ مەسەلەکە سایکۆلۆژیای قووڵ (Depth Psychology)، یان هەمان دەروونشیکارییو توێتوێ کردنی دەروونیە. شتێکیشتان بیر دەخەمەوە کە ڕەنگە زۆربەتان پێی ئاشنا بن. بۆ توێژینەوەی سایکۆلۆژیانەی ڕۆحی مرۆڤ دوو ئیمکانو دوو دەروازە لە ئارادایە. هەنووکە

سـایکۆلۆژیای ئەکادیمیانـە بـە شـێوەیەکی سـەرەکی لـە ڕوانگـەی قوتابخانـەی ڕەفتارگـەرایی (السـلوکیە– Behavorsim)ەوە لـە ڕەگـەزی مـرۆڤ دەکۆڵێتـەوە، بـە واتایـەکی دی ئـەم جـۆرە لێکۆڵینەوەیـە بەتـەنها بایـەخ بـەوە دەدات کـە دەکـرێ ڕاسـتەوخۆ ببینـرێو جـێی سـەرنجدان بێـت، هـەر بۆیـە توانـای ئەندازەگیی‌ـەو هەڵسـەنگاندنی سـنووردارە، لەبـەر ئـەوەی شـتێك ڕاسـتەوخۆ نـەبینرێ قـابیلی هەڵسەنگاندن نی‌یە – یان لانی کەم بەوردی هەڵناسەنگێنرێ.

سایکۆلۆژیای قووڵ یان دەروون شیکاری (شیکاریی دەروونـی) ڕێگایـەکی تـر دەگرێتە بەرو ئامانجی تری هەیە. ئەم ڕێبازە بەتـەنها بایـەخ بە کردەوەو ڕەفتـاری بینـراوی مـرۆڤ نـادات، بـەڵکو دەگـەڕێ بـەدوا ماهیـەتی ڕەفتـارو ئـەنگێزە شاراوەکانیدا.

بـا بـۆ ڕوونکردنـەوەی مەبەسـتم چـەند نموونەیـەك بهێنمـەوە: بـۆ نموونـە دەتوانیـت وەسـفی زەردەخەنـەی کەسـێك بکـەیت، دەتوانیـت وێنـەی فۆتـۆگرافی‌ی ئـەو زەردەخەنەیـە بگریـت، یـان لـەڕێی زاراوەکـانی کۆئەنـدامی ماسـولکەوە دەموچـاوەکە توێتـوێ بکـەیت و شـتی لـەم بابەتـە" بـەڵام زۆر بـاش دەزانیـت کـە جیاوازی هەیە لەنێوان زەردەخەنەی کەسێك کە ڕقی لێتە بەڵام وا پیشان دەدا کە خۆشـی دەوێیـت و زەردەخەنـەی هاوڕێیەکـدا کەبەدیـدارتان شـادمان دەبـێ، دەتوانیـت سـەدان زەردەخەنـە بـژمێریت کـە لەحاڵـەتی دەروونی‌ـی جیاجیـاوە سـەرهەڵدەدەن. هـەموویان زەردەخەنـەن" بـەڵام هەریـەکێکیان لەگـەڵ ئـەوی تـردا جیاوازە، جیاوازی‌یەك کە لەتوانای هیچ ئامێرێکدا نیە ئەندازەی بگـرێو پـەی پـێ بەرێت، ئەم کارە تەنها لە مرۆڤ دەوەشێتەوە کە ئامێر نی‌یە– بۆنموونە تۆ، تۆ نـەك تەنها بەهۆی مێشکتەوە بەڵکو– وەکو پێشینان دەڵێن– بەدڵی خۆشت هەست بەو جیاوازیانـە دەکـەیت، تـەواوی بوونتـان پـەی بە هـۆو ئـەنگێزەی ئـەو زەردەخەنانـە دەبات. دەتوانیت هەست بکەی ئەوەی دەیبینیت چ جۆرە زەردەخەنەیەکەو، ئەگەر ئەو هەستە شك نەبەیت لە ژیاندا دووچاری گەلێ نائومێدی دەبیت.

سەرنجی جۆرە رەفتارێكی تر بدە: بۆ نموونە شێوەی نان خواردن. كەسێك نان دەخوات. زۆر چاكە. بەڵام چۆن دەیخوات؟ یەكێك بەهەڵپەوە نان دەخوات. یەكێكی تر هەوڵ دەدات دەستووری نانخواردن و هەندێ داب و نەریتی سەر سفرەو چاككردنەوەی قاپەكەی خۆی بپارێزێت. كەسێكی دی بەهێمنی و بەسادەیی‌و بەبێ هەڵپە نانەكەی دەخوات و لە نانخواردنەكەی چێژ دەبینێت.

نموونەیەكی تر بهێنینەوە. دەبینیت كەسێك هات وهاوارێتی، رووی خۆی گرژ كردووەو چاوی بووە بە گۆمی خوێن. بەوەدا بۆت دەردەكەوێ كەتوورە بووە، بێگومان توورەبووە. بەڵام ئەگەر زیاتر ای‌ی وردبیتەوەو لەهەستی رابمێنیت (لەوانەشە ئەو كەسە باش بناسیت) ناكاو تێدەگەیت كە دەترسێ‌و تۆقیوەو توورەبوونەكەشی كاردانەوەی ئەو ترسەیە. ئەگەر زیاتریش ورد بیتەوە دەبینیت كەسێكی لاوازو بێ‌دەسەڵاتەو، لەهەموو شتێك، تەنانەت لە ژیانیش دەترسێت. بەمجۆرە سێ حاڵەت لەو كەسەدا بەدی دەكەیت: توورەیە، دەترسێت و لەناخیشەوە هەست بە بێدەسەڵاتی دەكات. ئەم سێ بینینە راستن، بەڵام هەریەكەیان پەیوەندیی بەناسینێكی جیاوازی بونیادی رۆحی‌ی ئەو كەسەوە هەیە، هەستی بێدەسەڵاتی قووڵترین حاڵەتی دەروونی‌ی ئەوە بەڵام توورەیی رووكەشترین حاڵەتی رۆحیەتی‌و بەواتایەكی دی ئەگەر كاردانەوەی تۆش بەرامبەر ئەو توورەبوون بێت ئەوا حوكمی كەسێكی توورە بەسەریدا دەدەیت‌و لەراستیدا ناتوانیت پەی بەتەواوی بوونی ئەو بەریت. بەڵام ئەگەر بڕوانیتە ئەو دیو رواڵەتی توورەی ئەوەوەو كەسە ترساوو بێدەسەڵاتەكە ببینیت، ئەوكات رەفتارێكی دی بەرامبەر بەو كەسە دەنوێنیت. ئینجا دەبینیت كە تورەییەكەی نامێنێ، چونكە ئیتر هەست ناكات هەڕەشەی لەسەر ماوە. لەروانگەی دەروونشیكاریەوە – كەلەهەموو مەسەلەكانی ئەم باسەدا گرنگی‌ی پێ دەدین– لە دەرەوەڕا ناڕوانینە رەفتاری مرۆڤ. بەڵكو دەڕوانینە ئەنگێزەكانی، ئەو مەبەستانەی بەدوایاندا دەچێت و هەروەها ئاستی ئاگایی‌و بێ ئاگایی ئەو لێیان. ئەوەی جێی بایەخی ئێمەیە چۆنێتی‌ی رەفتاری ئەو مرۆڤەیە. تیۆدۆر رایك كە

یەکێکــە لــە هاوکلرەکــانم دەیــوت: ((دەروونشــیکار بــەگوێی ســێیەمی شــت دەبیستێ)) ئەمەش قسەیەکی زۆر بەجێیە. یان بە دەربڕینێکی سادەتر دەتوانین بڵێین ((دەروونشیکار بەینی دێڕەکان دەخوێنێتەوە))و دەروونشیکار نەك تەنها رواڵەت بەڵکو ناوەوەش دەبینێت. ئەو دەڕوانێتە ناخی کەسێتی کە هەر کاردانەوەیەکی دەربڕین و نیشانێکی پەتیە. بەلآم رەنگی ئەو کەسێتیەی بەخۆیەوە گرتووە، رەفتاری هەر کەسێك تایبەتە بەخودی ئەو کەسە خۆیو بە وردو درشتیەوە هەڵسوکەوتێکە کەتەنها لەوەوە دەوەشێتەوە، بەم پێیە دووکەس نابینینەوە کە کردەوەیان وەکو یەك بێت، بەنیسبەت ئەوەشەوە کە دوو مرۆڤ تەواو لەیەك بچن دەشێ خسوسیاتی دوو کەس لەیەك بچن، بەلآم هەرگیز ئەو دوو کەسە تەواو وەکو یەك نین. دوو کەسمان بەرچاو ناکەوێ وەکو یەك دەست بەرزبکەنەوە، وەکو یەك بەڕێدا بڕۆن و وەکو یەك سەر ڕابوەشێنن. هەر ئەمەشە وات لێ دەکات هەندێ جار بەجۆری رۆیشتنیدا کەسێك بناسیتەوە" تەنانەت بەبێ ئەوەی روخساریشی ببینیت. شێوەی رۆیشتنیش وەکو دەموچاو دەکرێ ببێتە تایبەتمەندێتی تاکەکەس. بگرە رەنگە رۆیشتن تایبەتمەندێتییەکی ناسێنەرتربێت لەدەموچاو. چونکە دەکرێ سیمای دەموچاو بگۆڕرێ" بەلآم شێوەی رۆیشتن دژوارترە.

دەتوانین بەسیمامان درۆ بکەین، گیانەوەران توانای ئەمەیان نیە. بەلآم درۆکردن بەلەش دژوارترە، گەرچی مرۆڤ دەتوانێ فێریشی ببێت.

پاش ئەم پێشەکیە، دێمە سەر بابەتی ((مەسرەفگەرایی))و وەکو مەسەلەیەکی سایکۆلۆژیانە یان باشترە بڵێم وەکو کێشەیەکی سایکۆپاپولۆجی (Psychopathological Problem) لێی دەدوێم. لەوانەبە بپرسن جا ئەمە چ شتێکی نهێنی تێدایە؟ ئێمە هەموو مەسرەف دەکەین، هەموو کەسێك دەبێ بخوات و بخواتەوەو جلوبەرگ بپۆشێت، هەموومان پێویستمان بەخانوو هەیە. بەکورتی ئێمە لەکەرەسەکان پێداویستییەکانی خۆمان دابین دەکەینو ئەم کارەش ناو دەنێین ((مەسرەف– یا سەرف کردن)) ئیدی چ مەسەلەیەکی سایکۆلۆژی لەمەدا

هەیـە. ڕێـك ئەمـە ڕێو ڕەوشـی سروشـتە: دەبـێ مەسـرەف بکـەین تـا بـەزوویی بمێنینەوە.

بێگومـان ئـەوەی مەبەسـتی منیشـە هـەر ئەمەیـە، بـەڵام مەسـرەف تـا مەسـرەف کەوتووە. جۆرە مەسرەفێك هەیـە لـە چاوچنۆکیەوە سەرچاوە دەگرێ: زۆر لـەخۆ کردن بۆ خواردن، کڕین، خاوەندارێتیو مەسرەفی زیاد لە پێویست.

لەوانەیە بپرسن وبڵێن ئایا ئەمە مـەیلێکی ئاسایی نیـیە؟ ئایا هـەمووومان حـەز ناکـەین کـە داراییمـان لـە زیادبوونـدا بێـت؟ کەواتـە مەسـەلەکە ئەوەیـە کـە پـارەی تـەواومان نییـە تـا شـتی پـێ بکـڕین نـەك ئـەوەی ئـارەزووی دارایـی زیـاتر شـتێکی نـاڕەوا بێـت.. چـاکە، مـن دەزانم کـە زۆربـەتان وا بـیر دەکەنـەوە. بـەڵام دەشـێ نموونەیـەك پیشـانمان بـدات کـە مەسـەلەکە بـەو ئاسـانیـیە نیـیە وەك لەیەکـەم بینیندا خۆی دەخاتە ڕوو.

نموونەکەی منیش لای هیچتان نـامۆ نییـەو هیـوادارم کـەمتان دووچـاری ئـەوە بووبن. کەسێك بهێننە پێش چاوتان کـە دووچـاری قەڵـەوی بـووەو کێشـی زیـاد لـە پێویسـتە. دەشـێ قەڵـەوی لەئـەنجامی نـاڕێکیی لووەکانـەوە بێـت، بـەڵام بـەزۆری هۆیەکـەی زۆر خۆرییـە. ئـادەمیزادی قەڵـەو دەیـەوێ بـەردەوام دەمـی بجووڵـێ، حەزی لە شیرینییەو، دەستی بگاتە هەر خواردنێك ناخونەکێکی لێ دەدات. ئەگـەر بـاش سـەرنج بـدەن دەبینیـت کـە ئـەو نـەك هـەر بـەردەوام خـەریکی خواردنـە بـەڵکو هەمیشـە بـەدوای خواردنیشـدا دەگـەڕێت. ئـەو پێویسـتی بـەوە هەیـە بخـوات، وەك چـۆن هەنـدێ لەوانـەی جگەرەدەکێشـن نـاتوانن جگـەرە نەکێشـن" ئـادەمیزادی قەڵەویش ناتوانێ نەخوات. دەزانین کەواز هێنان لەجگەرە دەبێتە هـۆی کردنـەوەی ئیشتیهاو زۆر خواردن و پاشانیش قەڵـەوی. بـەڵام موعتادەکـان بـەبیانووی ئـەوەی جگەرەنەکێشان دەبێتە هۆی قەڵەوی واز لەکێشان نـاهێنن. بۆچـی ئێمـە ئـەم جـۆرە بیانووانـە بۆخۆمـان دەهێنینـەوە؟ چـونکە وەکـو پێداویسـتی دەڕوانینـە خـواردنو خواردنـەوەو جگەرەکێشـان و کـڕینی شـتومـەك. پزیشـکەکان لـەوە ئاگادارمـان دەکەنـەوە کـەزۆر خـۆری، مەشـروب خواردنـەوەو جگـەرە کێشـان دەبێتـە هـۆی

سەکتەی دڵو مەرگی زوو. ئەگەر خەڵکی گوێ لەئامۆژگاریی پزیشکەکان بگرنو ئەو خووانەیان تەرك بکەن، زۆربەیان لە پڕێکا دووچاری نیگەرانی، نائارامی، دەمار گرژیو خەمۆکی دەبن. لەگەڵ ئەوەدا کە نەخواردنو نەخواردنەوەو نەوازهێنان لەجگەرە مرۆڤ دووچاری ترس دەکات. مەسرەفی زۆر لای ئەم جۆرە کەسانە ڕێگایەکە بۆ رزگاربوونیان لەخەمۆکی. مەسرەف گفتی تەندروستیو سەلامەتی دەدات، بەڵام ناتوانین بە مەسرەف چارەسەری نیگەرانیو خەمۆکیی پەنهان بکەین. هەموومان ئەوەمان تاقی کردۆتەوەو بینیومانە کە وەختێ تووڕەو دڵتەنگ دەبین بەرەو لای یەخچاڵ (سەللاجە)ەکە دەچین تا شتێك بدۆزینەوەو بیخەینە دەممانەوە" گەرچی ئیشتیهای خواردنیشمان نەبێ، بەواتایەکی دی خواردن و خواردنەوە دەتوانن ڕۆڵی دەرمانێکی ئارامبەخش ببینن، بەتایبەتی کە ئەمان تامیان لە دەرمانیش خۆشترە.

ئادەمیزادی دڵتەنگ (خەمۆك _کئیب) هەست دەکات بۆشاییەك لە دەروونیدا هەیە، وا هەست دەکات ئیفلیج بووەو هێزێکی بزوێنەری تێدا نەماوە، کاتێ مەسرەفێك دەکات لەوانەیە بۆ ماوەیەکی کەم هەست بەو بۆشاییەو ئیفلیجییەی نەمێنێت و دەڵێت: منیش کەسێکم، شتێك لەدەروونمدا هەیەو مەسرەف دەکەم، دەیەوێت بە مەسرەف ئەو بۆشاییەی دەروونی خۆی پڕ بکاتەوە. کەسێکی لەم جۆرە کەسێتییەکی کارلێکراو Passive ی هەیەو، گەرچی هەوڵ دەدات مەیلی ئازار هێنی خۆی بۆ مەسرەف رەت بکاتەوە بەڵام ((مرۆڤێکی مەسرەفکەر- یا بەرخۆر- ئیستهلاکی)) (Homo consumens)ە.

ئێستاش کە مانای ((کەسێتیی کارلێکراو))م روون کردەوە بێگومان دەپرسن کە مەبەستم لێی چییە، زۆر چاکە. بابزانین کارایی (چالاکی) چییەو کارلێکراوی (کەوتنە ژێرکاریگەری -و-) چییە؟

کارایی (چالاکی) واتە کارێکی ئامانجدار کەپێویستیی بەهێز هەیەو دەشێ جەستەیی یان فیکری بێ، وەرزشیش چالاکییە، بەکارێکی سوودمەندی دەزانین، وەرزش هەم تەندروستمان دەکات و هەم پلەو پایەی وڵاتمان بەرز دەکاتەوەو

هەندێ جار بەناوبانگو پارەداریشمان دەکات. هەر کەسێك کاربکات کارایە (چالاك– Active). بەمجۆرە کەسە دەڵێین ((سەرگەرمی کارە))و سەرگەرمبوون بەکارێکەوە واتە خۆ خەریككردن بە پیشەیەکەوە.

ئێستاش بابزانین کارلێکراوی (ناکارایی_ passivity) چییە؟ ئەگەر ئەنجامی بەرچاوو دەسکەوتی بینراو نەخەینە ڕوو ئەوا کەسێکی کارلێکراوین. با نموونەیەکی ڕوون بهێنمەوە: کەسێك بهێنەرە بەرچاوت کە بێدەنگ و بێ جووڵە دانیشتووەو چاوی بڕیوەتە دیمەنێك. ئەم کەسە هیچ کارێك ناکات و تەنها چاوی بڕیوەتە شوێنێك، هەر بۆیە ناتوانین پێی بڵێین کە چالاکە. یان کەسێك بهێنەرە پێشچاوت کە نوقمی دونیای ڕامان (تأمل) (Meditation) ەو دەیەوێ لەخودی خۆی، لە هەستەکانی، لە حاڵەتەکانی خۆیو دەروونی خۆی وردبێتەوە. ئەگەر ئەو بە شێوەیەکی ڕێکوپێك ئەم کارە ئەنجام بدات لەوانەیە بۆ چەند سەعاتێك لەو بارەدا بمێنێتەوە. کەسێك کە هیچ لە حاڵەتی ئەو نازانێ بە کەسێکی کارلێکراوی لەقەڵەم دەدات، ئەو سەرگەرمی کارێك نییە. لەوانەیە هەموو تەقەللای ئەو بۆ دەرکردنی هەموو هزرو بیرێك بێت لە مێشكو زەینی خۆی.

بیر لە هیچ ناکاتەوەو بەتەنها جەستەیەکەو هیچی دی. لەوانەیە ئەو حاڵەتە بەلای ئێوەوە سەرسوڕهێنەر بێت، بەڵام خۆتان ئەوە تاقی بکەنەوە، تەنها بۆ دوو دەقیقەش بێت، ئەوسا دەزانن چەند دژوارە. هەمیشە شتێك بە مێشکتاندا ختوورە دەکات. هیچترینو بێ بایەخترین شتی ئەم دنیایە بە زەینتاندا گوزەر دەکات، ئەوسا دەبینن کە بەرامبەر هێرشی ئەو بیرۆکانە چەند بێ دەسەڵاتنو بەرگریتان پێ ناکرێ. بەکورتی بێ جووڵە دانیشتنو دەرکردنی بیرو هزر لە مێشکی خۆتان کارێکی سەختەو تەحەمول ناکرێ.

لە کەلتووری هیندیو چینیدا ڕامان بایەخێکی ژیاندی هەیە. بەڵام لای ئێمە (خۆرئاواییەکان) وانییە" چونکە ئێمە یەخسیری پلەو پایە پەرستین، بۆیە وا دەزانین کە دەبێ هەر چییەك دەکەین لە پێناوی ئامانجو مەبەستێکدا بێت. دەبێ ئەنجامێکمان دەست بکەوێو شتێکمان چنگ بکەوێ. بەڵام گەر بۆ تاقە جارێکیش

ئامانجو مەبەست فەرامۆش بکەیتو بتوانیت بگەیتە قۆناغی چڕکردنەوەی بیرو بەسەبرەوە خەریکی راهێنان بیت ئەو کات دەبینی چۆن هەمان ئەو ((بێکاری_ بەتاڵی_ Idleness))ە دەبێتە مایەی تەڕوبڕیی جەستەو رۆح. مەبەستم ئەوەیە ئەمڕۆ تەنها رەفتارێك بە چالاکی لەقەڵەم دەدەن کە ئەنجامێکی لەبەرچاوی هەبێت. ناکاراییەك کە بەرهەمێکی دیارینەبێ بەرەفتارێکی بێهوودەی دەژمێرن، لەم رۆژگارەی ئێمەدا کاراییو کارلێکراوی بەپێی ئەو مەسرەفەی دەیکەین هەڵدەسەنگێنرێ. ئەگەر ئەو شتە زۆرانە سەرف بکەین کە ((فرەیی خراپ)) دەیخاتە بەردەستمان، ئەوا لە راستیدا چالاکیمان کارلێکراوی (ناکاراییی)ە. کەواتە چ جۆرە چالاکییەك خولقێنەری ((فرەیی باش))ەو سەروەتەو دەتوانێ رێمان بۆ خۆش بکات تا ببینە کەسێکی بالاتر لە مەسرەفکەر (بەرخۆر)ێك؟

- بێزاری لە کۆمەڵگای ئێستادا

سەرەتا با بزانین پێناسەی کلاسیکی کاراییو کارلێکراوی لای ئەرستۆو سپینۆزاو گۆتە و مارکس و بیرمەندانی تری جیهانی خۆرئاوا لەدوو هەزار ساڵی رابردوودا چییە. کارایی واتە هێنانەکاری هێزە خودییەکان کە مایەی بزواندنی تواناو حاڵەتەجەستەییو عاتیفیو هزری وهونەرییەکانمانن. لەوانەیە هەندێکتان نەزانێ مەبەستی من لە هێزە خودییەکانی مرۆڤ چییە، چونکە ئێمە خوومان بەوەوە گرتووە کەگوێمان لەوشەی هێز دەبێت ئامێر لەزەینماندا بەرجەستە دەبێت نەك مرۆڤ. بڕواشمان وایە هێزەکانی مرۆڤ بەپلەی یەکەم دەبێ بەئاراستەی داهێنانی ئامێرو مەکینە کەناڵیزە بێت، ئێمە چەند زیاتر بکەوینە ژێر کاریگەریی هێزی مەکینەکانەوە زیاتر لەسەیرو سەمەرەیی هێزەکانی مرۆڤ خافڵ دەبین، وامان لێ دێ ئیتر باوەڕ بەو گوتەیەی سۆفۆکلیس ناکەین کە لە شانۆنامەی ((ئەنتیگۆنا))دا دەڵێت:((شتە سەیرو سەمەرەکانی جیهان زۆرن، بەڵام هیچیان هێندەی مرۆڤ سەیرو سەمەرە نین)).

بەلای ئێمەوە ئەو موشەك (ساروخ)ەی بەرەو مانگ دەڕوات زۆر سەرسوڕهێنترە لەبوونی مرۆڤو، جاری وایە لافی ئەوەش لێ دەدەین کە هەندێ لە داهێنانەکانمان لە خولقاندنی مرۆڤ لەلایەن خواوەندەوە سەیرو سەمەرەترە.

ئەگەر بمانەوێ لەهەستو هۆشو هێزەخودی‌یەکانی ئاگادار بین" دەبێ شێوازی بیرکردنەوەی خۆمان بگۆڕین. ئێمە بەتەنها بەهرەی قسەکردنو بیرکردنەوە شك نابەین، بەڵکو توانای بینینی قووڵترو توانای خۆشەویستی‌و توانای هونەریشمان هەیە. هەموو ئەو خەسڵەتانە خۆیان لەخۆیاندا هەن‌و پرەنسیپی پاداشتو سزاش بەسەر هەموو هەڵسوکەوتەکانی مرۆڤدا باڵادەستە. خەڵات و سزا دوو ئەنگێزەی گەورەن کە مرۆڤ وەکو گیانەوەرانی دی کاردانەوەی بەرامبەریان هەیە. مرۆڤ فێر دەبێت ئەو کارانە ئەنجام بدات کەخەڵاتی بەدوادا دێتو لەوکارانەش دوورەپەرێز دەبێت کە ترسی سزایان لێ دەکەوێتەوە، بەتەنها تەمێ کردن (ئاگاداركردنەوە) بەس نی‌یە بەڵکو هەڕەشە دەبێتە هۆی ئەوەی کە مرۆڤ کاری نادروست نەکات. بێگومان پێویستە هەندێ کەسان تەمێ بکرێن تا مەترسی‌ی سزادان بە هەڕەشەیەکی گاڵتە وەرنەگرن.

ئێستاش بابزانین مەبەست لە ((ناچاربوون)) چی‌یە، باکەسێکی مەست بهێنینە بەر چاومان، ئەویش دەشێ ((کارا)) بێت، هاوار دەکاتو دەمانچەکەی دەخولێنێتەوە. یان کەسێك کە بەزاراوە سایکۆلۆژییەکەی پێی دەڵێن ((شێت_Maniac)). کەسێکی وەها زیاد لە پێویست کارایەو بە خەیاڵی خۆی دەتوانێ یاریدەی هەموو جیهان بدات، بەپەلە بەڕێدا دەڕوات، ئاسمان‌و ڕێسمانت بۆ دەهۆنێتەوەو هەرچیەکی بەدەستەوە بێت یاریی پێ دەکات. بەجۆرێکی سەرسوڕهێن کارا دەنوێنێ، بەڵام ئێمە دەزانین کە بزوێنەری کەسە مەستەکە بادەیەو، کۆمەڵێك تێکچوونی ئەلکترۆکیمیش شێتەکەی ناچارکردووە بەو جۆرە هەڵسوکەوت بکات، هەرچەندە هەردووکیان لە ترۆپکی کاراییدان.

هەر چالاکی‌یەك کە وەکو کاردانەوەیەکی پەتی‌ی ئەنگێزەیەك یا ناچاربوونێك یان حاڵەتێکی سەرچاوەگرتوو لە خرۆشانی عاتیفی (Passion)ەوە بێ لەڕاستیدا

کارلێکراوی‌یە"گەرچی بنەمایەی جووڵەش، هەردوو وشەی (passion) (خرۆشانی عاتیفی) و (passive) (کارلێکراو) لەدوو وشەی possio و passivus ەوە وەرگیراون کە ڕەگی هەردووکیان کردارێکی لاتینی‌یەو بەمانای ئازارچەشتن (to suffer) دێ، کەواتە وەختێ بەیەکێك دەڵێین کەسێکی passionate (عاتیفی)یە واتە پێناسێکی ناڕوون ولاوازیمان کردووە، شلایرماخەری فەیلەسووف وتوویەتی: ئێرەیی (حەسوودی) واتە هەڵچوونێك کەدەبێتە مایەی ئازار. کارایی لای ئەو بیرمەندانەی ناوم بردن بریتی‌یە لەبەکاربردنی ئەو هێزانەی کەلەرەگەزی بەشەریدا هەن، بەڵام عادەتەن بە پەنهانی‌ودواکەوتوویی ماونەتەوە.

چەند دێڕێکی نووسینێکی ((کارل مارکس))تان بۆ دەهێنمەوە، دەبینن کەهەمان ئەو مارکسە نی‌یە کە لە ڕێی کتێبە زانکۆییەکان‌و دەزگاکانی ڕاگەیاندنی چەپ‌و ڕاستدا ناسیوتانە. مارکس لە کتێبی ((دەسنووسە ئابووری‌و فەلسەفی‌یەکان))دا دەنووسێت: ((ئەگەر خاڵی دەستپێکردنی ئێوە ئەوە بێت کە مرۆڤ مرۆڤەو پەیوەندیی لەگەڵ جیهاندا مرۆییە، بەم پێیە تەنها دەتوانیت بە خۆشەویستی لەخۆشەوسیتی‌و بە متمانە لە متمانەو هتد بگەیت. ئەگەر بتەوێ کار لە خەڵك بکەیت ناچاریت بەشێوەیەکی واقیعی بیانخولقێنیت و بۆ خەبات هانیان بدەیت. هەر جۆرە پەیوەندیەکی ئێوە لەگەڵ خەڵك‌و –سروشت–دا دەبێ گوزارشتێکی تایبەتی لە حەقیقەتی خودی ئێوەو لە ژیانی فەردیی وابەستە بە ئامانج و مەبەستەکانی ئێوە بێت. ئەگەر کەسێکت خۆش بوێ بەڵام نەتوانیت خۆشەویستی تێدا ببزوێنیت، واتە ئەگەر خۆشەویستی ئێوە وا لەبەرامبەر نەکات بە خۆشەویستی وەڵامتان بداتەوە، ئەگەر یەکێکت خۆش بوێ بەڵام تۆ نەبیتە مایەی خۆشەویستی لای ئەو" ئەوکات خۆشەویستیەکەتان بێ دەسەڵاتەو ئەنجامەکەی ناخۆشی‌یە.))

ئاشکرایە کەلێرەدا مارکس وەکو جۆرێك لەکارایی باس لە خۆشەویستی دەکات. ئادەمیزادی ئەمڕۆ بڕوا ناکات کە دەتوانێ لە ڕێی خۆشەویستی‌یەوە خولقێنەر بێت. ئامانجی ئاسایی‌و بگرەتاکە ئامانجی ئەوەیە کە خۆی لای خەڵك

خۆشەويست بێت نەك ئەم خەڵكی خۆش بوێت تا هەستی خۆشەويستييان تيا بورووژێنێتو لەم ڕێيەوە شتێكی تازە بخولقێنێت، شتێك كە پێشتر لە جيهاندا نـــەبووە، هـــەر بۆيـــە ئـــەمڕۆ خـــەڵكی ((كەوتنـــە داوی خۆشەويســـتيەوە)) بـــە مەســـەلەيەكی ڕێكـەوتی لەقەڵـەم دەدەنو يـان وا دەزانـن لـەڕێی كـڕينی كـاڵای جۆراوجـۆرەوە كـە گوايـە دەبێتـە هـۆی ئـەوەی خۆشەويسـتی بكـات دەتـوانن خۆشەويســتی بەدەســت بهێــنن. بـۆ نموونـە وەكـو كـڕينی مـە عجـوونی دانو جلوبەرگی جوانو ئۆتۆمۆبێلی كەشخەو گرانبەها. لەراستيدا من نازانم مەعجونی دان يا جلوبەرگی شيك دەبێ چ كاريگەرييەك لەسەر خەڵك بكات، بەڵام دەتوانم جەخت لەسەر ئەو ڕاستیيە ئەسەفبارە بكەم كە خەڵكانێك كەسانێكيان خۆش دەوێت لەبەر ئەوەی ئۆتۆمۆبێلی سپۆرتيان هەيە، بێگومان دەبێ ئەوەش بڵێم كە گەلێ لە پياوانيش ئۆتۆمۆبێلەكانيان لە هاوسەرەكانيان زياتر خۆش دەوێ، بەهەر حاڵ لەم جۆرە پەيوەندیيانەدا سەرەتا هەردوو تەرەفەكە خۆشحاڵن، بەڵام پاش ماوەيەك لەيەكتر بێزار دەبنو جاری وايە رقيشيان لەيەكدی دەبێتەوە، چونكە هەســـت دەكـــەن فريويـــان خـــواردووە يـــان هەڵخەڵـــەتاوبوون. وايـــانزانيوە خۆشەويســـتييان لاهەيـــە بـــەڵام تـــەواوی رەفتـــارو كردەوەكانيـــان لاف لێـــدانی خۆشەويستیبووەو خۆشەويستیی كارايان تاقی نەكردۆتەوە.

هـــەروەها وەختـــێ –بـــەمانا كلاســـيكەكە– بەيـــەكێك دەڵـــێين (كـــارلێكراو) مەبەستمان ئەوە نیيە كە ئەو كەسە بێدەنگ لە گۆشەيەكدا دادەنيشێتو نوقمی بيركردنەوەو ڕامان دەبێو چاو دەبڕێتە ديمەنێك، بەڵكو مەبەستمان لەوەيە كە ئەو كەســە كۆمــەڵێك هێــز ڕێنومــايی دەكــات كــەهی خــۆی نــين، بــە واتايــەكی دی كاردانەوەی هەيە بەڵام كاری نیيە.

هەڵبــەت نابــێ ئــەوەش فــەرامۆش بكــەين كــە زۆربــەی چــالاكيەكانی ئێمــە كاردانەوەيە بەرامبەر ئەنگێزەو حاڵەتی جياجيا كەلەبەر ئەوەی پێيان ئاشناين، كاتــێ ئامـاژەيـەكی تايبـەتمان بـۆ دێ وەڵامێكـی دياريكراومـان تێـدا دەوروژێنـێ. پـاڤلۆڤ لـە تاقيكردنـەوە بەناوبانگەكـەی خۆيـدا خۆراكەكـەی بـەدەنگی زەنگەكـەوە

بەستەوە، بەجۆرێك كە بەبیستنی دەنگی زەنگەكە لیك بەدەمی سەگەكەدا دەهاتە خوارەوە. سەگەكە كاتێ بەرەو خۆراكەكە رایدەكرد زۆر ((كارا))بوو، بەڵام ئەم ((كارایی– چالاكی))ە تەنها كاردانەوەیەك بوو بەرامبەر بە ئەنگێزەیەك. ئەم سەگە وەكو مەكینە (ئامێر) كاری دەكرد. ڕەفتارگەراكان (السلوكیون– Behavorists)یش بڕوایان وایە كە مرۆڤ بوونەوەرێكی كاردانەوەییە، ئەنگێزەیەكی پێشان بدە یەكسەر كاردانەوەی لا دروست دەبێ. دەتوانین هەمان تاقیكردنەوە لەگەڵ مشكو مەیمونو مرۆڤ و تەنانەت پشیلەشدا ئەنجام بدەین. گەرچی كاردانەوەی پشیلە لاوازە، جەخار كە لەم ڕووەوە مرۆڤ ئامادەگیەكی پتری تێدایە. ڕەفتارگەرایی باوەڕێكی پتەوی بەوە هەیە كە ئەو كاردانەوەیە مایەی ئازارە، ئەم قسەیە نەك تەنها سەبارەت بە ئێرەیی ڕاستە، بەڵكو سەبارەت بەهەر هەڵچوونێك كە بەشێوەیەكی نا ئیرادی لە سروشتی مرۆڤێكدا كاری خۆی بكات وەكو: پلەو پایەخوازی، چاوچنۆكی، حەزو خولیا بۆ دەسەڵات و زۆرخۆری. هەموو خووەكان هەڵچوونی ئازارهێنو شێوەیەكن لەشێوەكانی كارلێكراوی، وشەی passion لەبەكارهێنانی ئێستایدا مانای جۆروجۆری لەخۆ گرتووەو مانا ڕوونەكەی خۆی لەدەست داوە. لێرەدا بواری ڕوونكردنەوەی هۆی ئەوە نییە.

ئەگەر سەرنج لەچالاكیی كەسانێك بدەن كە تەنها كاردانەوەیان هەیە، یان كردەوەیان ناچارییەو بەمانا كلاسیكەكە خەڵكانێكی كارلێكراون" دەبینن كە كاردانەوەكانیان ئاراستەیەكی نوێ نادۆزنەوەو هەمیشەش چوون یەكن. بە دڵنیاییەوە دەتوانیت پێشوەخت بزانیت كاردانەوەیان چۆنو چی دەبێت. دەكرێ حیسابی هەموو شتێك بكرێ. لەكن ئەم كەسانە فەردگەرایی لەئارادا نییە، هێزی فیكری هیچ ڕۆڵێكی نییەو، دەڵێی هەموو شتێك بەرنامەی بۆ دانراوە: هەمان ئەنگێزەو هەمان ئەنجام.

دەتوانیت هەمان ئەم حاڵەتانە لە مشكەكانی ناو تاقیگەشدا بەدی بكەیت. لەو ڕوانگەیەوە كە ڕەفتارگەراكان مرۆڤ وەك میكانیزمێك تەماشا دەكەن" كۆمەڵێك تایبەتمەندێتیی میكانیكیی دەدەنە پاڵ ئەنگێزەیەكی دیاریكراو كاردانەوەیەكی

دیـاریکراو دەخولقێنێـت. توێژینــەوەو شـیکردنەوەی ئـەم دیاردەیــەو فۆرمەلــە Formulationی دەرئەنجامەکانی بەزانست ناودەبەن. دەشـێ ئەمـە زانسـت بـێ بـەڵام زانستێك نییە تایبەت بە مرۆڤ" چونکە مرۆڤی زینـدوو هـەرگیز لـەدووجاردا یـەك جۆر کاردانەوە پیشان نادات، لەهەر ساتێکدا کەسێکی ترە، گەرچی دەشێ مـرۆڤ هەرجارەو کەسێکی تریش نەبێت بەڵام لانـی کـەم هیچکاتێك کاردانـەوەکانی وەکـو یەك نین. هیراکلیتس دەڵێت ((ناتوانیت دووجار لەئاوی رووبارێکدا مەله بکەیت.)) لەبــەر ئــەوەی رووبارەکــە بــەردەوام ئــاوی لێ دەڕوات. دەتــوانین بڵــێین کــە سایکۆلۆژیای رەفتار زانستێکە بەڵام تایبەت نییە بە مرۆڤ، بەڵکو زانسـتی مرۆڤـی لـەخۆ بێگانـە (نـامۆ)یـە کـە بەچـەند شـێوازێك نـامۆ کـراوەو لـەڕێی لێکۆڵـەرەوانی نامۆشـەوە رێنومـایی‌و رابـەری دەکـرێ. دەشـێ ئـەو زانسـتە تیشـك بخاتـە سـەر بەشێك لە لایەنەکانی‌سروشـتی مرۆیـی، بـەڵام ناتوانـێ مەسـەلە ژیانی‌و بەتایبـەتی مرۆییەکانی بەشەرمان بۆ روون بکاتەوە.

نموونەیـەك دەهێنمـەوە تـا جیـاوازیی نێـوان کـارایی‌و کارلێکراویمـان لا روون بێتـەوە. نموونەیەکە کـە پەیوەندیـەکی گرنگـی لەگـەڵ سـایکۆلۆژیای پیشەسـازیی ئەمریکادا هەیە. کۆمپانیـای وێسـترن ئەلـەکتریك داوای لـە پرۆفیسـۆر ئـالتون مـایۆ کـرد رێگـە چـارەیەك بـۆ زیـادکردنی بەرهـەمی ئافرەتـە کرێکارەکـان بدۆزێتـەوە. ئەویش بەو گریمانەیە دەسـتی بەکارەکەی کرد کـە ئەگـەر بێتـوو دە دەقیقە پـێش نیـوە ڕۆو دە دەقیقـە پـاش نیـوەڕۆ پشـوویان پـێ بـدرێ‌و لـەو پشـووەدا چـا یـان قاوەیـان بـدرێتێ ئـەوا بەرهـەمی کارەکـەیان زیـاتر دەبـێ. ئیشـی ئـەم ئافرەتـە کرێکارانـە ئامـادەکردنی کلافـەی سـیم بـوو (کەپێویسـتی بەشـارەزایی‌و هـەوڵێکی زۆر نـەبوو)، تابڵـێی کـارێکی ناکارایانەیـەو تـەوەزەلی هـێن‌بـوو. ئـالتۆن مـایۆ مەبەسـتی خـۆی بـۆ کرێکارەکـان روون کـردەوەو پـاش نیـوەڕۆ دە دەقیقـە پشـووی دانێ تا ئاوو قاوە بخۆنـەوە. راستـەوخۆ رێـژەی بەرهەمەکە زیـادی کـرد. بێگومـان هەموویان لەئەنجامی پۆزەتیڤانەی ئەو داهێنانە شـادمان بوون. ئینجـا مـایۆ پـێش نیــوەڕوانیش پشــووی دانــێ‌و هەمدیســان بەرهەمەکــە زیــاتر بــوو. چــەند

هەلومەرجەکانی کار باشتر دەبوو ڕێژەی بەرهەمیش بەرزتر دەبۆوەو وادەهاتە بەرچاو کە تیۆریەکەی مایۆ تەواو کاریگەرو سوودمەند بووە.

هەر پرۆفیسۆرێکی ئاسایی تر بووایە دوای بینینی ئەنجامی پۆزەتیڤانەی بیرۆکەکەی کۆتایی بە تاقیکردنەوەکەی دەهێناو ئامۆژگاریی کۆمپانیاکەی دەکرد کە بەرامبەر زۆرکردنی بەرهەمەکە چاو لەو بیست دەقیقە پشووە بپۆشن. بەڵام ئالتۆن مایۆ کەکەسێکی هۆشمەندو لێزان بوو بە تاقیکردنەوەکەیەوە نەوەستا، دەیویست بزانێ ئەگەر بێتو کاتی پشوودانەکە لابەرێتەوە چی ڕوودەدات. بەم مەبەستە پشووی پاشنیوەڕۆی لابرد، بەڵام زۆربوون لە بەرهەمدا هەروەکو خۆی مایەوە. پاشان پشووەکەی پێشنیوەڕوانیشی لابرد، بەڵام بەرهەم هەر لە زۆربووندا بوو. (گەر کەسێکی دی بووایە وای لەقەڵەم دەدا کەتاقیکردنەوەکەی بێ بەها بووە). بەڵام مایۆ سەرنجیدا کەهەمان ئەو کرێکارە ناشارەزایانە بۆ یەکەم جار خۆشەویستیان لا دروست بووە بۆ ئیشەکەیان، ئیدی کلافەکردن کارێکی وەرسکەر نەبوو، چونکە ئەوان لەبەرهەمهێناندا خۆیان بەبەشدار دەزانی‌و دەیانبینی کە کارەکەیان مەبەستو مانایەکی هەیەو نەك بەتەنها بەڕێوەبەرێتییە بێ ناسنامەکەیان بەڵکو تەواوی هێزە مرۆییەکان سوودی لێ دەبینن. بەگوێرەی ئەمە مایۆ ڕوونی کردەوە کە هەمان ئەو سوودو بەشدارییە بوو کە ئاستی بەرهەمی بەرزکردەوە نەك دووجار پشوودانەکە. ئەو تاقیکردنەوەیە ئیلهامبەخشی ڕێگایەکی تازەبوو بۆ سایکۆلۆژیای پیشەسازی: خۆشەویستی بۆ کار بەمەبەستی زۆرکردنی بەرهەم لە پشوودان‌و زیادکردنی کرێ‌و خەڵاتی تری مادی گەلێ کاریگەرترە. دواتر لەم بارەیەوە زیاتر دەدوێم. لێرەدا بەتەنها جەخت لەسەر جیاوازیی زەقی نێوان کارایی‌و کارلێکراوی دەکەم.

وەختێ کرێکارانی وێسترن ئەلەکتریك کارەکەی خۆیان خۆش نەدەویست کارلێکراو (ناکارا) بوون. بەڵام کاتێ لە تاقیکردنەوەکەی کۆمپانیادا بەشدارییان کردو هەستیان بەو بەشداربوونەی خۆیان کرد کارابوون‌و تێڕوانینێکی تریان بۆ کارەکەی خۆیان لا دروست بوو.

نموونەیەکی تر: گەشتیارێکی گەڕۆك -بێگومان کامێرای فۆتۆگرافیی پێیە- لەگەشتەکەیدا چاوی بە کەژو کێوو دەریاچەو قەڵاو ئاسەواری هونەری دەکەوێت. بەڵام ئەم دیمەنانە سەرنجی راناکێشن" چونکە ئەو زیاتر شەیدای وێنە فۆتۆگرافیەکەی ئەو دیمەنانەیە کە دەیانگرێت، بەلای ئەوەوە حەقیقەتەکە فیلمەکەیە کە خۆی دەبێتە خاوەنی نەك ئەو دیمەنانەی بەراستی بینیونی، ئەم گەشتیارە دوای ئەوەی بوو بەخاوەنی وێنەکان وا پیشانی هاوڕێکانی دەدات وەك ئەوەی خۆی ئەو دیمەنانەی دروست کردبێت، یان دەساڵ دوای ئەوە بە بینینی وێنەکاندا دێتەوە یادی کە ئەوسا لەکوێ بووە، بەڵام هەم وێنەکەو هەم بینینە نادروستەکە دیمەنە ئەسڵیەکە دەشارنەوە. زۆر لەگەشتیاران تەنانەت ئەوەندەش ئەزیەتی خۆیان نادەن کە چاوێکیش بەو دیمەنەدا بخشێنن کە دێتە بەردەمیان، بەڵکو یەکسەر دەست بۆ کامێراکەیان دەبەن، وێنەگری باش لەپێشدا لەو دیمەنە ورد دەبێتەوە کە دەیەوێ وێنەی بگرێت ئینجا دەست بۆ کامێراکەی دەبات، ئەو تەماشاکردنو وردبوونەوەیە جۆرێکە لە کارایی، جیاوازیی نێوان ئەو دووجۆر بینینە لەتاقیگەدا دیاری ناکرێ. بەڵام حاڵەتی دەموچاوی ئەو کەسەکلیلی دیاریکردنت دەداتێ: کەسێك کەشتێکی لا جوان بێ، ئەو چێژەی لەو جوانیەیە دەیبینێ لەدەموچاویدا رەنگ دەداتەوەو پاشان بڕیار دەدات دە وێنەی بگرێ یان نەو، (کەسانێك هەن گەرچی ژمارەیان زۆر نیەیە) بەئەنقەست وێنەی دیمەنی دڵگیر ناگرن چونکە لەو باوەڕەدان کە کامێراکە وێنەی ئەو دیمەنە لەیاددا دەشێوێنێت، وێنەکە سەبارەت بەدیمەنەکە سنوورێك بۆ یادەوەریت دادەنێ، بەڵام ئەگەر بەبێ یاریدەی وێنە دیمەنێك بهێنیتەوە یادت دەبینیت سەر لەنوێ لەزەینتدا گیان دەچێتەوە بەری ئەو دیمەنەو زیندوو دەبێتەوە. ئەو یادەوەرییە وەکو ئیحای وشەیەك نیەیە کە دێتەوە یادت، تۆ دووبارە ئەو دیمەنە بۆ خۆت دەخولقێنیتەوە، ئەم جۆرە چالاکییە هێزە ژیانیەکانت تازە دەکاتەوە، روونکیو هێزی پێ دەبەخشێت، بەپێچەوانەشەوە کارلێکراوی پەژموردە بێ رۆحتان دەکاتو تەنانەت دەشێ ببێتە هۆی وەڕسیو بێ تاقەتیتان.

گریمان بۆ ئاهەنگێك دەعوەت كراویتو پێشوەخت دەزانیت كە فلانەكەس قسەی چیت لەگەڵدا دەكاتو تۆش چیی وەڵام دەدەیتەوەو، ئینجا هەمدیسان ئەو چی دەڵێتەوە. لەم دیمەنە گریمانكراوەدا تۆ لە كۆڕی كۆمەڵێك ئامێردا دەبیت، هەركەسەو باوەڕو تێڕوانینی دیاریكراوی خۆی هەیەو هیچ شتێكی نوێ روونادات. دوای ئەوەی دەگەڕێیتەوە بۆ ماڵەوە هەست دەكەیت تاسەر ئێسقان بێزارو ماندوو بوویت، بەم حاڵە وەختێ لە دەعوەتەكە بوویت وا دەهاتیتە بەرچاو كە چالاكو زیتیت، خەریكی گاڵتەكردن بوویت، یان تەنانەت دەخرۆشایت، بەڵام تەواوی ئەو قسەو باسو گاڵتانەت لەجۆری ناكارایی (كارلێكراوی) بووە.

تۆو هاوڕێكانت هیچتان نەكردووە ئەوە نەبێ یادگارەكانی رابوردووتان هێناوەتەوە یادی خۆتانو باستان كردوون، دەڵێی بۆ چەندەهەمین جارە فایلێكی تۆزلێ نیشتوو هەڵدەدەنەوە. شتێكی تازە نەهاتۆتە ئاراوەو بێزاری بەسەرتاندا زاڵبوو.

لەكەلتووری ئەمڕۆدا خەڵكی نایانەوێ دان بەوەدا بنێن كە بێزاری چ بەڵایەكە –یان لەوانەیە هەر لێی بێ ئاگا بن، كەسێك بهێننە بەرچاوتان كە لەگۆشەگیریەكی تەواودایە، یان نازانێ چی بكاتو خۆی بەچیەوە خەریك بكات. ئەگەر ئەم كەسە توانای ئەوەی نەبێ هێزە خودیەكانی خۆی لە چالاكیەكی ژیانیدا بخاتەگەڕو شتێك بخولقێنێت، یان هێزی فیكریی خۆی بەكاربەرێت. بێزارییەك بەسەر بیروزەینیدا زاڵ دەبێت كەوەسف ناكرێ. بێزاری یەكێكە لەخراپترین جۆرەكانی ئەشكەنجە. بێزاری دیاردەیەكی نوێیە كە زۆر بەخێرایی تەشەنە دەكات. كەسێك بێزاری بەسەریدا زاڵ بووبێتو لەبەرامبەریدا نەتوانێ بەرگری بكات بەخەستی دووچاری دڵتەنگیو مەلوولی (كێبە) دەبێت. لەوانەیە بپرسن بۆچی زۆربەی خەڵكی پەی بەمەترسیی ئەم نەخۆشیيە نابەنو نازانن ئازارو زیانی بۆ ئێمە چەندە؟ بەڕای من وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر ئاسانە. ئەمڕۆ جۆرو ژمارەی بەرهەمەكان بەڕادەیەك زیادی كردووە كە خەڵكی دەیانەوێ بەكڕینی ئەوانە بێزارییەكەیان بڕەوێننەوە. لەوانەیە مرۆڤ بتوانێبەهۆی خواردنەوەی دەرمانێكی

ئارامبەخش، یان مەی خواردنەوەو بەشداریکردن لە کۆڕو ئاهەنگ وبینین‌و خوێندنەوەی شتی پڕوپووچ‌و بێهودەو دواجاریش دەستدانە رابواردنی سێکسی‌یەوە بۆ ماوەیەکی کەم‌و بەشێوەیەکی کاتی ئەو بێزاری‌یەی خۆی بشارێتەوە، بەڵام هەموو ئەمانە بۆ هەڵاتنە لە دان نان بە بێزاری‌دا، نابێ ئەوەشمان لەیاد بچێت کە تەنانەت لەکاتی بینینی فیلمێکدا، یان هەر شتێکی دی کە مرۆڤ بەمەبەستی لەناوبردنی بێزاری‌پەنای بۆ دەبات" ئەو بیرکردنەوانە دەسبەرداری مرۆڤ نابن، ئەوەشت لەیاد نەچێت ئەو ((خوماری))ەی لەئەنجامی پەنابردنە بەر یەکێك لەو هۆیانەوە بەدەستی دەهێنیت هەر خۆی دەبێتە هۆی دڵتەنگی‌و بێزاری، یەکێك لە تایبەتمەندی‌یەکانی تری کەلتووری ئێستا ئەوەیە زۆر هەوڵ‌و تەقەللا ئەدین تا ((کاتێکی ئازاد)) بەدەست بهێنین" کەچی کاتێ بەدەستی دەهێنین بەفیڕۆی ئەدەین. چونکە ڕێگایەکی دی بۆ بەسەربردنی ئەوکاتە شك نابەین.

- پێداویستیە دروستکراوەکان

باوەڕی باو – نەك تەنها لەناو خەڵکی عەوامدا بەڵکو لەناو زانایانیشدا – دەڵێت کە مرۆڤ ئامێرێکە بە گوێرەی ئەرکی زانراو و دیاریکراوی فسیۆلۆژی کار دەکات. برسی دەبێت، تینووی دەبێت، پێویستی بە خەو هەیە، پێداویستی‌ی سێکسی‌ی هەیە و هتد... ئەو پێداویستیە فسیۆلۆژی‌و بایۆلۆژیانە دەبێ تێر بکرێن دەنا مرۆڤ دوچاری نیورۆسیس (العصاب–Neurosis) دەبێ، یان ئەگەر خۆراك نەخوات دەمرێ. بەڵام دوای ئەوەی ئەو پێداویستیانە دابین کران ئیدی کێشەیەك لە گۆڕێ نابێ. بەڵام ئەمە باوەڕێکی هەڵەیە. چونکە هەمیشە دەشێ مرۆڤ دوای تێرکردنی تەواوی ئەو پێداویستیە فسیۆلۆژییانەش هەر بەدبەخت بێ و هەست بە ئارامی نەکات" یان لە ڕووی دەروونیەوە تەواو نەخۆش بێت گەرچی تەواوی ئەو خواستانەشی بەدی هاتبێت. کەسێکی لەم جۆرە ئەنگێزەیەکی ڕۆحی شك نابات تا کارا (چالاك) بێت.

بۆ روونکردنەوەی ئەم بابەتە چەند نموونەیەك دەهێنمەوە. لەم ساڵانەی دواییدا بە مەبەستی تاقیکردنەوە چەند کەسێکیان لە ئەنگێزە (مێیر) دوورخستۆتەوەو لە شوێنێکی بچووکدا دایاننناون کە گەرماو رووناکیەکی نەگۆڕی هەبووە. لە دەلاقەیەکەوە خۆراکیان داونەتێ، بە بێ ئەوەی بزانن کێ خۆراکیان ئەداتێ هەموو پێداویستسیەکانیان تێر دەکرێ بەلام هیچ ئەنگێزەیەکیش لە ئارادا نییە. دۆخیان لە دۆخی کۆرپەلەی ناو رەحمی دایك دەچێت. دوای چەند رۆژێك دەبینین نیشانەی نەخۆشی بە تایبەتیش نەخۆشیی شیزۆفرینیا لێیان دیاری داوە. گەرچی پێداویستیە جەستەییەکانیان دابین کراوە بەلام باری دەروونییان لە ناهاوسەنگیەکی سایکۆلۆژیدایەو دەشێ بەرەو نەخۆشیی رۆحییان بەرێت. ئەوەی بەلای کۆرپەلەوە ئاساییە (گەرچی کۆرپەلە بە پێچەوانەی ئەو کەسانەی خراونەتە بەر تاقیکردنەوەکە بە تەواوەتی بێ ئەنگێزە نییە) لای کەسانی گەورە دەبێتە مایەی نەخۆشی.

لە تاقیکردنەوەیەکی تردا نەیانهێشت هەندێ کەس خەون ببینن. ئەمە دەکرێ، چونکە وەکو دەزانین کە یەکێك خەون دەبینێ چاوی زۆر بە خێرایی دەجووڵێتەوە. ئەو کەسەی کە تاقیکردنەوەکە ئەنجام دەدات گەر بێتو لەو کاتەدا کەسەکە لە خەو خەبەر بکاتەوە دەبێتە هۆی ئەوەی خەون نەبینێ. وەك دەرکەوتووە ئەمەش دەبێتە مایەی دەرکەوتنی نیشانەی نەخۆشی لە مرۆڤدا، ئەم تاقیکردنەوەیە دەیسەلمێنێت کە خەون پێداویستیەکی رۆحییە. ئێمە تەنانەت لە خەویشدا لە رووی زەینیەو دەروونییەوە کاراین و لە حاڵەتێکدا رێ لەو کاراییەمان بگیرێ تووشی نەخۆشی دەبین.

هارلۆ کە دەروونناسێکی گیانەوەرانە لە رێی تاقیکردنەوەیەکەوە کە لەسەر کۆمەڵێك مەیمون ئەنجامی دا سەرنجی دا کە ئەو گیانەوەرانە دەتوانن دە سەعاتی رێك لەسەر کارێکی ئاڵۆز بەردەوام بن. ئەم مەیمونانە لێبڕاوانە کاری خۆیان دەکردو لە ئەنجامی کارەکەشیاندا بەسەبر بوون. پاداشت یان سزا لە گۆڕێ نەبوو، چونکە هارلۆ میکانیزمی بزواندن – کاردانەوەشی پەیڕەوی نەدەکرد،

دیارە کە مەیمونەکان بە خۆشەویستیەوە کارەکەیان ئەنجام داوە. گیانەوەرانیش، بە تایبەتی مەیمون، دەتوانن کارێکیان خۆش بوێت و مەرج نییە بە تەنها لەڕێی خۆراکەوە (خەڵات یان تەمێ) بوروژێنرێن.

سەر لە نوێ نموونەیەکی تر دەهێنمەوە. نزیکەی ۳۰,۰۰۰ سی هەزار ساڵ دەبێ کە مرۆڤ هونەری خولقاندووە. بەڵام ئێمە لەو باوەڕەوەی کە ئاسەواری هونەریی کۆن ئامانجیان سیحرو جادوو بووە زۆر بایەخی پێ نادەین.

سەرنجی جوانیی بێ هاوتای ئەو گیانەوەرانە بدەن کە لە سەر دیواری ئەشکەوتەکان کراون. ڕێی تێ دەچێت کە ئەنگێزەی ئەو نیگارە هونەرییانە سەرکەوتنیان بووبێت لە ڕاووشکاردا. بەڵام جوانیی ئەو وێنانە نیشانەی چێژو خۆشەویستیی نیگار کێشەکان بووە بۆ جوانی. بە واتایەکی دی خەڵکانێك مەیل و ئارەزوویان بالآترە لە تەنها ڕازاندنەوەو جوانکردنی ئامرازەکانی ئاشپەزخانە (مەتبەخ)کەیان. دەیانەوێ لەڕێی خولقاندندا کارا بن. دەیانەوێ شێوە بەشتەکان بدەن و هێزە پەنهانەکانی ناوەوەیان بخەنە گەڕ.

کارل بوهلەری دەروونناسی ئەڵمانی زاراوەی ((شەوقی کار)) elight of Function ی بەکارهێنا تا خۆشی و چێژی کارکردن فێری خەڵکی بکات. مرۆڤ کە چێژ لە کارکردن وەردەگرێ لەبەر ئەوە نییە کە پێداویستیەکانی پێ دابین دەکات، بەڵکو لەبەر ئەوەی کەلە ئەنجامی ئەو کارەدا شتێك دروست دەکات و تواناکانی خۆی دەخاتە گەڕ. هەڵبەتە ئەمە لە فێرکردندا ڕۆڵێکی گرنگی هەیە. خانمێکی مامۆستای ناسراوی ئیتالیایی کە ناوی ماریا مۆنتسۆرییە سەرنجی دا کە دەکرێ بە شێوازی کۆنی بەشەوق خستن و ئاگادارکردنەوە منالآن پەروەردە بکرێن بەڵام ناکرێ فێربکرێن. لێکۆڵینەوە زۆرەکان سەلماندوویانە کە خەڵکی ئەو شتانە باشتر فێردەبن کە قەناعەت پێکەرو ڕەزامەندی بەخشن.

من خۆم بڕوام وایە کە مرۆڤ کاتێ خۆیەتی کە هێزەکانی ناوەوەی خۆی بخاتە کارو، ئەگەر ژیانیشی لە (هەبوون) و بەرخۆری دا بەسەر بەرێت نەك لە (بوون)دا“ ئەوا بەرەو هەڵدێر دەڕوات، دەبێ بە (شت) و تەمەنێکی پڕ لە ئازار و خاڵی لە

سەفاو میهرەبانی بەسەردەبات. شادمانیی راستەقینەش واتە پەروەردەکردن و نەکاربردنی هێزە مرۆییەکان. نابێ ئەوەشمان لەیاد بچێت کە خستنەگەڕی زەین و فیکر دەبێتە هۆی گەشەکردنی خانەکانی مێشك. ئەمە حەقیقەتێکە کە بە چاو بینـراوەو بەڵگە فسیۆلۆژیەکان سەلماندوویانە. دەتوانرێ گەشەی مێشك بە کێشیدا بزانرێ، هەرچۆن گەشەو گەورەبوونی ماسولکەکان لە ئەنجامی کارو وەرزشەوە بە چاو دەبینین. ئەگەر ماسولکەکانی خۆمان ناچار بکەین کاری زیاتر لە کاری ئاسایی خۆیان ئەنجام بدەن لە هەمان قۆناغی گەشەدا دەمێننەوە کە پێی گەیشتوون. ئێستاش دەمەوێ لە رۆڵی چەند فاکتەرێکی ئابووری و کۆمەڵایەتی لە فرەیی‌و خۆشگوزەرانیدا بکۆڵمەوە. لە مێژووی بەشەردا چەند قۆناغێکی سەرەکیی جیاواز هەن. قۆناغی یەکەم گۆڕانی مەیموونی بێ کلك بوو بۆ مرۆڤ کە لە قۆناغەکانی دی گەلێ درێژتر بوو: سەدان هەزار ساڵی خایاند. ئەم گۆڕانە کات و ساتێکی دیاریکراوی نەبوون، بەڵکو پرۆسەیەکی درێژخایەن بوو کە تیایدا فاکتەرە چەندێتیەکان وردە وردە گۆڕان بۆ فاکتەری چۆنێتی.

ئەم پرۆسەیە کە سەرەتای سەرهەڵدانی مرۆڤ بوو نزیکەی ٦٠,٠٠٠ شەست هەزار ساڵ لەمەوبەر رووی‌داوە، مرۆڤی بیرمەندHomo Sapiens یش واتە ئەو بوونەوەرەی رێك وەك ئێمە بوو ٤٠,٠٠٠ چل هەزار ساڵ لەمەوبەر پەیدا بوو. بەم پێیەش ماوەیەکی کەم بەسەر سەرەتای دروست بوونی ئێمەدا تێپەڕیوە.سەری دێر جیاوازی نێوان مرۆڤ و گیانەوەر چییە؟ هەڵبەتە ناکرێ باری ئێستای مرۆڤ بخرێتە چوارچێوەی ئەم جیاوازییانەوە. چونکە مەیمونی بێ کلك بە ماوەیەکی زۆر بەر لە گەشەکردنی مێشکی لەسەر دوو پێ دەڕۆیشت و دەوەستا. ناکرێ بڵێین بەکارهێنانی ئامرازیش شتێکە تایبەت بووە بە مرۆڤ. ئەی هەست؟ نەخێر. چونکە گیانەوەرانیش هەستیان هەیەو جیاوازیی نێوان شتەکان دەرك پێ‌دەکەن، بەڵام مرۆڤی بیرمەند هەستێکی تەواو جیاوازی هەیە: هوشیاری بە خودی خۆی. دەزانێ کە هەیەو بوونەوەرێکی دانسقەیە، بوونەوەرێکی جیاواز لە سروشت و لە هاوجۆرەکانی. ئەو خۆی دەخاتە بەر لێکۆڵینەوە، دەزانێ کە بیر دەکاتەوە و

هەست دەكات. ئەوەندەی ئێمە بزانین ئەم تایبەتمەندیانە لە گیاندارانی تردا نییە. هەمان ئەم تایبەتمەندێتیانەشە جۆری بەشەریی كردووە بە مرۆڤ. لەو ساتەوەی كە مرۆڤ، واتە ئەو بوونەوەرەی كە ئێمە مرۆڤی كامڵمان ناوناوە" هاتۆتە نێو دونیای بوونەوە نزیكەی ۳۰,۰۰۰ سی هەزار ساڵ لە هەلومەرجێكی تاقەت پڕووكێندا ژیاوە. ژیانی بە ڕووشكارو كۆكردنەوەی گژوگیا دابین دەكرد كە دەیتوانی بیخوات بەڵام نەیدەتوانی بیڕوێنێت. هەمیشە هەژارو موحتاج بووە. بەڵام ئەو شۆڕشەی كە ئێمە ناومان ناوە چاخی گۆڕانی بەردینی نوێ نزیكەی۱۰,۰۰۰ دە هەزار ساڵ لەمەوبەر ڕوویدا. تیایدا مرۆڤ دەستی بە بەرهەمهێنان و دۆزینەوەی كەرەسەی مەسرەفیی خۆی كرد. ئیدی بە تەنها پشتی بە ڕاوو شكارو پەیداكردنی خۆراك نەدەبەست، بەڵكو خۆی ببووە جووتیارو ئاژەڵدار. مرۆڤ بەهۆی دووربینیی‌و هۆش و لێزانینی خۆیەوە توانیی زیاد لە پێویستی خۆی بەرهەم بهێنێت.

ئەمڕۆكە گاسنی مرۆڤی سەرەتاییمان بەشتێكی منداڵانەو تەنانەت پێكەنین هێنەر دێتە بەرچاو. بەڵام هەر ئەو گاسنە بوو مرۆڤی لەوابەستەیی بە سروشتەوە ئازادكردو، بەمجۆرە دەستی بەسوود وەرگرتن لە مێشك و توانای خەیاڵ و هێزی خۆی كرد تا بتوانێ بەسەر سروشتدا زاڵ ببێ‌و ژینگەی خۆی گونجاوترو لەبارتر بكات. ئیدی مرۆڤ نەخشەی دادەنا، بیری لە ئاینده دەكردەوەو، بۆ یەكەم جار خۆشگوزەرانیەكی نیسبیی بەدەست هێنا، مرۆڤی سەرەتایی هەرزوو دەسبەرداری شێوازە سەرەتاییەكانی كشتوكاڵ و ئاژەڵداری بوو. كەلتووری داهێنا، شاری دامەزراند و چاخێكی دی هاتە ئاراوە، چاخێك كە تیایدا خۆشگوزەرانیەكی نیسبی پەیدا بوو. مەبەستیشم لە (خۆشگوزەرانیی نیسبی) بارودۆخێكە كە تێیدا هەژاریی‌و زەبوونی كزبوو بوو. بەڵام ئەم خۆشگوزەرانیە هەمووی نەدەگرتەوە، كەمایەتیەك كە جڵەوی كۆمەڵگای لە دەستدا بوو ڕۆژ بە ڕۆژ دەسەڵاتی پەیدا دەكرد باشترین شتی بەخۆی ڕەوا دەبینیی‌و بەشی زۆربەش پاشماوەی سەر سفرەی ئەو چینە بوو. خوانی پڕ بەرەكەت بۆ هەموو واڵانەبوو و

هـەموو خۆشـگوزەران نـەبوون، بـەم پێیـە دەتـوانین بڵـێین کـە خۆشـگوزەرانیی نیسبی (یان هەژاریی نیسبی) هەر لە سەرەتای چاخی بەردینی نوێوە هەبووەو ئێستاش تا ڕادەیەك هەر ماوە.

خۆشـگوزەرانیی نیسـبی شمشـێرێکی دوو دەمـە. لـە سـەرێکەوە خـەڵکی توانییـان کـەلتوور دابمـەزرێنن، بینـا بکـەن، وڵات پێـك بهێـنن و فەیلەسـوفان لـە نیگـەرانیی گـوزەران خاترجـەم بکـەن. بـەڵام لـە سـەرێکی تـرەوە بـووە هـۆی چەوساندنەوەی زۆربە لەلایەن کەمایەتیەوە. بێ ئەو زۆربەیەش ئابووری گەشەی نەدەسەند.

بـە پێچـەوانەی لافـی هەنـدێ کەسـەوە ئـەنگێزەی شـەڕ ڕیشـەی لـە غـەریزەی مرۆڤدا نییـەو، مـەیلێکی سروشـتی بـۆ وێرانکـاری لـە مرۆڤدا نییـە. سـەرەتای سـەرهەڵدانی جـەنگ لـە قۆنـاغی بـەردینی نـوێوە دەسـت پێدەکـات ئـەو دەمـە شتومەك و کاڵای گرانبەها هەبوو بۆ دزی. ژیـانی کۆمەڵایـەتی بە جۆرێك بوو کە خەڵکی شەڕیان هەڵدەگیرساندو هێرشیان دەکردە سەر ئەو کەسانەی کەرەسەو کاڵایان هەبوو و تاڵانیان دەکرد. ئێمە عادەتەن هۆیەکانی جەنگ ئاڵۆز دەکەین. دەڵێین:((کەوتبووینە بەر هەرەشەو دەسدرێژی.)) و بەم قسەیە بیانوو بۆ جەنگ دەهێنینەوە. بەڵام ئەفسوس کە ئەنگێزە راستەقینەکانی ئاشکرایە چین.

کەواتە وەك دەبینین خۆشگوزەرانیی نیسبی کە دەسکەوتی چاخی بەردینی نوێیە" لەسـەرێکەوە بووەتـە مایـەی پەیـدابوون و گەشـەکردنی کـەلتوورو ژیـارو لەسەرێکی تریشەوە بووەتە مایەی شەڕو چەوساندنەوەی مرۆڤ لەلایەن مرۆڤەوە. لـەو رۆژگـارەوە تـا ئێسـتا مرۆڤایـەتی لـە باخچـەی ئاژەڵانـدا دەژی. لـەم رووەوە دەکرێ بەراورد بکەین لە نێوان سایکۆلۆژیا کە پشت بە بینین و تۆژینـەوە لەسـەر مرۆڤ دەبەستێ لەگەڵ سایکۆلۆژیای ئاژەڵان لە ناو باخچەی ئاژەڵاندا – نەك لە سروشتدا–. بۆ دەروونناسـان دەرکـەوتووە کـە رەفتـاری گیانـەوەران لـە باخچـەی ئاژەڵاندا زۆر جیاوازە لە رەفتاریان کاتێ بە ئازادی لە دامێنی سروشتدا دێن و دەچن. سۆلی زوکەرمان سەرنجی دا کە عەنتەرەکان (کە جۆرێکن لە مەیمون–و–

)ی باخچەی ئاژەڵانی لەندەن کە خۆیان هێمن و بێ‌وەین لەوێ شەڕانی و دەسدرێژبکەرن. ئەو سەرەتا وایزانی کە ئەوە خەسڵەتێکی خۆیانە. بەڵام زانایانی دی کە عەنتەرەکەیان لە ناو سروشتدا و بە ئازادی خستبووە بەر تۆژینەوە، تەماشایان کردووە کە شەڕەنگێز نەبووە. ژیان لە ژینگەیەکی گەمارۆدراوداو، بێزاری‌و، سنووربەندیی ئازادی، ئەمانە هەموو ببوونە دروستبوونی خوویەکی شەڕەنگێزانە لەو گیانەوەرەدا، ئەو خووەی کە لە هەلومەرجە سروشتیەکەی ژیانیدا نەیبووە.

مەبەستم لەوەیە کە هەم مرۆۋ و هەم گیانەوەر لە هەلومەرجی ژیانی دیل و ئازاددا رەفتاریان جیاوازە، شۆڕشی مەزنی پیشەسازی گۆڕانێکی گەورەی لە باری مرۆییدا هێنایە ئاراوە، واتە ئەو گۆڕانەی کە لە ڕۆژگاری ڕێنیسانسەوە دەستی پێ کردو لەم سەدەیەدا گەیشتە لووتکە. ئەویش ئەوە بوو کە" لە ناکاودا وزەی میکانیکی جێی وزەی سروشتیی گرتەوە – ئەو وزەیەی کە لە گیانەوەرو مرۆڤەوە وەردەگیرا. مەکینە (ئامێر) هێزێك دابین دەکات کە لە رابوردوودا لە گیانەوەرانەوە بە دەست دەهات. بەمجۆرە ئومێدێکی تازەش هاتە پێشەوە: ئەگەر وزەی میکانیکی بەکاربرێ" نەك تەنها کەمینە بەڵکو هەموو سوود لە فرەیی و خۆشگوزەرانی وەردەگرن. پاش شۆڕشی یەکەم، شۆڕشێکی دیکە ڕوویدا کە ناوی لێ‌نرا شۆڕشی پیشەسازی. لەم شۆڕشەدا ئامێر نەك هەر ناوی جێی وزەی گرتەوە بەڵکو جێی فیکری مرۆڤیشی گرتەوە. مەبەستم زانستی سیبیرنیتیك CYBERNETICS–)و ئەو ئامێرانەیە کە ئامێرەکانی ترو پرۆسەکانی بەرهەمهێنانیان کۆنترۆڵ کردووە.

سیبیرنیتیك بە جۆرێك پێشکەوتووەو بە جۆرێك تواناکانی بەرهەم هێنانی بەرزکردۆتەوە کە دەتوانین پێشبینیی ڕۆژگارێك بکەین کە شێوازە نوێیەکانی بەرهەمهێنان تیایدا خۆشگوزەرانیی رەها (موتڵەق) دابین دەکات – ئەمەش بەو مەرجەی کە ئاگری جەنگ هەڵنەگیرسێ و درم و پەتا بڵاونەبێتەوەو برسێتی نەبێتە هۆی کەمکردنەوەی ژمارەی دانیشتووان. لە ڕۆژگارێکی وەهادا ئیدی

کەسێك هەژار نابێت و پێویستیی بە کەڵەکە کردنی شتی زیاد لە پێویستی خۆی نابێت، هەموو لەسای خۆشگوزەرانی و فرەییدا دەژین. ئەو دەمە ژیانی مرۆڤ بە زیادی و کەڵەکە کردن چەپەڵ نابێت، بەڵکو فرەییەکی ئیجابی دێتە گۆڕێ و خەڵکی ترسی لە برسێتیو توندوتیژی نامێنێت.

کۆمەڵگای نوێی ئێمە (ئەمریکا) شتێکی تریشی لەگەڵ خۆیدا بۆ هێناوین کە لە رابردوودا نەبووە. ئەم کۆمەڵگایە نەك هەر کالاّ بەڵکو پێداویستیش دروست دەکاو بەرهەمی دێنێ. دەپرسن چۆن؟ خەڵکی بەردەوام هەندێ پێداویستییان هەبووە" وەك ئەوەی دەبێ بخۆن و بخۆنەوە، حەز دەکەن لە خانووی جوان و حەوێنەردا بژین و هتد... بەلاّم ئەگەر سەرنجێکی دەوروپشتی خۆت بدەیت بایەخ و کاریگەریی پروپاگەندەت بۆ دەردەکەوێ. وای لێهاتووە بە دەگمەن خواست و ئارەزوو لەناوەوە سەرچاوە دەگرێ، بەڵکو لە دەرەوە را دێتە ئاراوەو بانگەشەی بۆ دەکرێ، تەنانەت ئەو کەسەش کە سەروەت و سامانی هەیەو وەکو دەڵێن دەستی دەڕوات بەرامبەر بەم پڕوپاگەندە و ئاگادارییانەی بۆ کالاّی جۆراوجۆر دەکرێن خۆی بە زەبوون دێتە پێش چاو، گومانی تێدا نییە کە پیشەسازی پێداویستی دروست دەکات و پاشانیش خەریکی دابینکردنی دەبێت. لە ڕاستیدا پیشەسازی ئەگەر بیەوێ لە سیستمی ئەمڕۆییدا بە زیندوێتی بمێنێتەوە دەبێ پێداویستیەکان دابین بکات، چونکە هێنانەکایەو دەسکەوتنی سوود مەرجی مانەوەیەتی. سیستمی ئابووریی هەنووکەیی ئێمە لەسەر ئەوپەڕی بەرهەمهێنان و ئەوپەڕی مەسرەف (بەرخۆری–ئیستهلاك) بەندە. بنچینەی ئابووریی سەدەی نۆزدەهەم ئەوپەڕی کەم مەسرەفی بوو. باوو باپیرانمان کڕینی شتێك کە لە توانای کەسێکدا نەبووبێت بەگوناهیان لە قەڵەم داوەو وتوویانە کە دەبێتە هۆی خراپەکاری. بەلاّم ئەمڕۆ ئەو گوناهە بووە بە کردەوەی بەرزو جوان و ئەگەر کەسێك پێویستیی بەو پێداویستیە دروستکراوانە نەبێت و شت بە (قسگ) نەکڕێت و تەنها بە پێداویستیە راستەقینەکانی خۆیەوە بوەستێت، بە کەسێکی نائاسایی لەقەڵەم دەدرێ. بۆ نموونە ئەگەر یەکێك تەلەفزیۆنی نەبێت بە کەسێکی

نائاسایی سەیر دەكرێو جۆرێكی لە ناو كۆمەڵدا بۆ دانانرێ. ئاخۆ ئەم شێوازی ژیانە بۆ كوێمان دەبات؟ وەڵامەكە ئەوەیە كە زیادبوونی مەسرەف (بەرخۆری) مرۆڤێك دەهێنێتە ئاراوە كە تاقە مەسەلەیەكی پیرۆز هەیە لە ژیانیدا، كە لە ڕاستیدا دینێكی تازەیە. بەهەشتی ئەم كەسە بەهەشتی ئایینە ئاسمانیەكان نییە كە مژدەی نازو نیعمەتەكان و پەرییەكانی ئەو دنیا بە مرۆڤ دەدات، بەڵكو سوپەرماركتێكی گەورەیە كە هەموو شتێكی تیا دەست دەكەوێ و ئەویش بە گیرفانی پڕ پارەیەوە دەتوانێ لە دراوسێكەی زیاتر شت بكڕێ. نرخی ئەو مرۆڤە لای خۆی یەكسانە بەداراییەكەیو ئەو شتانەی كە هەیەتی و مادامەكی دەیەوێ لە هەموو مرۆڤەكانی تریش باشتر بێت دەبێ زۆرترین سەروەتی هەبێ. لەم ڕوانگەیەوەو لە سیستمێكی ئابووریی لەم جۆرەدا گەرچی خەڵكێكی زۆر لە مەسرەفی خۆشیان زیاتریان هەیە كەچی وێڕای ئەوەش هەست بە نەداری دەكەن چونكە ناتوانن هاوشان لەگەڵ ئەو هەموو بەرهەمهێنراوە زۆرەدا بڕۆن و هەرچی بەرهەم هێنرا هەیانبێت. ئەم بارە ناكارایە دەبێتە مایەی زۆر بوونی مەیلی ئێرەیی و حەسوودی و چاوچنۆكیو، سەرئەنجام هەست بە لاوازیەكی دەروونی و بێ دەسەڵاتی و كەمتواناییو خۆبەكەم زانی لەو كەسەدا دروست دەكات و مرۆڤ كەسێتیی خۆی لەوەدا دەبینێتەوە كە (هەیەتی) نەك لە (بوون)یدا.

- قەیرانی سیستمی باوكسالاری

هەروەكو بینیمان ئەگەر ژیان لەسەر ڕەوتی مەسرەف (بەرخۆری) بڕوات ئەوا دۆخێكی پڕ لە زیادی و بێزاری دەهێنێتە ئاراوە. ئەم مەسەلەیە پەیوەندیەكی نزیكی بەو قەیرانەوە هەیە كە هەموو جیهانی خۆرئاوای گرتۆتەوە، بەڵام شتێكی ئەوەندە زانراو نییە، چونكە خەڵكی زیاتر سەرنجی نیشانەكان دەدەن نەك هۆیەكان. ئەوەی لێرەدا مەبەستمە قەیرانی سیستمی باوكسالاری یان بونیادی كۆمەڵگای دەسەڵاتگەرایە Authoritarian Society.

ئەو بونیادە چییە؟ لە قسەکانمدا پشت بە تیۆرەکانی گەورەترین بیرمەندی سەدەی نۆزدەهەم یۆهان– یاکوب باخ ئۆفن دەبەستم. ئەو یەکەمین کەسە کە بە شێوەیەکی سیستماتیك ئەوەی پیشانداوە کە کۆمەڵگاکان لەسەر دوو بنچینەی کۆمەڵایەتیی تەواو لەیەك جیاواز دامەزراون: دایکسالاری و باوکسالاری. بابزانین جیاوازیی نێوان ئەم دوو بنچینەیە چییە؟

لە کۆمەڵگای باوکسالاریدا هەروەکو لە کتێبی (سەردەمی کۆن) دا هاتووەو لە رۆژگاری رۆمیەکاندا باوبووەو ئێستاش هەرباوە، باوك خاوەن و جڵەو لە دەستی خێزانە. لێرەدا وشەی (خاوەن) هەمان مانای زمانەوانیی خۆی هەیە، چونکە لە یاسا سەرەتاییەکانی باوکسالاریدا ژنان و منداڵانیش وەکو کۆیلەو مەڕومالاَت بەشێکن لە موڵك و دارایی شەخسیی ئەو کەسە. باوك هەرچییەکی بویستایە دەیتوانی بەرامبەر بەوان بیکات. ئێستا چونکە بیر لە لاوان دەکەینەوە وادەزانین لە چاو ئەو رۆژگارە کۆنەدا پێشکەوتنێکی زۆرمان بەدەست هێناوە. بەلاَم نابێ ئەو حەقیقەتە فەرامۆش بکەین کە لە ٤٠٠٠ چوار هەزار ساڵ لەمەوبەرەوە تا ئێستا بنچینەی باوکسالاری بەردەوام لە جیهانی رۆژئاوادا بالاَدەست بووە. لە کۆمەڵگای دایکسالاریدا بارەکە تەواو پێچەوانەیە. بەرێزترین کەس کەسەرپەرشتیاری بێ سێو دووی خێزانەو تەنانەت لە خەویشدا نازناوی ((فەرمانڕەوا))ی بەسەردا دانەبڕاوە، دایکە: سیمای دایکانە. لە نێوان خۆشەویستیی باوکانەو خۆشەویستیی دایکانەداجیاوازیەکی زۆر هەیە. ئەم جیاوازیەش گرنگیەکی تایبەتیی هەیە. خۆشەویستیی باوکانە بەپێی سروشتی خۆی خۆشەویستیەکی مەرجدارە. رۆڵەکان لەرێی بەجێهێنانی کۆمەڵێك ئەرکەوە دەتوانن بە دەستی بهێنن. هەڵبەتە نابێ لێرەدا بە خراپ لێم حاڵیبن، من مەبەستم فلان یا فیسار باوك نییە، بەڵکو خۆشەویستیی باوکانەی ڕووت (بەمانا تەجریدیەکەی –و–) بابەتی منە کە ماکس ڤیبەر بە ((جۆری ئایدیالی))ی لەقەڵەم دەدا. باوك ئەو کوڕەی زیاتر خۆش دەوێ کە بە شێوەیەکی باشتر خواست و ئاواتەکانی ئەو بەدی دەهێنێت. کوڕێکی لەم چەشنە زیاتر

شیاوە بۆ ئەوەی جێگرەوەو میراتگری باوکی بێت. لە خێزانی باوکسالاریدا عادەتەن یەکێك لە کوڕەکان لە باوکیەوە نزیکترە، ئەمەش دەشێ زیاتر کوڕی گەورە بێ، هەرچەند مەرج نیەیە. لە کتێبی ((چاخی کۆن))دا لە زۆر شوێندا باسی ئەم جۆرە کوڕانە کراوە. ئەو کوڕە لای باوکی پایەیەکی تایبەتی هەیە چونکە ئەو ((ڕۆڵەی هەڵبژێردراو)) بووە و باوکی ڕەزامەند دەکات، چونکە لە قسەی دەرناچێت.بونیادی دایکسالاری بە پێچەوانەوەیە. دایك بەیەکسانی ڕۆڵەکانی خۆی خۆش دەوێ. ئەوانە هەموو بێ جیاوازی لە ڕەحمی ئەودا گەشەیان کردووە و پێویستییان بە سەرپەرشتیی ئەو هەیە. ئەگەر دایك بەتەنها سەرپەرشتی و دڵنەوایی ئەو ڕۆڵانە بکات کە خۆشحاڵی دەکەن و گوێڕایەڵین، ئەوا زۆربەی مناڵەکانی تر دەمرن. هەروەکو دەزانن مناڵ کەمتر بە قسەو مەیلی دایکیشی ڕەفتار دەکات. ئەگەر خۆشەویستیی دایکیش باوکانە بووایە تۆرەی بەشەر لە نێو دەچوو. دایك مناڵەکەی خۆی خۆش دەوێ لەبەر هیچ نا تەنها لەبەر ئەوەی کە مناڵێتی، هەر بۆیە لە کۆمەڵگای دایکسسالاریدا زنجیرەی پلەداری میراتی نیەو، هەر کەسێ پێویستی بە خۆشەویستیو سۆز هەبێ دەتوانێ بە دەستی بهێنێ.

ئەمەی بۆم باس کردن پوختەی بیرو ڕاکانی باخ ئۆفن بوو. لە کۆمەڵگای باوکسالاریدا بنەمای حوکمڕان: دەوڵەت و یاساو زەوتکردنە. بەڵام کۆمەڵگای دایکسالاری لەسەر بنەمای پەیوەندیی سروشتی بەندە کە مرۆڤەکان پێکەوە دەبەستێتەوە، کۆمەڵێك پەیوەندیی سروشتیو ئامادە. ئەگەر شانۆنامەی ((ئەنتیگۆنا))ی سۆفۆکلیس بخوێنیتەوە هەموو ئەم شتانەی تێدا دەبینیتەوە، بەڵکو بە شێوەیەکی کامڵترو سەرنج ڕاکێشتریش. ئەم شانۆنامەیە دەربارەی ململانێی نێوان باوکسالاریو دایکسالارییە. کە یەکەمیان لە ((کریۆن))دا بەرجەستە بووەو دووەمیشیان لە((ئەنتیگۆنا))دا. لە ڕوانگەی کریۆنەوە یاسای وڵات لەسەروو هەموو شتەکانەوەیە، هەر کەسێ سەرپێچیی یاسا بکات سزای مەرگە. بەڵام ئەنتیگۆنا پەیڕەویی یاسای پەیوەندیی خوێن و ئینسانیەت و

هاوسۆزی دەكات. شانۆنامەكە بە شكستی ئەو بنەمایەیا پرنسیپە كۆتایی دێ كە ئەمڕۆ پێی دەڵێین فاشیستی. كرۆكی نموونەی پێشەوایەكی فاشیستی تەواوە و بەتەنها بیر لە دەسەڵات و دەوڵەت دەكاتەوە كە دەبێ هەموو خەڵكی بە تەواوی ملكەچی بن.

لەم بوارەدا نابێ ئایینمان لەبیر بچێتەوە. لە رۆژگاری كتێبی ((چاخی كۆن))ەوە تا ئێستا جیهانی خۆرئاوا باوكسالار بووە و خواوەند خاوەن گەورەترین دەسەڵات بووە كە دەبێ فەرمانەكانی جێبەجێ بكرێن. بەڵام لە بودیزم (ئایینی بوودایی)دا كە یەكێكە لە ئایینە گەورەكان" سەرچاوەی دەسەڵات بوونی نییە. لە كۆمەڵگای باوكسالاریدا ویژدان كە بووە بە دەسەڵاتێكی دەروونی پرنسیپێكە كە ڕۆڵی خۆی هەیە. مەبەستی فرۆید لە ((منی باڵا Super ego)) ئەمرو نەهیی باوكانەی دەروونییە. واتە ئیدی پێویست ناكات باوكم پێم بڵێ ((ئەو كارە مەكە)). من باوكم خستۆتە ناو خۆمەوە.(باوكە دەروونیەكەی من) فەرمانی پێویست دەردەكات. بەڵام ئەو فەرمانانە دەسەڵاتی خۆیان لەسەرچاوەی دەسەڵاتی باوكانەوە وەردەگرن. ئەم پێناسەیەی فرۆید بۆ ویژدان لە كۆمەڵگای باوكسالاریدا تەواو ڕاستە. بەڵام فرۆید سەبارەت بە ((خودی ویژدان خۆی)) ویژدان لە زەمینەیەكی كۆمەڵایەتیدا بەهەڵەدا چووە. چونكە لە كۆمەڵگای ناباوكسالاریدا شێوەی تری ویژدان بەدی دەكرێ. نامەوێ‌و ناتوانم بچمە ناو وردەكارییەوە، بەڵام پێویستە جەخت لەوە بكەم كە ویژدانێكی مرۆگەرا (هیومانیستیك– ئینسانی) هەیە كە تەواو پێچەوانەی ویژدانی دەسەڵاتگەرایە. ڕیشەی ویژدانی مرۆگەرا لە بوونی مرۆڤ خۆیدایە كە ڕێنوێنیی دەكات بۆ كاری باش و سوودمەند لە پێناوی كامڵبوون و گەشە سەندندا. عادەتەن دەنگی ئەم ویژدانە گەلێ نەرم و هێمنە، بەڵام بەهەرحاڵ دەتوانین بیخەینە گەڕ. تۆژەرەوان لە بواری فسیۆلۆژی‌و دەروونناسیدا شتێكیان دۆزیوەتەوە كە دەتوانین ناوی بنێین (ویژدانی تەندروستی–Health Consceience): هەستی جیاكردنەوەی باش لە خراپ. ئەگەر خەڵكی گوێ بۆ دەنگی ناوەوەی خۆیان بدرێن ئیدی فەرمانەكانی

سەرچاوەی دەسەڵاتی دەرەوە بەجێناهێنن. دەنگی ناوەوە ئێمە بە ئاراستەیەکدا ڕێنمایی دەکات کە ئاراستەیەکی دروستی دەروونیو جەستەیی پێویستی ئۆرگانیزمەکانمانە. ئەم ویژدانە ڕێی دروستمان پیشان دەداو ناهێڵێت بە ڕێی چەوتدا بڕۆین.

لە لێکۆڵینەوەی قەیرانی هەنووکەیی باوکسالاریدا، یان سیستمی دەسەڵاتگەرادا، ئەبێ ئەوە رەچاو بکەین کە لەسەرەوە لای دواین. ئەمڕۆ ئێمە شایەتی لێکترازانی بەها نەریتی (سوننەتی – تەقلیدی)ەکانی خۆراواین هەروەکو بینیشمان ئەم لێکترازان و قەیرانە لەسەرێکەوە پەیوەندیی بە مەسەلەی خۆشگوزەرانیەوە هەیە. ئەمە زیاتر روون دەکەمەوە.

مرۆڤ چەند زیاتر ناچار بێ بەرگەی نەداری و بێ بەشی بگرێت" دەبێ زیاتر گوێڕایەڵ و بەجێهێنەری فەرمانەکان بێت تا نەتوانێ لە ئاست ئەو نەدارییە سەپێنراوە بەسەریدا سەر بەرزبکاتەوەو یاخی بێت. وای تێدەگەیەنن کە ئەو بێ بەشی و (حیرمانە)ی کە دوچاری بووە خواستی خواوەند، یا وڵات، یان یاسا – یا هەر سەرچاوەیەکی ترە. ئەگەر خەڵکی بێ سێو دوو گوێ ڕایەڵ نەدەبوون ئەو دەمە هەست بە نەداریش نەدەبوو. لە هەر سیستمێکی کۆمەڵایەتیدا کە نەداری لە توخمە پێکهێنەرەکانێتی گوێڕایەڵی شتێکی پێویستەز لە هەر کۆمەڵگایەکدا میکانیزمی دەروونیو بونیادە کۆمەڵایەتیەکان نەیانتوانیبێت رەگ و ڕیشەی گوێڕایەڵیو قبوولّ کردنی نەداری لای خەڵك داکوتن" ئەوا ئەو کۆمەڵگایە نەیتوانیوە بەردەوام بێت. بۆچی ئێمە بۆ دەسەڵاتێك مل کەچ دەکەین کە گوێڕایەڵیو بەرگە گرتنی نەداریی لێمان دەوێت؟ یەکێك لە هۆیەکان ئەوەیە کە بەرامبەر بەوە هەرچیەکمان بوێت بۆمان فەراهەم دەکرێ.

بێگومان هۆیەکی تریش پەیوەندیی بە شێوازی نوێی بەرهەمهێنانەوە هەیە. لە شۆڕشی یەکەمی پیشەسازیدا، واتە لە سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا، کاتێ ئامێرە کۆنەکان لە ئارادا بوون، کرێکار دەبووایە بە ناچاری گوێڕایەڵ بێت" چونکە تاقە ڕێی دابینکردنی گوزەرانی خێزانەکەی کارەکەی

بوو. گەرچی هێشتا بەشێك لەو گوێڕایەڵیە ناچاریيە هەرماوە بەڵام لە حاڵەتی گۆڕاندایەو بەرهەمهێنان لە ئامێری کۆنەوە بۆ تەکنۆلۆژیای نوێ سیبرنیتیك دەگۆڕێ. بە کەوتنەکاری تەکنۆلۆژیای نوێ پێویستی بۆ ئەو گوێڕایەڵیيە نەما بۆ سەرچاوەی دەسەڵات کە لە سەدەی پێشوودا هەبوو. ئەمڕۆ کاری بە کۆمەڵ دەکرێ و کرێکاران بە ئامێری وەها کاردەکەن کە خۆیان هەڵەکان راست دەکەنەوە – ئەو گوێڕایەڵیەی پێشوو شوێنی خۆی داوەتە دەست جۆرە دیسپلینێك کە پێویستیی بە گوێڕایەڵی نیيە. کاری کرێکاران لەگەڵ ئامێرەکانی سیبرنیتیکدا لە یاریی شەترەنج دەچێت. گەرچی ئەم شوبهاندنە کەمێك زێدەڕۆییەکی تیایە، بەڵام هەرچۆنێك بێت تێڕوانینی ئێمە بۆ ئامێر بە ڕەگوریشەوە گۆڕاوە. ئەو پەیوەندیەی رابوردوو کە لە نێوان خاوەن کارو کرێکاردا هەبوو بەو جۆرە نەماوە و جۆرە هاوکاریو وابەستەییەك جیٚی گرتۆتەوە. بەڵام پێویستە لێرەدا ئەوەش بڵێم کە کەشو هەوای نوێی کارکردنیش ئەوەندە ئیجابی و شاعیرانە نیيە. نامەوێ لافی ئەوە لێ بدەم کە شێوازەکانی بەرهەمهێنانی نوێ کۆتایی بە نامۆبوون (بێگانە بوون) هێناوەو ئازادیی دەستەبەر کردووە، بەڵکو جەختی من لەسەر گرنگیی تێپەڕاندنی رابردووە. هۆیەکی تری قەیرانی باوکسالاری یا سیستمی دەسەڵاتگەرا شۆڕشی سیاییە. لە شۆڕشی گەورەی فەرەنسا بە دواوە زنجیرەیەك شۆڕشمان تاقیکردۆتەوە" کە هیچیان بە ئامانج نەگەیشتوون. بەڵام هەموویان سیستمی کۆنیان تێك داوەو بونیادە دەسەڵاتگەرییان خستۆتە ژێر پرسیارەوە. ئێمە شایەتی لە ناوچوونی گوێڕایەڵیی کوێرانەین کە سیستمی فیوداڵی توانای پاراستنی نەبوو. حەقیقەتی شۆڕشێك کە تا رادەیەك سەرکەوتوو بووە، شۆڕشێك کە تەواو شکستی نەهێناوە، پیشانمان دەدا کە یاخیبوون و ملکەچ نەکردن لە توانایدایە سەرکەوتن بەدەست بهێنێ.

لەدەستووری دەسەڵاتگەرادا تەنها گوناهێك هەیە کە ئەویش گوێڕایەڵی نەکردنەو، تەنها یەك کردەوەی بەرزو باشیش هەیە کە: گوێڕایەڵیو ئەنجامدانی فەرمانە. هەڵبەتە هیچ کەسێك بێ هەست بە بێگاری گوێڕایەڵ نابێت – مەگەر لە

کۆمەڵگا دواکەوتووەکاندا – بەڵام لە ڕاستیدا سیستمی فێرکردن و پەروەردەی ئێمە (ئەمریکا) گەر بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆش بێت ئەوە بە گوێی خەڵکدا ئەدا کە بەجێنەهێنانی ئەرکەکان و گوێڕایەڵ نەبوون ریشەی هەموو خراپەکاریەکانە.

بۆ نموونە با بڕوانینە کتێبی ((چاخی کۆن)) ئەوەی ئادەم و حەوا کردیان خۆی لە خۆیدا کارێکی خراپ نەبوو. بە پێچەوانەوە، خواردنی میوەکە بواری زانین و هوشیاری بە باش و خراپ و کامڵبوونی جۆری بەشەری رەخساند. بەڵام ئەم دووانە سەرپێچییان کردو ئایینیش ئەو سەرپێچیەی بە گوناهی خۆڕسکی لە قەڵەم دا. ئێستا کە سیستمی باوکسالاری کەوتۆتە بەرگومان و تووشی قەیران بووەو بەرەو کەوتن دەڕوات، ئەو گوناهەش کەوتۆتە ژێر پرسیارەوە. لەلاپەڕەکانی ئایندەدا دەربارەی ئەمە دەدوێین.

هاوشان لەگەڵ باسی شۆڕشی چینی ناوەڕاست و چینی کرێکار دانابێ بزاڤی بەرگریکردن لە مافی ئافرەتان (Feminism –فیمینزم)مان لە بیر بچێت. ئەم شۆڕشە سەرباری ئەوەی ناوبەناو شێوەی هەڵچوونی بەخۆوە گرتووە بەڵام پێشکەوتنێکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە، ئافرەتانیش وەکو منداڵان بە کاڵاو دارایی مێردەکانیان دەژمێردران. بەڵام ئێستا ئەو تێڕوانینە گۆڕاوە. لەوانەیە هێشتا ئافرەتان لە زۆر لەو مافانە بێبەش بن کە پیاوان هەیانەو مووچەو کرێیان لەوان کەمتر بێت. بەڵام پلەو پایەی گشتی و ئاستی هوشیارییان لەچاو رابوردوودا باشترو زیاتر بووە. هەموو نیشانەکانیش ئەوە دەسەلمێنن کە شۆڕشی ئافرەتان و منداڵان و لاوان بەرەو پێشەوە دەچێت و ڕۆژێك دێ مافی خۆیانی تێدا بسەنن.

ئێستا با بزانین گرنگترین هۆی قەیرانی کۆمەڵگای باوکسالاری چییە. لەم سەدەیەی ئێستاماندا خەڵکێکی زۆر، بە تایبەتیش لاوان، گەیشتوونەتە ئەو ئەنجامەی کە کۆمەڵگای هەنووکەیی ئێمە (ئەمریکا) بێکەڵکەو شایستەی مرۆڤ نییە. دەشێ ئێوە لەگەڵ ئەم ڕایەی مندا نەبن و بڵێن کە دەسکەوتی گەورەمان هەبووەو لە تەکنۆلۆژیاشدا گەیشتووینەتە پلەیەکی بێ وێنە. بەڵام ئەمە لایەنێکی

مەسـەلەکەیە. لایـەنێکی دیکـەی ئەوەیـە کـە هـەر هـەمان کۆمـەڵگا نـەیتوانیوە پێشگیری لە هەڵگیرسانیئاگری دوو جەنگی جیهانی و چەندەها جەنگی بچووك بکات. کۆمەڵگای هەنووکەیی دەستی داوەتە شتێك کە مرۆڤایەتی بەرەو خۆکوژی دەبات. هـەرگیز مرۆڤایـەتی بـە درێـژایی مێـژووی خـۆی ئـەم هـەموو ئـامرازی وێرانکاریەی لەبەردەستدا نەبووە. پێشکەوتنی تەکنۆلۆژی ناتوانێ ئەم نارەواییـە لـە پێشـگیریی کارەسـاتەکان بشـارێتەوە، کۆمـەڵگای هەنووکـەیی سـفرەیەکی رەنگینـی لەبەردەممانـدا ڕاخسـتووە" بـەڵام لـە کەمکردنـەوەی مەترسـیی فـەوتانی مرۆڤایەتیو جیهاندا بێ دەسەڵاتەو تیاماوە. کۆمەڵگایـەکی لـەم جـۆرە – بتـەوێ و نەتـەوێ– دەبـێ دان بـە بێدەسـەڵاتیی خۆیـدابنێ.ئـەم بێدەسـەڵاتیە لـە زاڵنـەبوون بەسەر لەوتانی ژینگەشدا کە ژیانی خستۆتە مەترسییەوە" دەردەکەوێ. قاتوقڕی و برسێتی بـۆ هیندسـتان و ئـەفریقیاو تـەواوی وڵاتـانی جیهـانی سـێیەم خـۆی لـە بۆسـە نـاوە. بـەڵام کاردانـەوەی ئێمـە بەرامبـەر ئـەو هەڕەشـەیە لـە چـەند قسـەو جوولەیـەکی هـیچ و بێمانـا ناترازێـت. بەڕادەیـەك نـوقمی زیـادەڕۆیی بـووین کـە دەڵێی ئەقڵ و هۆشمان نییە تا پەی بە ئەنجامە مەترسیدارەکانی بەرین. کەواتـە لاوان هەقی خۆیانە لە پشت بەستنیاندا بە ئێمە بە گومان بن. بەم پێیـە بەڕای من گەرچـی کۆمـەڵگای ئێمـە کۆمـەڵێك دەسـکەوت و سـەرکەوتنی گـەورەی بـە چـنگ هێنـاوە" بـەڵام بێدەسـەڵاتیەکەی بەرامبـەر کۆمـەڵێك گیروگرفـت و مەترسیی پەلـە یەکێکـە لـە هۆیـە سـەرەکیەکانی نـەمانی بـاوەڕ بـە بونیـادو کـارایی سیسـتمی باوکسـالاری یـان دەسـەڵاتگەرا. بەرلـەوەی سـەبارەت بـە ئاکامـەکانی ئـەو قەیرانـە بدوێین، ئـەبێ جـەخت لەسـەر ئـەوە بکـەین کـە لـە جیهـانی خۆرئـاوادا کۆمـەڵگا تـا سـنوورێك خۆشـگوزەرانە. لـە وڵاتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکادا لـە ٤٠٪ی خـەڵك هـەژارن. دوو چـینی تیایـە، چـینێکی خۆشـگوزەران و چـینێکی هـەژار. بـەڵام هـەژاریی ئـەم چینە بـە ئاسـانی قبـووڵ نـاکرێ و پشـتگیری نـاکرێ, لەسـەردەمی حوکمڕانی لینۆکڵن دا کۆمـەڵگا لـە دوو چین پێکدەهات: ئازاد و کۆیلـە. ئـەمرۆش ئـەمریکا هـەر دوو چینی هەیـە: زیـاد لـە پێویسـت خۆشـگوزەران و هـەژار. ئـەوەی

دەربارەی مرۆڤی بەرخۆر وتم بەسەر هەژاراندا ناسەپێ. گەرچی چینی هەژار بەوە دڵنەوایی خۆیان دەدەنەوە کە چینی بەرخۆر لە کەمالیاتدا نوقم بووەو ژیانێکی مشەخۆرانە دەژی. هەژاران زۆر و بۆری کۆمەڵێ نمایشن کە ساماندارن سەرگەرم دەکەن.

کەمینەکانیش هەر بەم جۆرە، بە تایبەتیش سوور پێست و رەش پێستەکانی ئەمریکا. ئەوەی سەبارەت بە سیستمی باوکسالاری و هەژاری وتم بەسەر بەشەکانی تری جیهانیشدا دەگونجێ: ٣/٢ی دانیشتوانی سەر ڕووی زەوی کە هەرگیز سیستمی کۆمەڵایەتیی باوکسالاری یان دەسەڵاتگەرایان بە خۆیانەوە نەدیوە. وەکو هندییەکان و چینیەکان و ئەفریقاییەکان و هتد..

بۆ بەرجەستەکردنی وێنەیەکی وردی پەیوەندیی نێوان کۆمەڵگایانی دەسەڵاتگەراو نا دەسەڵاتگەرا ئەبێ ئەو راستیەمان پێ قبووڵ بێت کە ئەگەر چی کۆمەڵگای بە ناو خۆشگوزەران ئەمڕۆ دەسەڵاتی بەسەر جیهاندا هەیە. بەڵام ئەم کۆمەڵگایە نەك تەنها لەگەڵ نەریتە جیهانیەکاندا، بەڵکو لەگەڵ کۆمەڵێك هێزی نوێشدا لە ململانێدایە کە ئێستاو دواتریش هەستی پێدەکەین.

- شکستی کڵێسا

گەرچی زۆربەی خەڵکی باوەڕیان بە خواوەندی یەکتا هەیەو، ژمارەی ئەو کەسانەش زۆرە کە بۆ کڵێسا دەچن و ئەوانەش کە نکووڵی لە بوونی خوا دەکەن ژمارەیان کەمە، بەڵام قەیرانی کۆمەڵگای باوکسالاری لە ئاییینیشدا کاریگەرییەکی نەگەتیڤانەی جێهێشتووە. ئەوانەی سەر بە کڵێسان دەرکیان بەمەکردووەو نیگەرانیی خۆشیان لەم بارەیەوە ناشارنەوە. ئەو کاریگەرییە چەند سەدەیەك لەمەوبەر دەستی پێکردووەو تا لەم ڕۆژگارەی ئێمە نزیکتر بۆتەوە خێراییەکی زیاتری بەخۆیەوە بینیوە، لەبەرئەوەی ئایین دوو ڕۆڵی هەیە. هەرەسهێنانی پایەکانیشی دەبێتە مایەی دوو کەموکورتی، ئاییینی ئێمە (جیهانی خۆرئاوا) کە لەسەر بنچینەی ئاییینی جوولەکە – مەسیحی بەندە هەم بایەخی بە دیاردە

سروشتیەکان داوەو هەم خاوەن دەستوورو فەرمانی ئەخلاقی‌ی خۆیەتی. ئەم دوو ڕۆڵە پەیوەندییان بەیەکەوە نی‌یە، بەڵام چۆن دەتوانین بڵێین کە جیهانی سروشتی شتێکەو بنەمای ئاکاری‌و بەهاکانی ئێمە شتێکی ترە. ئەم دوو ڕۆڵەی ئایین لەبەر ئەو هۆیانەی کە باسیان دەکەم، لە بنەڕەتدا لەیەك جیا نەبوون. سەرەتا ئەبێ ئەوە بڵێین کە باوەڕهێنان بەوەی کە ئەم دونیایە لەلایەن خواوەندێکەوە خولقێنراوە کە ئەقڵێکی گشتگیرو بە توانایەکی ڕەهایە بیرو باوەڕێکی مەنتیقانەیە. تۆ ئەگەر کەسێکی داروینیستیش بیت" واتە باوەڕت بەوە هەبێ کە پەرەسەندن و گۆڕانی جیهان و مرۆڤ لە ئەنجامی هەڵبژاردنی سروشتی‌یەوە دێ" دیسان دەبینیت کە بوونی خولقێنەرێك زیاتر و باشتر لەو گریمانە ئاڵۆزە قابیلی تێگەیشتنە. لەبەرئەوەی تیۆریی پەرسەندن دەڵێ کە شێوەی ئێستای ئادەمیزاد بەرئەنجامی هەندێ بنەمایە کە سەدان ملیۆن ساڵ لەمەوبەر هاتوونەتە ئاراوەو ملکەچی یاساکانی هەڵبژاردنی سروشتی بوون. گەرچی تیۆرییەکەی داروین سەبارەت بە جیهانی سروشتی وەك تیۆریەکی ئەقلانی‌و مەنتیقی دێتە بەرچاو" بەڵام بەلای زەینمانەوە نامۆیە.

ئادەمیزاد، تەنانەت ئادەمیزادی سەرەتاییش، بەردەوام پێویستی بەوە هەیە وێنەیەکی سەبارەت بە جیهان و خولقاندن لا هەبێ. یەکێك لەو بیرو باوەڕانە دەربارەی خولقان ئەوەیە کە دەڵێت ئادەمیزاد لە خوێنی کەسێکی کوژراو دروست بووە، بەڵام کەسێکی ئازا، ئافرەتان و کەسانی ترسنۆکیش لە گۆشتی هەردوو قاچی ئەو کوژراوە دروست بوون. ئەمە هەمان تیۆریەکەی ((کونراد لۆرانز Konrad Lorenz))ە کە دەڵی ئادەمیزاد بە غەریزە مەیلی کوشتن و خوێن مژینی تیایە. هەڵبەتە ئاوارتە (استثناء) کردنی ئافرەتان لە سیفەتی خوێن مژی شتێکی باش و جوانە، بەڵام نەدەبوو ئەوانی لە ڕیزی ترسنۆکەکاندا دابنایە. ئەو ئەفسانەیە تا ئێستاش کاریگەریی خۆی ماوە. بەپێی پێشداوەریی کۆمەڵگای باوکسالاری، ئافرەتان خاوەن ویژدانێکی لاوازن، ترسنۆکن و کەمتر لە پیاوان واقعبینن. بەڵام ئەم بیرو باوەڕە تەواو بێ بنچینەیەو لە زۆر ڕووەوە مەسەلەکە تەواو پێچەوانە

بووه. زۆربەی ئافرەتان ئەوە دەزانن کە جیاوان کاتێ نەخۆش دەکەون چ سەروسیمایەکی خەمباریان هەیە. پیاوی نەخۆش زیاتر داوای سۆزو بەزەیی دەکات و کەمتر لە ئافرەتیش پشت بە خۆی دەبەستێ. بەلآم لە ترسی ئاشکرا بوونی پووچەڵیی ئەو ئەفسانەیەی کە باسم کرد" هیچ کەس پرکێشی ناکات دان بەو راستیانەدا بنێت. ئەو شتانەی پیاوان دەربارەی ئافرەتان دەیڵێن هێندەی باوەرهێنان بەوەی کە سپی پێستان لە رەش پێستان بەرزوبالآترن" پرۆپووچە. تەنانەت فرۆیدیش وتوویەتی کە ویژدانی ئافرەتان لە هی پیاوان لاوازترە. بەلآم من رام وانییە. ئەو جۆرە بیرو رایانەش دەشوبهێتە سەر پروپاگەندە کردن سەبارەت بە لاوازی و تێکشکاویی دوژمن" ئەو پروپاگەندانەی کاتێ بلاو دەکرێنەوە کە لایەنی سەرکەوتوو بیەوێ بە دڵساردکردنەوەو ورە رووخاندنی لایەنی دۆراو لانی کەم وای لێ بکات نەتوانێ چیدی لەوە زیاتر سەرچڵی بکات و یاخی بێت.

ئەوەی لەسەرەوە وتم وەکو پەراوێزێکە لەسەر یەکێك لە رۆڵەکانی ئایینی جیهانی سروشتی. تا دەرکەوتنی داروین بیرو باوەرە ئایینیەکان پتەوو خۆراگر بوون. بەلآم پاشان زانست و لۆژیك یاساکانی پەرەسەرەندنیان هێنایە گۆرێ وتمان کە باوەر بە خولقێنەری تاك و تەنیا بۆ زەینی مرۆڤ ئاشناترە. بەلآم زانست دوای داروین خولقاندن بە نهێنی نازانێ. ئەو بەسەرهاتی خولقاندنەی ئادەمیزاد بەو شێوەیەی کە لە ((کتێبی پیرۆز))دا هاتووە تەنها وەکو جۆرە سیمبولێك، یان رەمزێك تەماشا دەکرێ کە نیشاندەری گەورەیی خولقێنەرە. بەلآم راستیەکی زانستی نییە.

بە لە دەستدانی بایەخی وەسفی ئایینی سەبارەت بە جیهانی سروشتی، وا پێدەچێ ئایین قاچێکی خۆی لەدەست دابێ و لەسەر قاچەکەی تری کە بنچینە ئاکاریە بەڵگەنەویستەکانە، وەستا بێت:

کتێبی چاخی کۆن دەڵێ ((هاوسێکەی خۆتت خۆش بوێ)) لە کتێبی چاخی نوێشدا هاتووە کە:((بێگانەت خۆش بوێ، لەگەڵ دوژمنەکانتا میهرەبان بە"

هەرچیەکت هەیە بیفرۆشەو بیدە بە هەژاران.)) کەسێك ئەم فەرمانانە بەجێ بهێنێت و پەیڕەویی بکات لە کۆمەڵگایەکی هەنووکەییدا چۆن دەتوانێ سەرکەوتووبێت؟ هەرکەسێ پەیڕەوی لە ئامۆژگاریی لەم جۆرە بکات شێتەو، بەرەو پێشەوە ناچێت و لە کاروان جێ دەمێنێ. ئێمە بنچینە ئاکاریەکانی کتێبی پیرۆزمان لا قبووڵە بەڵام جێبەجێی ناکەین. ئێمە بە دوو ڕێدا دەڕۆین: خۆشەویستیی هاوجۆرەکانی خۆمانمان پێچاکەو بە شتێکی باشی دەزانین و پێویستە لە گەڵ دراوسێکانمانا میهرەبان بین. کەچی لە هەمان کاتدا گوشارو ناچاری بۆ پێشکەوتن و سەرکەوتن وامان لێدەکات نەتوانین ئەو کردەوە بەرزانە بەجێبهێنین.

بەڵام بە بڕوای من لە کۆمەڵگای هەنووکەییدا دەتوانین لەیەك کاتدا هەم مەسیحی یان جوولەکەیەکی باش بین، واتە هەم رەگەزی مرۆڤمان خۆش بوێ و، هەم لە برسانا نەمرین. تاقە مەرجی ئەوەش بەستراوە بە ئاستی تواناو جەسارەتی پێویست بۆ خۆبەستنەوە بە حەقیقەت و راستی و پێداگرتن و سووربوون لەسەر خۆشەویستی لەبری خۆبەدەستەوەدان و ملکەچ کردن لە پێناوی پلە و پایەیەکی وەزیفی یا کۆمەلایەتیدا.

ئەوە راستیەکی هەمیشە جێگیرە کە رێبازی ئەخلاقیی مەسیحیەت یان یەهوودیەت لە گەڵ ئەوەدا نییە کە مرۆڤ بۆ ئەوەی لە کارێکیدا سەربکەوێت پێویستە پەنا بەرێتە بەر هەر وەسیلەیەك و بە هەر نرخێك بێت وەك ستەمکاری. خۆپەرستی، قوربانی نەدان و هاوخەمی نەکردن. بەڵام بە کورتی (بنچینەی ئاکاری)ی باڵادەست لە سەرمایەداریی نوێدا قاچەکەی تری ئایینیشی بڕیوە. ئایین چیدی ناتوانێ بانگەشەدەری بەهاکان بێت، چونکە خەڵکی چیدی باوەڕیان بەو ڕۆڵە نەماوە. لە کۆمەڵگای سەرمایەداریی هەنووکەییدا خواوەند ئیدی نە خولقێنەری جیهانەو نە بزوێنەری بەها ئاکاریەکانی وەك خۆشەویستیی هاوڕەگەزو زاڵبوون بەسەر ئێرەییدایە. بەڵام مرۆڤایەتی نایەوێت و ناشتوانێت بە تەواوەتی دەسبەرداری ئایین بێت. ئادەمیزاد تەنها بە پاروە نانێك ناژی" ئەبی

دیدو باوەڕێکی هەبێ تا بە ژیانێکی بالاٌتر لە ژیانی گیانەوەران بگات. ئەگەرچی ئادەمیزادی ئەمڕۆ بڕوای بە گەڕانەوە بۆ بتپەرستی نەماوە، بەلاٌم ئەم سەدەیەی ئێمە ئایینێکی نوێی لەگەلٌ خۆیدا بۆ مرۆڤایەتی هێناوە کە من ناوی دەنێم ((ئایینی تەکنۆلۆژی)).

ئەم ئایینە دوو پایەی هەیە. یەکەمیان بەلێنی (شاخێکی گەورە(لە شیرینی – The Big Rock Candy mountain)) خەونی خۆشی و لەزەتی بەردەوام و بیٌ سنوور. هەرساتێك پێداویستیی نوێ دروست دەبێ و ئەم پرۆسەیە بێ کۆتاییە، ئادەمیزادیش وەکو منالٌی شیرەخۆرەهەمیشە دەمی کردۆتەوە تا خۆراکی زیاتر بخرێتە دەمیەوە. ئەمە بەهەشتی خۆشی و لەزەتی پەتییە، بەهەشتی زیادی کە ئێمە تەمەلٌ و کارلێکراو دەکات. ئامانجی تەکنۆلۆژیا بووە بە لەناوبردنی هەولٌ و تەقەلای جەستەیی مرۆڤ. پایەکەی تری ئایینی تەکنۆلۆژی ئالۆزترە. لە قۆناغی رێنیسانس بە دواوە مرۆڤ هەولٌ و کۆششی خۆی بۆ پەی بردن بە نهێنیەکانی سروشت تەرخان کردووە. بەلاٌم نهێنیەکانی سروشت تا ڕادەیەك نهێنیەکانی خولقێنەرەکەیانن. چوار سەد ساڵە ئادەمیزاد دەیەوێ نهێنیەکانی سروشت بدۆزێتەوەو بیانخاتە ژێر کۆنترۆلٌی خۆیەوە. سەرەکیترین ئەنگێزەی ئەوە بووە لەوە تێپەڕێ کە تەنها تەماشاکارێکی ئەم سروشتە بێ و خۆی جیهانێك بخولقێنێ. پوختەی مەبەستی من ئەوەیە کە ئادەمیزاد دەیویست ببیٌ بە خواو کاری خوا بکات. بەڕای من جۆش و خرۆشی خەلٌکی کاتێ ئاسمانگەڕان پێیان نایە سەر مانگ لە شێوەی کەش و وێردی بتپەرستەکان دەچوو. ئەو ساتە ئەم رووداوە ئاماژەی یەکەم هەنگاوی تێپەڕین لە سنووری بەشەریو بوون بەخوا بوو. تەنانەت ڕۆژنامە مەسیحیەکانیش نووسییان کە دوای خولقاندنی بوونەوەرەکان گەورەترین رووداو چوونە سەر مانگ بوو. بەلاٌم ئەم قسەیەی مەسیحیەکان لانی کەم نیشانەی بێ ئاگایی بووی چونکە گرنگترین رووداو دوای خولقاندنی جیهان ئەوە بوو کە ((ڕۆحی خواوەند چووە ناو جەستەی عیساوە Incarnation)) بەلاٌم تێپەڕاندنی مرۆڤ لە سنووری یاسا فیزیکیە فەرمانڕەواکانیو

زاڵبـوون بەسـەر هێـزی ڕاکێشـانداو پـێ نانـە نـاو ڕێگایـەکی بـێ کۆتاییـەوە ئـەو ڕووداوەی لەبیر بردەوە. لەوانەیە وابزانن تا ڕادەیـەك زێدە ڕۆیـی دەکـەم" بـەڵام مـن هەوڵی ئـەوەم داوە کـە سـەرنجی ئێـوە بـۆ ئـەو مەیلانـە ڕابکێشـم کـە شـاراوەن. ئایا کاردانـەوەی بـەجۆش و خرۆشـی خـەڵك بـۆ چـوونە سـەر مـانگ لـە ستایشـی سەرکەوتنێکی زانستی زیاتر بوو؟ بەڵێ. چەنکە ئێمـە دەسـکەوتی زانستیی تـری سەر سوڕهێنمان زۆرە کـە خـەڵکی کـەمترین جۆش و خرۆشیان بەرامبـەر نـەبووە. کاردانەوەی خەڵکی بۆ چوونە سەرمانگ شتێکی تازە بوو. لە جۆرە بتپەرستیەکی نـوێ دەچـوو – ئێسـتا تـەکنۆلۆژیا بـووە بـە خواوەنـدێکی نـوێ، یـان مـرۆۋ خـۆی خەریکـە دەبـێ بـە خواوەنـدو ئاسمانگـەڕانیش بـوون بـە پلـەدارترین زانایـانی ئـەم ئایینەو بەمجۆرە بوو نە مایـەی ستایش و تەنانـەت مـەراییش. بـەڵام کەسـیش پـێ لـەم ڕاسـتیە نـانێ چـونکە ئێمـە (جیهـانی خۆرئـاوا) هـەموو مەسـیحی یـان جوولەکەین. یان لانی کەم بێ باوەڕو خوانەناس نین" هەر لەبەرئەمە ناچارین ئـەم ڕاسـتیە بشـارینەوەو بیـانوو بـۆ هـەر کارێکمـان بهێنینـەوە. دەتـوانین بڵـێین تەکنۆلۆژیا بووە بەو (دایە گەورە Great Motherیەی کە هەموو ڕۆڵەکانی خۆی تێـر دەکـات و خواسـتەکانیان بـەجێ دێنـێ. بـەڵام مەسـەلەکەش بەوسـادەییە نیـیە. چـونکە زۆر شـتی ئـاڵۆز هـەن کـە ئـەنگێزەکانی ژێـر پـەردەی ئـەم ئایینـە تازەیـە پێکـەوە دەبەسـتێتەوە. بوێرانـە دەتـوانم بڵـێم کـە ئەمـەش بـە تەنهایـەك بنچـینەی ئاکـاریی هەیـەو بـەس، ئـەویش ئەوەیـە کـە هەرشـتێك لـە ڕووی تەکنۆلۆژیـەوە لـە توانادا بێ دەبێ ئەنجام بدرێ. توانا و ئیمکانیـاتی تـەکنۆلۆژی بـووە بـە ئـەرکێکی ئاکاری و تاقە سەرچاوەیەك بۆ ئاکاری ئێمە.

دۆستۆیڤسـکی وتوویـەتی:((ئەگـەر خـودا نـەبێت ئـەوا هـەموو شـتێك ڕێ پێدراوە.)) ئـەو بـاوەڕی وابـوو کـە هـەموو پرنسـیپە ئاکاریـەکان لـە باوەڕهێنـان بـە خـواوە سـەرچـاوە دەگـرن. بـەڵام گریمـان کـە خـەڵکی ئیـدی باوەڕیـان بـە خواوەنـد نەماوەو ڕاستیەك لە بوونیدا نـەماوە تـا کـردەوەو بیروڕاکـانی ئێمـە فۆرمەلـە بکـات" ئایا ئیتر دەبێ ئـادەمیزاد بـەرگی ئاکـار فڕێ بـدا یـان بـە دوای پرەنسـیپی ئاکـاریی

تازەدا بگەڕێ؟ ئەمە پرسیارێكی جیددیيە. ئەگەر بەدبین بین دەشێ بڵێین كە ئەوە ئـەم بارەيــە كــە ئێســتا تیایــداین و پرەنســیپە ئاكاریــەكانمان ڕوو لــە فەوتانــە. جیـاوازیی لەبەرچـاو لـە نێـوان ئێسـتاو رابـوردوودا هەیـە. بـۆ نموونـە لـە سـاڵی ١٩١٤دا میللەتانی دونیا لە كاتی جەنگدا بە دوو یاسای نێونەتەوەییەوە پابەند بـوون كـە بریتیبـوون لـە: نابـێ خـەڵكی مـەدەنی بكـوژێ هـەروەها نابـێ كـەس ئەشكەنجە بدرێ. بەڵام ئێستا كوشتنی خەڵكی مەدەنی لە كاتی جەنگدا بووە بە شـتێكی ئاسـایی، چـونكە هـەردوو لایـەنی شـەڕكەر سـنوورێك بـۆ بـەكارهێنانی هێزەكانی خۆیان دانانێن. ئەمە سەرباری ئەوەی كە تەكنۆلۆژیاش لە كاری خۆیدا جیـاوازی ناكـات. تـەكنۆلۆژیا لـە كوشـتندا كـەس ناناسـێ بـە پەنجـەنان بـە دوگمەیەكـدا دەكـوژین و دەفـەوتێنین. لەبەرئـەوەی تەرەفەكـەی بەرامبەریشـمان نابینین هەست بە سۆزو بەزەییش ناكەین. ئەشكەنجەدانیش ئەمڕۆ بووە بە یاساو ڕێسایەك نـەك كردەیـەكی ئاوارتـە(استپنائی). گەرچـی هـەموو دەیانـەوێ نكـووڵی لەمـەش بكـەن. بـەڵام ئەمـە بـووە بـە ڕاسـتییەكی بەڵگەنەویسـت. بـەكارهێنانی ئەشكەنجە بۆ بەدەستهێنانی زانیاری، بووە بە شتێكی گشتی و خەریكە لە هەموو شوێنێك دەبێ بە شتێكی باو.

توندوتیـژی ڕوو لــە زۆر بوونــەو، بــە پێچەوانەشــەوە مرۆڤدۆسـتی و بـەهای ئاكـاری ڕوو لـە نەمانـە. ئـەم دیاردەیـە گـۆڕانێكی گـەورەی لـە جیهانـدا هێناوەتـە ئاراوە. لەسەرێكی ترەوە دەبینین كە هەندێ بنـەمای ئاكاریی نـوێ خەریكە گەشـە دەكـاو بـەهێز دەبـێ و ئەمـەش بـە شـێوەیەكی زیـاترو باشـتر لەلاوانـدا هەسـتی پێدەكرێ، بۆ نموونە وەكو هەوڵ و تەقەللا بۆ ئاشتیو ئارامیی ژیـان و نـاڕەزایی بەرامبەر جـەنگ و وێرانكاری، ئەمانـە بە تـەنها قسـە زل ناكـەن. بەڵكو ژمارەیـەكی زۆری لاوان ئەمەكـداریو پابەنـدیی خۆیـان بەرامبـەر بـە خـەڵكانی دیـو بـەهاو ئامـانجی بـاڵاتر دەربڕیـوە. ملیۆنـەها مـرۆڤ دژی لـەناوبردنی ژیـان وەسـتاونەتەوە لەوسـەنگەرو جەنگـە نامرۆییانـەدا كـە تەنانـەت هـیچ نیشـانەیەكیان تیاذییـە. كـە شەڕی بەرگری لەخۆكردن بن دەبینین كە خەریكە مەیلێكی نـوێ بۆ دژایـەتیكردنی

کۆمەڵگای بەرخۆر گەشە دەسێنێ. گەرچی ئەم پرنسیپە ئاکارییە نوێیانەش لەوانەیە لە کەموکورتی خاڵی نەبن، بەڵام لە نارەزاییاندا بەرامبەر بە بارۆدۆخی بالآدەست و قسەی پووچ و بێمانا خۆڕاگرن. نموونەی ئاکاری نوێ لە شێوەی فیداکاریو لە خۆبوردن لە قەڵەمرەوی سیاسیشدا خۆی دەنوێنێ: لەخەباتی جیاجیادا بۆ بەدەستهێنانی ئازادیو خودموختاری.

ئەو نموونەو دیاردانە دڵخۆشکەرن و مایەی جۆش و خرۆشن و، هەر لەبەر ئەم هۆیەش من ئەو بیرو ڕایەی دۆستۆیڤسکیم سەبارەت بە پەیوەندیی پرنسیپە ئاکاریەکان بە باوەڕی ئایینیەوە پێ قبوول نییە. بوودیزم (ئایینی بوودایی) نموونەیەکی باشە بۆ ئەوەی کە چۆن کەلتوورەکان دەتوانن دارێژەری کۆمەڵێك پرنسیپی ئاکاری بن بەبێ ئەوەی کە وا بەستەبن بە سەرچاوەی دەسەڵات یان باوکسالارییەوە. ریشەی ئاکار لە خودی مرۆڤ خۆیدایە. بەم مانایە ئادەمیزاد ئەگەر باوەڕی بە پرەنسیپێك (یا بنچینەیەکی ئاکاری –و–) نەبێ ژیانی ڕابەری بکات سەراسیمەو ناشاد دەبێ. ناکرێ ئەو پرەنسیپەش بەزۆر بەسەر مرۆڤدا بسەپێنرێ" بەڵکو دەبێ لە ناخ و ناوەوەی خۆیەوە سەرهەڵبدا. لێرەدا پێویست ناکا دەربارەی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئەم مەسەلەیە بدوێم. تەنها دەمەوێ جەخت لەسەر ئەوە بکەم کە خەڵکی پێویستیەکی قووڵیان بەوە هەیە کە بە پێی هەندێ بەهای ئاکاری رەفتار بکەن. نەبوونی پرەنسیپی ئاکاری دەبێتە هۆی تێکچوونی هاوسەنگیو هاوئاهەنگیی دەروونیی ئادەمیزاد. کاتێ بە خەڵکی دەوترێ کە دەبێ بە دوا سوودی تاکە کەسیی خۆیاندا بگەڕێن و، هاوسۆزیو هاوکاری ڕێ لە پێشکەوتنیان دەگرێ" هەموو ئەمانە رووی دزێو و ناشرینی ئاکارین لە بەرگی پرەنسیپی ئاکاریدا خۆیان پیشان دەدەن. ئەگەر ئەو جۆرە دەنگانە بەرزتر ببنەوە دەبنە هۆی خامۆش بوونی ویژدانی مرۆڤدۆستانەو ئەوکات خەڵکیش دەگەنە ئەو باوەڕەی کە: ئەگەر خودا مردبێت کەواتە هەموو کارێك ڕێ پێدراوە.

- بڵاوبوونەوەی هوشیاریی مرۆیی

نەوەی لاوان لەم قەیرانە ئاكارییەی ئێستادا رۆڵێكی سەرەكییان هەیە. من بە تایبەتی بیرم لای لاوە رادیكالەكانە. مەبەستیشم لە ((رادیكالەكان)) كەسانێك نییە كە خۆیان بەرادیكال دەزانن و هەر جۆرە توندوتیژییەك بە بیانووی ئەوەی ((رادیكالیيە)) بە ڕەوا دەزانن. جا هەیدێ ئەو لاوانەی وەك منالْ رەفتار دەكەن" نەك وەك كەسێكی رادیكال. لینین كارەكانی ئەو جۆرە لاوانەی ناونا (نەخۆشی ی منالأنەی كۆمۆنیزم).

بەڵام لاوانێكی زۆرمان هەیە كە هەم خواستە سیاسیەكانیان رادیكالە و هەم ئاكاری دەسەلأتگەرایانە رەت دەكەنەوە. یاخیبوونەكە بەتەنها دژی سەرچاوەی دەسەلأت نییە (تەواوی شۆڕشەكان دژ بە دیكتاتۆرانن) بەڵكو دژی بنچینەی باوكسالاری و ئەو ئاكارەشە خۆیان بە تاوانبارو سەر پێچیكەر دەزانن. كە خۆی تیادا حەشار داوە، مەبەستم ئەو ئاكارەیە كە بە جێهێنانی فەرمان بە كردەوەیەكی بەرز دەژمێرێ و بە جێ نەهێنانی بە تاوان. ئەو دیاردە گەورەیەی كە لەو ئاكارەشەوە سەر هەڵئەدا ئەوەیە كە ئەگەر خەڵكی ئەو شتانە بەجێ نەهێنن كە لێیان چاوەڕێ دەكرێ بیكەنخەڵكی لە بری ئەوەی ئەوە بكەن كە خۆیان پێیان خۆشە، ئەوەی خۆیان هەستی پێ دەكەن و ئەوەی ئینسانیەت داوایان لێ دەكات" كەچی خۆیان ئەدەنە دەست سیستم (یان رژێم)ێكی دەسەلأتگەرا، كە ئەگەر سەرپێچیی بكەن سزایان ئەدات.

خەسڵەتی ژمارەیەكی زۆر لەلاوان و نهێنیی ئەوەی كە خۆشەویستی لای هەموو، لە نێویشیاندا من، ئەوەیە كە ئەمانە خۆیان لەو هەست كردن بە گوناهە ئازاد كردووە كە ئاكاری دەسەلأتگەرا بەسەریاندا دەسەپێنێ. ئەمانە ئەو گوناهەیان ئەفەرۆزكردووە كە ئایینی یەهودی - مەسیحی بە درێژایی دوو هەزار ساڵی رابوردوو بەسەر مرۆڤی خۆرئاواییاندا سەپاندووەو ترسی لە ((ڕێی ڕاست)) دەرچوونیشیان لە خۆیان دوور خستۆتەوە، ئەو ترسەی كە ڕەفتاری ئێمە

دیاریدەکات و بڕیاری لەسەر ئەدات. بەلاَم لەگەلْ ئەوەشدا باوەڕیان بە ئاکاری ناشرین نیيە، بەلْکو بەدوای کۆمەلْێك بنەمای ئاکاریی نوێدا دەگەڕێن.

پێویستە خەسلْەتێکی تری ئەم وەچەی لاوانەش بخەمە ڕوو کە ئەویش: ڕاست و دروستیو ڕاستگۆییە. ئەم لاوانە بە پێچەوانەی وەچە کۆنەکانەوە پاکانە ناکەن و بیانوو ناهێننەوەو نکۆلْی لەمەسەلە واقیعیو بەلْگە نەویستەکان ناکەن. زمانی ئەم وەچەیە بەلای کەسانێکەوە کە پابەندی نەریتە کۆنەکانن نامۆیە. خالْی سەرەکیش ئەوەیە کە ڕاستگۆییان بەجۆرێکە تەواو ناتەبایە لەگەلْ ئەو نادروستیەی لە کۆمەلْگای بۆرژوازی و باوکسالاریدا باوە" کە تیایدا دەبێ ئەو کارانەی بە گوناە دەژمێردرێن بشاردرێنەوەو بە جۆرێك هەلْسوکەوت بکەین نموونەی ئەو سیفاتانە بین کە لای هەموو خەلْك پەسەندن. ناتوانین ئەوە قبوولْ بکەین کە ((ئەوەی مرۆیی نیيە بۆ ئێمە نامۆیە)) چونکە ئەبێتە هۆی ئەوەی لەسەرپێچی کردن نزیك بینەوە. بەلْکو هەرئەوەندەی تێگەیشتین کە حەقیقەتی مرۆیی لەناوخۆیدا چاکەو خراپە لە خۆدەگرێ" ئەو دەمە بەپێی مانا باوەکەی دەبین بە ئادەمیزاد. لەبری ئەوەی کە لە سیفاتە سەلبیەکانی خۆمان تووڕە بین، بە بەشێك لە تایبەتمەندێتیەکانی خۆمانی دادەنێین.

سیگمۆند فرۆید ڕۆلْێکی دیاری لە ناساندنی ئەو ڕاستگۆییە نوێیەدا هەیە. لە ڕاستیدا ئەو لەم بارەیەوە ڕەهەندێکی تازەی دۆزیەوە. بەر لە فرۆید کاتێ خەلْکی دەیانویست لە ((نیاز پاکی))ی خۆیان دلْنیامان بکەن" بڕوامان پێدەکردن. بەلاَم ئێستاو پاش ئەوەی فرۆید نەست (لاشعور)ی دۆزیەوەو بە شێوەیەکی سیستماتیکانە لێی کۆلْیەوە، چیدی بێ سێو دوو لەو نیازپاکیە دلْنیا نابین. بەلْکو دەمانەوێ بزانین ئەنگێزەی نەستیانەی چیيە. هەروەها ئێستا ئەوەشمان بۆ ڕوون بووەتەوە کە جیاوازیەکی زۆر لە نێوان هۆشیاریی کەسێك بە نیاز خراپی خۆی و پاکانە کردنیدا بەمەبەستی شاردنەوەی لە خۆیو کەسانی تردا نیيە. لەسەردەمی فرۆید بەدواوە ئێمە بە ناچاری ڕووبەڕووی ڕاستیەك بووینەتەوە ئەویش ئەوەیە کە: هەم لە زەینی بە ئاگاو نیازەکانی خۆمان

بەرپرسیارین و هەم لە ویژدانی بێ ئاگا ((نەست))مان. کردەوەکانمان نیەتمان دەسەلمێنێ نەك قسەکانمان. دەشێ ئەوەی دەیڵێین مانای نەبێ. بەتەنها ئەم دۆزینەوەیەی فرۆید تاقە هۆی گومانی ئێمە نیە لە قسەو گوتەکان. چونکە دیومانە چۆن درێویی ئاکاریو ناڕاستی ئێمەی بۆ جەنگی وەها پەلکێش کردووە کە سەدان ملیۆن کەسی تیا بۆتە قوربانی یان لە پێناوی (شانازی)دا خۆبەخشانە بەرەوپیری مەرگ چوون. هەموو ئەو زیانە مرۆییانە هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ درۆو دروشمی بۆش. ئەمڕۆکە هەقمانەو هۆی تەواویشمان بەدەستەوەیە بۆ ئەوەی بە ئاسانی نەکەوینە ژێر کاریگەریی قسەی کەسانی ترەوە. وشە وەکو بیروڕای بێ بەها وایە لە هەر شێوەو وێنەیەکدا دادەڕێژرێ. هەر ئەمەشە هۆی ئەوەی کە لاوان کەمتر دەپرسن((دەربارەی ئەو قسەیە ڕاتان چیە؟)) بەڵکو لە جیاتی ئەوە دەپرسن((چیتان کردووە؟ ئەنگێزەشتان بۆ کردنی ئەو شتانە چی بووە؟))

بەباوەڕی من کاریگەریی فرۆید لە هێنانی رەهەندی نوێی راستگۆیی بۆ ناوژیانی ئێمە، هیچی لەو ((شۆڕشە سێکسیەیە)) کەمتر نیە کە هەر خۆی داهێنەری بوو. لە کۆمەڵگایەکی وەکو کۆمەڵگای ئێمەدا کە ئاراستەیەکی مەسرەفی (بەرخۆرانە)ی هەیە شۆڕشی سێکسی بەبێ فرۆیدیش هەر ڕووی دەدا. لە کاتێکا پڕوپاگەندە بۆ بەرخۆری دەکەین بە مەبەستی تێرکردنی هەر هەوەس و ئارەزوویەك" ناتوانین داوا لە خەڵکی بکەین کە بەسەر مەیلی سێکسیی خۆیاندا زاڵ بن. لە کۆمەڵگای مەسرەفیدا مەیلی سێکسیش وەکو کالآیەکی لێ دێ بۆ سەرفکردن و کۆمەڵێك پیشەسازیش هەن کە بەوەوە وابەستەن و، پارەیەکی زۆریش بۆ چاودێریی وروژان و ڕاکێشانی سێکسی خەرج دەکرێ. هەڵبەت ئەم بارە گۆڕانە لە چاو رابوردوودا بەلآم ئەمە شۆڕش نیەو ئەستەمە بشخرێتە پاڵ فرۆید. بەلآم ئەوەی کە نوێو ئیجابیە ئەوەیە کە مەسەلە سێکسیەکان چیدی باری گوناه نین بەسەر شانی لاوانەوە. جێی خۆیەتی بەکورتی لە پەیوەندیی نێوان مەیلی سێکسی و هەست کردن بە گوناه بدوێم. ئەگەر بنەما ئاکاریەکانی دەسەلآتگەرا ئەنگێزەی سێکسی بە ((فاکتەری گوناه)) بزانێ مانای وایە هەر

یەکێك لە ئێمە سەرچاوەیەکی لەبن نەهاتووی گوناهین و، دەتوانین بڵێین بەوپێیە هەر یەکێکمان لە سێ ساڵی بەدواوە بەردەوام پڕبووین لە گوناه، چونکە مرۆڤ ناتوانێ لە مەیلی سێکسی خاڵی بێت و، ئەگەر ئەو مەیلەش بە نەنگ سەیر بکرێ هەست کردن بە گوناه شتێکی حەتمییە. ئەو تخووب دانانە بۆ مەسەلە سێکسیەکان دەبێ بە هۆی هەست کردن بە گوناه کە ئەمەش خۆی لە خۆیدا دەستاویژێکە بۆ دانانی بنەما ئاکاریەکانی دەسەڵاتگەرا.

وا دەهاتە بەرچاو کە وەچەی لاوان ((تارادەیەك وەچەی پیرانیش)) خۆیان لە هەستکردن بە گوناهی سێکسی ئازاد کردبێت، کە ئەمەش پێشکەوتنێکی کەم نییە. بەڵام ئەگەر گومانی من لەم مەسەلە بە ڕواڵەت بەڵگە نەویستە ببەخشن ئەوا دەڵێم هەرچیەك کە درەوشایەوە ئاڵتوون نییە. لە کۆمەڵگای ئێمەدا لەبەر ئەوەی کە ئاراستەیەکی بەرخۆرانەی هەیە" مەیلی سێکسیش بۆ شاردنەوەی لە دەستدانی راستگۆیی بەکار دەبرێ. نزیکبوونەوەی جەستەیی بووە بە وەسیلەیەك بۆ شاردنەوەی بێگانە (نامۆ)یی مرۆڤەکان. راستگۆیی عاتیفی و پێکەوە گونجانی رەسەنی نێوان دوو کەس ئەکرێ بە راستگۆیی جەستەییەوە ببەسترێتەوە. بەڵام ئەو دوو راستگۆییە یەکسان نین و لەیەکیش جیاوازن. لەو ساتانەدا کە راستگۆیی عاتیفی شك نابەین زۆر ڕێی تێ دەچێت راستگۆیی جەستەیی بخەینە جێی. کە لە شێوەی ئامادەگیی تەواوی رۆحی و جەستەییدا کارێکی ئاسانە.

هەروەکو وتم وەچەی لاوان سیستمی باوکسالاری و کۆمەڵگای بەرخۆر رەت دەکەنەوە. بەڵام زۆریان روویان لە جۆرێکی تری بەرخۆری کردووە کە ئەویش بەکارهێنانی مەودای سڕکەرە (المخدرات). باوك و دایك ئۆتۆمۆبیل و جلوبەرگ و زێڕو زیو دەکڕن و منداڵەکانیشیان مەودای سڕکەر. گەلێ هۆکار هەن بۆ رووکردنە مەودای سڕکەرو ئالوودە بوون (الادمان) لەسەری، کە بایەخ پێدانی شتێکی زۆر پێویستە. بەڵام بیانووی کەسی ئالوودە هەرچیەك بێت هەر بە کەسێکی بەرخۆری تەمەڵ و کارلێکراو لەقەڵەم دەدرێ. واتە ئەو شێوازەی دایکان و باوکان

گرتوویانەتە بەرو ڕۆڵەکانیان لۆمەیان دەکەن" خۆیان لە ژێر پەردەیەکی تردا بەهەمان دەردەوە دەتلێنەوە. لاوان چاوەڕێن شتێك لە دەرەوەی خۆیان وەکو: نەشئەی مەوادی سڕکەر یا لەزەتی رابواردن و کاری سێکسی و سوورو سەما خەویان لێ بخات و بێ ئاگایان بکات. ئەم جۆرە سەرگەرمییانە چالاکی نین بەڵکو رابواردن و هەرزەیین و دەبنە مایەی کارلێکراوی. مرۆڤی کارا خۆی لە بیرناچێتەوە، هەمیشە خۆیەتیو بەردەوامیش هەر خۆی دەبێ. تا گەورەتریش بێت ئازمووودەترو هوشیارتر دەبێ. بەلام کەسی کارلێکراو هەروەکو وتم وەك منالێکی شیرە خۆرە وایە، هەمیشە دەمی کردۆتەوەو دەیەوێ چی لە شووشەکەدایە هەلیقوڕێنێت، ئیتر هەرچیەکی تیا بێت. ئەوەشی کە دەیخوات نایکات بە هیچ، تێر دەبێ بەبێ ئەوەی خۆی شتێك بەرهەم بهێنێ. هیچ یەکێك لە هێزەکانی رۆڵی ذیەو دواجاریش شەکەت و خەوالوو دەبێ. خەوەکەشی لە چەشنی سڕبوونە واتە ناخەوێ بەلکو ئەوەندە بێزار دەبێ ئیدی تاقەتی هیچی نامێنێ. لەوانەیە هەمدیسان وابزانن کە زێدەڕۆیی دەکەم. بەلام لێکۆلینەوەکان گەواهیی راستیی قسەکانی من ئەدەن. بە داخەوە هۆیەکانی راگەیاندن کە پێداویستیی درۆ لە ئێمەدا دروست دەکەن هەمیشە دلنیامان دەکەن کە سەرفکردن (بەرخۆری) نیشانەی ئاستی بەرزی کەلتوورو رۆشنبیریمانە.

ئایا ئەم کۆمەڵگا خراپە کە تووشی دەردی زیادی بووەو ناتوانین بەرهەمەکانی هەرس بکەین و هیچ نیشانەیەکی ژیانیشی تیا ذیە، لە تواناماندا هەیە بیکەین بە کۆمەڵگایەك کە فرەیی باش تیایدا بالا دەست بێ؟ ئایا دەتوانین ئەو بەرهەمە زۆرانەی تەکنۆلۆژیا دەیخاتە بەردەستمان بە دروستی بە کاریان بهێنین؟ بەکارهێنانێك کە لە ڕاژەی ئادەمیزادا بێ و ببێتە مایەی گەشەو نەشونمای. دەتوانین بە ئەرێ وەلامی ئەم پرسیارە بدەینەوە بەو مەرجەی بە خۆماندا بچینەوەو، لەوە تێبگەین کە دەبێ تەنها ئەو پێداویستیانە لای خەلك بوروژێنین کە چالاکترو زیندووتر و ئازادتریان دەکات، بەجۆرێك ئیدی نەبنە کۆیلەی هەوەسەکانی خۆیان و یان بە تەنها سەرچاوەیەکی کاردانەوە نەبن بەرامبەر بە

ئەنگێزەکان، بەڵکو پەی بە توانا شاراوەکانی ناوناخی خۆیان بەرن و خەسڵەتە مەعنەوییەکانی خۆیان و خەڵکانی تریش پاکژو دەوڵەمەند بکەن. سەرەتای هەنگاونانیش لەم ڕێیەدا بە چاوخشاندنەوە بە هەلومەرجی کارو سەعاتەکانی بێکاریدا دەست پێ دەکات. کاتەکانی بێئیشیی ئێمە لە زۆربەی جارەکاندا بریتییە لەکاتی ناکارایی و تەمەڵی: توانایەکی درۆمان بە دەست هێناوە، پەنجە بە دوگمەی تەلەفزیۆنێکدا دەنێین و جیهان دەهێنینە ژووری دانیشتنی خۆمانەوە، لە پشت سوکانی ئۆتۆمۆبێلێکەوە دادەنیشین و وا دەزانین هێزی ١٠٠ سەد ئەسپ ئاسای ماتۆڕەکەی هی خودی خۆمانە. کاتێ دەتوانین لافی ئەوە لێبدەین ((کاتی ئازاد))مان هەیە کە ئەو کاتە تەرخان بکەین بۆ ئەو پێداویستیانەی ڕیشەیان لە خودی خۆماندایەو بەرەو کارایی و چالاکی هانمان ئەدەن. لەم حاڵەتەدا کاریش جاڕسکەرو وەڕسی هێن نابێ. ئەبێ کاری پەسەند و سەرنجکێش و زیندوو ببێتە ئامانجی چاوپیاخشاندنەوەی هەلومەرجەکانی کار.

لێرەدا پرسیارێکی سەرەکیتر دێتە پێشەوە: ئامانجی کارکردن چییە؟ ئایا ئێمە بۆیە کار دەکەین تا بەرهەم و بەرخۆری پتر بکەین، یان مەبەست لە کارکردن بەرەو پێشەوە بردن و پەرەدان بە هۆشیاری و نەشونمای مرۆڤە؟ عادەتەن دەڵێن ناتوانین ئەم دوو ئامانجە لەیەك جیا بکەینەوە. ئەوەی بۆ پیشەسازی باش بێت بۆ خەڵکیش سوودمەندەو بە پێچەوانەشەوە ئەم قسەیە گەرچی وەك پارچە مۆسیقایەك ناسك و دڵگیرە، بەڵام لە ڕاستیدا جگە لە درۆیەك هیچی دی نییە. بە ئاسانی دەتوانین ئەوە بسەلمێنین کە زۆر شت هەیە کە سوود بە پیشەسازی دەگەیەنێ بەڵام بۆ خەڵك زیانمەندە. لێرەدایە کە دەکەوینە سەر دوو ڕیانێك. ئەگەر لەسەر ئەو ڕێیە بەردەوام بین کە گرتوومانەتەبەر ئەوا ئەبێ ئینسانیەت بکەینە قوربانی پێشکەوتن. بۆیە ناچارین بیر لە چارەسەرێك بکەینەوە. بە زمانی کتێبی پیرۆز ئەبێ لە نێوان خواوەندو قەیسەردا یەکێك هەڵبژێرین. گەرچی ئەمە تێڕوانینێکی زۆر دراماتیکانەیە بەڵام ئەگەر بمانەوێ ژیان بەجیددی بگرین بارەکە هەر دراماتیکانە دەکەوێتەوە. مەبەستی من وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەیە: لە نێوان مەرگ و ژیاندا

کامیان هەڵدەبژێرین؟ بێگومان ژیان، بەڵام ژیانێکی پڕ جووڵەو زیندوو. ژیان ئەبێ ڕۆحدارو پڕکارایی بێت. بەڵام زۆربەی خەڵکی خۆیان هەڵدەخەڵەتێنن. بە جۆرێك دەژین هەر دەڵێی ژیانیان وەستاوە یان هەر دەستیان بە ژیان نەکردووە. ئەقڵ و مەنتیق دەڵێ هەرکەسێك لە چل ساڵیەوە بەرەو ژوور بەرپرسیاری باری ژیانی خۆیەتی. بەو مانایەی کە ئەو ژیانەی بەسەرمان بردووە پێمان دەڵێ کە ئایا ژیانێکی باشمان هەبووە یان ژیانێکی پڕ لە هەڵە. ناتوانین چاو لەم پرسیارە بنووقێنین یا وەڵامی نەدەینەوە کە: ئایا هەر بە ڕاستی زیندوو بووین و زیندووین؟ ئایا بۆ خۆمان دەژین، یان بە گوێرەی مەیل و خواستی کەسانی دی، منیش لەگەڵ ئەو قسەیەی مارکس و دیزرائیلی دام کە دەڵێن: خولیابوونی کەمالیات هێندەی هەژاری موسیبەتی بە دواوەیە. مەبەستیان لە کەمالیات هەمان ئەو زیادیەیە کە لێی دوایین. ئەگەر بمانەوێ فرەیی و خۆشگوزەرانی ڕەسەن و ڕاستەقینەمان هەبێ دەبێ شێوازی ژیان و بیرکردنەوەی خۆمان لە ڕەگو ڕیشەوە بگۆڕین. بێگومان دەشزانم کە ئەمە کارێکی هێند ئاسان نییە.

من وای بۆ دەچم گۆڕان کاتێ کاریگەر دەبێ کە خەڵکی هەست بە پێداویستیەکی قووڵ بۆ ژیان بکەن و کەمتر پێویستیان بەوە بێت کە ژیانی رۆژانەیان بەسەر بەرن. کاتێ توانییان وەڵامی بێزاری بدەنەوە، وەڵامی ئەو پێداویستیانەیان بدەنەوە کە چالاکترو بە جۆشترو ئازادترو شادمانتریان دەکات. کۆمەڵێك وڵاتی زۆر بەتایبەتی ئەو وڵاتانەی خەریکن نەشونما دەکەن وا دەزانن ئەگەر وەکو ئەمریکایان لێ بێت شادمان و بەختەوەر دەبن. بەڵام خەڵکی ئەمریکا خۆیان باش دەزانن کە ئەو هەموو ئامرازە مۆدێرنانە ئەوانی کردووە بە خەڵکێکی کارلێکراوو، بێ ناسنامەو ، ئامێری دەستی کەسانی دی، نەك خەڵکێکی بەختەوەر و شادمان. شتێکی ڕێکەوت نییە کە لاوانی یاخیی ئەو وڵاتە سەر بە چینە ناوەندو بەرزەکانن کە تیایاندا ڕەفاهی زیادی پتر ئاشکرایە. ئەو جۆرە ڕەفاهەش خەیاڵی و زەمینیەو شادمانیی دەروونیو ڕۆحیی لە گەڵ خۆیدا نەهێناوە. بەڕای من پابەند بوون بە بنەمایەکەوە کە بۆ فۆرمەلەی ستراتیژیی هونەری ژیان (ی

ئەمریکاییەکان) پێویستە گرنگیەکی تایبەتی‌ی هەیە. ئەگەر دوای هەندێ ئامانجی سەرشێوێنەر بکەوین و بێئاگابین لەوەی کە ئامانجە دژەکان یەکتر نەفی دەکەن" ئەوا ژیانێکی خراپمان دەبێ. لەوانەیە هەمووتان ئەو تاقیکردنەوەیەتان بیستبێت کە پاڤلۆڤ لە گەڵ سەگێکدا کردی. سەگەکە فێرکرابوو هەرکاتێ شێوەی بازنەیەکی بینی چاوەڕێی خۆراك بێت، بەڵام بە بینینی شێوەی هێلکەیی چاوەڕێ نەبێت. پاڤلۆڤ وردە وردە شێوە هێلکەییەکەی لە بازنە نزیك کردەوە، سەرئەنجام ئەو دوو شێوەیە بە رادەیەك دەشوبهانە سەریەك کە سەگەکە تیا دەماو لەیەکتری جیانەدەکردنەوە. لە ئەنجامی ئەو بارە گێژکەرو جیاوازەدا ئەو گیانەوەرە نەخۆش کەوت و نیشانە کلاسیکیەکانی نیوڕۆسیس (عصاب) ی تیا دەرکەوت. سەگەکە نیگەران و سەر لێشێواو و نائارام بووبوو.

ئادەمیزادیش ئەگەر پەیڕەویی ئامانجە سەرشێوێنەکان بکات لە رووی رۆحیەوە نەخۆش دەکەوێ‌و، هاوسەنگی و متمانە بەخۆ بوون و توانای جیاکردنەوەی لانامێنێت. چیدی ناتوانێ چاکەی خۆی دیاری بکات. کەواتە یەکەمین کاری ئێمە دەبێ ئەوە بێت کە بەوپەڕی راستگۆییەوە لە خۆمان بپرسین ئەو ئامانجە رێونکەرانە کامانەن کە نابێ ئێمە روویان تێبکەین و بۆچی رێونکەریشن؟ ناکۆکی‌ی نێوان ئەو ئامانجانە چ زیانێك بە ئێمە دەگەیەنێ؟ وەڵامی ئەم پرسیارانە بە قسەو پڕوپاگەندە نادرێتەوە، چونکە قسەو پڕوپاگەندە جگە لەوەی دەبنە مایەی دەمارگیری لای ئادەمیزاد هیچ کاریگەرییەکی تریان نی‌یە. بۆیە دەبێ هەر کەسەو خودی خۆی بخاتە بەر لێپرسینەوەوەو بە خۆی بڵێ:(لە چەند رۆژێك زیاتر میوانی ئەم جیهانە نیت! کێیت؟ و لە راستیدا چیت دەوێ؟) ئەگەر خۆمان بدەینە دەست ئەو جۆرە فرەییەی کە سەرئەنجامەکەی کلۆڵی‌و موسیبەتە ئەوا ئەو دەوڵەمەندیە رۆحیە لە ناو دەبەین کە لە ناخماندا ئامادەی سەرهەڵدانە. بڕیاردانی ئێمە بۆ لایەنگیری لە فرەیی و رەفاهێکی باش یا خراپ کاریگەرییەکی دیاریکەری لەسەر ئایندەی ئادەمیزاد دەبێ.

بنەماکانی شەڕەنگێزی

شتێکی زۆر سەیر نىیە کە ئەمڕۆ بایەخێکی فرە بە مەسەلەی شەڕەنگێزی یا تونـدو تیـژی ئـەدەین، لـە ڕابـردوودا چـەندان جـەنگمان بینیـوەو ئێسـتایش لـە مەترسىی جەنگ دوور نین، لە هـەمان کاتدا خـەڵك هەست ئەکـەن لـە گۆڕینی ئـەم بارو دۆخەدا هیچ دەسەڵاتێکیان نىیە.

ئـەبینین حکومەتـەکانیان" کـە تـەواوی ئـەقڵ و وریـایی خۆیـان خسـتۆتە گـەڕ، ناتوانن ڕێتمی پێشبڕکىێ خۆچەکدار کردن خاو بکەنەوە- هـەر بۆیـە خـەڵکی لە سـەرێکەوە ئەیانـەوێ سەرچـاوەو هـۆی ئـەو توندوتیژییـە بـزانن، لـە سـەرێکی تریشـەوە ئـەو تێزەیـان لا قبووڵـە کـە ئـەڵێت، گوایـە شـەڕەنگێزی بەشـێکە لـە سروشتی مرۆڤ خۆی" نەك شتێك بێ لە خودی مرۆڤ یان لە کۆمەڵگاوە سەرچاوە هەڵگرێت.. ئەم تیۆریـەش ئەگەڕێتـەوە بۆ ((کـۆنراد لـۆرانس)).کـۆنراد لـە کتێبـی((شەڕەنگێزی))دا ئەڵێت کە توند وتیژی بەردەوام لە مێشکی مرۆڤ دا دروست ئەبێ

ئـەم خاسـیەتەش لـە بـاوو باپیرە گیانەوەرەکانمانـەوە بۆمـان ماوەتـەوەو، گـەر دەروویەکی نەبێ کەڵەکە ئەبێت.. شەڕەنگێزی لەکاتی پێویست و گونجاودا خـۆی ئەخاتە ڕوو، بەڵام ئەگەر ئەو ئەنگێزانەی ئەبنە هۆی تورە بوون لاوازبن یان هەر لە میانـدا نـەبن، ئـەو توندوتیژییـە کەڵەکە بووە ئەتەقێتـەوە.. خـەڵکی لـە توانایانـدا نىیـە بـۆ ماوەیـەکی درێـژ خۆیـان لـە مـەیلی شـەڕەنگێزی بپارێزن،چـونکە بـە ئەندازەیـەك هێـزی توندوتیـژی کەڵەکـە ئـەبێت، کەپێویسـتی بـە- خـاڵی بـوون - ئەبێ..

ئـەکرێ لـە میـانی تیـۆریی((هایـدرۆلیك)) ەوە بڕوانینـە ئـەم مەسـەلەیە. چـەند پەستان پتر بێ تەقینەوەی ئەو دەفرەی ئاوەکە یا هەڵمەکەی تێدایە نزیکتر ئەبێ.

لۆرانس ئەم تیۆرییەی لەبەسەرهاتێکی خۆشی پوورێکی خۆیەوە وەرگرتووە، ئەو ئافرەتە هەر شەش مانگ جارێك کارەکەرێکی تازەی ڕائەگرت.سەرەتای هاتنی کارەکەرەکە ئەو خانمە خۆشحاڵ ئەبوو و هیوای زۆری پێ ئەبوو، بەلاّم هەمووی دوو هەفتەی نەدەبرد ئەو جۆش و خرۆشە کپ ئەبۆوە و ڕەخنەگرتن و ناڕەزایی دەستی پێ ئەکرد، سەرەنجام دوای نزیکەی شەش مانگ" تووڕەیی خانم ئەگەیشتە ڕادەیەك کە کارەکەرەکەی ئیزن ئەدا. هەر شەش مانگ جارێك ئەم بەسەرهاتە دووبارە ئەبۆوە، لۆرانس لەم بەسەرهاتەوە ئەگاتە ئەو ئەنجامەی کە توندوتیژی وردە وردە کەڵەکە ئەبێو سەرەنجام ئەتەقێتەوە...

ئەم تیۆرییەی لۆرانس ڕاستی ناپێکێت.، چونکە بواری پسپۆڕیی ئەو سایکۆلۆژیای گیانەوەران بوو. هەر زانایەکی شیکاری دەروونی" بەڵکو هەر مرۆڤێکی بە سەلیقەو شارەزا لە سروشتی ئادەمیزاددا پەی بەوە ئەبات کە پوورەکەی لۆرانس ئافرەتێکی خود شەیدا((نێرگسی))و چەوسێنەر بووەو خوازیار بووە نەك تەنها هەشت سەعات خزمەتی ئەو بکرێت" بەڵکو خۆشەویستیو، ئەمەگداریو.گوێ ڕایەڵیو میهرەبانیوشانزە سەعات لە کۆی بیست و چوار سەعاتی ئەو بۆ خۆی زەوت بکات. ئەو هەموو جارێك بەو هەستەوە پێشوازیی لە کارەکەرە تازەکەی خۆی کردووە. واتە بە میهرو خۆشەویستیەکی زۆرەوە، چونکە وایدەزانی کە دواجار ئەو کەسەی خۆی ئەیەوێ دەستی کەوتووە.بەلاّم وردە وردە بۆی دەردەکەوت کە ئەو کارەکەرەش خواستەکانی ئەو ناهێنێتە دی.ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر لێی نائومێد و تووڕە تر ئەبوو، تا بەدەرکرنی کۆتایی ئەهات" بەو هیوایەی کارەکەرێکی دی کەلە ئاست خواستەکانی ئەودا بێت پەیدابکات.

ئەم خانمە لەبەرئەوەی خۆی هیچ کارێکیشی نەدەکرد" مەسەلەی گەڕان بە دوای کارەکەری گونجاودا ببووە بنێشتە خۆشەی سەر زمانی، لەگەڵ دۆست و هاوسێکانیدا.ئەم هەڵسوکەوتانەی پووری لۆرانس هیچ پەیوەندیەکیان بە کەڵەکە بوونی شەڕەنگێزیەوە نەبووە.. بەڵکو بەر ئەنجامیخوو و سروشتی خۆی

بووه" دڵنیام كەسانێك كە چوونەتە ساڵەوە، خەڵكانێك ئەناسن كە ڕەفتاریان لەو خانمە ئەچێت.

تیۆر شەڕەنگێزیی خودی((ژاتی)) كە لێرەدا ناتوانین زۆر لەسەری بڕۆین، پەیوەندیی بە تیۆریی كۆنی((غەریزەی-مەرگ))ەوە هەیە..

لەبیستەكانی ئەم سەدەیە بە دواوە((فرۆید)) بەپێی گریمانەیەك ڕای وابوو كە لە هەموو مرۆڤێكداو لە هەموو خانەیەك و لە هەموو بوونەوەرێكی زیندوودا دوو غەریزەی سەرەكی هەیە" غەریزەی ژیان ((خۆشەویستیی ژیان)) و غەریزەی مەرگ.. بەگوێرەی ئەو تیۆرییە غەریزەی مەرگ خودییە.. واتە بارو دۆخ و هێزەكانی دەرەوە كاریگەرییان لەسەر نییە. مرۆڤیش تەنها لەبەردەم هەڵبژاردنی یەكێك لەم دوو ڕێگەیە دایە:-

یا ئەوەتا هێزی مەرگ و وێرانكاری ئاراستەی خودی خۆی بكات. یان ئاراستەی خەڵكانی دی.

بەڵام ئەو زانایانەی كە ساڵانێكی زۆرە سەرگەرمی توێژینەوەن دەربارەی ئەو تیۆرییە" بەڵگەی سەلمێنەریان نەدۆزیوەتەوە. تێڕوانینی باوی پەسەند لە نێوان زانایانی سایكۆلۆژیادا ئەوەیە كە شەڕەنگێزی لەژێر كاریگەریی دەوروبەرو ژینگەی كۆمەڵایەتیدایە. یان لە میانی هۆكارو فەرهەنگەوە كە نالیزە ئەبێ. بەكورتی ئەو هۆكارانە زۆرن. بەڵام لەبەرئەو هۆیانەی پێشتر وتم تیۆریی توندو تیژیی لۆرانس لە ناو خەڵكی عەوام دا هەواددارانی زۆری هەیەو ئێمەی دوچاری ئەو وەهمە كردووە كە بەرامبەری هیچ دەستەڵاتێكمان نییە.

تیۆریی لۆرانس پەڵپ و بیانوویەكی چاكە" ئەگەر شەڕەنگێزیو مەترسییەكانی، خودی بن.كەواتە بەرامبەر سروشتی خود هیچمان پێ ناكرێ.

بەردەوام دوو بۆچوون دەربارەی سروشتی ئادەمیزاد لە ئارادا بووە كە لە بنەڕەتدا جیاواز بوون.. یەكێكیان ئەوەیە كە ئەڵێت:- مرۆڤ هەر بە تەبیعەت شەڕەنگێزو وێرانكارە" كەواتە ناتوانین ڕێ لە هەڵگیرسانی جەنگەكان بگرین،

ئەبێ دەستێکی بەهێز لە ژوور سەرمانەوە بێت.. ئەبێ وەچەی ئادەمیزاد کۆنترۆڵ بکرێ و مەیلی شەڕەنگێزی و دەست درێژی بخرێتە ژێر چاودێرییەوە.

بۆچوونی دووەمیش ئەڵێت((مرۆڤ لە بنەڕەتدا خێرخوازەو هۆکارەکانی دەوروبەرو کۆمەڵگا وای لێ دەکەن شەڕەنگێز بێت.)) ئەگەر بێت و ئەو هۆکارو هەل و مەرجانەی بگۆڕێن" ئەتوانین مەیلی شەڕەنگێزی لای ئادەمیزاد کەم بکەینەوە یا هەر لە ناوی بەرین. بەلاّم بەڕای ئێمە ئەو دوو تیۆرییە هەردووکیان زێدە ڕۆن و تەواو ڕاستیی مەسەلەکە ناپێکن. ئەوانەی کە توندوتیژی ئەگەڕێننەوە بۆ خودو تەبیعەتی ئادەمیزاد، چاو لەو قۆناغە مێژووییانە و ئەو فەرهەنگانەو کۆمەڵێك کەسێتیی زۆر ئەپۆشن کە بە ڕادەیەکی زۆر کەم شەڕەنگێزییان لێ وەشاوەتەوە، گەر شەڕەنگێزی خودی بوایە، ئەو نموونانەی پێشوومان لەمێژوودا نەدەبینی.. لە سەرێکی ترەوە ئەو گەشبینانەی کە دژ بە جەنگن و هەوادارى ئاشتیو دادی کۆمەلاّیەتین چاو لە هێزی شەڕەنگێزیی ئادەمیزاد خۆی ئەپۆشن و بەڵکو هەندێ جار نکوولّیشی لێ ئەکەن، فەیلەسووفانی قۆناغی ڕۆشنگەری لە فەرەنسادا، لەم بەرەیە بوون و گەشبینیی ئەوانە لە ئاسەوارەکانی مارکس و بیرو باوەڕەکانی سۆسیالیستە سەرەتاییەکان دا ئەبینرێ.

من خۆم لایەنگری تیۆرییەکی سێیەمم کە لە بۆچوونی گەشبینەکانەوە نزیکترە. بە بۆچوونی من ئینسان لە گیانەوەر وێرانکارترو بەزەبرو زەنگترە..گیانەوەران سادیستیك نین، گیانەوەران دوژمنایەتیی ژیان ناکەن، لە کاتێکدا مێژووی ئادەمیزاد پڕە لە وێرانکاریو دڕندایەتیی سەر سوور هێنەر. بەلاّم بڕواشم وایە کە شەڕەنگێزی لای ئێمەی مرۆڤ پەیوەندیی بە سروشتی گیانەوەری و غەریزەو ڕابردووی باوو باپیرانمانەوە نیە، بەڵکو دڕندایەتیی ئێمە کە زۆر لە هی گیانەوەر زیاترە" بەندە بە هەلومەرجی تایبەتیی ژیانمانەوە.. شەڕەنگێزی و وێرانکاری خراپەیە، بەلاّم نەك بەو جۆرەی کە لۆرانس لێی ئەدوێت" بەڵکو خەسڵەتێکی مرۆڤانەیە. هێزێکە لە ئینساندا هەیەو گەر ڕێی

ڕاست نەدۆزێتەوەو بە شێوازێکی ڕاست پەروەردە نەکرێ، ئەم هێنزە بوونی خۆی ئاشکرا ئەکات..

شەڕەنگێزیی((زیاد لە پێویستی ئادەمیزاد)) واتە ئەو بڕە توندو تیژیىیەی کە لە هی گیانەوەر پترە. ڕەگ و ڕیشەی لە خوو و سروشتی ئادەمیزاد خۆیدایە، مەبەستی من لە سروشت((تەبیعەتی مرۆڤ)) مانا سایکۆلۆژیەکەیەتی: سروشت بە مانای ئەو کۆمەڵە پەیوەندیەی کە مرۆڤ بە جیهانەوە ئەبەستێتەوە.

مرۆڤ خۆی سروشتی هێناوەتە ئاراوە، تا جێی غەریزەی گیانەوەری بگرێتەوە. ئەو غەریزەیەی کە بە ئەندازەیەکی کەم لە مرۆڤدا ماوەتەوە. ئەشێ پێناسەی من بۆ سروشت تا ڕادەیەك خۆی تیۆریك بنوێنێ. بەڵام گەر لە ئەزموونە تایبەتیەکانی خۆت ڕابمێنیت، لە چەمکی من بۆ سروشت تێ ئەگەیت. بێگومان لەگەڵ کەسانێکدا هەڵسوکەوتت کردووە، کە سروشتێکی سادیستیکانەیان هەیە. هەروەها بە کەسانێکی((میهرەبان)) یش ئاشنایت.

حوکمی تۆ لەسەر ئەوان لەسەر بنچینەی یەك جار ڕەفتارێکی سادیستیکانە یا دۆستانە نەبووە، بەڵکو لەسەر بنچینەی خسوسیاتی ئەخلاقىی هەمیشەیىو سروشتی خودیی ئەوان بووە. هەیدێ ئەو کەسە سادیستیکانەی کە ڕەفتاری سادیستییان نەنواندووە، چونکە هەلوێستی گونجاویان بۆ ڕەخساوە. تەنها چاودێرێکی وردبین لە توانایدایە نیشانەی سادیستی لە هەڵسوکەوتی بچووکی ئەواندا ببینێتەوە. بەپێچەوانەشەوە ئەشێ کەسێك کە سروشتێکی وێرانکارانەی نىیە لە حاڵەتێکی تووڕەیىو نائومێدییەکی زیاددا کەسێکی تر بکوژێت، لەگەڵ ئەمەشدا ناکرێ هۆی ئەو کارەی بگەڕێنرێتەوە بۆ خوو و سروشتی وێرانکارانەی ئەو کەسە.

گەر وا دابنێین کە ڕیشەی شەڕەنگێزىو توندوتیژی وا لە هەلومەرجی ژیانی ئینساندا نەك لە سروشتی گیانەوەرانەیدا کەواتە هیچ ئەرزشێك بۆ تیۆریی غەریزە دانانێین.. لایەنگرانی تیۆریی غەریزە ڕایان وایە کە ئەتوانرێ شەڕەنگێزیی فرەی ئادەمیزاد بگەڕێنرێتەوە بۆ ئەو شەڕەنگێزییە بڕە کەمەی کە

لە گیانەوەراندا هەیە. بەڵام چۆن؟!.. ڕێی تێ ناچێت بڵێین:–((ئەو شەڕەنگێزیە بە میرات لە گیانەوەرەوە بۆ ئادەمیزاد ماوەتەوە" کەچی ئێستا ئادەمیزاد شەڕەنگێز ترو دڕندەترە لە گیانەوەر. ئەنجامگیریی دروست ئەوەیە کە ڕەفتاری ئینسان لە ڕەفتاری گیانەوەر جیاوازە (لەڕووی دڕندایەتیەوە).. هیچ شتێك لە گیانەوەرانەوە بە میراتی بۆ مرۆڤ نەماوەتەوە.

بەڵکو شەڕەنگێزی لە هەلومەرجی ژیانی مرۆڤەوە سەرچاوە هەڵدەگرێ..

چەند ڕوونکردنەوەیەك دەربارەی شەڕەنگێزیی گیانەوەر بخەمە ڕوو، شەڕەنگێزیی لە گیانەوەردا لەگەڵ پێویستیيە بایۆلۆژیکەکانیدا هاوسازەو بۆمانەوەی نەژادو ڕەچەڵەکی پێویستی پێیەتی..

کاتێك بەرژەوەندییەکانی ژیانی گیانەوەر ئەکەوێتە بەر هەڕەشەی هێزێکی دەرەوە، بۆ نموونە ژیانی بێت، یا خۆراکی. یا پەیوەندیی سێکسیو لانەو قەڵەمڕەوی، ئەو دەمە لە کاتی دیاریکراودا یان بە توند و تیژیەوە ڕووبەڕووی مەترسیيەکە ئەبێتەوە،و یان هەڵدێ.

شتێکی بەڵگە نەویستیشە گەر هەڕەشە لە ئارادا نەبێ، توندوتیژی و دڕندایەتیش لە ئارادا نابێت. دڕندایەتی وەك میکانیزمێك لە مێشکدایەو هەر ساتێك ئەگەری کەوتنەکاری هەیەو، بە پێچەوانەی تیۆریەکەی لۆرانس کەڵەکە نابێ تا پاشان پێویست بە خاڵی بوون بکات. یان با بڵێین پەیڕەوی لە قانونی هایدرۆلیك ناکات.

هیس((HESS)) یەکەمین پسپۆڕی سایکۆ – فسیۆلۆژی بوو کە ناوەندە بزوێنەکانی شەڕەنگێزیی لە مێشکدا لەکاتی بوونی هەڕەشەدا دۆزییەوە..

توندو تیژیی دڕندەکان جۆرێکی دیکەیە، ئەوانە نەك بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی مەترسی" بەڵکو بەمەبەستی بەدەستهێنانی نێچیر شاڵاو ئەبەن. ناوەندی وراوژانی شەڕەنگێزی لە مێشکی ئەو گیانەوەرانەدا لەگەڵ ناوەندی توندوتیژی بۆ بەرگری لە خۆکردن دا جیاوازە.. لێرەوە دەکرێ بوترێ کە گیانەوەران شەڕەنگێز نین، مەگەر بکەونە بەر مەترسیی هەڕەشە ئێکردن... ڕشتنی خوێنی یەکتر لە نێو

گیانەوەرانـــدا زۆر دەگمەنــە، تەنانـــەت گـــەر لەگـــەڵ یەکتریشـــدا شـــەڕ بکـــەن. لێکۆڵینەوەکان وا پیشان ئەدەن کە ژیانی کۆمەڵایەتیی مەیموونەکان نموونەی بە ئاشـتی پێکـەوە ژیـان و ئاسایشـە. بەدڵنیاییـەوە ئـەکرێ بـوترێ ئەگـەر مـرۆڤ لـە شەمپانزی شەڕەنگێز تر نەبووایە" هەرگیز ترسی شەڕو دڕندایەتیمان نەدەبوو.. گورگ لەگەڵ هاوڕەگەزی خۆیدا توندوتیژ نیە. گەرچی گورگ لە پۆلی دڕندەکانەو پەلاماری ڕانە مەڕ ئەدات. بەڵام ئەو توندو تیژیەی بە مەبەستی دەستکەوتنی نێچیرە..

لەکاتێکدا گورگ لە کۆمەڵی گورگاندا شەڕەنگێز نىیە" بەڵکو لەگەڵ یەکتردا زۆر میهرەبـانن.. کەواتـە هـەق نیـە لـە ڕووی دڕندایەتیـەوە، مـرۆڤ بـە گـورگ بشوبهێنین و بڵێین:-

((مرۆڤ گورگی مرۆڤە))

گورگ پەلاماری مەڕ ئەدات، بەڵام پەلاماری گورگ نادات. کەواتە شەڕەنگێزی لای گیانەوەر پەیڕەویی قانونی((هایدرۆلیك)) ناکات، گیانەوەر تا نەکەوێتە بەر هەڕەشە ئەو دڕندایەتیە فرەیەی لەکن نىیە، تا کەڵەکە بێ و دواجار بتەقێتەوە.

بەواتایەکی دیکە شەڕەنگێزی لای مرۆڤ بنەمایەکی بایۆلۆژیکی لە مێشك دا هەیەو کەوتنەکاری پێویست نىیە. تا ئەو دەمەی خود ئەکەوێتە بەر هەڕەشە، دڕندایـەتی بـەدەر ناکـەوێت، ئـەم بۆچـوونە جیـاوازە لـەو بۆچـوونەی کـە ئـەڵێ شەڕەنگێزی خەسڵەتێکە مرۆڤ لە ژینگەو دەوروبەرو بارودۆخەوە وەریدەگرێت. بەڵام مەسەلەکە بەو سادەییەش نىیە، چونکە ئەگەر بە تەنها بارودۆخ وا لە مرۆڤ بکات توندو تیژ بێت. ئەو دەمە نەیدەتوانی کاردانەوەکەی بەهەمان خێراییو بە هەمان زەبروزەنگ بێت تەواوی میکانیزمە سایکۆفسیۆلۆژییەکان کە بۆ بزواندنی مەیلی شەڕەنگێزی پێویستن ئامادەی چالاکین. بەڵام سەرەتا پێویستیان بە جۆرە ڕێکخسـتنێك هەیـە" ئـەگینا توانـای کارکردنیـان نابێـت، نموونەیـەکی زینـدوو بهێنمـەوە، کەسـێك کـە بـە مەبەسـتی بـەرگریکردن لـە خـۆی دەمانچـەیەك ئەخاتـە چەکمەجەی مێزەکەی یا ژێر سەرینەکەی خۆیەوە" ئەوە ناگەیەنێت کە هەر کاتێك

ئارەزووی لێ بوو دەری بهێنێت و بیتەقێنێت. بەڵکو تەنها بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسی یا هەڕەشە بە کاری دەهێنێت.مێشکی ئێمەش بە هەمان شێوە کار ئەکات. ئەڵێی دەمانچەیەك لە مێشکماندایەو لەکاتی هەست کردن بە مەترسی‌و هەڕەشەدا ئامادەی تەقە کردنی خێرایە.

بەڵام بە پێچەوانەی تیۆریی غەریزەوە، ئەو ئامادەییە ئەنجامی کەڵەکە بوون و تەقینەوەی مەیلی شەڕەنگێزی نی‌یە.

هێس و پسپۆڕانی تری سایکۆفسیۆلۆژی گەیشتوونەتە ئەوەی کە جگە لە شەڕەنگێزی" هەڵاتنیش کاردانەوەیەکە بەرامبەر بە مەترسی. تەنانەت گیانەوەر کایۆ شالاَو ئەبات کە دەرفەتی هەڵاتنی نەبی‌و تەنها ئەو دەمە پەنا ئەباتە بەر شەڕو توندوتیژی. ئەگەر دان بە غەریزەی شەڕەنگێزیدا بنێیت ئەوا دان بە غەریزەی جەنگیشدا بنێین.

هەروەها لایەنگرانی تیۆری‌ی شەڕەنگێزی وغەریزە لەو باوەڕەدان کە مرۆڤ بەردەوام هەستی شەڕەنگێزی ئەیوروژێنێت و ناتوانێ ئەو هەستەی خۆی کۆنترۆڵ بکات.

لێرەوە ئەبێ ئەوەش بووترێ کە مرۆڤ بەردەوام لە ژێر گوشاری توندی مۆتیڤی هەڵاتندایەو کۆنترۆڵیشی دژوارە. هەر کەسێك شەڕی بینیبێت زۆر باش ئەزانێت کە هاندەری هەڵاتن لە مرۆڤدا چەند بەهێزە، گەر وانەبووایە سزای هەڵاتووانی جەنگ کوشتن نەدەبوو. بەواتایەکی دیکە ئەتوانین بڵێین مێشکی ئێمە بەرامبەر هەڕەشە دوو ئیمکانی کاردانەوە ئەهێنێتە ئارا، ئەتوانین شەڕ بکەین و ئەتوانین هەڵبێین. بەڵام چ هاندەری شەڕو چ هاندەری هەڵاتن" گەر هەڕەشە لە ئارادا نەبێ چالاك نین و، خۆیان لە خۆیاندا مەیلێکی توندی بەردەوام بۆ شەڕو شالاَو بردن ناخولقێنن..

بینیمان کە تیۆریی هایدرۆلیکی شەڕەنگێزی لای لۆرانس و تا ڕادەیەك تیۆریی غەریزەی مەرگ لای فرۆید مەنتیقی نین و شیاوی بەرگری لێ کردن نین. ئەو ئاکامانەی پزیشکانی سایکۆ فسیۆلۆژی پێی گەیشتوون ئەوە ئەخەنە ڕوو کە

شـەڕەنگێزی لای مـرۆڤ و لای گیانـەوەر هانـدەرێك نیيـە خـۆی لـە خۆی‌دا پـەرە بسێنێ‌و بورووژێت.. بەڵكو بە هەڕەشـە كـردن لـە ژیـان و بەرژەوەندیـەكانی ژیـان دەكەونە چالاكی نواندن. جگە لە تاقیكردنەوە فسیۆلۆژیكەكان، بەڵگەی تریش بۆ پووچـەڵ كردنـەوەی تیئـۆریی هایـدرۆلیك هەیـە. بوارەكـانی مرۆڤناسـی، دێـرین ناسـی، چارەسـەری دەروونـی و دەروونناسـی‌ی كۆمـەڵگاش بـێ بنـەڕەتی‌ی ئـەم تیۆریی‌یە ئەسەلمێنن.. گـەر تیـۆری‌ی لـۆرانس ڕاستی‌ی بپێكایـە ئەبووایـە مـەیلی شەڕەنگێزی لە هەموو كەسێك و هەموو فەرهەنگێك و هـەموو كۆمەڵگایەكدا لەیـەك شێوەدا دەربكەوتایە..

لـەو زانیاریانـەوە دەست پـێ دەكـەین كـە پەیوەنـدییان بـە مرۆڤناسیەوە هەیـە. گـەلێ هـۆزی سـەرەتایی هـەن كەمـەیلی شـەڕەنگێزی لـە تاكەكانیانـدا نـابینرێ، بـە پێچـەوانەوە لـەو كۆمەڵگایانـەدا گیـانی خۆشەویسـتی‌و دۆسـتی فەرمانڕەوایـە، گیـانی شـەڕەنگێزیش لەوپـەڕی لاوازیدایـە. بـەم پێیـە نـەتاوان لـە نێوانیانـدا ڕووئـەداو نـە دەسـدرێژی‌و نـە خاوەنـداریێتی‌ی تایبـەتی لـە نێوانیاندایـەو نـەزەوتكردنی مـافی یـەكترو چەوسـاندنەوەو نـەزنجیرەی پلەوپایـە، ئـەتوانین بـۆ نموونەی ئەوەش ناوی هۆزی ((پۆیبلـۆ)) بهێنین كـە لـە ئەمەریكاییـە ئەسڵیەكانن. كۆلین تێرن بۆڵ باسێكی سەرنجكێشی دەربارەی ئادەمیزادەكانی هۆزێك هەیـە كـە وەكـو هـۆزی پۆیبلـۆو وەكـو مرۆڤـی سـەرەتایی (٣٠) سـی هـەزار سـاڵ لەمەوبـەر لەڕێی كۆكردنەوەی خۆراكەوە گوزەرانی خۆیان دابین كردووە.

لە نێو ئادەمیزادەكانی ئەم هۆزەدا كە بستە باڵان و لەجەنگەڵـەكانی ئەفەریقای ناوەندیدا ئەژین، توندو تیـژی بـەدی نـاكرێ. بێگومـان جـاری وا هەیـە تـوڕە ئـەبن و لایـەنگرانی تیـۆریی توندوتیـژی ئـەو حاڵەتـە بـە سـەلمێنەری دروسـتی‌ی تیۆرییەكەیان لە قەڵـەم ئـەدەن. بـەڵام لـەو بۆچوونەیاندا بە هەڵـەدا چوون..چونكە جیاوازیـەكی زۆر هەیـە لـە نێـوان تووڕەبـوونی نـاو بـەناوو كەڵەكـە بـوونی مـەیلی شەڕەنگێزی‌دا كە دوا جار بە جەنگ و كوشتنی هاوڕەگەز كۆتایی دێ.

لەنێوان دوو کەسدا کە یەکێکیان لە هەڵوێستێکی دیار کراودا تووڕە ئەبێت و ئەوی تریان کە وێرانکارەو گیانی پڕ ڕق و کینەیە، جیاواز یەکی زۆر هەیە.. هەر کەسیَ دان بەو جیاوازیەدا نەنێت" بەڕای من کەسێکی سادەیەو وردبین نییە.

هۆزی ڕاوچی‌یە بالأبستەکان جەنگەڵ بە دایکی خۆیان ئەزانن و، وەکو گیانەوەرە ڕاوچییەکان تەنها بۆ دابین کردنی خۆراکیان ڕاو ئەکەن.. بۆ ڕۆژی ئایندەیان زەخیرە ناخەن چونکە ئامرازەکانی پاراستنیان نییە. هەر وەختێ برسییان بوو، بۆ ڕاو ئەچن و نەخۆراکیان لێ ئەمێنێتەوەو نە کەم و کورتی دێنێ.هەر لەبەر ئەمەش مۆڵکایەتیی تایبەتی لە ناویاندا نییە، هەروەها سەرۆکیان نییە. پێویستیان بە بوونی سەرۆکیش نییە. هەل و مەرجی ڕۆژ فەرمانڕەوایی ژیانیانەو هەر کەس ئەرك و کاری خۆی ئەزانێت. بەزمانی ئەمڕۆ لەناو ئەو هۆزەدا دیموکراسیەکی قووڵ و ڕیشەدار حوکمڕانە. کەس فەرمان بەسەر کەسدا ناکات. چونکە نەپێویستیان بەوە هەیەو نە هەیە ناچاریان بکات ئەو کارە بکەن. لە فەرمانڕەوایی هیچ دەسگیر نابێ، لەبەر ئەوە چەوساندنەوە هەواداری نییە. چی وا لە کەسێك ئەکات کەسێکی تر بۆ ئامانجەکانی خۆی بچەوسێنێتەوە؟! گەر وا دابنێین ئەو کەسە بۆیە ئەم کارە ئەکات تا ئەو نێچیرەی ئەوانی تر ڕاویان کردووە بۆ خۆی زەوت بکات" ئەوا ئیتر ئەو کەسە بێکار ئەبێو ئەم بێکاریەش ئەبێتە هۆی وەڕس بوون و بێزاری. لەو هۆزەدا کەس پێویستی بەکاری کەسی تر نییەو ژیانی خێزانی تیایاندا ئارام و ئاسوودەیە.. تاقە هاوسەرێك هەڵئەبژێرن و مەرجەکانی جیابوونەوەو لێك دابڕانیش ئاسانە. پەیوەندیی سێکسی بەر لە ژیانی ژن و مێردایەتی قەدەغە نییە. وەختێ ئەو ژیانە (واتە ژیانی ژن و مێردایەتی) دەست پێ ئەکات کە ژنەکە سکی پڕ ئەبێت. ئیتر ئەو ژن و مێردە تا کۆتایی تەمەنیان شەریکی ژیانی یەکتر ئەبن.. مەگەر میهرو خۆشەویستییان ڕوو لە ساردی بکات یان هەر ئەمێنێ، کە ئەمەش بە دەگمەن ڕوو ئەدات. لەنێو ئەو بستە بالأیانەدا سپێرو پاشەکەوت نییە، گەرچی ڕاو بەردەوام ئاسان نییەو هەندێ ساڵ دوچاری قاتی بوون و کەم و کورتیش

دێن. بەڵام بۆ گوزەرانی ژیانیان پشت بە جەنگەڵ ئەبەستنەوە. بیر لەوە ناکەنەوە کە مەسرەفی زیاتر بکەن، ئازووقەی زیاتر بخەن و خاوەنی شتی زیاتر بن بۆیە بەردەوام بەختەوەرن و بەو ژیانەیان قایلن، ئەم جۆرە هۆزانە" نموونەی کۆمەڵگای بەختەوەری ڕاستەقینەن نەك لەبەر ئەوەی کە خاوەنی شتی زیاترن، بەڵکو لەبەر ئەوەی بەوە قایلن کە هەیانەو داوای زیاتر ناکەن و ئەوەی هەشیانە مایەی ژیانێکی ئاسوودەیە بۆیان. من ئەمەویٚ جەخت لەسەر ئەوە بکەم کە ئەبیٚ هەموو سیستمەکەو بونیادی هەڵسوکەوتەکان بخەینە بەر تۆژێنەوە، نەك بەشێك لە گشت جیا بکەینەوەو لەو بەشەوە ئەنجامگیری بکەین. نابیٚ لە خۆمان بپرسین (ئایا ئەم ڕەفتارە شەڕەنگێزانەیە یان نە؟!) وەڵامی ئەم پرسیارە دژوارە، گەر هەمان ڕەفتار بخەینە زەمینەی بونیادی کۆمەڵایەتیەوە، ئەبینین ئەوەی لەبەر چاومانە. خەڵکانێکیخۆشەویست و میهرەبانن کە لەگەڵ یەکدا دوژمن نین و ئێرەیی بەیەکتر نابەن و بە ڕەچاو کردنی هۆکارە کۆمەڵایەتیو دەروونیەکان سەرنج ئەدەین کە شەڕەنگێزیش نین. ئەمە ئەوەشمان بۆ ئەسەلمێنیٚ کە سیستمی دەروونی و کۆمەڵایەتی تا چەند بە یەکەوە گریٚ دراون.

یەکێك لە قۆناغە سەرنج ڕاکێشەکانی مێژووی مرۆڤایەتی شۆڕێکە کە پێی دەوتریٚ شۆڕشی بەردینی نویٚ، ئەم شۆڕشە کە نزیکەی (١٠) دە هەزار ساڵ لەمەوبەر ڕووی دابووە هۆی بڵاوبوونەوەو پەرەسەندنیکشتوکاڵ لە ئاسیای بچووکدا. وا پێدەچێت یەکەمجار ژنان کشتوکاڵیان دۆزیبێتەوە. ئەگەر چی بەڵگەیەك نیيە ئەمە بسەلمێنێت.. ئەوەی ئافرەتان دۆزییانەوە، هەندیٚ گیای کێوی بوو کە ئەکرا بڕوێنرێن و گەنم و تۆوی تریان لیٚ بە دەست بهێنریٚ.. پیاوان لەم جۆرە دۆزینەوانە دوور بوون و لەو قۆناغەدا تەنها سەرگەرمی ڕاوو ئاژەڵداری بوون.

مرۆڤ پاش دۆزینەوەی کشتوکاڵ تێگەیشت کە جگە لەو خۆراکانەی لە سروشت دا هەن" دەتوانیٚ بە پشتیوانیی هۆش و سەلیقەی"بۆ بەرهەمهێنانی

خۆراکی دی سروشت بەکار بهێنێت. هەروەکو وتمان زەمانێکی زۆر بەسەر ئەو ڕووداوەدا تێنەپەڕیوە.

لەساڵانی یەکەمی شۆڕشی بەردینی نوێدا- چوار هەزار ساڵی یەکەم - کۆمەڵگاکان بە ئاشتیو ئاسوودەیی ژیانیان ئەگوزەراند. لەوە ئەچێت لە دێی بچووك دا نیشتەجێ بووبن و سیستمی دایکسالاری تیایاندا باڵادەست بوو بێت.. بەرهەمیان کەمێك لە پێویستیەکانی خۆیان زیاتر بوو و..ئەم زیادەیە مایەی خاتر جەمی و فراژی بوونی کۆمەڵ بوو. بەڵام ئەم زیادەیە لەبەرهەم هێناندا بە ڕادەیەك نەبوو بێتە هۆی ئێرەییو تەماع. لەکۆمەڵگاکانی چاخی بەردینی نوێدا وا پێ ئەچێت شێوازی ژیانێکی دیموکراتی ڕەسەن هەبوو بێت و ژنان و دایکان ڕۆڵیان سەرەکی تر بوو بێت.. سیستمی باوکسالاری نزیکەی سێ یا چوار هەزار ساڵ بەر لە زایین هاتە گۆڕێ.. لەو قۆناغەدا بوو کە هەموو شتەکان گۆڕان..بەرهەم زۆر زیاتر بوو. لە ڕادەی پێویست و مەسرەف- کۆیلایەتی هاتە ئاراوە. کار دابەش بوو.. هێزی شەڕەنگێز پێك هێنرا، دەوڵەت دامەزراو ئاگری جەنگ هەڵگیرسێنرا...مرۆڤ فێری ئەوە بوو کە ئەتوانێت خەڵکی تر بچەوسێنێتەوە و بۆ مەبەستی خۆی بەکاری بهێنێت. زنجیرەی پلەو پایە پەیدا بوو و پاشا لەسەرەوەی ئەو زنجیرەیە بوو. پاشایان نوێنەرانی خوا بوون لەسەر زەویو لە زۆربەی کاتدا بەبەرزترین پلەی ڕۆحانی ئەژمێردران. ئەم بونیادە کۆمەڵایەتیە بووە هۆی هاندانی شەڕەنگێزان. مرۆڤ دەستی دایە ڕێگری و دزی و چەوساندنەوە. دیمۆکراسی جێی خۆی بە زنجیرەی پلەو پایەی دەوڵەتی سپارد، کە دەبووایە هەمووان گوێ ڕایەڵی فەرمانەکانی بوونایە..

جێی خۆیەتی کە تۆزێك دەربارەی هۆیەکانی جەنگیش بدوێین. ئەوانەی باوەڕیان بە غەریزە هەیە ئەڵێن گوایە هۆی جەنگ ئەگەڕێتەوە بۆ بوونی غەریزەی شەڕەنگێزی لە مرۆڤدا. بەڵام ئەم تێڕوانینە سادەو هەڵەیە- ئێمەش دەزانین کە زۆربەی جەنگەکان کاتێ دەست پێ ئەکەن کە دەوڵەتان میللەتەکانیان قەناعەت پێ کردبێت کە دەسدرێژی کراوەتە سەریان و ئەبێ بەرگری لە بەها زۆر

پیرۆزەکانی خۆیان، لە ژیانیان لە ئازادییان و لە دیموکراسی بکەن.. بەڵام ئەمە چەند هەفتەیەك دەوام ئەکات و پاشان دا ئەمرکێتەوە. ئەوسا ئەبێ بە هەڕەشەو تەمێکردن خەڵکی بۆ جەنگ هان بدرێن.. بێگومان ئەگەر میللەت بەڕادەی پێویست شەڕەنگێز و پەلاماردەر بێت پێویست بە پەنا بردنە بەر هەڕەشەو تەمێ کردنی ناکات. بە پێچەوانەوە ئەو دەمە دەبوایە سەرکردەو فەرمانڕەواکان بە خەڵکیان ڕابگەیاندایە کە ئاشتی زامنی ئاسوودەییە بۆ ژیان و پێویستە خۆیان لە مەیلی شەڕ بپارێزن، چونکە ئەبێتە هۆی نانەوەی شەڕ، بەڵام ئێمە دەزانین کە ئەمە بە پێچەوانەوەیە. با سەرنج بدەینە ئەو قۆناغەی کە جەنگ تیایدا هاتە گۆڕێ– ئەو قۆناغە دوای شۆڕشی بەردینی نوێ بوو، ئەو چاخەی شار – دەوڵەتەکان پەیدا بوون و، پاشاکان لەسەر تەختی فەرمانڕەوایی دانیشتن و سوپا پێك هێنراو،مرۆڤ دەستی بە جەنگ و،کۆیلە گرتن و دزی و شتی تری لەمانە کرد. لە نێو ڕاوچییەکان و جوتیارەکاندا شەڕی دیسپلین کراو نەبوو، چونکە هۆکارێکی پێویست بۆ ئەوە لە ئارادا نەبوو. لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە لە سیستمی کۆمەڵایەتی هەندێ لە هۆزە سەرەتاییەکان دا، خۆشەویستیو هاریکاری حوکمڕان بووەو بە ئەندازەیەکی زۆر کەم شەڕەنگێزییان لا دروست بووە– گەر سیستمێکی لەم جۆرە هەبێت. کەواتە تیۆریی هایدرۆلیك کە شەڕەنگێزی لای مرۆڤ بۆ غەریزە دەگەڕێنێتەوە"ڕاستی ناپێکێت. بەڵگەیەکی تر بۆ ڕەت کردنەوەی تیئۆریی غەریزە. گۆڕانی ئاستی شەڕەنگێزیيە لە کۆمەڵگادا. بۆ نموونە نازییەکان لە سەرەتای سییەکانی ئەم سەدەیەدا" زیاتر لە لایەن وردە بۆرژواکان و ئەفسەران و ئەو خوێندکارانەی کە دوای جەنگ لە ژیان بێزار بوو بوون" پشتیوانیان لێ دەکرا و چینەکانی ناوەڕاست و سەرەوە بەرەو پیریانەوە نەدەچوون، نالێم کە ئەم دوو چینە تەسلیمی ڕژێمی نازی نەبوون" مەبەستم ئەوەیە کە لە ناو ئەماندا و تەنانەت کرێکارانیش، نازییەکی دەمار گرژ پەیدا نەبوو. نازییەکی باوەڕ پتەو لە نێو کرێکاران دا بە دەگمەن دەبینرا. هەمان شت لە ولایەتەکانی باشووری ئەمەریکا دا دەبینرێ..سپی پێستە هەژارەکانی باشوور

خـاوەن تونـدو تیژیـیەکی زۆرن، زۆر زیـاتر لـە چـینی ناوەنـدو کرێکـارانی ویلایەتەکانی باشوور و کەنارەکانی خۆرهەلات. توند و تیژی زیاتر لە چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگا، واتە بنکەی هەرەمی کۆمەڵگا ئەوەشێتەوە..

ئەمانـە تـامی شـادمانییان نەچێشـتووە، خوێنـەوارییان نییـە. لەپـەراوێزی کۆمـەڵگادان و خێر لـە کۆمـەڵگا نابینن، لـە نـاو ئـەم جـۆرە خەڵکـەدا زەبـرو زەنگـی سادیستیکانە بـە جۆرێـك ڕەگ دادەکـوتێ کـە لـە ناوچینەکانی تـری تـواوەی نـاو کۆمـەڵ دا نـابینرێ.. چـونکە ئەمانەکۆمـەڵێك پەیوەنـدی بـە کۆمەڵـەوە ئەیانبەسـتێتەوەو هەسـت دەکـەن لەگـەڵ چـینەکانی تـری کۆمـەڵگادا هاوتـا و هاوژیـانن.ئاسـتی شـەڕەنگێزی لـە کەسـێکەوە بـۆ کەسـێکیتریش جیـاوازە، بـۆ نموونـە کەسـێك بهێنـەرەوە پـێش چـاوت کـە دەچـێتە لای پزیشـکی دەروونیـو دەڵێت:- (دکتـۆر ڕقم لـە هـەموو کەسـێك دەبێتـەوە، لـە ژنەکـەم. لـە منالـەکانم.. لـە هاوکارەکانم ...کەسێك نیە ڕقم لێی نەبێتـەوە) لـە دیـدی پزیشـکەکەوە ئـەو کەسـە نەخۆشـە. وەلامـی دکتۆرەکـە بـەم جـۆرە نابێـت:-(بێگومـان هـەموو شـتێك ڕوونـە، غەریزەی شەڕەنگێزی ئەم هەستەی لای تۆ دروست کردووە.) بـەڵکو لـە وەلامیدا دەڵێت:- سروشتی ئەو بە جۆرێکە کە بەردەوام توند تەند و تیـژی دەخولقێنێت هەر بۆیە لە خۆی دەپرسێت:-(چۆن دووچاری ئەو هەستە بووە؟! لە هەلو مـەرجی کۆمەلایەتیی ژیانی، مێژووی بنەماڵەو خێزانەکـەی و ئەزموونـەکانی ڕابووردووی دەکۆڵێتەوە) هەوڵ دەدات تێبگات کە ئەو شەڕەنگێزییە بۆچـی بـووە بەبەشـێك لـە بوون و بونیادی سروشتی ئەوە. وەکو لایـەنگرانی تیـۆریی غـەریزە ناڵێـت:- هـیچ نـاکرێ. ئـەم حاڵەتـە بـە هێـزی و تونـدو تیـژیی شـەڕەنگێزیی خـودی ئێمـە دەسەلمێنێت.)

ئێمـە هـەمووومان مرۆڤـی شـەڕەنگێز دەناسـین. مەبەسـتم لـە شـەڕەنگێز ئادەمیزادی دەمارگیر نییـە - بـەڵکو کەسـانی وێرانکـەر. کەسـانی شـەڕ فرۆش - مرۆڤـی میهرەبـان و بەسـۆزیش دەناسـین- کـە چ بـە ڕواڵـەت و چ بـە گەوهـەر میهرەبانن. ئەو سۆز. خۆشەویستیەشیان مانای لاوازییان نییـە. ئەگـەر نـەتوانین

جیاوازی لە نێوان خۆشەویستی و مەراییدا بکەین" مانای وایە گومڕاین – بەم پێیەش زۆربەی خەڵك گومڕان" چونکە توانای ئەو جیاوازی کردنەیان نییە. بەڵام گەر بەوردییەوە سەرنج بدەین" دەتوانین کەسانێك کە بەڕاستی میهرەبانن لە کەسانێك کە لاوازو مەرایی کەرن جیا بکەینەوە. ئێستا پێویستە بزانین مانای شەڕەنگێزیی مرۆڤ چییە؟! تا ئێرە دەمانویست ئەوە ڕوون بکەینەوە" کە شەڕەنگێزیی مرۆڤ پەیڕەویی قانوونی هایدرۆلیك ناکات.

دوو جۆر شەڕەنگێزی لە ئادەمیزاددا هەیە! یەکەمیان ناو دەنێین((شەڕەنگێزیی بەرنامەداری بایولۆژیك)) کە هەمان میکانیزمی بەرگرییە کە لە گیانەوەرەکانی دیکەشدا هەیە.. دووەمیان تایبەتە بە ئادەمیزاد. ئەمەیان لە سەرێکەوە لە شێوەی زەبروزەنگ دا و لە سەرێکی ترەوە لە شێوەی دوژمنایەتی کردنی ژیان دا خۆی دەنوێنێ، هەمان ئەو قێزکردنەوەیە لە ژیان کە ئێمە ناومان ناوە(مەرگپەرستی) (نیکرۆفیلیا) و لێرەدا بواری ئەوە نییە قسەی لەسەر بکەین. ئێستاش با بگەڕێینەوە بۆ جۆری یەکەم، واتە شەڕەنگێزیی بەرنامەداری بایۆلۆژیك– هەروەکو وتمان بونیادی سایکۆفسیۆلۆژیی مرۆڤ و گیانەوەر وەختێ کەوتەبەر هەڕەشە، یا بەرژەوەندیەکانی ژیانی کەوتە مەترسییەوە. کاردانەوەکەی شەڕو توندو تیژی دەبێت..بەڵام لە ئادەمیزاددا ئەم شەڕەنگێزیی بەرگرییانەیە کاردانەوەیەکی فراوانترە. لەبەر سێ هۆ" یەکەم" گیانەوەر تەنها هەست بە هەڕەشەی ئەو ساتە دەکات کە تیایدا دەژی – ئەو ئەوەندە دەزانێت کە (ئێستا لەبەردەم مەترسیدام) .بەڵام ئادەمیزاد بیر لە ئایندەش دەکاتەوە. هەست بەو مەترسییەش دەکات کە لە حاڵی حازردا ڕووی نەداوە. وەلێ ئەشێ ڕوو بدات. هەر بۆیە بەرامبەر بەو مەترسییەش هەر کاردانەوەیەکی توندو تیژی دەڵێت ئەم خسوسیەتەی ئادەمیزاد مەیدانی کاری (شەڕەنگێزیی کاردانەوە) فراوانتر دەکات،چونکە هەم ژمارەی ئادەمیزادەکان و هەم هەڵوێستە پڕ مەترسییەکانی پەیوەست بە ئایندەوە زۆرن..

هۆیەکی تری بەهێزی و فراوانی مەیدانی کاری شەڕەنگێزیی کاردانەوە لە مرۆڤ دا (پێوتنەوە) یە گیانەوەر لەم سیفەتە بێبەشە. تۆ ئەتوانیت خەڵکی قەناعەت پێ بکەیت.. کە ژیانیان یا ئازادییان کەوتۆتە مەترسییەوە. لەم ڕووەوە سوود لەوشەو سیمبوڵ (ڕەمز) دەبینرێ. بەڵام ناتوانیت ئەو (مێشک شۆری) یە لەگەڵ گیانەوەردا ئەنجام بدەیت. گەر قەناعەت بە کەسێك بکەیت کە لەبەر مەترسیی هەڕەشەدایە، کاردانەوەی بەوجۆرە دەبێ کە لە کاتیمەترسییەکە خۆیشیدا دەری بڕێت. ئێمە ئاشناین بەوەی کە چۆن وا لە مرۆڤ ئەکرێ قەناعەت بکات کە لەبەردەم مەترسیدایە و چۆن ئامادە بێت بۆ جەنگ. (پێ وتنەوە) لە توانایدایە شەڕەنگێزیی پێویست لە مرۆڤدا ببزوێنێت تا بۆ جەنگ هانی بدات.. هۆی سێیەم ئەوەیە کە مرۆڤ هەندێ بەرژەوەندیی تایبەتیی هەیە، کە ئەو بەرژەوەندییانە پەیوەندییەکی توندو تۆڵیان بەبەهاو ئامانج و ئەو بیرو باوەڕانەوە هەیە کە ناسنامەی ئەو کەسە پێك دەهێنن. لەبەر ئەوە هێرش کردنە سەر ئەو ئامانجانە، یا ئەو کەسانەی ڕۆڵێکی گەورەیان لە ژیانی ئەو مرۆڤەدا هەیە، یا بیرو باوەڕی، بە هێرش کردنە سەر ژیانی ئەو مرۆڤە یا سەرچاوەکانی گوزەرانی ئەژمێردرێ. شتی (پیرۆز) لە ژیانی ئادەمیزاددا زۆرە: ئازادی، کەرامەت،دایك و باوك، منداڵ، وڵات، ئاڵا، دەوڵەت، ئایین و هەروەها خوا.. هەر یەکێك لەمانە ئەشێ بە قەدەر بوونی ئەو مرۆڤە خۆی لای گرنگ بێت ، هەر بۆیە کاتی هەڕەشە کردنە سەر یەکێك لەوانە: کاردانەوەکەی توند و تیژ ئەبێ. بەڕەچاو کردنی ئەو سێ هۆیەی سەرەوە لامان ڕوون ئەبێتەوە کە بۆچی شەڕەنگێزیی بەرگرییانە لای ئینسان لە شەڕەنگێزیی گیانەوەر بە هێزترە. ئەگەر چی میکانیزمی توندو تیژی لە ئینسان و گیانەوەردا وەکو یەك وایە" بەڵام مرۆڤ لە گیانەوەر زیاتر هەست بە مەترسیی هەڕەشە دەکات- یان ڕووداوی جیا جیا بە هەڕەشە لە قەڵەم ئەدات..

یەك جۆر شەڕەنگێزیی بەرگرییانە لای مرۆڤ و گیانەوەر هەردووکیان هەیە لە کاتی بەرگری کردن لە بەرژەوەندییەکانی ژیانیان.. بەڵام لە مرۆڤدا جۆری تریش

هەیە کە سەرچاوەیەکی بایۆلۆژیکی نییە و بۆ بەرگری لە خۆکردن نییەو بەڵکو پەیوەستە بە سروشتی ئادەمیزاد خۆیەوە..

هۆیەکانی پەیدا بوونی ئەو جۆرە شەڕەنگێزییە ئاڵۆزەو بواری قسە لەسەر کردنیان نییە. لێرەدا تەنها سەبارەت بە خاڵی سەرەکی لەو دیاردەیەدا ئەدوێنین کە ئەویش خووی سادیستیکانەیە.

بەگشتی کاتێ باسی سادیزم دەکەین یەکسەر جۆرێك لە ناوێزەیی سێکسی بە خەیاڵماندا دێ. پیاوێك دێتە پێش چاومان کە تا بە کوتەك لە ژنێك نەدات یا بەجۆرێك لە جۆرەکان ئازاری نەدات، مەیلی سێکسیی ناجووڵێت. سادیسم بە ئازاردان و ئەزیەت دانی خەڵکیش دەوترێ. گەوهەری مانای سادیسم واتە دەسەڵات و کۆنترۆڵی تەواو و ڕەها بەسەر بوونەوەرێکی زیندووی تردا.. ئەشێ ئەو بوونەوەرە گیانەوەر، یا منداڵ یا کەسێکی گەورە بێت" کە کەسێکی سادیستیك ئەیەوێت بیکاتە موڵکی خۆیو بیخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە..

گەر کەسێك بتوانێت وا لە یەکێکی تر بکات هێزی بەرهەڵستیی لا بکوژێت و ناچار بە ئازار چەشتنی بکات" ئەوا توانای کۆنترۆڵ کردنی تەواوی ئەو کەسەی هەیە. بەڵام ئەمە تاقە شێوەی سادیسم نییە. شێوەی جۆراوجۆری تری لە مامۆستایان و بەندیەوان و کەسانی تردا دەبینینەوە.. ئەم جۆرە سادیسمە گەرچی بە مانای تایبەتی وشەکە سادیسمی سێکسی نییە" پێی دەوترێ سادیسمی گەرم و شەهوانی. بەڵام باوترین شێوەی سادیسم(سادیسمی سارده) کە ئەگەر چی جۆرێکی شەهوانی نیەو پەیوەندی بە مەسەلە سێکسییەکانەوە نییە، هەمان ئامانجی هەیە واتە دەست بە سەرا گرتن و کۆنترۆڵ و دەسەڵاتی تەواو بەسەرکەسێکی تردا" وەك ئەو قوڕەی چۆنی بوێت و چیی بوێت ئەوەی لێ دروست دەکات. تەنانەت سادیسم هەیە ئاوێتەی میهرەبانییە" کە هەموو پێی ئاشناین و ئەشێ لە هەر کەسێکدا هەبێ. بەڵام لە نێو دایکان و سەرۆکەکاندا زیاتر باوە. ئەمجۆرە ئادەمیزادە بەمەبەستی چاکەخوازی نەك ئازاردان، کەسێکی تر دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو ئامۆژگارییەکانی خۆی بەسەردا دەسەپێنێت.

دەشیّ ئەو ئامۆژگاریانە لە ڕاستیدا بۆ چاکەی ئەو کەسەش بن. بەلاّم ئازادیی ئەو کەسە زەوت دەکات.پەیوەندیی باوك یا دایك بە منالّەکانیانەوە بە زۆری لەم جۆرەیانە. هەلّبەتە ئادەمیزادە سادیستیکەکە خۆی لەو ڕەفتارەی خۆی بە ئاگا نىیە. چونکە (نیازی باشە) تەنانەت تەرەفەکەی تری ئەمجۆرە پەیوەندیەش هەر لەوە بیّ ئاگایە" چونکە لەو ئامۆژگارییانە سوود وەردەگریّت، بەلاّم نازانیّت کە ڕۆحی ئەزیەتی پیّ دەگات و دەبیّتە کەسیّکی گویّ ڕایەلّی فەرمان جیّبەجیّکەرو ئازادیی خۆی لە دەست دەدات..

(کالیگۆلا) ئیمپراتۆرەکەی ڕۆما نموونەی کەسیّکی لە ئەندازە بەدەر سادیستە، کە ویستوویەتی ببیّتە خوا. کالیگۆلا فەرماندەیەکی بەهیّز بوو کە دەسەلاّتەکەی بیّ سنوور بوو. ڕەنگە سەرەتا جیاوازیی لەگەلّ ئەوانی تردا نەبووبیّت" بەلاّم دەسەلاّتە بیّ سنوورەکەی وای لیّ کرد خۆی بە کەسیّکی جیا بزانیّت.. یەکەمین کاری دەسدریّژی کردنە سەر ئابڕووی هاوسەرانی هاویّکانی بوو. ئەوان بەو پەیوەندیە ناشەرعیەی نیّوان ئیمپراتۆرو ژنەکانیان نەدەزانی. کەچی ئیمپراتۆر خۆی لەوە ئاگاداری کردنەوە.. ئەو کەسانەی بەو جۆرە دەسدریّژی دەکرایە سەر ناموسیان: جگە لە مەرایی و پیا هەلّدانی کالیگۆلاو دەم دروونەوەو بەسەر خۆدا زالّبوون" هیچ چاریّکی تریان نەبوو.. مەگەر دەستیان لە گیانی خۆیان بشتایە – وەختیّ نارەزامەندیشیان پیشان بدایە" فەرمانی کوشتنیان بەسەردا ئەدرا – ئیمپراتۆر بیّ پەروایانە فەرمانی کوشتنی ئەدا" چونکە کوشتن بەلّگەی دەسەلاّتی موتلّەق بوو بەلاّم ئەو دەسەلاّت و ئارەزووی موتلّەقی فەرمانڕەواییەش هیّشتا حەزو خولیای ئەوی دانەدەمرکاندەوە. چونکە توانای کوشتنیش سنووری هەیە. ئەلبیّر کامۆ لە نمایشنامەکەی خۆیدا ئەم ئارەزووە بۆ دەسەلاّتی موتلّەق وەك ئارەزوویەکی سیمبۆلیك بەرجەستە دەکات و لە شیّوەیەکی جواندا پیشانی دەدات.

کالیگۆلا دەیەویّت مانگی چنگ بکەویّت(بە پیّچەوانەی ئەمڕۆ کە مرۆڤ دەمیّکە پیّی خستۆتە سەر مانگ، ئەوسا ئەمە شتیّکی مەحالّ بوو)

ئارەزوومەندی دەسەڵاتێك بوو كە هیچ ئادەمیزادێك نەیبێت. دەیووت من خوام. دەسەڵاتم بەسەر هەموو كەسێك و هەموو شتێكدا هەیە و هەرچییەكم بوێت دەیكەم.

كەسێك ئارەزوومەندی دەسەڵاتی وەها بێت، پەنا بۆ فرت و فێڵ دەبات و دەیەوێت سنووری توانای بە شەری ببەزێنێت. چونكە دەرچوون لەو سنوورەش دەرچوونە لە هەلومەرجەكانی بوونی مرۆڤ، بۆیە ئارەزومەندی دەسەڵاتێك كە بەدەربێت لە سنووری توانای مرۆڤ" ڕووبەڕووی مەرگ دەبێتەوەو مەرگ بۆی دەسەلمێنێت كە تا چ ڕادەیەك بەرامبەر سروشت لاوازو بێ دەسەڵاتە. كامۆ ئەوەمان پیشان ئەدات كالیگۆلا بەر لەوەی شێت بێت جیاوازیی لەگەڵ كەسانی تردا نییە، بەڵام چونكە دەیەوێت لە سنوورەكانی بوونی ئادەمیزاد تێبپەڕێت دوچاری شێتی دەبێت.هەر كەسێكی تریش مەبەستێكی لەو جۆرەی هەبێت" هەمان چارەنووس چاوەڕێی دەكات و ڕێی گەڕانەوەی بۆ دونیای مرۆڤ لە دەست دەدات. لەم نموونەیەوە تێ دەگەین كە شێتی بە مانا باوەكەی نەخۆشی نییە" بەڵكو ڕێگایەكە بۆ چارەسەری مەسەلەی ژیانی ئادەمیزاد. شێت كەسێكە كە نكوولی لە لاوازییئادەمیزاد دەكات.. ئەو لاوازییەی دەبێتە مایەی ئازارو ئەشكەنجەی مرۆڤ، چونكە لە دونیای خەیاڵدا سنوورێك بۆ دەسەڵات و توانای ئادەمیزاد بەدی دەكات... بەڵام چونكە ئەو لاوازییە ڕاستییەكەو هەیە..نكوڵی كردن لێی و سوور بوون لەسەر بەزاندنی ئەو سنوورانە ئینسان بەرەو شێتی ئەبات.. شێتی هەوڵێكە بۆ نەفی كردن و نكوولی كردنی لاوازیی ئادەمیزاد لەڕێی (بەخۆ وتنەوەوە) تا مرۆڤ خۆی قەناعەت پێ بكات كە ئادەمیزاد بوونەوەرێكی لاوازە.. تا پەنجا ساڵ لەمەوبەر وا دەزانرا كە كالیگۆلاكان تەنها لە مێژووی ڕۆمادا هەبوون.بەڵام سەدەی بیستەم كۆمەڵێك كالیگۆلای نوێی بە ئێمە ناساند. لە ئەوروپا، لە ئەمەریكا، لە ئەفەریقیا و لە هەموو شوێنێكی دی. ئەوانە هەموو یەك نموونەن و قاڵبێكیان هەیە. ئەمانە هەموو تامی دەسەڵاتی بێ سنوور دەكەن و، پاشان بە نكوولی كردنی سنووری سروشتیی دەسەڵات ڕوو لە ڕێگای

چارەسەری مەسەلەی ژیانیان دەکەن. ئەمەش بە ڕوونی لای هیتلەرو ستالین دەبینینەوە.. ئەمانە هەردووکیان گاڵتەیان بە سنوورەکانی بوونی ئادەمیزاد دەهات و دوچاری شێتی بوون. خۆشبەختانە زۆربەی ئەو کەسانەی کە ئارەزووی سادیستیکی کۆنترۆڵی تەواوی خەڵکیان لا زاڵە، تەنها بواری ئەوەیان لەبەردەمدایە بە شێوازە نەرمترەکانی سادیسمی سارد بسرەوێن. هەندێ لە دایکان و باوکان ڕەفتاریان لە گەڵ مناڵەکانیاندا سادیستیکەو هەوڵ ئەدەن تەواو کۆنترۆڵیان بکەن. زۆرن ئەو مناڵانەی بۆ چارەسەری ئاسەواری لێدانی دایك و باوکیان ڕەوانەی نەخۆشخانەکان ئەکرێن.بە پێی یاساو داب و نەریت، باوك و دایك بۆیان هەیە پەنا بۆ هەموو شێوازەکانی پەروەردەکردن بەرن تەنها لێدانی قورسی لێ دەرچێت.ئەکرێ چەندان کتێب دەربارەی ڕەفتاری سادیستیکی دایکان و باوکان لەگەڵ منالەکانیان دا بنووسرێ. ئەو جۆرە ڕەفتارە لە پۆلیس و ، پەرستارو، بەندیە وانەکانیش دا دەبینرێ. کە خۆشبەختانە ئەو دەسەلاتەی کالیگۆلایان نییە،چونکە ئەمانە دەبێ گوێ ڕایەڵی فەرمانی گەورەکانیان بن و، وەکو بورغوویەکی ناو مەکینەیەکی گەورە وان و کەمتر لە توانایاندایە تەعبیر لەو مەیلەیان بکەن. بەڵام ئەو مەیلەیان لە ڕەفتاریاندا لەگەڵ منالان و، نەخۆشەکان و، بەندیە وانەکان بە ئاشکرا دیارە. هەڵبەتە من نالێم کە زۆربەی مامۆستاو پەرستارەکان سادیستن، بە پێچەوانەوە زۆر لە خەڵکی هۆگری هەستی قووڵی ڕۆحی هاریکاریی مامۆستایەك یا پەرستارێك دەبن.. من مەبەستم ئەم گرووپە مرۆڤ دۆستە نییە. بەڵکو ئەو کەسانەی ئەنگێزەی سادیستیکی شاراوە یان لا هەیەو لەو بوارەدا کار دەکەن.. بەلام خۆشیان نازانن کە لە پشت ویژدانی بە ئاگایانەوە ئارەزوو. مەیلی کۆنترۆڵ کردنی خەڵکی تر خۆی حەشار داوە.. ئارەزووی سادیستیك لای لێپرسراوانیش هەیە. نموونەیەك دەهێنمەوە کە بێگومان بەسەرتاندا تێپەڕیوەو دیوتانە. کارمەندێکی بچووك بهێنەرە بەرچاوی خۆت کە لە پشت پەنجەرەی فرۆشتنی پوولی پۆستەوە دانیشتووە.. پانزدە کەس ڕیزیان بەستووە و بە نۆرە کاری پۆستەی خۆیان ئەنجام دەدەن، دوو کەس

ماون پوول بکرن و زەنگی کۆتایی دەوام لێ دەدریٚ. لەم کاتەدا زەردەخەنەیەك لەسەر لێوی کارمەندەکە نەخش دەبیٚ کە زەردەخەنەیەکی سادیستانەیە.. خۆشحاڵە بەوەی کە ئەو دوو کەسە بە دەستی بەتاڵەوە فەرمانگەی پۆستە جیٚ دەهێڵن. شانازی بەخۆیەوە دەکات کە ئەوەندە توانای هەبوو ئەو دوو کەسە نائومێد بکات و کارەکەیان دوا بخات و ناچاریان بکات سبەینیٚ دووبارە بێنەوە. ئەو کارمەندە ئەگەر لە دوو سیٚ دەقیقەی تری کاتی خۆی ببووردایە، ئەیتوانی کاری ئەو دوو هاوولاتییەش رایی بکات، بەڵام نەیکرد. داخستنی پەنجەرەی فرۆشتنی پوولەکە لەو ساتەدا کە زەنگ لێ دەدات لەبەر ئەوە نییە کە ئەو کارمەندە زۆر وا بەستەیە بە رەچاوکردنی کاتی دەوامەوە، بەڵکو لەبەر ئەو لەزەتەیە کە لە ئەنجامی ئەو کارەیەوە تامی دەکات. گەرچی ئەو کارمەندە بەم کارەی مووچەی زیادی نادریٚتیٚ، بەڵام ئەو جۆرە کارە سادیستسانەیەی بەقەدەر بە پارە لەزەتی پیٚ دەبەخشێت و ناتوانێت بەبیٚ ئەو کارانە هەڵ بکات.

ئێستاش نموونەیەکی تری کەسی سادیست دەخەمە روو کە کاری لەوە خراپتر ئەنجام دەدا، هاینریش هیملەر) سەرۆکی رێکخراوی ئێس.ئێس ی ئەڵەمانیای نازی** نامەیەکی بۆ ئەفسەرێکی پایە بەرزی .S.S.. کە ناوی ئەدالیبێرت کۆتۆلینسکی یە نووسیوەو تیایدا دەڵێت:-

(کۆتۆلینسکی‌ی ئازیز. تۆ بەهۆی ناساغی‌ی دڵتەوە تەواو نەخۆشیت. لەبەر ئەوە و بەمەبەستی سەلامەتی‌ی تۆ فەرمانت بەسەردا ئەدەم کە تا دوو ساڵ جگەرە نەکێشیت. پاشان دەبیٚ راپۆرتی پزیشکەکەت دەربارەی باری دەروونی‌ی خۆت پیشانی من بدەیت. ئەوسا و من بە گوێرەی ئەو راپۆرتە پێت دەڵێم کە دەست بە جگەرە کێشان بکەیتەوە یا نەکەیتەوە.بژی هیتلەر.).. ئەم فەرمان پیٚدانە جگە لە گیانی خۆسەپاندن نیشانەی سووك تەماشا کردنیشە.. رەفتاری هیملەر لەگەڵ ئەو پیاوەدا وەکو رەفتاری بەرێوەبەری خوێندنگە وایە لەگەڵ قوتابی خوێندنگەی سەرەتاییدا.

سووکایەتی پێکردن لەو نامەیەدا ئەنقەستە ئەوەتانێ هیملەر دەیەوێت تەواو ئارەزووەکانی خۆی بەسەر کۆتۆلینسکیدا زاڵ بکات. ڕێی پێ نادات بە ڕاوێژی پزیشکەکەشی کار بکات و ئەوە بەخۆی ڕەوا دەبینێ کە ئەبێ بە پێی ئامۆژگاریەکانی ئەم هەڵسوکەوت بکات.. هیملەر تەنانەت دەسەڵاتی پزیشکەکەشی بۆ خۆی زەوت دەکات. خاسیەتێکی تر لە خاسیەتەکانی دەسەڵاتداری سادیست ئەوەیە کە خەڵك وەکو (شت) تەماشا دەکات و هەر لەو ڕوانگەیەشەوە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ دەکات و ، پەیوەندیی لە گەڵ خەڵکدا پەیوەندیەکی ئینسانی نییە، ئەمەو تەنها کەسانی بەسەزمان و کڵۆڵیش هەستی سادیستی لای لێپرسراو دەبزوێنن، نەك کەسانێك کە توانای بەرگری لە خۆکردنیان هەیە ،ئادەمیزادی سادیست لە ئاست هێزێکی لە خۆی بالا دەست تردا لاواز و زەبوونە– بەڵام ئەو کەسانەی بێدەسەڵاتن یان ئەکرێ زەلیل بکرێن– منالّ، نەخۆش، یان لە هەندێ حاڵەتدا یاخیبووی سیاسی .. ئەو دەکەن بە شێر (کەسی سادیست بە پێچەوانەی خەڵکانی میانڕەوەوە) هەستی سۆزو بەزەیی لا نییە. ئامانجی ئەو خەڵکانێکە کە توانای بەرگرییان لا نامێنێت. چونکە بە شێوازێکی توند و تیژانە،کۆنترۆڵی ڕەهای خۆی بەسەر ئەواندا ئەنجام ئەدات.لە خاسیەتەکانی تری کەسی لێپرسراوی سادیست ئەوەیە لە ئەندازە بەدەر بایەخ بەشیك پۆشیی خۆی دەدات. لای ئەو ڕێکوپێکی هەموو شتێکە، ڕێکوپێکی تاقە شتێکە کە دەتوانین لە ژیانمان دا بە دڵنیاییەوە بەسەریدا زاڵ بین. ئەو کەسانەی کە زیاد لە پێویست پێویستیان بە ڕێکوپێکییە لە ژیان دەترسن. چونکە ژیان خۆی ڕێك و پێك نییەو پڕە لە پێشهاتی لە پڕو ناکاو،مردن مەسەلەیەکی حەتمییە، بەڵام لە ژیان دا کۆمەڵێك ڕووداوی تری نوێ هەیە.. سادیست ناتوانێ لەگەڵ کەسانی تردا پەیوەندی بەقەرار بکات. بەچاوی (شت) ەوە تەماشای خەڵك و شتەکان دەکات.. ڕقی لە هەموو زیندەوەرو بوونەوەرێکە، چونکە هەست دەکات، ئەوانە بۆ ئەو سەرچاوەی هەڕەشەن...

یەكێك لە سیفەتەكانی هیملەر ئەوە بوو كە دەفتەرێكی بیرەوەریی هەبوو لە چواردەساڵیەوە تا دەساڵ وردو درشتی بیرەوەریەكانی خۆی دەنووسیەوە: فلانە ڕۆژ سەعات ئەوەندە نانی خوارا، یا شەمەندەفەرەكەی لەكاتی خۆیدا هات، یان دواكەوت.. هەموو شتێكی لەو دەفتەرەدا دەنووسییەوە. هەروەها فایلێكی بۆ نووسینە تایبەتیەكانی خۆی هەبوو. ڕێكوپێكی بەم مانایە، واتا ڕێكوپێكیی كەسێكی كۆنە پەرست كە ژیان بەلایەوە بێ مانایەو هەموو شتێك لە ڕێكوپێكی و بڕیارەكان دا خۆی دەبینێتەوە. لەم ڕووەوە قسەكانی ئایشمان (تاوانباری نازیو سەرۆكی كوورەكانی سووتاندنی مرۆڤ لە جەنگی جیهانیی دووەم دا) لە لێپرسینەوەكەیدا جێی سەرنج و قووڵبونەوەن. دەروون پزیشكێكی مرۆڤ دۆست لێی دەپرسێت كە ئایا لە ژیانیدا هەستی بە گوناه كردووە.. لە وەڵامدا دەڵێت:- (بەڵێ دوو جار لە خوێندنگە رام كردووە) ئایشمان كوشتنی ئەو هەموو مرۆڤە بێ گوناهە بە تاوان نازانێت و لەم هەستەی خۆیشیدا ڕاستگۆیە، چونكە ئەو تەنها سەرپێچی كردن لە بڕیارەكان بە گوناه دەزانێت و بەس.

دوا خاسیەتی كەسی سادیست سووكییە.. سادیست دەیەوێت فەرمان بەسەر كەسانی لە خۆی لاوازتردا بدات. بەڵام دەیەوێت خۆیشی تەسلیم بە لە خۆی بەهێزتر بكات و بەبێ ئەوە ژیانی مەحاڵە. بۆ نموونە هیملەر وەكو بت هیتلەری دەپەرست. گەر سادیست نەتوانێ خۆی تەسلیم بە كەسێكی لە خۆی بەهێزتر بكات، ئەوا خۆی تەسلیم بە مێژوو، بە ڕابردوو، بەهێزەكانی سروشت، یا هەر هێزێكی تر كە لە خۆی بەهێزتر بێت دەكات. بەڵام قانوونی هەمیشەیی كەسی سادیست ئەوەیە كە:- ئەبێ ملكەچ بم، ئەبێ خۆم تەسلیم بە هێزێكی لەخۆم گەورەتر بكەم، هەر هێزێك بێت. بەڵام ئەبێ فەرمان بەسەر ئەو كەسانەدا بكەم كە لە خۆم بێهێزترن و بەسەریاندا زاڵ بم. ئەمە سیستمی سادیسمی دەسەڵاتداری و سادیستی ساردەكە بەو سیستمە دەژی. كارل بوكهارت نوێنەری كۆمەڵگای دەوڵەتی لە(دانزیگ) دەربارەی هیملەر نووسیویەتی و دەڵێت:-(ئەو كەسە بە ملكەچێتی و بە ویژدانی دەمار گرژانەیو، بە دیسپلینی نامرۆڤانەیو بە شێوازو

ڕەفتاری ئامیڕ ئاسای کاریگەریەکی سامناکی لەسەر ئادەمیزا د هەبوو.) ئەمە وەسفێکی وردی سادیستی ساردە. ئەکرێ بپرسن ئایا ئەگەر هیملەر لەو پلەو پایەیەدا نەبووایەو ئەندامی حیزبی ناسیونال سۆسیالست نەبووایە، خاوەنی ڕەفتارو کەسێتییەکی دی نەدەبوو؟!–ئەشێ لەم حاڵەتەدا وەڵامەکە وەهابێت کە ئەوسا دەبووە کارمەندێکی نموونەیی دەوڵەت و، ئەو دەمە لەڕێو ڕەسمی ناشتنی تەرمەکەیدا سەرۆکەکەی دەیوت: (ئەم خوالێخۆشبووە باوکێکی باش بووە مناڵەکانی خۆی خۆش دەویست و هەموو تواناو وزەی خۆی بۆ کارەکەی و دائیرەکەی تەرخان دەکرد..) لە ڕاستیدا هیملەر بەم جۆرە بوو.. ئەبێ ئەوەش بڵێین کە کەسی سادیستیش پێویستی بەوە هەیە قەناعەت بە خۆی بکات کە ئەمیش مرۆڤەو لە توانایدایە وەك مرۆڤ ڕەفتار لەگەڵ خەڵك دا بکات. ئەگەر کەسێك نەتوانێ قەناعەت بە خۆی بکات کە ئەویش مەودایەکی ئینسانیی تێدایە ڕوو لە شێت بوون ئەبێ، چونکە دووچاری گۆشەگیری ئەبێو، لە کۆمەڵگا تەریك ئەبێو، ئەمەیش موسیبەتێکی گەورەیەو بەرگەگرتنی سەخت و دژوارە..بەڵگە نامەکان ئەیسەلمێنن کە ژمارەیەکی زۆر لە مەئمورانی لە سێدارەدانی زیندانییە سیاسییەکان کە زۆربەیان جوولەکە یا ڕووس بوون، دوچاری شێتی دەبوون و یان خۆیان دەکوشت و یان تووشی نەخۆشی دەروونی ئەبوون. فەرماندەی یەکێك لە یەکەکانی لە سێدارەدان و کوشتن نووسیویەتی کە دەبووایە مەئمورەکانی یەکەی کوشتنمان قەناعەت پێ بکردنایە کە شێوازەکانی لە ناوبردنی جوولەکەکان، واتە ریزکردنیان لەبەر دەم تیمی گوللە بارانکەردا، یان ڕەوانەکردنیان بۆ کوورەکانی سووتاندنی ئادەمیزاد کارێکی ئینسانییەو جێبەجێکردنی یاساو ڕێسای سەربازیە، ئەگینا هاوسەنگیی دەروونییان تێك دەچوو. بە باوەڕی من ئەتوانین بڵێین کە ژمارەی هیملەرەکان زۆرن و کەسانی سادیستی زۆر هەن کە بە ڕواڵەت سادیست نین چونکە هەلیان بۆ نەڕەخساوە. بەلاّم لە هەمان کاتدا ناتوانین بڵێین کە لە دەروونی هەر یەکێك لە ئێمەدا هیملەرێك

ئامادەیەو یان مەیلی سادیستیمان هەیەو دەرفەتمان بۆ بڕەخسێ دەس بەکار دەبین.

ئــــەوەی ئەمــــەوێ دووپــــاتی بکەمــــەوە ئەمەیــــە:- دوو جــــۆر بونیــــادی سروشت(تەبیعەت) ی مرۆڤمان هەیە، یەکێکیان سادیستیك و ئەوی تریان نا سادیستیك.

کەسانی سادیستیك بۆیان بڕەخسێ ئەو ڕەفتارەیان ئاشکرا دەبێت، بەڵام دەستەی دووەم تەنانەت گەر دەرفەتیشیان بۆ بڕەخسێ خاوەنی ئەو سروشت و ڕەفتارە نین، کەواتە ئەبێ بە ڕەچاوکردنی ئەم مەسەلەیە کەسانی سادیست جیا بکەینەوە، هەروەها میهرەبانی لەگەڵ منداڵان و پاراستنی گیانەوەرانیش مەرج نین بۆ ئەوەی کە ئەو کەسە بێ بەریيە لە سروشتی سادیستیکانە. ئەبێ تەماشای ئەو دیوی هۆش و ویژدانی بە ئاگای مرۆڤ و ئەنگێزەکانی ڕەفتاری بکەین. ئەبێ توخمەکانی بونیادی سروشتی بدۆزینەوە. پەی بردن بە خوو و سروشتی خودیی کەسان و فریو نەخواردن بە شتە ڕواڵەتیەکان ڕێ هەموار دەکات بۆ بە دەست هێنانی ئەنجامی باش و سەرکەوتن لەم بوارەدا چ لە ژیانی تاکە کەس و چ لە ژیانی سیاسیدا.

گەر خەڵکی پێشتر سروشتی ڕابەرو سەرکردە سیاسییەکانی خۆیان بناسن و لەوە ئاگادار بن کە ئایا کەسانێکی سادیستن یان نەء ئەو دەمە دەتوانن ڕێ لە زۆر کۆستی گەورە بگرن.

خــــــەون:
زمانی گشتیو هاوبەشی مرۆڤ

هەموو لەو باوەڕەداین کە تەنها بەیەك زمان تەواو هۆگرین، کە ئەویش زمانی دایکە، بێگومان مرۆڤ دەتوانێ فێری چەند زمانێکی بێگانەش بێت، بەڵام سەرنجی ئەوەمان نەداوە کە هەموومان بەزمانێکی دیکەش لەگەڵ یەکدا دەدوێین کە ئەویش زمانی خەونە، ئەو زمانەی شایانی سەرنجدانە. زمانی خەون زمانێکی گشتیيە، کە لە هەموو قۆناغەکانی مێژووی ئادەمیزادو هەموو کەلتورەکاندا هەبووە، زمانی خەونی مرۆڤی سەرەتایی، زمانی خەونەکەی فیرعەون کە لە کتێبی پیرۆزدا هاتووەو زمانی خەونی کەسێ کە لە شتوتکارت یانیویۆرکە یەك زمانن، ئێمە هەموو شەوێ بەو زمانە دەدوێین، گەرچی عادەتەن خەون لەبیر دەچێتەوەو لەئەنجامدا وادەزانین کە خەونمان نەدیوە، بەڵام هیچ خەوێك بێ خەون نیيە.

تایبەتمەندێتیەکانی زمانی خەون چین؟ بێگومان دیارترینیان ئەوەیە کە زمانی خەوە، لەوانەیە ئێمە تەنها لەجیهانی خەودا بتوانین بەفەرەنسایی قسە بکەین بەڵام لەبێداریدا نەتوانین لەیەك وشەی تێ بگەین تایبەتمەندێتیەکی دی ئەوەیە کە زمانی خەو زمانێکی رەمزیيەو لەشتە بینراو هەستپێکراوەکان سود وەردەگرێ تاگوزارشت لەئەزموونەکانی ناوەوە بکات، هەروەکو ئەوەی لەئەدەبدا باوە، ئەگەر لەدەقێکی ئەدەبیدا چاومان بەم دێڕە بکەوێ: (گوڵە سوورەکە دڵی گەرم کردم...) هەرگیز ناڵێین کە مەبەستی نووسەر ئەوە بووە کە هەوا گەرم بوە،

بەڵکو ئەو ئاماژە بۆ هەستو ئەزموونێك دەکات کە لەرێی ئامرازی هەستپێکراوی ماددیەوە دەگەیەنرێ.

رەنگە گێڕانەوەی خەونێکی سەیر مەبەستەکەم روون بکاتەوە، سیگمۆند فرۆید ئەم خەونەی دیوە کە زۆر کورتەو دەربارەی کۆمەڵێ گژوگیای وشکەوە بووە. فرۆید لەخەونیدا کۆمەڵێ گژوگیای وشکی بینی کە گوڵێکی وشکەوە بوو لەناویاندا بوو، ئەمە هەموو خەونەکەی بوو، ئەو خۆی لەلێکدانەوەی خەونەکەیدا دەڵێ، ئەو گوڵە وشکەوە بووە هەمان ئەو گوڵەیە کە هاوسەرەکەی داوای لێ کردووە، ئەو هەمیشە گلەیی لەفرۆید کردووە کە هەرگیز گوڵێکی بەدیاری ناداتێ، لەسەرێکی تریشەوە گوڵ پەیوەندیەکی لەگەڵ کۆکایینیشدا هەبوو، فرۆید تازەو هاوکات لەگەڵ دۆزینەوەی بەکارهێنانی ئەو مادەیەدا لەکاری پزیشکیدا بەکۆکاین ئاشنابوو بوو، گوڵەکە لەناو گژوگیاکاندا سیمبولێکی سادە بوو بەڵام مانایەکی گرنگی هەبوو کە گوزارشتی لەلایەنێکی سەرەکیی کەسێتیی فرۆید دەکرد، گوڵ سیمبولی خۆشەویستیو مەیلی سێکسیو ژیانە، بەڵام ئەو گوڵە وشکەوەبووە تەنها لەلێکۆڵینەوەی زانستیدا بەهای ماوەتەوە، نەك ئەوەی شکۆفەی کردبێتو مژدەی ژیان بدات، ئەگەرچی فرۆید مەسەلە سێکسیەکانی بەبابەتی لێکۆڵینەوەی زانستی دادەنا، بەڵام لەژیانی تایبەتیدا تابلێی خۆی کابرایەکی شەرمن بوو، لەنامەیەکیدا کە لەچلو شتێك ساڵی تەمەنیدا بۆ هاورێیەکی نووسیوە، سەرسوڕمانو شەیدایی خۆی بۆ جوانیو دڵرفێنیی ئافرەتێك دەربڕیوە، ئەم نامەیە بۆمان ئاشکرا دەکات کە فرۆید لەو تەمەنەدا چۆن بیری کردۆتەوە، لەکاتێکدا هیچ پیاوێك لەو تەمەنەدا بەرامبەر جوانیی ئافرەتێك تووشی ئەو حاڵەتە نابێ، بەم پێیە هەمان گوڵی وشکەوەبوو رەمزێکە بۆ سروشتی فرۆیدو ئەگەر بمانەوێ لەسەر ئاماژەکانی گوڵە وشکەوەبووەکە بنوسین ئەوە بەچەندەها لاپەڕە تەواو نابێ.

یەکێك لەئەدگارەکانی دیکەی زمانی خەون ئەوەیە کە لەکاتی خەون بینیندا زیاتر شارەزای خۆمانو خەڵکی تر دەبین وەك لەبێداریدا، دەشێ لەدونیای

خەوندا نامەنتیقی تر بین، بەلاّم لەڕوویەکی ترەوە ئاقلّترو وردترین لەدەرك كردنی شتەكاندا. خەونەكەی فرۆیدیش ئەم قسەیە دەسەلمێنێ. ئەو دانی بەوەدا ناوە كە ئەو لایەنەی سروشتی خۆی كە خەونەكە ئاشكرای كردووە لێی بێ ئاگا بووە، بەلاّم لەخەودا پەیی بەچەمكی دوو لایەنەی خۆی بۆ سیمبوڵی ئەو خەونە برد.

ئەوەنـدەی پەیوەنـدی بەلایـەنی ڕەمزیـی زمـانی خەوەنـەوە هـەبێ ئـەدگارێكی تریش هەیە كە كەمتر جێی سەرنج و پێلێنانی ئێمە بووە، زۆربەی خەڵكی (دەڵێم -زۆربەی خەڵكی- بەلاّم ئامارێكمـان لەبەر دەسـتدا نىيـە، لەوانەیە چاكتر وابێ بڵێم زۆربەی ئەو كەسانەی هامشۆی عیادەكەی من دەكەن) بەڕادەیەك لەدونیای خەونیانـدا داهێنـەرن كـە هـەرگیز لەبێداریـدا ئـەوەیان بـەبیردا نایـەت، هەیـدێ كەسانێك كە لەخەونیاندا چیرۆك و شیعرو ئەفسانەی وەها دەخولقێنن كە ئەگەر وشـە بەوشـە بنوسـرێتەوەو بلاّوبكرێتـەوە هیچیان لەنووسـینەكانی كافكـا كـەمتر نىیـە، لەگەڵ ئەمەشدا ئەگەر بەیـەكێك لەوانـە بڵێیت كە لـە خەونیاندا داهێنـەرن (كورتە چیرۆكێكم بۆ بنووسە لەچیرۆكەكانی كافكا بچێت) بەنیگایەكی پڕ ماناوە تەماشایەكت دەكات، لەراستیشدا ئەو لەكاتی ئاگاییدا ئەو توانایەی نىیە، بەلاّم لەخـەودا شـاعیرو هونەرمەنـدە، هەڵبـەت ئەمـەش ئـەوە ناگەیـەنێ كـە هونەرمەنـدی داهێنەر ئەبێ بخەوێ تا داهێنانی هەبێ، بەڵكو دەبێ لەبێداریدا داهێنەر بێ.

بـەڕۆژ لـەنێو كـەلتوورێكی دیـاریكراوو بـاودا دەژیـن، زمانمـان زمـانی شـوێنی لەدایكبوونمانە، بێگومان كەسێك كە لەناو هۆزێكی راوچیی ئەفریقاییدا لەدایك بـووە خـاوەنی زمـان و شـێوە بیركردنەوەیـەكی جیایـە، قسـەكانی ئێمـە تارادەیـەك لەلایـەن كۆمـەڵگاوە داڕێـژاوە، بـەلاّم لـە خەونـدا بەیـەك زمـانی گشـتیو هاوبـەش ئەدوێین، زمانی كاتەكانی ئاگایی، زمـانی دایك بێ یـان بێگانـە، زمانێكە كۆمەڵگا دایناوە، بەلاّم زمانی خەون زمانی گشتییە، زمانی هەموو ئادەمیزادێكە، نهێنیی ئەو توانستەش لەچیدایە؟ لەخاڵێكەوە دەست پێ دەكەم كە بەڕواڵەت ئاڵۆزە بـەلاّم لەراسـتیدا زۆر سـادەیە: جیـاوازیی نێـوان خـەوو بێـداری، شـەوان و ڕۆژانـی ئێمـە بـەدوو حاڵـەت بەسـەر دەچـن، كـە هێنـد ئاسـاییو بەڵگەنەویسـتن، كـە بایـەخیان

نادەینێ، ماوەیەك بێدارین‌و چەند سەعاتێكیش دەخەوین، بێداری مانای چی‌یە؟ بێداری حاڵەتێكە كە پێویستە تیایدا بایەخ بەژیان بدەین، تیایدا كار بكەین، پێویستیەكانمان دابین بكەین، تیایدا بەرگری لەخۆمان بكەین، بەكورتی ئەبێ لەپێناوی مانەوەو پاراستنی خۆماندا تێبكۆشین، ئەم تێكۆشانە كار لەكردەوەو بیركردنەوەمان دەكات، چونكە دەبێ لەگەڵ خەڵكیدا تەباو گونجاوبین، دەبێ بەگوێرەی خواستەكانی كۆمەڵگا رەفتار بكەین تابتوانین بەكارێكەوە مەشغوڵ بین‌و سەرچاوەیەكی گوزەرانمان هەبێ، بەڵام لەهەموویان گرنگتر ئەو هەوڵەیە كە بۆ بەردەوامی‌ی ژیان دەیدەین‌و كاریگەریی لەسەر هەست‌و سۆزو چەمكە فیكریەكانی ئێمە هەیە.

لەبێداری‌دا ئەوەندە سەیری دەوروبەری خۆمان دەكەین كەژیان داوامان لێ دەكات: بەمەبەستی سوودوەرگرتن‌و بەكارهێنان دەبێ رەفتارمان مەنتیقی بێ (رەفتاری مەنتیقیش، واتە رەفتارێك كە لەنێوان خەڵكدا برەوی هەیەو باوە، هەركەسێكیش بەپێچەوانەی ئەوەوە هەڵسوكەوت بكات بەكەسێكی نائاسایی یان نەخۆشێكی رۆحی لەقەڵەم دەدرێ) تەنانەت فیكرو هەستیشمان دەبێ بەگوێرەی هی خەڵك بێ، هەموومان دایك‌و باوكانمان خۆش دەوێ‌و، باوەڕمان وایە كە ئەوان‌و پیاوچاكەكانی تری كۆمەڵگا چاكەی ئێمەیان دەوێ، بەمجۆرە خۆشمان باشترین كار ئەنجام ئەدەین‌و هتد....

ئێمە بەپێ‌ی هەڵوێستەكان شادو كامەران یا غەمگین‌و مەلوول دەبین. لەوانەیە لەراستیدا ئەو هەستانەمان لانەبێ، بەڵام لەبەر ئەوەی كاتێك بۆ خەم‌و كاتێك بۆ خۆشی دیاری كراوە ئەو هەستانە دێنە ئاراوە، لووتمان بەلووتی هەرشتێكدا بتەقێ بەشتێكی پووچ‌و بێ مانای نازانین چونكە لەو باوەڕەداین هەرچیەك كەپێویست بەبوونی نەبێ ن‌ی‌یە، چیرۆكەكەی هانز كریستیان ئەندرسن دەربارەی (جلو بەرگە نوێ‌یەكەی ئیمپراتۆر) بەباشی ئەمە دەسەلمێنێ، ئیمپراتۆر رووت‌و قووتە، كەچی هەموو وادەزانن جلوبەرگی رازاوەی لەبەردایە، چونكە ئەمە ئەو شتەیە كە ئەوان باوەڕیان پێ‌یەتی، تەنها كوڕێكی بچكۆلە نەبێ كە هێشتا

بیروباوەڕی ئەو وەك هی گەورەکان لەقاڵب نەدراوە، دەتوانێ شا بەڕووتی ببینێ، هەر بۆیە ئێمە لە بێداری‌دا بەو جۆرە بیردەکەینەوە کە خەڵکی لێمان چاوەڕێ دەکەن.

باسی خەونێکی تر دەکەم کە هەمان خاڵ روون دەکاتەوە، ئەم خەونە هی کارمەندێکی پایەبەرز بوو کە تەنها بەقسەی سەرۆکی کۆمپانیاکەی خۆی دەکرد، ئەم کارمەندە لەدونیای بێداری‌دا دڵنیابوو لەوەی کە پەیوەندیی لەگەڵ سەرۆکەکەیدا زۆر باشەو، خۆشی دەوێت‌و هیچ گیروگرفتێك لەنێوانیاندا نی‌یە، شەوێکیان لەخەونیدا سەیری کرد دەستەکانی بەکێبڵی تەلەفۆنەکەوە بەستراوەتەوەو تەلەفۆنەکەش بەسەریکیەوە هەڵواسراوەو، سەرۆکەکەشی لەپەنایەکدا راکشاوەو خەوی لێ کەوتووە، ئیتر ئەمیش لەو بارەی خۆی تووڕە دەبێ‌و بەهەردوو دەستی چەکوشێك دەگرێ‌و توند دەیکێشێ بەسەری سەرۆکەکیدا، بەڵام ئازار بەو ناگات، بەڵکو سەرۆك چاوەکانی دەکاتەوەو بەتەوسەوە زەردەخەنەیەکی بۆ دەکات.

گەرچی ئەو کارمەندە بەخەیاڵی خۆی پەیوەندیی لەگەڵ سەرۆکەکەیدا باش بووە، بەڵام خەونەکە پیشانی‌دا کە لەڕاستیدا رقی لێ بۆتەوەو هەستی کردووە کە ئەم دەچەوسێنێتەوەو دەست‌و پێی بەستۆتەوە، لەئاستی سەرۆکەکەیدا خۆی بەبێ دەسەڵات‌و زەبوون دەزانێ، ئەم راستی‌یە کە لەدونیای بێداری‌دا لەو شاراوەبوو لەخەوندا بۆی روون بۆوە.

جیهانی خەو چ شتێکمان پیشان ئەدا کە جیهانی بێداری ناتوانێ ئەنجامی بدا؟ ئێمە ئازادین، لەوانەیە ئەم قسەیە بەشتێکی زۆر روون‌و بەڵگەنەویست وەربیگرێ، بەڵام لەراستیدا ئێمە بەتەنها لەجیهانی خەوندا ئازادین، بەو مانایەی کە ئێمە تەنها لەکاتی خەوندا بۆ ژیان تێ ناکۆشین‌و پێویستمان بەهێرش‌و بەرگری یاتەبایی‌و گونجان نی‌یە، هزرو هەستمان لەناخمانەوە هەڵدەقوڵێ‌و دەروونی‌یە، لەدونیای خەودا ناچار بەئەنجامدانی کارێك نین‌و تەنها دەتوانین هەبین، لەکاتی خەودا ئامانج‌و مەبەستێکمان نی‌یە، بەو جۆرە هەست بەدونیا

دەكـەین كـە دێتـە پێشچـاومان، بەراسـتی دەیبیـنین، نـەك بـەجۆرێك كـە ئێمـە چـاوەڕێی دەكـەین تابـەئامانجێك بگـەین، بەواتایـەكی دی دەتـوانین بڵـێین كـە لەجیهانی خـەودا ویـژدانی بێ ئاگا باڵادەسـتە، بێ ئاگایی زاراوەیـەكی نـاڕوون و ئـاڵۆز نییـە.. لـەو حاڵەتـەدا شـتێكمان چـنگ دەكـەوێ كـە لـە دونیـای بێداریـدا چـنگمان ناكـەوێ، دەشـێ بڵـێین ویـژدانی بـێ ئاگـا لەحاڵـەتی بێداریدا هـەمان ویـژدانی بەئاگایـە لـەكاتی خـەوداو بەپێچـەوانەوە، كەواتـە دوو جـۆر ئاگـایی یاویـژدانی بـەئاگامان هەیـە، یـەكێكیان لـەكاتی بێـداری‌و ئـەوی دیكـەیان لـەكاتی خەودا.

ئایا ئەمە بەو مانایەیە كە لەخەودا لەدەست ئەقڵمان رادەكەین‌و زیاتر دوای غەریزەكانی خۆمان دەكەوین؟ هەندێ جار بەڵێ، بەڵام نەك هەمیشەو زۆربەی جار، گەرچـی فرۆیـد بـاوەڕی وابـوو كـە خـەون هەمیشـە هـەڵاتن لەئـەقڵ دەكـا بەگـژ ئەقڵگەراییدا، بـەڵام هـەروەكو پێشتر باسم كرد ئێمە لەخەونەكانماندا وردبینترو ئاقڵترین. لەبەر ئەوەی ئازادترین‌و چاوبەست نەكراوین‌و باشتر دەبینین‌و هەست دەكـەین، تەنانـەت لەخەویشـدا خەونـەكانی خۆمـان سانسـۆر دەكـەین، ئەوەنـدە جورئـەتمان نییـە ئـەو ئازادیـە قبـووڵ بكـەین كـە خـەون دەمانـداتێ، هـەر بۆیەشـە پەیامـە راسـتەقینەكەی دەشـێوێنین‌و دەشـارینەوە، رێـك وەك ئـەوەی بمانـەوێ خۆمان لەیەكێك بشارینەوە. بۆیە زۆربەی خەونەكانی خۆمان فەرامۆش دەكەین، لەبـەر ئـەوەی زۆربـەیان لەگـەڵ دونیـای بێداریمانـدا نـاگونجێن‌و ئەگـەر لـەبیر خۆمانیان نەبەینەوە دەبنەهۆی ئازاردانمان.

لەدونیای خەوندا توانای داهێنانمان زیاتر دەبێ، توانای وامان لاپەیدا دەبێ كە لـەكاتی بێداریدا هـیچ ئاسـەوارێكیان نییـە، لـەم بارەیـەوە خـەونی كابرایـەكی بازرگانتـان بـۆ دەگێڕمـەوە، ئـەم كابرایـە لەبـەر ئـەوەی لـەئیش‌و مامەڵەیـدا سەركەوتوو بوو بەردەوام بەختەوەرو دەم بەپێكەنین بوو، شەوێكیان ئەم خەونـەی بینی: لەدیمەنی یەكەمی خەونەكەیدا دەریاچەیەكی بچووك دەبینـێ، دەریاچەكە پیسەو جەووەكەش تاریك‌و دڵگوشەر. پاش بینینی ئەو خەونە دێتـەوە یـادی كە

ئـەو دەریاچـەیە لـەو دەریاچـەیە دەچـێت کـە دایـك‌و بـاوکی لەنزیکیـەوە دەژیـان، هەروەها ئەو بیرەوەریـە ناخۆشـە خـانووە پەڕپووتەکەی ماڵی باوکی بیرخستەوە. لەدیمــەنی دووەمــی خەونەکــەدا ســەیر دەکــا لــەناو ئۆتــۆمبیلێکی ســپۆرتدا دانیشـتووەو، بەڕێگایـەکی پـان‌و جـوانی بنـاری کێوێکـدا لـێ‌ی دەخـوڕێ، خێـرا دەڕواو هەســت بــەهێزو توانــاو ســەرکەوتوویی دەکــات‌و شــادمانە، لەدیمــەنی سێ‌یەمدا دەگاتـە لووتکـەی کێوەکـە، لـەپڕدا خـۆی دەکات بەفرۆشگایەکی وێنـەی ناشرین‌و ناپەسـەنددا، پێشتر هاوسەرەکەشی لەهـەمان ئۆتۆمبێلدا لەتەنیشتیەوە دانیشتبوو، بەڵام ئێستا تەنیایەو کەسێکیش لەوێ نی‌یە، هەموو شوێنێك پیس‌و خۆڵاوی‌یە، خۆی تەنیاو دەرکراو دێتە پێش چاو.

ئـەم خەونـە گوزارشـت لەهەستی راستەقینەی ئـەو بازرگانـە دەکات سـەبارەت بەژیان‌و چارەنووسی خۆی، ئەو خەونە دەکرێ بەمجۆرە لێکبدەینەوە:

لەتافی مناڵیما دەورو بەرم پڕ لەبەدبەختی‌و نائومێدی بـوو، ئێستا کابرایـەکی ســەرکەوتووم. کــە بەخێرایــەکی ســەیر گەیشــتمە لووتکــەی ســەرکەوتن، بــەڵام لەکۆتاییدا، پاش ئەوەی ئەم یاریی سەرکەوتنە کۆتـایی دێ، دووبـارە دەگەڕێمـەوە بۆ هەمان دەوروبەری پیس‌و پڕ هەژاری، هـەمان گۆشـەگیریی تـافی منـاڵی‌و هـەمان خــاڵی ســەرەتا، خەونەکــە گوزارشــت لەئارەزوویــەك ناکــات، بــەڵکو بــەزمانێکی هونەری‌و داهێنەرانە گوزارشت لەژیانی هیچ‌و پووچی ئەو پیاوە دەکات.

کەســانێکی زۆر خــاوەنی ئــەم جــۆرە توانــا داهێنەرانەیــەن، بــەڵام لــەدونیای بێداری‌دا بەڕادەیـەك کەوتوونەتـە ژێـر گوشـاری کۆمـەڵگاوە کـە جورئـەتی ئـەوەیان نی‌یە خودی خۆیان بن‌و خۆیان شتێك دابهێـنن، یـەکێك لەخەوشـەکانی کۆمـەڵگای ئێمە ئەوەیە کە ناهێڵێت خەڵکی پەی بەتوانا داهێنەرانەکانی خۆیان بەرن.

ئێمـە لـەدونیای خەونـدا لەگـەڵ خۆمانـدا دەدوێـین، لـە (تـەلمود)دا هـاتووە: (خــەونێك کــە لێــك نەدرێتــەوە وەکــو نامەیــەك وایــە کــە نەخوێنرێتــەوە) وشــەی interpret (لێکدانــەوە) لــەم بــارەدا ماناکــە ناگەیــەنێ‌و لەراســتیدا پێویســتمان بەلێکدانــەوە یــان تەرجەمــە نی‌یــە (چــونکە وشــە ئینگلیزیەکــە هــەم بــەمانای

لێکدانەوەو هەم بەمانای تەرجەمەی راستەوخۆش دێ-و-) بۆ نموونە ئێمە کاتێ فێری زمانی چینی یائیتالی بووین ئیدی پێویستمان بەوە نییە بۆمان تەرجەمە بکەن، دەتوانین فێری زمانی خەونیش بین، ئەم زمانەش دەستوورو شێوەی تایبەتیی خۆی هەیە، زمانێکە کە (راستیەکان) راڤە ناکات بەڵکو گوزارشت لەئەزموونێك دەکات، فێربوونی زمانی خەون ئاسانەو مەرج نییە زانایەکی شیکاری دەروونی بیت تافێری بیت.

دەکرێ وەکو زمانێکی بێگانە ئەم زمانەش لەقوتابخانە فێربیت، بەڕای من فێربوونی زمانی خەون سوودێکی زۆرمان پێ دەگەیەنێ چونکە ئەگەر لەخەونەکانی خۆمان و هی خەڵك تێ بگەین باشتر خۆمان و ئەوانیش دەناسین، لەڕوویەکی تریشەوە فێربوونی ئەو زمانە زیانی خۆیشی هەیە، لەراستیدا ئێمە نامانەوێ زیاد لەڕادەی پێویست زانیاریمان دەربارەی خۆمان و کەسانی تریش هەبێ، چونکە زانیاریی زۆر دەبێتە مایەی چەرمەسەری بۆمان، بەڵام چەند زیاتر خۆمان بناسین و کەمتر خەڵك بتوانن فریومان بدەن، ژیانمان دەوڵەمەندترو بەپیت ترو سەرشارتر دەبێ لەهێزو وزەی ژیان. هەروەها ئەگەر لەزمانی خەون بگەین دوچاری تێڕوانینێکی یەکڕەهەندیی فیکری-و رۆشنبیری نابین -ئەو سنوور بەندیەی کە ئەمڕۆ زیاتر لەهەر رۆژگارێکی دی بەسەر هزرو بیری خەڵکیدا زاڵە- دوچاری بیرکردنەوە لەچوارچێوەی چەمکەکاندا نابین و بەڵکو بایەخ بەلایەنە عاتیفیەکانیش ئەدەین. ئێمە هزرو سۆزەکان تێکەڵ دەکەین و بەدیلی ناواقعی دەخەینە جێیان، من لێرەدا مەبەستم دژایەتیکردنی خەتەرناکی رۆشنبیری نییە، بەڵکو دەمەوێ بڵێم کە زمانی خەون دەتوانێ شتی وەهامان فێربکات کە ئێستا زیاتر لەهەر کاتێکی دی بۆ ژیانمان پێویستە، ئێمە دەتوانین لەدونیای خەوندا ببینە شاعیر.

سایکۆلۆژیای پێشینو نوێ

– دەروونناسی بۆ ئەوانەی کە دەروونناس نین –

چ کەسێ دەروونناسەو چ کەسێ دەروونناس نییە؟ دەروونناسی چییە؟ وەڵامی پرسیاری یەکەم زۆر سادەیە. هەرکەسێ دەروونناسیی نەخوێندبێتو لەو بوارەدا بڕوانامەیەکی زنکۆیی نەبێ دەروونناس نییە. یان بە واتایەکی دی هەموو دەروون نەناسن. بەڵام ڕاستیەکەی وەها نییە" چونکە هەریەکێك لەئێمە بە جۆرێك لەجۆران بایەخ بە دەروونناسی دەداتو پێویستیشە بیدات، ئەبێ بزانین لەناخی مرۆڤدا چی ڕوو دەداتو ئەبێ بیانناسین. تەنانەت پێویستە پێشبینی ڕەفتاری خەڵك بکەینو بۆ ئەم مەبەستەش پێویست ناکات بۆ تاقیگە بچین. تاقیگەی ژیانی ڕۆژانە (کە ڕۆیشتن بۆ ئەوێش مەرج نییە) ئیمکاناتێکی زۆر دەخاتە بەر دەستمان تا لە کردەوەو ڕەفتاری خەڵك بکۆڵینەوەو هەڵیسەنگێنین. بەم پێیە پرسیاری یەکەم پرسیارێکی نابەجێیە. نابێ بپرسین ئایا دەروونناسین یان نا. ڕاستتر وایە بپرسین: ئایا دەروونناسێکی باشین یان خراپین؟

وەڵامی ئەم پرسیارەش هەرچیەك بێت" خوێندنی دەروونناسی ڕۆڵێکی کاریگەری لە شارەزا بوون لە دەروونناسیدا هەیە. ئەم تێڕوانینەش پرسیاری دووەم دێنێتە پێشەوە. دەروونناسی چییە؟ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دژوارەو پێویستی بە قسەو باسی زیاتر هەیە. مانای زمانەوانیی دەروونناسی ((زانستی ڕۆح))ە بەڵام زانستی ڕۆح چییە؟ شێوازەکانی چین؟ ئامانجەکانی چین؟

زۆربەی خەڵکی لەو باوەڕەدان کە دەروونناسی زانستێکی نوێیە. ئەو باوەڕەش لەو ڕاستیەوە هاتوە کە ووشەی ((دەروونناسی)) هەمووی سەد تا سەدو پەنجا ساڵێك دەبێت بەکار دەهێنرێ. لە کاتێکدا دەروونناسی لە پێنج سەد ساڵ بەر لە زاینەوە دەستی پێ‌کردو تا سەدەی حەڤدەهەم درێژەی کێشا. بەڵام پێیان نەدەوت ((دەروونناسی))بەڵکو ناویان نابوو((زانستی ئاکارـEthics)) یاخود زۆر جار ((فەلسەفە))شیان پێ‌دەوت. ئامانجی دەروونناسی پێشین چی بوو؟ وەڵامەکەی بە کورتی: دەروونناسی‌ی پێشین هەوڵی دەدا ڕۆحی ئادەمیزاد بناسێ‌وله خزمەتی ژیانێکی باشتردا بێ‌و بەم پێیە ئاکارو تەنانەت ئاین‌و مەعنەویەتیش بە ئەنگێزەی دەروونناسی دەژمێردران.

بە کورتی چەند نمونەیەك لە دەروونناسی‌ی پێشین دەهێنمەوە. بودلیزم (ئاینی بودایی) دەرونناسیەکی گشتگیری هێنایە ئاراوەکە زۆر ئاڵۆزو لە هەمان کاتدا دڵڕفێنە. ئەرستۆش کتێبێکی‌دەربارەی دەروونناسی نووسیوە بەڵام ناوی ناوە((بنەماکانی ئاکار)). رواقیەکان دەروونناسیەکی زۆر سەرنج ڕاکێشیان هەبوو" لە وانەیە ئێوە کتێبی ((تێڕامانەکان)) ی فەیلەسووفی رواقی ((مارکۆس ئۆرلیۆس)) تان دیبێت. هەروەها لە کارەکانی‌فەیلەسوفی ئیتالی ((توماس ئەکویناس ١٢٢٥ـ ١٢٧٥)) دا سیستمێکی دەروونناسی دەبینینەوە کە لەهەر کتێبێکی ئەمڕۆ فێرگوزاری ترە. ئەم فەیلەسوفە لەهەر نوسەرێکی دی باشترو بەشێوەیەکی قووڵتر لە خود شەیدایی (نێرگسێتی) و لە خۆبایی بوون‌و خاکی بوون (تواچع) و شەرمو گرێی خۆ بەکەم زانین‌و کۆمەڵێ نیشانەی تری دەروونی‌ی کۆڵیوەتەوە. سپینۆزاش وەکو ئەرستۆ کتێبێکی بەناوی ((بنەماکانی ئاکار))ەوە هەیە. لەوانەیە یەکەم دەروونناسی گەورە بێ کە توانای ویژدانی بێ ئاگای ناساندبێت‌و تبێتی کە ئێمە هەموو لە خواست‌و ئارەزوەکانی خۆمان بە ئاگاین بەڵام لە ئەنگلێزەکانیان بێ ئاگاین.

دواتر دەبینین چۆن ئەم تیۆریە دەبێ بە بنەماو بناغەیەك بۆ دەروونناسی قووڵ لای فرۆید.

لە قۆناغی نوێدا کەلە سەد ساڵ تێناپەڕێ دەروونناسیەکی تەواو جیاواز هاتە ئاراوە. ئەم دەروونناسیە مەبەستێکی دیکەی هەیە. ئامانجی ناسینی ڕوح نیە لە خزمەتی باشکردنی ژیاندا، بەڵکو ئەوەی لێمان دەوێ ئێمە روح بناسین تا بتوانین ببینە مرۆڤێکی سەرکەوتووتر. خۆمانو کەسانی دی بناسین تا بتوانین شوێنێکی باڵامان لە ژیاندا هەبێو بە جۆرێك بین کە پێشکەوتن داوامان لێ دەکات.

بە تەنها کاتێك دەتوانین پەی بە جیاوازیەکانی نێوان دەروونناسیی پێشینو هی نوێ بەرین کە ئاگاداری گۆڕانکاریەکانیبواری ڕۆشنبیریو ئامانجەکانی کۆمەڵگا بینو ڕەچاویان بکەین. من دڵنیام لە یۆنانیە کلاسیکەکانی سەدەکانی ناوەڕاست لە ئێمە باشتر نەبوون. تەنانەت ڕەفتاری ڕۆژانەشیان لە ئێمەخراپتر بووە. بەڵام بیور باوەڕێك بەسەر ژیانیاندا زاڵ بووکە ئەویش ئەمە بوو: بەهای ژیان تەنها لەوەدا نیە کە خەریکی کارێك بین بەمەبەستی دابینکردنی گوزەرانی ڕۆژانەو بەس، بەڵکو ژیان دەبێ مانایەکی هەبێو، ئەو مانایەش لە نەشو نمای مرۆڤو گەشەکردنی هێزە مرۆییەکاندایە. دەروونناسی بەم بیرو باوەڕەوە پابەند بوو.مرۆڤی ئەمڕۆ دیدێکی تری هەیە. مرۆڤی ئەمڕۆ ئەوەندەی خولیای هەبوون (دارایی) ە ئەوەندە خولیای (بوون) نیە. هەڵوەدای ئیشی باشترو پارەی زیاترو دەسەڵاتی فراوانترو ڕێزی پترە. بەڵام کەسانێکی زۆریش گومانیان لەوە هەیەگەیشتن بەم ئامانجانە ببێتە بنەمایەی دڵنیایيو ئارامی. ئەم گومانەش بەزەقی لە وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکادا زیاتر لە هەر شوێنێکی تر دەبینرێ، ئەو ئەمریکایەی کە دەوڵەمەندترینو لە ڕووی ئابووریشەوە پێشکەوتوو ترین وڵاتی دونیایە. نامەوێ بچمە ناو وردەکاریەوە. ئەوەی دەمەوێ بیڵێم ئەوەیە کە دوو بیرو باوەڕی جیاواز سەبارەت بەئەنجامەکانی ژیان، دوو ئاراستەی جیاوازی بۆ دەروونناسی هێناوەتە ئاراوە. بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەسەلەیەش کورتەیەکی مێژووی دەروونناسی نوێ دەخەمە ڕوو تا بەڕێبازە سەرەکیەکانی ئاشنابن.

دەروونناسیی نوێ سەرەتایەکی زۆر میانە ڕەوانەی هەبوو و بە لێکۆڵینەوەی یادەوەریو دیاردەی بیستراوو بینراوو پێکەوە گرێدانو بە دوا یەکدا هاتنی وێنە

زەینیەکانو دەروونناسیی گیانەوەران دەستی پێکرد. ڕەنگە بتوانین بڵێین کە ویلهلم وندت WILHELM MAX WUNDT (١٨٣٢ـــ ١٩٢٠) ی کۆمەڵناسو دەروونناسی ئەڵمانی دیارترینو کاریگەرترین کەسێتی بوو لەسەرەتای دەروونناسیی نوێدا. دەروونناسان ناسراو نەبوونو نوسراوەکانیان لە ئاستی تێگەیشتنی خەڵکی ئاساییدا نەبوو، بەڵکو بۆ هاوکارەکانی خۆیانیان دەنوسیو بەتەنها ژمارەیەکی کەم لەخەڵکانی ئاسایی بایەخیان بەکارەکانیان دەدا. بەڵام هەر زوو ئەم بارە لە بنچو بناوانەوە گۆڕا، ئەمە کاتێ ڕووی دا کە دەروونناسیی نوێ بایەخی بە لێکۆڵینەوەی ئەنگێزەکانی ڕەفتاری مرۆڤداو بووە مایەی سەرنجی خەڵکی ئاسایی. ئەمە ئامانجی سەرەکیی دەروونناسی بووە لەم پەنجا ساڵەی دواییدا.

هەڵبەتە ئەمە شتێکە جێی گرنگی پێدانی ئێمەشە، چونکە هەموومان دەمانەوێ بزانین چ شتێك وامان لێ دەکا بوروژێینو بۆچی ئەنگێزەیەك ئەمانجوڵێنێ تا فلانە کار بکەین. ئەگەر دەروونناسی بتوانێ وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە بەهایەکی گەورەی لای ئێمە دەبێ. هەر لەبەر ئەم هۆیە لەوەدەچێ ((دەروونناسیی ئەنگێزە)) هەوادارترین زانست بێ لە زەمینەی خۆیداو لەم دەیان ساڵەی پێشووشدا لایەنگرانی زیاتر بووە.

لەم دەروونناسیەدا کە لای خەڵکی پەسەندە دوو ڕێبازی سەرەکیهەن: تیۆریی غەریزەو ڕەفتارگەرایی، سەرەتا بەباسی تیۆریی غەریزە دەست پێدەکەم. بنەڕەتی ئم تیۆریە دەگەڕێتەوە بۆ یەکێك لە گەورەترین بیرمەندانی سەدەی نۆزدەیەم کە ئەویش (چارلز داروین) ە. داروین لەو زانایانەیە کە بۆ یەکەمین جار لە غەریزەو هێزی بزوێنەری ئادەمیزادیان کۆڵیەوە، پوختەی تیۆری غەریزە بریتیيە لە: لەپشت هەر کارێکەوە ئەنگێزەیەك هەیە، کە لەهەر بوارێکا وەکو غەریزەیەکی سەربەخۆو خۆڕسك کار دەکات. ئێمە وەکو هەر گیانلەبەرێکی دی کە لەدایك دەبین کۆمەڵێك غەریزەمان تێدایە. گەر شەڕەنگێزیین هۆیەکەی بۆ غەریزەی شەڕەنگێزی دەگەڕێتەوە، ئەگەر نەگریس بین هۆیەکەی غەریزەی

نەگریسـیەیە. گـەر ئێرەیـی (حەسـودی) بەیـەکێك بـەرین بـە حـوکمی غـەریزەی ئێرەییەو گەر هەستی هاوکاریمان لاهەبیٚ غەریزەی هاوکاری بۆ ئەوە هانمان ئەدا. کـە لـەکاتی هەڵاتنـدا لـەشمان سـوك ئـەبیٚ کـاتیٚ ڕووبـەڕووی تـرس ئەبینـەوە" غەریزەی هەڵاتن هۆکارمانەوبەمجۆرە.. لەکۆی ئەم غەریزانەمان تیۆریی غەریزە پێك دیٚ، کە بەهەموویانـەوە دوو سەد غەریزەیـەك دەبن‌و هەریـەکێکیان بزوێنـەری ڕەفتارێـك لـەڕەفتارەکانمانن، هەروەکودوگمـەکانیپیانۆ کـە پەنجـەیان پـا دەنێـی هەریەکەیان دەنگی نۆتێکی تایبەتیی لیٚ بەرز دەبێتەوە.

پێشـڕەوانی تیـۆریی غـەریزە دوو ئـەمریکایی بـوون بـەناوی ویلیـام جـەیمزو ویلیـام ماکـدۆگال. لەوانەیـە ئـەم پوختەیـە ئینتیباعیئـەوەتان لا دروسـت بکـا کەتیۆریی غەریزە تیۆرێکی زۆر سادەیە. بەڵام بەهیچ جۆرێك وانیە. لەسەر ئەو بناغەیەی کە داروین بنچینەکەی دانا ئەو دوو زانایەو هەوادارانیان، کـە هـەموویان بیرمەنـدی پایـەدار بـوون، سـاختومانێکی وەهایـان دامـەزران کـە شـایانی لێـورد بوونەوە بوو. بەڵام ئەو ساختومانە بەشێوەیەکی دروست بینا نەکرا" چونکە لـە ڕاسـتیدا سـاختومانێکی خـەیاڵی بـوو کەلەسـەر بنچـینەیەکی واقعیانـە بنیـاد نـەنرابوو. گـرنگترین تیـۆریی غـەریزەش تیۆریەکـەی کـۆنراد لـۆرانزە کـە مـەیلی شەڕەنگێزی لە مرۆڤدا بۆ غەریزەی توندو تیژیی خۆڕسك دەگەڕێنێتەوە.

یـەکێك لەخاڵـە لاوازەکـانی تیـۆریی غـەریزە سـادەیی زیـاد لەپێویسـتیەتی. لێکدانـەوەی هـەر ڕەفتـارێکی ئادەمیزاد بەغەریزەیـەك وەڵامێکی زۆر ئاسانە بـەڵام هیچمان بـۆ ڕوون ناکاتـەوە. ئـەوەی هەڵیـدەهێنجین بەتـەنها ئەوەیـە کـە کـردەوەو ڕەفتارەکانی مرۆڤ ئەنگێزەیان هەیەو ئەو ئەنگێزانەش خۆڕسکن، بەڵام هیچ یەکێك لـەو بزوێنەرانـە غـەریزە نـین. کۆمـەڵێك ڕەفتارمـان هەیـە . وەکـو تونـدو تیـژیی بەرگریانـە، هـەڵاتن‌و تاڕادەیـەك ڕەفتـاری سێکسـیش . کـە تیایانـدا تـوخمی لـە غەریزەچوو هەیە. بەڵام تەنانەت لەمانەشدا نابیٚ ئەو ڕاستیانە فەرامۆش بکەین کە پەیوەندیان بە فێربوون‌و ڕۆڵـی کـەلتورو ڕۆشـنبیریەوە هەیـەو مۆتیڤ (ئـەنگێزە) ە خۆڕسـکەکان تیایانـدا دەسـت تیٚـوەردەدەن. کاریگـەریی ئـەو دەسـت تێوەردانـە چ

لەسەر مرۆڤو چ لەسەر گیانەوەر بە ڕادەیەکە یان دەبێتە مایەی فەوتانیو یانیش دەبێتە مایەی پتەوکردنی پایەی ئەو گیاندارە.

خاڵێکی لاوازی تری تیۆریی غەریزە ئەوەیە کە هەندێ لەو غەریزانە لە کەسانێکدا زۆر بەهێزن، کەچی لە هەندێ کەلتوردا هەر بەدی ناکرێن. بۆ نمونە هەندێ هۆزی سەرەتایی هەن کە زۆر شەڕەنگێزن، بەڵام هەندێکی دی هەن تەواو بە پێچەوانەوەن. ئەم جیاوازیە لە مرۆڤەکانیشدا دەبینینەوە. ئەگەر یەکێك بچێتەلای پزیشکێکی دەروونیو بڵێ: ((دکتۆر، من کابرایەکی ئەوەندە تووڕەم دەمەوێ هەرکەسێکم بینی بیکوژم، ژنەکەم، مناڵەکانم، خۆم...)) پزیشکەکە لەوەڵامدا نالێ:((ئاها.. غەریزەی تووڕەیی لە تۆدا زۆر بەهێزە)) بەڵکو فەحسی دەکاتو دەڵێ: ((ئەم کابرایە نەخۆشە، ئەو تورەییەیکە باسی دەکاتو، ئەو ڕقەی لە دەروونیدا پەیدا بووە نیشانەی نەخۆشین.)) ئەگەر غەریزەی شەڕەنگێزی وای لەو کابرایە کردبێت" کەواتە دەبێ ئەو ڕەفتارەی ئاساییو سروشتی بێت نەك نیشانەی نەخۆشی.

هەروەها دەبینم کە زۆربەی مرۆڤە سەرەتاییەکان، ئەوانەی کە بە ڕاوو کۆکردنەوەی خۆراك گوزەران دەکەن، یانەلە قۆناغە سەرەتاییەکانی شارستانیدان، کەمتر لەمرۆڤەکانی دی شەڕەنگێزن ئەمەش ڕاستیەکی زۆر گرنگە، ئەگەر شەڕەنگێزی خۆڕسك بوایەدەبوو لە مرۆڤە سەرەتاییەکاندا بەشێوەیەکی دیارترو زەقتر دەربکەوتایە. لە کاتێکدا ئەمە تەواو پێچەوانەیە. گەشەو پێشکەوتنی شارستانیەتی لە چوار هەزار ساڵ بەر لە زاینەوە دەستی پێکرد. دامەزراندنی شارە گەورەکان، حکومەتە شا نشینەکان، زنجیرەی پلەو پایەکان، سوپاکان، داهێنانی جەنگو کۆیلایەتی-بەئەنقەستیش وشەی ((داهێنان)) بەکار دەهێنم چونکە هیچیان لە سروشتدا لە خۆیانەوە نایەنە ئاراوە . هەموو ئەمانە زەمینەیان بۆ سادیزمو توندوتیژیو مەیل بۆ وێرانکاری و چەوساندنەوە سازکرد. ئەمانە کۆمەڵێك نەخۆشین کە هەرگیز بەو ڕادەیەی ئێستا لای مرۆڤە سەرەتاییەکانو قۆناغەکانی بەر لە مێژوو نەبوون.

خاڵەکانی لاوازیی تیۆریی غەریزە ڕەفتارگەرایانی BEHAVIORISTS ی هاندا تا تیۆرێکی تەواو جیاواز بخەنە ڕوو. ئەمانە باوەڕیان وایە کە شتێك نییە تەواو خۆڕسك بێت لە مرۆڤداو کردەوەی مرۆڤ لە ژێر کاریگەریی هەلو مەرجە کۆمەڵایەتیەکاندایەو بەرەنجامێکی دەست تێوەردانی کۆمەڵگا یان خێزانە.

ناودارترینو بەناوبانگترین تەرەفدارو بەرگریکاری قوتابخانەی ڕەفتارگەرایی ((سکینەر B.F.SKINNER))ە .ئەو لە کتێبێکی خۆیدا بەناونیشانی ((ئەو دیو ئازادیو پلەو پایە Beyond Freedom and Dignity)) دەڵێ:: ((چەمکی وەکو ئازادیو پلەو پایە جگە لەوەهمو خەیاڵ هیچی دی نینو بوونی دەرەکیان نیە، بەڵکو ئەنجامی کۆمەڵێ کاریگەرین لەسەر ئادەمیزاد، بە جۆرێك وابزانێ کە دەیەوێ ئازاد بێت.))

نمونەیەکی سادە دەربارەی ئەم تیۆریە بهێنمەوە: جۆنی کە کوڕێکی بچوکەو نایەوێ سپێناخ بخوات. تەمێکردنی دایکیشی (ئەو ڕێگایەی دایکانو باوکان پەنای بۆ دەبەن) سوودێکی وای نابێ. سکینەر باوەڕی وایە کە تەمێکردن بەرامبەر بەو سەرپێچیە شێوازێکی ڕاست نییەو نابێ دەربارەی سپێناخ بدوێی، بەڵکو دەبێ سپێناخەکە بکرێتە ناو قاپی مناڵەکەوە. ئەگەر جۆنی دەستی بۆ برد دەبێ دایکەکە بەدەم زەردەخەنەیەکی پڕ لە میهرەبانیەوەگفتی تۆزێ کێکیشی پێبدا. بۆ جارێکی تر کە سپێناخ لەسەر سفرە دابنرێتەوە جۆنی باشتر مەیلی خواردنی دەکا. ئەم جارەش زەردەخەنەی میهرەبانی دایكو گفتی چوکلێتێك زیاتر هانی دەداسپێناخەکە بخوات. ئەم شێوازە بەردەوام ئەبێ تا جۆنی مەرجدار ئەبێ، واتە تا وای لێدێ تێدەگا کەئەگەر سپێناخەکە بخوات خەڵاتی دەدرێتێ. کێبێ حەز بەخەڵات نەکات؟ پاش ماوەیەك جۆنی بەحەزەوە سپێناخ دەخواتو لە سەوزەکانی تری پێخۆشتر دەبێ. ئەم شێوازە کاریگەرەو سکینەر بۆ دۆزینەوەی ئەو شێوازە زیرەکانە هەوڵی زۆری داوە، بۆ نمونە ئەگەر خەڵاتەکەبەردەوام نەبێ، یان هەندێجار هەر نەبێو دواتر بهێنرێتە وە کایە. گەلێ لێکۆڵینەوەو تاقیکردنەوەی ورد ئەنجام دراوە بۆ دۆزینەوەی باشترین ڕێگای فریودانی خەڵكو هاندانی بۆ ئەنجامدانی کارێك بەرامبەر خەڵات. سکینەر

گوێنەداتە ئەوەی کە بۆچی ئەوەی خەڵاتەکە دەبەخشێ چاوەڕێی ئەنجامدانی کارێکە لە بەرامبەرەکەی، چونکە ئەو بایەخ بەبەهاکان نادات.

ئەگەر ئەو بارەی دەروونناس لە تاقیگەدا بهێنینە بەرچاومان بەئاسانی لەو بۆچوونەی سکینەر دەگەین. خواردن یان نەخواردنی مشکەکە یان کەروێشکەکە لە تاقیگەدا شتێکی ئەوەندە گرنگ نییە. ئەوەی گرنگە ئەوەیە کە ئایا دەتوانین وایان لێ بکەین مەیلی خواردن یا نەخواردنیان لا دروست بکەین. جا لەبەر ئەوەی ڕەفتارگەرایان، مرۆڤ بە خۆشیانەوە، بەبەرازێکی تاقیگە دەزانن، هەر بۆیە سنورو هۆی مەرجداری بەگرنگ ناژمێرنو تەنها بایەخ بەدوو خاڵ ئەدەن: مەرجدارکردنی خەڵکیو باشترین ڕێگا بۆ ئەوە. ڕەفتارگەرا ڕەفتاری ئادەمیزاد لە بوونی ئادەمیزاد خۆی جیا دەکاتەوە. مرۆڤ لەچوارچێوەی ڕەفتاریا ناخوێنێتەوە، بەڵکو بەرەنجامی پرۆسەکە کە هەر ڕەفتارەکەیە ڕەچاو دەکات، مرۆڤ کە خۆی خولقێنەری ڕەفتارەکەیە ئافەرۆز کراوە. لەم نێوەدا ئادەمیزادەکان خۆیان چ بایەخێکیان نییەو بە تەنها بابەتێکن بۆ فەلسەفەو خەیاڵ. بەتەنها کردەوەی مرۆڤ سەرنجی ڕەفتارگەرا بەلای خۆیدا ڕادەکێشێو ئەو ڕاستیەش فەرامۆش دەکا کە ئەگەر تیۆریەکەی ڕاستە کەواتە بۆچی خەڵکی بەگوێرەی ئەو تیۆریەی ئەوان کاردانەوەیان نییە. حەز نەکردن بەلێك چوونو ملکەچ نەکردنی کەسانێکی زۆر بۆ بەرتیل یان ئەو خەڵاتەی کە گەوهەری تیۆریەکەیە" بەلای ئەوانەوە گرنگ نییە. تیۆریی ڕەفتارگەرایی لافی ئەوە لێ ئەدا کە خەڵك بەرتیل خۆرییان لە ((خودی بوون)) و پەیبردن بەهێزە شاراوەکانی ناخیانو تواناکانیان پێباشترو پەسەندترە.

گەرچی جیاوازیی زەق لەنێوان ڕەفتارگەراییو تیۆریی غەریزەدا هەیە بەڵام لە شتێکدا یەك دەگرنەوە. هیچیان ڕێ بە مرۆڤ نادەنو پێی ڕەوا نابینن کەمترین کۆنترۆڵی ژیانی خۆی لەدەستدا بێ، تیۆریی غەریزە کردەوەکانی مرۆڤ دەگەڕێنێتەوە بۆ ئەو هاندەرانەی کە ڕیشەیان لەڕابوردووە گیانەوەرییو مرۆییەکیدایە. ڕەفتارگەرایی بونیادوهەولو مەرجی کۆمەڵایەتی بەهاندەری مرۆڤ دەزانێ، بە واتایەکی دی مرۆڤ لەژێر کاریگەریی تەواوی ئەو فروفێڵانەدایە کە لە

هەلپەرستیو هەڵخەڵەتاندنەوە سەرچاوە دەگرن.بەهەمان شێوە بەگوێرەی تیۆریی غەریزە مێژووی هەر جۆرە گیانلەبەرێك بەسەر كردەوەكانیدا باڵا دەستە. بەڵام هیچ یەكێ لەو تیۆرییانە دەستەبەری خواستە ڕاستەقینەكانی ئادەمیزاد ناكەنو لەگەڵ سروشتی مرۆییدا ناگونجێن.

ئەم دوو تیۆریە سەرەكیە بەشێكی گەورەی ((دەروونناسیی نوێ)) دەگرنەوە، بەڵام دەروونناسیی ڕەفتاری باوترە. زۆربەی زانایانی دەروونناسی لە ئەمریكا ڕەفتارگەرانو تەنانەت لە شورەویش لەبەر كۆمەڵێ هۆی سیاسی هەر هەمان ڕێبازی دەروونناسی زاڵە.

- سێ چەمكی سەرەكیی سیگمۆند فرۆید

جگە لەو دوو ڕێبازە سەرەكیەی كە باسمانكردن، ڕێبازێكی سێیەمیش هەیە كە سیگمۆند فرۆید دایمەزراندوبە شیكردنەوەی دەروونی (دەروونشیكاری) یان دەروونناسیی قووڵ ناسراوە. ئامانجی فرۆید تێگەیشتنێكی مەنتیقیانەی هەڵچوونەكان (Emotions) ی مرۆڤ بوو. بە تایبەتیش هەڵچوونە نا ئەقڵانی (Irrational) ەكانی. دەیویست بزانێ هۆی یان سەرچاوەی ڕق، خۆشەویستی، ملكەچكردن، وێرانكاری، ئێرەییو حەسودی چین . ئەو هەڵچوونانەی كە كۆمەڵێ نوسەری گەورەی وەك (شەكسپیر و بالزاكو دۆستۆیڤسكی) لە كارەكانیاندا گرنگیان پێ داوە. فرۆید هەوڵی ئەدا ڕوخسارێكی زانستی بەو هەڵچوونانە ببەخشێ. فرۆید زانستی شتە نا ئەقڵانیەكانی داهێناو، دەیویست بە سوود وەرگرتن لە هێزە ئەقڵگەراكانو ناهونەریەكان لە شتە نائەقڵانیەكان بگات. بەم جۆرە هونەرمەندەكان ، بەتایبەتیش سوریالیستەكان لە دەروونناسانو دەروونشیكاران (كەئەو بیرو ڕایانەیان بە پوچو بێ هوودە دەزانی) زیاتر تیۆریەكەی فرۆیدیان پێ قبوڵ بوو. چونكە ئامانجی فرۆیدو هونەرمەند یەك ئامانج بوو: هەڵچوونەكانی مرۆڤ چیەو چۆن دەرك دەكرێ؟ دەروونشیكاران بەدوای دۆزینەوەی ڕێگاو وەسیلەیەكدا دەگەڕان بۆ ڕزگاركردنی مرۆڤ لە

نەخۆشــی ئـازار بـەخشو یـان لـەو شـتانەی لـە ژیانیـدا دەبنـە هـۆی ناكـاملّیو كەوكوڕی.

ئـەبیٚ ئـەوەش بڵـێم كـە تیۆریەكـەی فرۆیـد لەسـنوری لێكۆڵینـەوەی زانسـتیی ئەنگێزەكان (هەڵچوونەكان) دا كە لە پشت ڕەفتـاری مرۆڤـەوەن نەدەوەسـتا. فرۆیـد بـە پێچـەوانەی هـەوادارانی ڕێبـازە سـەرەكیەكانی دەروونناسـی نویٚ،لایـەنگیری ئامانجی ئاكاری دەروونناسیی پێشین بـوو. دەیویسـت مـرۆڤ توانـای تێگەیشـتنی خۆی هەبیٚو نەستی خۆی كەشف بكات تا بتوانیٚ ئازادی بەدەست بێنیٚ.

ئامانجی ئەو گەیشتن بە یاسای عـەقڵو لـە ناوبردنی وەهـم بـوو، ئـەو بەشـوێن ئـازادیو پێگـەیینو بـەركامالّی مرۆڤـدا دەگـەڕا. ئامانجـە ئاكاریـەكانی ئـەو هـەمان ئامانجـــەكانی چـــاخی ڕۆشـــنگەری (Enightenment) و ڕێبـــازی ئەقلانیـــەت (Rationalism) بوو. بەلاّم ئەو مەبەستانە لە ژێر پەردەی ئەو ئامانجانەدا ون بوو كە دەروونناســـانی دی گرتبویانەبـــەر. تـــەنها ئامـــانجی ئـــەو دەروونناســـانەش یارمەتیدانی خەڵك بوو بۆ بەرهەم هێنانی باشتر. ئەو مرۆڤە نمونەییـەی كـە فرۆیـد لەبەرچـاوی گرتبوولـــە زۆربـــەی لایەنەكانـــەوە هـــەمان ئـــەو مرۆڤـــە بـــوو كـــە فەیلەسووفانی گەورەی چاخی ڕۆشنگەری لەبەرچاویان گرتبوو.

تیۆریەكەیفرۆیـدو شـێوەی گوزارشـتی بـە ڕادەیـەكی زۆر كـەوتبووە ژێـر كاریگـەریی ڕۆحـی سـەردەمەكەیەوە، واتـە كاریگـەریی داروینیـزمو ، ماتریـالیزمو غەریزەگـەرایی كـە بەئاشـكرا لـە كارەكانیـدا دەردەكـەویٚ. بـەمجۆرە جـاری وا هەیـە تیۆریەكەی خۆی بە زمانێك دەخاتە ڕوو كە فرۆید وەكو ڕفتارگەرایەك دەناسریٚو، ئەمەش دەبێتە هۆی دروست بوونی بـەدحالێبوونێكی گـەورە. لێـرەدا هـەوڵ ئـەدەم باس لەگەوهەری دۆزینـەوەكانی فرۆیـد بكـەم. هـەر لەگەڵیشـیدا ڕاوبۆچـوونی خـۆم ئەخەمە ڕوو كە زۆربەی دەروونشیكاران لەگەڵ ئەو ڕاوبۆچوونانەمدا نین.

با سـەرەتا بـزانین مانـای نەسـت یـان ((چـەپاندنRepression)) چیـیە؟ ئـەمڕۆ عادەتەن ئەم چەمكە لەبیر دەكریٚ. كـە گفتوگـۆ دەربـارەی دەروونشـیكاری دەكـریٚ" یەكەمین شتیٚ كەدێتە بیری خەڵك (من . Ego) و (منی بالاّ . Superego) و (ئەو . id) و

گرێی ئۆدیپو لیبیدۆ libido یە کە فرۆید هیچیانیلە پێناسەیەکی سەرەکیی دەروونشیکاریدا کۆ نەکردۆتەوە.

لەچەپاندنەوە دەست پێ دەکەین. جاری وایە بەپێی هەندێ ئەنگێزە ڕەفتار ئەکەین کە تەواو لێیان بێئاگاین. نموونەیەکی بچوك مەبەستەکەم ڕوون دەکاتەوە، ماوەیەك لەمەوبەر هاوڕێیەکم کە دەمزانی منی خۆش ناوێ هات بۆ دیدەنیم. لەو هاتنەی سەرم سوڕما. کە دەرگاکەم لێکردەوە هاتو دەستی درێژ کردو وتی ((خواحافیز)). لێکدانەوەکەشی ئەوەیە کە: نەستی فەرمانی گەڕانەوەی پێداوە. ئەو خوازیاری ئەو سەردانە نەبوو بۆیە لە جیاتی سڵاو بە وتنی خوا حافیزی بێمەیلی خۆی خستەڕوو. هەردووکمان نەمانتوانی چی بکەین؟ هیچ. ئەو کە دەروونشیکارێك بوو دەیزانی چی کردووەو نەیدەتوانی داوای لێبوردن بکاو بڵێ: ((مەبەستم ئەوە نەبوو)) و پاکانە بکات. چونکە هەردووکمان دەمانزانی کە دەروونشیکار لەمەبەستو مانای ڕاستەقینەی قسە دەگاو مانای درۆی بۆ داناتاشێ. بارێکی نائاسایی بوو. ناچار هەردووکمان بێدەنگ بووین. ئەمە نموونەیەکە لەسەدان نموونەی دیو، فرۆید تیۆریەکەی خۆی لەسەر بنچینەی ئەم حاڵەتانە دامەزراند.

نموونەیەکی تر بهێننە بەرچاوتان: باوکێکی سادیست کە لەکوڕەکەی خۆی ئەدا، لەزەت وەردەگرێ، ئەگەر لەخۆی بپرسن بۆچی وادەکات (عادەتەن ئەو پرسیارەشی پێناخۆش نابێ" چونکە ئەم کەسانە خۆیان حەز دەکەن زانیاریی لەو جۆرە بەدەستەوە بدەن) لە وەڵامدا دەڵێ: ((ئەبێ کوڕەکەم تەمێ بکەم تا ببێتە کەسێکی شایستە یان (بەشایستەیی بمێنێتەوە)، ئەم کارەی من لەڕووی خۆشەویستیی باوکانەوەیە.)) ئایا ئێوە باوەڕ بەو قسەیەی دەکەن؟ لە وانەیەو لەوانەش نیە. بەڵام لەڕوخساری بڕوانەو لەو خەتو چرچیو لۆچیانە ورد بەرەوە کەلەکاتی لێدانی منداڵەکەیدا لەسەر دەو چاوی دەردەکەون. هەڵچوونێکی فرە لە چاوانیدا بەدی دەکەیت. خەتەکانی دەمو چاوی هەم گوزارشت لە ڕقو هەم لەلەزەتێك دەکەن کە لەئەنجامی لێدانەکەوە هەستی پێدەکات. هەمان ئەم

دیاردانە لە پۆلیسەکانو پەرستارو بەندیەوانەکانیش (هەڵبەتە هەموویان نا) و لە پەیوەندی تایبەتی دیکەشدا بەدی دەکرێن. ئەم جۆرە کەسانە کەمو زۆرو هەریەکە بەپێی بەرژەوەندیی خۆی ئەو سروشتەی خۆی دەشارێتەوە. بگەڕێینەوە سەر باوکە سادیستەکە. ئەگەر لەتەرزی لێدانەکەی ئەو ورد بینەوە دەبینین ئەنگێزەکەی ئەوە نیە کە ئەو دەیڵێ، پەروەردەکردنی کوڕەکە لە ((پاکانەکردنێك)) زیاتر نییە. ئەنگێزەی ئەو کردەوەیەی هاندەر Impulse یێکی سادیستانەیە کەخۆی لێی بێئاگایە.

نموونەیەکی گەورەی مێژوویی لەو گوتەیەی ئادۆلف هیتلەر دایە. هیتلەر لە هۆشو زەینی بەئاگای خۆیدا دڵنیا بوو کە بەتەنها چاکەومەزنیی ئەڵمانیای دەوێ: باڵا بوونی ژیانو دەسەڵاتیئەڵمان لە جیهانداو شتی لەم بابەتە.. گەرچی دڵڕەقانەترین فەرمانی ئەدا" کەچی ئەوەندەی ئێمە ئاگادارین" هەرگیز هەستی بەوە نەدەکرد کە کاری نامرۆیی‌و ستەمی ئەنجام داوە. بەڵکو گومانی نەبووە لەوەی کە کارەکانی لەپێناوی ئەڵماندایە. دەیویست یاساکانی مێژوو بخاتە بەرچاوو بەپێی حوکمی چارەنوسو حوکمی نەژادو حوکمی پەروەردگار دەجوڵایەوە. بێ ئاگا بوو لەوەی لەزەتی لەوێرانکاری دەبینی. بەرگەی بینینی لاشەی سەربازەکانو ساختومانە وێرانەکانی نەدەگرتو، هەربۆیە بەدرێژایی جەنگ سەردانی بەرەکانی شەڕی نەکرد. هۆی ئەوەش ترسنۆکی نەبوو، بەڵکو پڕ کێشی نەدەکرد ئەنجامی مەیلی لە ڕادەبەدەری خۆی بۆ وێرانکردن ببینێ.

هەمان دیاردە دەتوانین لەو کەسانەدا ببینینەوە کە وەسواسی شتنو ئاو بەکارهێنانیان هەیە. ئەمانە بەنیازی ئەوە ئەو کارە ئەنجام ئەدەن کە ئەیانەوێ هەمیشە پاكو تەمیز بن. بەڵام ئەگەر بخرێنەبەر شیکاری دەروونیەوە دەردەکەوێ کەلەنەستیاندا ئاگاداری دەستە خوێناوی‌و چەپەڵەکانی خۆیانو دەیانەوێ لەو بارە قورسەی نەستیان ئازاد بن کە دەشێ تاوانێ‌بێ، تاوانێکی شاراوە یان مەیلێ بۆ گوناهێك. هیتلەریش لەم تەرزە مرۆڤانە بوو. وەسواسی شتنی نەبوو، بەڵام کەسانێك شایەتی ئەوەن کە زیاد لەڕادەی پێویست بایەخی بەپاكو تەمیزی ئەدا.

مەبەستم لە هێنانەوەی ئەم نموونانە پیشاندانی حاڵەتی نزیك لە حاڵەتی باوکی سادیستەکە بوو. هیتلەر نەیدەویست دان بەڕاستیی هاندەرەکانی خۆیدا بنێت، ئەوانەی دەچەپاندو تەنها ڕێی بەدەرکەوتنی نیازە پاکەکانی خۆی ئەدا.

هەڵبەتە ئەم کارە تا سنورێکی دیاریکراو بڕی کرد. بەڵام چونکە سەرەنجام لەوە گەیشت کە ئەڵمانیا، یان ڕاستتر وایە بڵێین خودی ئەو، جەنگەکەی دۆڕاندووە، چەپاندنی مەیلی وێرانکاریش وەستا. ناکاو گەیشتە ئەوەی کە هەموو خاکی ئەڵمانیاو هەموو میللەتی ئەڵمان بفەوتێنێ. هیتلەر لەگەڵ خۆیدا ووتی: ((ئەم میللەتە مادام توانای بردنەوەی جەنگەکەیان نەبوو کەواتە شایانی ژیان نین.)) ئەوە بوو کە دوا جار شەهوەتی وێرانکردن لەلای کەوتە گەڕ. ئەم شەهوەتە بەردەوام لای هەبووەو بە شێك بووە لە سروشتی، بەڵام بە چەپێنراوی مایەوە تا ئەو دەمەی ئیدی پێویست بەشاردنەوەی نەما. تەنانەت لەو کاتەشدا پاکانەی بۆ ئەو شەهوەتی وێرانکارییەی خۆی دەکرد: ((ئەڵمانیەکان دەبێ بمرن چونکە شایانی ژیان نین.))

دەتوانین نموونەی دراماتیك یا نادراماتیك ـ ی لەم جۆرە لە هەموو کاتێکداو هەموو شوێنێکدا ببینینەوە. خەڵك ئاگاداری ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی خۆیان نین، لەبەر کۆمەڵێ هۆی جیاواز ناتوانن بەرگەی ئەو شتانە بگرن کە دژ بەهەستی بەئاگا یاخود بیرو باوەڕی گشتین. ئەگەر خەڵك لە ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی خۆیان بە ئاگا بن بارێکی زۆر شپرزەوپەشێویان ئەبێ. کەواتە پێیان باشە کە هەر لەو ئەنگێزانە بێئاگابن تا لەگەڵ ((خودی باشتر)) ی خۆیانو ((خەڵکی بەڕێز)) و بیرو ڕاکانی خەڵکی بەڕێزدا دووچاری پێکدادان نەیەن.

ئێستاش دەچینە سەر بەرەنجامێکی چەپاندن کە شایستەی سەرنج دانەو دووەمین چەمکی فرۆیدە، ئەگەر خەڵکی لە ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی کردەوەکانیان ئاگادار بکەینەوە کاردانەوەیان کردارێك ئەبێ کە فرۆید ناوی نا بەرەنگاری . Resistance . خەڵکی نایانەوێ ئەو زانیاریانە بزانن، تەنانەت ڕاستیەك کە سوودیشیان پێ دەگەیەنێ پێیان قبوڵ ناکرێ. خەڵك ناتوانن ڕاستیەکانی ناو

ناخی خۆیان ببینن. ئەگەر بەشۆفێرێك بڵێی دەرگای ئۆتۆمبیلەکەی کراوەتەوە یان تایەکەی هەوای کەمە زۆر سوپاس گوزار ئەبێ. بەلاّم ئاشکرا کردنی ئەگێزەی ڕاستەقینەی کردەوەی مرۆڤ ئەم کاردانەوەیەی نابێ بەڵکو لە ئاستیدا بەرەنگاری دەنوێنن. لە تەواوی شتە چەپێنراوەکاندا ئەبێ چاوەڕێی ئەوە بین کە بە ئاشکرا کردنی ئەوەی لە دەروونی مرۆڤدایە ڕووبەڕووی بەرەنگاری دەبینەوە.

نیشانەکانی ڕەفتاری بەرەنگاریئامێز چی‌یە؟ نموونەی زەقی: تووڕەیی‌و سەرکێشی‌و شەڕەنگێزی‌یە. دەڵێی خەڵکی دەیانەوێ تەواوی گەواهیەکان لەسەر تاوانەکانیان لەناو بەرن. لەبەر ئەوەی ناتوانن نهێنی درکێنەکەی ناو ناخی خۆیان بکوژن . چونکە کارێکی مەترسیدارە . بە شێوازێکی ڕەمزیانە لە خۆیانی دوور دەخەنەوە. بە دادو هاوارەوە دەڵێن ((تۆ ئێرەییم پێدەبەیت‌و هاندەرێکی ناشرین پاڵت پێوە دەنێ قسەم پێبڵێیت. تۆ ڕقت لە منەو لەزەت لەو قسانە دەبینی کە دەیانخەیتە پاڵ من.)) وهتد.... جاری وایە تووڕەیی خەڵك دەگاتە ڕادەیەکی زۆر خەتەرناك. ئاستی تووڕە بوونیان بەندەبە پلەو پایەو بارو دۆخ‌و ئەو حاڵەتانەی کە تیایاندان. ئەگەر ڕێ بە گوزارشت کردن لە تووڕەیی نەدات (وەکو باری کەسێکی ژێر دەست بەرامبەر کەسێکی بالاّ دەست) ئەو کەسە بێدەنگ ئەبێ‌ودوای ئەوەی دەچێتەوە ماڵەوە بە هاوسەرەکەی دەڕێژێت. بەلاّم ئەگەر کۆت‌و بەندێکی وەها لەئارادا نەبێ‌و، بۆ نموونە ژێردەستەکە بتوانێ‌ڕەخنە لە بالاّ دەستەکە بگرێ (هەڵبەتە بەو مەرجەی ڕەخنەکەی دروست بێ) ئەوا ڕەخنە لێ‌گیراو بەهەر شێوەیەك کە خۆی بزانێ کاردانەوەنیشان ئەدا. سەرۆکەکە دەتوانێ کارمەندەکەی بەردەستی ڕیسوا بکات، یان هەر لەکارەکەی دەری بکات‌و بیانووشی ئەوەیە کەکارمەندەکە تۆمەتی خستۆتە پاڵ‌و شتی بۆ هەڵبەستووە.

شێوازێکی سادەتری دەربڕینی بەرەنگاری ئەوەیە کە مرۆڤ گوێی خۆی لە ئاستی ئەو شتانەدا کەڕ دەکات کە نایەوێ بیانبیستێ. ئەو زانیاریانەی کە لەگەڵ سروشتیدا ناگونجێن یا بە پێچەوانەی مانای ڕاستەقینەیانەوە باون" گوێیان لێ

ناگریْ. گەرچی ئادەمیزاد ناتوانیْ هەمیشە کەڕ بیْ، بەڵام بەهەر حاڵ ئەم حاڵەتە سادەترینو باوترین ڕیْی بەرەنگاریە.

ڕیْگایەکی تری بەرەنگاری خەمبار بوونو خزانە گۆشەیەکەوەیە. ئەمە شیْوازیْکە کەزیاتر لە نیْوان ژنو میْردەکاندا بەدی دەکریْ. کاتیْ یەکیْکیان ئەنگیْزەی ڕاستەقینەی کردەوەیەکی ئەوی تر دەداتەوە بەچاویدا، ئەوی تردوچاری دڵتەنگی دەبیْو لە بەامبەردا بەشیْوەیەك لە شیْوەکان یان بە ڕاشکاوی دەڵیْ: ((چاوت لیْیە قسەکانی تۆ منیان دڵتەنگ کرد.)) لیْرەدا گرنگ دروستی یان نادروستیی ئەو بیرهیْنانەوەیە نییە، بەڵام تەرەفەکەی دیکە لە ئاشکراکردنی ناواخنی نەستی هاوسەرەکەی تۆبە دەکات، چونکە بەرامبەر بەوە دەبیْ نرخیْکی گران بدات.

شیْوەیەکی دیکەی بەرەنگاری هەڵاتنە. ئەم جۆرە بەرنگاریە بە زۆری لە نیْوان هاوسەرانیْکدا بەدەردەکەویْ کە یەکیْکیان شتیْکی کەشف کردبیْ کە ئەوی تر هەوڵی شاردنەوەی دابیْ. تەنانەت لەوانەیە ئەو دووانەسەرنجی ئەوەیان نەدابیْ کە شتیْکی وەکو چاوشارکیْ دەکەنو لە ناکاوا یەکیْکیان هەست دەکات کە هاوسەرەکەی زیاتر لەوەی هەیە دەیبینیْ. ئەویش ناتوانیْ لەگەڵ ئەو بارەدا بسازیْو نایەویْ بەهایەکی ئەوتۆش بۆ دیدی بەرامبەرکەی دابنیْ چونکە بیر لە گۆڕان ناکاتەوەو دەیەویْ لە هەمان باردا بمیْنیْتەوە، هەر بۆیە تاقە ڕیْگاچارە هەڵاتنە. ئەم بابەتە لەبەردەم دەروونشیکاریدا دووبارە دەبیْتەوە: ئەگەر دەروونشیکار شتیْ بڵیْ کە نەخۆشەکە حەز بەبیستنی نەکات، نەخۆشەکە دەستبەرداری چارەسەر دەبیْوچیدی هاموشۆی پزیشکەکە ناکاتەوەو لە وانەشە بڵیْ: ((وازم لەچارە سەر هیْنا چونکە دەروونشیکارەکە خۆی شیْتە. قسەی وا دەکات کە نیشانەی شیْتیەتی، ئەو قسانە هەر لەشیْت دەوەشیْتەوە.))

هەموو دەزانن کە دەروونشیکارەکە ڕاستە، بەڵام نەخۆشەکە کە ترسی لەوە هەیە گۆڕان بەسەر خۆیدا بهیْنیْ بەناچاری کاردانەوەیەکی تووڕەی دەبیْ (هەموو شیْوەکانی بەرەنگاری کە لیْیان دوایین جۆریْکن لە توونوتیژیو شەڕەنگیْزی) و دەڵیْ: ((لە بەرچاوم وون بە، نامەویْ لەوە زیاتر ئەو قسەیە ببیستم)).

بەلاّم ئەگەر ئەو کەسە ئامادەبیّ گۆڕان بەسەر خۆیدا بهێنێت بارەکە تەواو جیاواز دەبیّ. ئەگەر کەسێك بیەویّ لە خۆی بگاتو ڕاستیەکان دەربارەی خۆی بزانیّ تا بتوانیّ دەست بەگۆڕانکاری لەخۆیدا بکات چیدی بە تووڕەیی یان هەلاّتن کاردانەوە پیشان نادات. بەرامبەر بەبیستنی ئەو ڕاستیانە کەیاریدەی گەشەی ئەدەب سوپاسگوزارو خۆشحالّ دەبیّ. هەر وەکو ئەو نەخۆشەی کە نەخۆشیەکی جەستەیی هەیەو کاتیّ پزیشك چارەسەری دەکات پیّدەزانیّو سوپاسی دەکات. بەلاّم زۆربەی خەلّك مەیلی گۆڕانکاریان نییەو گۆڕان بۆ کەسانی دی بە پێویست دەزانن.

زێدە ڕۆیی نیە گەر بلّێم زۆربەی خەلّك زۆرترین هێزی خۆیان بۆ چەپاندنی ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی خۆیان تەرخان دەکەنو، ئەگەر نەیانتوانیو ئەو ئەنگێزانە چوونە ویژدانی بە ئاگایانەوە دەست بە بەرەنگاری دەکەن. بێگومان وزەیەکی زۆر بەم جۆرە بەهەدەر دەڕواو، سوود وەرگرتنێکی کاریگەر لە تواناو بەهرەکان دژوار دەبیّ.

ئیستا دێینە سەر چەمکی سێیەمی فرۆید: گۆڕین یان گواستنەوە .Transform.

گۆڕین لای فرۆید واتە نەخۆشەکە دەروونشیکار لەجیّی یەکێك لەو کەسێتیانە دادەنێت کە لەمنالّیدا کاریگەرییان لەسەری زۆر بووە، بۆ نموونە وەکو باوك یان دایك. بەم پیّیە کاردانەوەی بەرامبەربە دەروونشیکارەکە وەکو کاردانەوەی بەرامبەر کەسێك نییە کە ڕووبەڕووی یان لەپشتیەوە وەستاوە. نەخۆشەکە دەروونشیکار بە کەسێکی دی دەبینیّ (باوك، دایك، بابە گەورە یا دایە گەورە) و چاوەڕێشە ڕۆلّی هەمان کەسێتیش ببینیّ. نموونەیەکی ڕوون بهێنمەوە:

دەروونشیکارێك بەم جۆرە باسی ئافرەتێکی بۆ کردم کە سیّ هەفتە بوو هامشۆی دەکرد. ڕۆژێکیان کە ئافرەتەکە عیادەکە جیّ دەهێلّیّ، بە وردی سەیری دەروونشیکارەکە دەکاتو پیّی دەلّیّ: ((چۆن؟ ڕیشت نییە؟!)) دەروونشیکارەکە هەرگیز ڕیشی نەبووە. بەلاّم ئافرەتەکە بەدرێژایی ئەو سیّ هەفتەیە ئەوی بە پیاوێکی ڕیشدار دیوە، چونکە باوکی ڕیشی هەبووە. ئەو ئافرەتە ناسنامەو

کەسێتیە ڕاستەقینەکەی دەروونشیکارەکەی نەدەبینی، بەڵکو ئەوی لە جێی باوکی دانابوو کە ڕیشی هەبوو.

چەمکی گوڕین بایەخێکی فراوانتری لە بەکارهێنانی تیۆری دەروونناسیدا هەیە. گوڕین یەکێکە لەباوترین هۆیەکانی ((هەڵەو ناکۆکی)) ی مرۆڤ بەرامبەر بەڕاستی. گوڕین وامان لێ دەکات دونیا لە پشت چاویلکەی خواستو ترسەکانی خۆمانەوە ببینینو لە ئەنجامدا ڕاستیەکان لەگەڵ وەهەو هەڵەی هەستی (حیسی) دا تێکەڵ بکەین. ئێمە خەڵکی وەکو خۆیان نابینین بەڵکو بەگوێرەی خواستو ترسی خۆمان دەیانبینین. ئەو تەسەورەی هەمانە بۆ کەسانێك بەگوێرەی ئەوەیە کەلێیان چاوەڕێ دەکەینو کاردانەوەی ئێمە بەرامبەر کەسێتیە ڕاستەقینەکە نیە بەڵکو بەرامبەر بەو وێنەیەیە کە ئێمە دەربارەی ئەو لە زەینو خەیاڵی خۆماندا خوڵقاندوومانە.

چەند نموونەیەك بهێنمەوە. دوو کەس بهێننە بەر چاوتان کە یەکتریان خۆش دەوێ. ئەمڕۆ کەمتر عیشقو خۆشەویستی دەبینینەوە. چونکە ڕێگای ئاسانتر هەیە بۆ گەیشتن بە دوا مەبەست. بەلاّم با واز لەم ڕاستیانە بهێنینو وا دابنێین کە دوو کەس خۆشەویستیەکی ڕاستەقینەیان بەرامبەر یەك هەیە.عاشقی جوانیەکانو خووە بەرزەکانو سیفاتەکانی یەکترو شەیدای یەکترن. ئەمانە دەبنە هۆی ئەوەی بۆ یەك ببنو بچنە ژیانی ژنو مێردایەتیەوە. بەلاّم هەمووی شەش مانگ دوای ئەوە هەردووکیان تێ دەگەن کە ئەو کەسە نین کە عاشقی یەکدی بوونو هاوسەرەکە کەسێکی تری لێ دەرچووە. ئەو دووانە عاشقی ڕووکەشێکی خەڵەتێنەرو گۆڕاو بوون، لە بەرامبەرەکەیاندا ئەو شتەیان دەبینی کە لەبنەڕەتدا دەیانویست ببینن: باشی، زیرەکی، هاوڕێیەتیو ڕاستگۆیی . لەوانەشە هەمان سیفەتەکانی دایكو باوکیان بووبێ و بێئاگابوون لەوەی گرفتاری وەهەو هەڵەی حیسسی بوون. لەوە بەدوا گیروگرفتەکان بەدەر دەکەون" هەردووکیان هەست بەبێزاری دەکەن، چونکە هاوسەرەکەیان بەگەمەی دەست ئارەزووەکانیان دەبینن. بەلاّم ئەسڵی مەسەلەکە ئەوەیە کە ئەوانە خۆیان فریو داوە. بەتەنها وەهەو

خەیاڵەکانی خۆیان دیوە نەك ڕاستیەکان، هەر بۆیە ئەگەر خەڵکی لە ((گۆڕین)) بگەن هەرگیز شتی وا ڕوو نادات.

هەمان دیاردە لەدونیای سیاسەتیشدا بەدی دەکرێ. ئەو جۆش‌و خرۆشەی خەڵك بهێنەرە بەرچاوت کە بەرامبەر بەسەرکردەیەکی سیاسی پیشانی ئەدەن. (ئەمەش نەك لە ئەڵمانیادا بەڵکو لە هەموو دنیادا ڕوو ئەدات). ئەو سەرکردانە دەشێ خراپ بن‌و دەشێ باش. بەڵام مەسەلەی سەرەکی باشی‌و خراپی سەرکردەکە نیيە، گەرچی خۆی بۆخۆی ئەمەش مەسەلەیەکی گرنگە" بەڵکو ئەوەیە کە زۆربەی خەڵك چاوەڕێی ئەوەن‌و پێویستیان بەوەیە کەسێك بێت‌و ڕابەرییان بکات. کەسێك کە نیازی پاك بێ. ئەگەر کەسێك کە دەزانێ چۆن ڕۆڵی ڕابەرێك دەبینێ بێتە مەیدانەوە، خەڵکی ئارەزوو و خواستەکانیان ((دەگوێزنەوە)) بۆ ئەوو یەقینیان لا دروست ئەبێ کە ئەو فریادڕەس‌و ڕزگارکەریانە. گەرچی لەڕاستیدا ئەو سەرکردەیە کاولکەرو شەڕەنگێزبێ‌و ببێتە مایەی کۆسپ‌و کارەسات بۆ میللەت‌و وڵات. تەنانەت سەرکردە بچوکەکانیش لەم بۆچوونانەی خەڵك سوود وەردەگرن. هەیدێ ئەو سیاسەتمەدارانەی کە بەوریایی‌و ئاگاییەوە سوودیان لەو مەیلەی خەڵك بۆ ((گواستنەوە)) لە پێناوی گەیشتن بەسەرکەوتنی گەورەدا بینیوە. ڕواڵەت‌و ڕەفتاری پەسەندیان لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن ئەو خەڵکە فریو ئەداکە دەنگیان بۆ ئەدەن، چونکە ئەو قسانە دەکەن کە میللەت پێی خۆشە، منالان ماچ دەکەن، دەبنەمایەی بەهێزکردنی هەڵەی هەستی‌و وەهمی بینەران‌و، دواجار مادامەکی منالانیان خۆش دەوێ کەواتە ناکرێ مرۆڤێکی خراپ بن.

ئەگەر خەڵکی باشتر لە ((گواستنەوە)) بگەن‌و بزانن چۆن هیواو خۆزگەکانیان ڕەنگێکی درۆ بەو شتانە ئەدات کە دەیبینن، ئەگەر چاودێرێکی بێلایەن بن‌و ئەگەر دیدێکی ڕەخنەییان هەبێ هیچ یەکێك لەو شتانە ڕوو نادات کە باسمان کردن. جاری وایە هەندێك کردەوەی بچوك‌و بێبایەخی کەسێك لە وتارێکی درێژ کە پشتی بەزۆر مەسەلە بەستووە" زێتر شتمان بۆ ئاشکرا دەکات. ئەگەر ئێمە بتوانین پەردەی وەهم‌و هەڵەی هەستی وەلاوە بنێین، ئەوکاتە خۆشەویستیمان،

ژیانی ژنو مێردایەتیمانو بارو دۆخی سیاسیمان لەکارەساتو بەدبەختی خاڵی دەبێ. ئیدی نابینە نێچیری دەست ناکۆکی نێوان ڕاستیەکانو وەهم. جیاکردنەوەی شتە ڕاستەقینەکان لە شتە خەیاڵیەکان کارێکی ئاسان نییەو پێویستی بە لێکۆڵینەوەو مەشقو ئەزمونی ڕۆژانەیە. ژیانی ڕۆژانە مەیدانێکی فراوانی ئەم مەشقو تاقیکردنەوەیەیە. تەلەفزیۆنیش وێڕای هەموو خەوشەکانیخەسڵەتێکی باشی هەیە: سروشتو سیفاتەکانی کەسانمان پێ پیشان ئەدا، چونکە دەتوانین لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن لە نزیکەوە ڕەفتارو هەڵسوکەوتی خەڵکی ببینین. سەروسیماو قسەو لێدوانەکانی سیاسەتمەداران لەو سندوقە سیحریەدا کۆمەڵێك زانیاریی زۆرمان سەبارەت بەو کەسێتیە دەخاتە بەر دەست. بێگومان بەو مەرجەی فێری چۆنیەتی ((بینین)) بین. لەڕێی ئەو شتانەوە کەلەم باسەدا بەرچاوتان کەوت دەتوانن لەگرنگیی تێگەیشتنی چەمکی گواستنەوە لە چاککردنی چۆنێتی ژیانی سیاسیو تاکە کەسدا ئاگادار بن.

- زیاتر فراوانبوونو کامڵبوونی دەروونشیکاری

بەڕای من دەتوانین بە شێوەیەکی کورت لەسەر قوتابخانە جۆراوجۆرەکانی شیکردنەوەی دەروونیو ئاسۆو فراوانبوونیان لە ئایندەدا بدوێین. سیگمۆند فرۆید یەکەم کەس بوو کە گەشەو بەرکەماڵیی زیاتری بە دەروونشیکاری بەخشی. ئەو لە بیستەکانی ئەم سەدەیەدا دەستی بەسەر لەنوێ پیاچوونەوەی تیۆریی هاندەرەکان (مۆتیڤەکان) ی خۆیداکرد کە لەسەر بناغەی ناکۆکیی نێوان هاندەری سێکسیو غەریزەی پاراستنی خود بوو، لەبری ناکۆکیی نێوان هاندەرە بایەلۆژیکەکان پێشنیاری تیۆریی غەریزەی ژیانو غەریزەی مەرگی کرد. خۆشەویستیی ژیان خەڵکی کۆك دەکاو غەریزەی مەرگیش بۆ وێرانکاری دنەیان ئەدا. ئەمە سەرەتای قوتابخانەی شیکردنەوەی دەروونیە کە فرۆید بە دامەزرێنەری دەژمێردرێ.

دووەمین هەنگاوی کامڵبوون دەروونشیکاریەکەی ((کارل گۆستاڤ یۆنگ)) ە. یۆنگ (کە وەکو ژمارەیەك دەروونشیکاری دی لە بیرو ڕاکانی فرۆید جیا بوو بۆوە) بە پێچەوانەی فرۆیدەوە، ڕۆڵی سەرەکی بە سێکس نەدا. ئەو ووزەی ڕۆحی (psychic energy) ی بەیەکەیەك دەژماردو زاراوەی ((لیبیدۆ)) ی تەنها بەسەر هێزی سێکسیدا دانەدەبڕی بەڵکو بەووزە دەروونیەگشتیەکانی دەزنی. یۆنگ بە ئاوەزێکی بەرزو قووڵەوە ئاشکرای کرد ئەو شتانەی دەروونشیکاران لەنەستی نەخۆشەکانیاندا دەیدۆزنەوە لە ئەفسانەو سیمبوڵەکانی میللەتانی جیهاندا بەرامبەریان هەیە (چ لە کەلتووره سەرەتاییەکانو چ لە کەلتووره پێشکەوتوەکاندا) .

ئەلفرێدئادلەر (١٨٧٠- ١٩٣٧) تێڕوانینێکی دیکەی هەبوو. ئەو مەسەلەیەی ئەو بایەخی پێئەدا ستراتیژی ململانێی مانەوە بوو نەك ئەفسانەو قووڵایی ڕۆح. هەر بۆیە ئەو ((مەیل بۆ دەسەڵات)) ی بە کلیلی تێگەیشتنی جووڵەو بزاوتەکانی ئادەمیزاد لەقەڵەمدا. بەڵام ناسینی تیۆریەکەیئادلەر بەهەمان ئەم سادەییە ذیيە. نووسینەکانی ئەو زۆر ئاڵۆزو مەعقولو یارمەتیەکی زۆری ئێمە ئەدەن تا لەسروشتی ئادەمیزاد بگەین. هەروەها ئادلەر یەکەمین دەروونشیکارا بوو کە لە سیستمی دەروونناسیدا پایەیەکی سەنتەریی بۆ مەسەلەی شەڕەنگێزی لای مرۆڤ داناو، لەم بوارەدا پێش فرۆید کەوت.

دوو قوتابخانەی تریش هەن کە خاڵی هاوبەش لەنێوانیاندا زۆرە. یەکەمیان قوتابخانەی دەروونپزیشکی (Psychiatry) ە کە ئەدۆلف مایەری ئەمریکایی بە بنەچە سویسری دامەزرێنەری بوو، دووەمیشیان قوتابخانەکەی هاری ستۆك سۆلیڤانی دەروونپزیشکی ئەمریکاییە. دەروونناسی ئینگلیزیش ڕۆناڵدلینگ پەیڕەوی لە تێڕوانینو بیرو بۆچونەکانی سۆلیڤان دەکات. ئەم زانایانە وێڕای جیاوازیی بیروباوەڕیان دوو تێڕوانینی هاوبەشیان هەیە. یەکەمیان ئەوەیە کە ئەو تیۆریە ڕەت دەکەنەوە کە مەیلی سێکسی بە ئەنگێزەی سەرەکی دادەنێ لای مرۆڤ. دووەمیش لەبری پەیوەندیە کەسیەکان بایەخ بەکاریگەریو کاردانەوەی

خـەڵکی بەرامبـەر بەیـەکترو هـەروەها بـە بونیـادی مەیـدانی ژیـانی هاوبەشـی ئادەمیزادەکـان ئـەدەن. ئـەوەی شـایانی باسـە هـەردوو ئـەم قوتابخانەیـە تـەوەرەی توێژینەوەکانیان بە دەوری ((شیزۆفرینیا)) دا دەسووڕێتەوە کە بە مانا باوەکەی بـە نەخۆشـیی نـازانن‌و ئـەو دیاردەیـە بـە ئـەنجامی ئـەزمونی تاکـە کـەس یـان پەیوەندیی نێوان کەسەکان دەژمێرن کە دەرەنجامی کاریگـەری بە دواوەیە، بـەڵام شـتێك ناخاتـە سـەر مەسـەلەکانی دەروونناسـی. بـە تایبـەتیش لینـگ سـوودێکی زۆری لـەو تیۆریـە دیـوە، چـونکە لـە هـەموو کەسـێ باشـتر توانیویـەتی پەیوەنـدیی نێـوان شـیزۆفرینیا وەکـو ((نەخۆشـی)) یـەك‌و بـاری کۆمەڵایـەتیی نـاو خێـزان بدۆزێتەوە.

کۆمـەڵێ دەروونشـیکاری تـریش هـەمان باریـان هـەبوو. تیۆریـەکانی فیربـاك‌و گانتریپ‌و بالینـت‌و هـەروەها تیۆریەکـەی منـیش، هـەمان خـاڵی سـەرەتایان هەیـە. خاڵی سەنتەر لەو تیۆریانـەدا شـیزۆفیرینیا نـیـە" بەڵکو بەپلـەی یەکەم ئەو هێزە کۆمەڵایەتی‌و دەستە جەمعیانەیە کە ڕۆڵیـان لـە فۆرمەلـەی پەیوەندیـەکانی نێـوان تاکە کەسەکاندا هەیە.

ئێســتاش، دوای ئـەوەی کــە چــاوێکمان بەگەشــە ســەندن‌و کــامڵبوونی دەروونشیکاری‌و دەسکەوتە دیارەکانیدا خشاند، پرسیارێك هەیە کە ئەبێ جێی سەرنج‌و بایەخمان بێ: ئاسۆی داهاتووی دەروونشیکاری چۆن دەبێ؟

گەرچی دەمەوێ وەڵامی ئەم پرسیارە بدەمەوە، بەڵام چونکە بیرو بۆچوونی جیاوازو جۆراو جۆر هەیە وەڵامدانەوەی ئاسان نابێ. ئەکرێ ئەم پرسیارە بخەینە نێوان دوو باوەڕی سەرەکیەوە لە نێو باوەڕە جۆراو جۆرو جیاوازەکاندا: باوەڕی یەکـەمیان دەڵـێ: دەروونشـیکاری کـارێکی بـێ هوودەیـەو بـە پێچـەوانەی ئـەوناو بانگەی‌هەیـەتی سـەرکەوتنی بەدەسـت نـەهێناوەو، چارەسـەرکردن بـەو ڕێگایـەش ئاسـنی سـارد کوتانـە. بـاوەڕی دووەمـیش دەڵـێ: دەروونشـیکاری تاقـە ڕێگـەی چارەسـەرکردن‌و ڕێگەچـارەی مەسـەلە دەروونیەکانـە" گـەر کەسـێك کێشـەیەکی هـەبوو تاقـە ڕێـی چارەسـەری ڕاکشـانە لەسـەر قەرەوێڵەیـەك‌و شـیکردنەوەی

دەروونیەتی بۆ سێ چوار ساڵ. تا ئەو دواییەش لە ئەمریكادا پەیڕەویی بۆچوونی دووەم دەكرا، بەڵام هاتنە كایەوەی شێوازی تری چارەسەركردن ئەو كاریگەریەی نەهێشت.

بەبڕوای من ئەو ڕایەی كە دەڵێ دەروونشیكاری بێهودەیەو بێ كاریگەریە ڕایەكی نامەنتیقیە. چل ساڵ ئەزموونی منو توێژینەوەی هاوكارانم ئەو ڕایە ناسەلمێنن. جگە لەوەی نلبێ چاو لەو ڕاستیەش بنوقێنین كە زۆر بوار هەیە دەروونشیكاران تیایدا ئەو توانستەیان نییە. (هەموو پیشەیەكیش ئەم كەمو كورتیەی تیایە). دەروونشیكاری خەڵكێكی زۆری چارەسەركردووە یان یارمەتی داون تا بۆ یەكەمجار خۆیان بناسنو ، لەگەڵ خۆیاندا راستگۆتر بنو، ئازاد تربنو، بۆ ئەوەی نزیكتر لە حەقیقەت بژین. ئەمانە كۆمەڵێ دەستكەوتی گرانبەهان كە بەكەم تەماشا دەكرێن.

هەڵبەتە هەندێ شتیش هەن كەلەسەر دەروونشیكاری حسێب كراون. خەڵكێكی زۆر دەرمان بە تاقە وەسیلەی چارەسەرو یارمەتیدانی ڕاستەقینە بۆ كەمكردنەوەی ئازارەكانیان دەزانن. بەلای ئەوانەوە نەخۆشیەك ئەگەر دەرمانێكی خواردنی نەبێ‌چارەسەری نییە. ڕایەكی باوی تر ئەوەیە كە دەبێ لە تواناماندا بێت هەموو نەخۆشیەكان وەكو یەك چارەسەر بكەین. ئەم بۆچوونە لە كتێبی ((من باشم، تۆ باشیت)) ی هاریس (T.A.Harris) دا هاتووە، ئەم كتێبە كتێبێكی كەم بەهاو لاساییكردنەوەیەكی ڕواڵەتیانەی تیۆریەكەی فرۆیدە. ئەو نووسینە لەشێوەی پێ وتنەوەدا ڕەنگە بۆ كەسانێك سوود مەند بووبێت كە باوەڕیان پێی بووبێت. ئەو ئامۆژگاریەی نووسەرەكە دەیكات زۆر سادە بووەو زوو پراكتیك كراوەو پێویستی بەبیركردنەوە نەبووەو ، لەوەش خراپتر لە ئێمە چاوەڕێ ناكەن بەرهەڵستی بكەین. دەبێ هەموو شتێ سادەو ئاسان بكەینەوە. ڕۆژگار ئەمەی لێمان دەوێ.

ئێستا خەڵكی وا دەزانن دەبێ هەموو شتێك بە ئاسانی خواردنی حەبێك قوت بدەینو، ئەگەر فێربوونی شتێك پێویستی بەتەرخانكردنی كات هەبێ ئەوەندە گرنگ نىيە فێری ببین.

چیرۆكێكم لایە كە مەبەستم روون دەكاتەوە: پیاوێكی لاو دەچێتە چێشتخانەیەكی پلە یەكەوە، داوای مینۆ (لیستی خواردنەكان) دەكات، ماوەیەك لێی ورد دەبێتەوە، پاشان بە خزمەتكارەكە دەڵێ: ((ببوورە ئەو خواردنەتان نیە كە من ئەمەوێ)) چێشتخانەكە جێدەهێڵێت، بەلأم دوای دوو هەفتە بۆ هەمان چێشتخانە دەچێتەوە. خزمەتكارەكە لێی دەپرسێ (هەڵبەتە بە شێوازێكی رێزدارانە چونكە چێشتخانەكە بەرزە): ((جاری پێشوو چۆن ئەو خواردنەتان لە لیستەكەدا نەدۆزیەوەكە حەزتان لێی بوو؟)) كابرا لاوەكەش وەلأم ئەداتەوە: ((لە راستیدا ئەو خواردنەی من لەلیستەكەدا هەبوو، بەلأم دەروونشیكارەكەم ئامۆژگاریی كردووم كە جەسوورو یەك قسە بم)) بەو رەفتارە متمانەیەكی زیاتر بە خۆمان پەیدا دەكەینو وەكو كەسێكی دڵنیا دەنوێنینو سڵ لە خزمەتكارەكە ناكەینەوە، بەلأم پەی بە هۆی نائارامىی خۆمان نابەین. لەو راستیە بێئاگا دەبین كە دەمانەوێ بەچاوی پلەو پایەو سەرچاوەی دەسەلأتەوە بروانینە هەركەسێ . كە ئەمەش خۆی جۆرێكە لە گواستنەوە . تەنانەت گەر شێوازی ئەو پیاوە لاوە ئەنجامێكی راستەوخۆشی لە چێشتخانەكەدا هەبێو هەست بە متمانەیەكی زیاتریش دروست بكات" دیسان ناگەینە رەگو ریشەی هۆیەكانی ئاسوودە نەبوونی خۆمانو، لەو دیو رووكاری تازەیخۆمانەوە هەمان كەسی نائاسوودە دەمێنینەوە. بەڵكو بارمان خراپتر دەبێ چونكە ئیدی لەنائاسوودەیی خۆشمان بێئاگا دەبین. بۆچی نائاسوودەین؟ هۆی ئەوە ترس نىيە لە سەرچاوەی دەسەلأت" بەڵكو هۆیەكەی ئەوەیە كە مرۆڤێكی كامڵبووی تەواو نین، توانای رووبەرووبوونەوەی خۆمان نىيە، لە قۆناغی منالێدا ماوینەتەوەو هەر بۆیە پێویستمان بە یاریدەی كەسانی دی هەیە، تەواو پێنەگەییوین، هەموو گیانمان پرە لە گومانو دوو دڵی بەرامبەر بە خۆمانو هتد.... لەم جۆرە حاڵەتانەدا

تەنانـەت شـێوازەکانی چارەسـەری ڕەفتارگـەرایش هیچـی پێنـاکرێو، پـەنابردن بۆیوەك ئەوە وایە پیسیەکانی سەرفەرشێك بەجۆرێك گسك بدەیت بکەوێتە ژێـر فەرشەکەوە،

بەلاّم هەموو ئەو ڕەخنانەی لە دەروونشیکاری گیراون بێبناغەو ناڕەوا نین. وا لێرەدا باسی هەندێ لەو ڕەخنانە دەکەم کە بەدروستو مەنتیقیان دەزانم. زۆر جار دەروونشیکاری دەگاتە ئاستی زۆر وتنو هەڵە وەڕی، تا ڕادەیەك هۆی ئەمەش بۆ تیۆریی وەیادهێنانەوەی ئازادی هزرو بیرەوەرییەکان (التداعي الحر ــ و ـ) ی فرۆید دەگەڕێتەوە. فرۆید دڵنیا بوو لەوەی کە هاندانی نەخۆشەکە بۆ وتنی هەرچیەك بەخەیاڵیدا دێ وای لێدەکات ئەوەی لە دەروونیدایە بیدرکێنێو بەم جۆرە دەروونشیکارەکە کۆمەڵێ شتی گرنگی واقعی چنگ دەکەوێ. بەلاّم لە زۆربەی شیکردنەوە دەروونیەکانی نەخۆشەکاندا بۆ سەدەمین جار باسی جەفای مێردانو ڕەفتاری توندو تیژی دایکانو باوکان لە تافی منالّیدا کراوە کە هیچ کێشـەیەکی چارەسـەر نـەکردووە. گەرچـی نـەخۆش چـەند جارێـك بابـەتێك دەگێڕێتەوە، گوێشی لێ دەگیرێ. ئەو هەست دەکات ئەو گوێگرتنو بایەخدانە بە قسەکانی دەبێتە هۆی چاك کردنی باری دەروونیی، بەلاّم ئەو جۆرە گفتوگۆو قسانەنەکەسێكو نەشتێکیان گۆڕیوە. مەبەستی فرۆید ئەوە نەبوو. بەڵکو ئامانجی کەشفی بەرەنگاریو ململانێ لەگەڵ ئەوەدا بوو. فرۆید هەرگیز نەیدەوت کە بەبێ هەوڵێکی فراوان و هەمە لایەنە دەتوانین لە کارەکانماندا سەرکەوین یا مەسەلە دەروونیـە دژوارەکـان چارەسـەر بکـەین، بـەبێ هـەوڵو کۆشـش نـاتوانین بـە ئامانجەکانی ژیان بگەین، تەنانەت گەر پڕوپاگەندەو لافلێدانی پێچەوانەش هەبێ. هەرکەسـێ لـە هـەوڵو تەقـەلا بترسـێت، هەرکەسـێ لـە ناکـامیو تەنانـەت ئـازارو دەردیش بترسێت هەرگیز بە هیچ ناگات، بە تایبەتیش لە دەروونشیکاریدا.

نشوسـتیەکی دیکـەی دەروونشـیکاری لـە ئـەقلاّنیکردنی هەڵچـوونەکاندایە. نەخۆشـەکە بـەجۆرێك باسـی لێـدانی خـۆی لەلایـەن دایـە گەورەیـەوە یـا هـەر ڕووداوێکـی دی دەکـات" تیـۆریی لێ دروسـت دەکـات. خـۆ ئەگـەر بڕوانامەیـەکی

زانکۆییشی هەبێت لەوانەیە تیۆریەکی ئاڵۆزتری لێ دروست بکات. گەرچی لەوانەیە تیۆری پاش تیۆری بهێنێتە ئاراوە بەڵام (هەست بەهیچ ناکات)" پەی بەوەی دەروونی نابات. هەست بەترسەکەی خۆی ناکات. پەی بەبێتوانایی خۆی لە خۆشەویستی‌و هەروەها گۆشەگیری لە خەڵك نابات. بەرەنگاری ڕێی لێ دەگرێ‌و ناتوانێ بەوانە بگات. بەم جۆرە دەروونشیکاری لەگەڵ زەمانەدا دەبێ‌و بە تەنها بایەخ بە ((مرۆڤی خاوەن مێشك Cerebralman)) یا مرۆڤی ئەقڵگەرای پەتی ئەدات. ئێمە چاوەڕوانی ئەوەین لە ئەقڵ کە چاودێری هەموو شتێ بێ‌و هەڵچوونەکان‌و هەست‌و سۆزەکان کەلەبری پارسەنگ‌و هێزی هاوسەنگین ئەفەرۆز ئەکەین.

هەیدێ ئەو کەسانەی کە هەر ئەوەندە تووشی سادەترین گیروگرفتی ژیان بوون یەکسەر دەچنە لای دەروونشیکارو، تەنانەت ئەوەندە ئەزیەتی خۆشیان نادەن کە ڕووبەڕووی گیروگرفتەکاتی خۆیان ببنەوە. خەڵکی ئەبێ کاتێ بچنە لای دەروونشیکار کە سەرباری هەوڵ‌و کۆششەکانی خۆیان نەتوانن دەرك بەباری خۆیان بکەن‌و چارەسەری کێشەکانیان بکەن.

دەروونشیکاری باشترین شێوازی چارەسەرکردنی ئەو گیروگرفتانەیە کە لە خود شەیدایی (نێرگسێتی) ەوە سەرچاوە دەگرن‌و دەبنە هۆی ئەوەی ئەو کەسە نەتوانێ لەگەڵ کەسانی تردا پەیوەندی ساز بکات. هەروەها دەروونشیکاری کاریگەرترین شێوازی چارەسەرکردنی ئەو کەسانەیە کە تووشی وەهم‌و خەیاڵات، گەشە نەکردنی دەروونی، وەسواسی ئاو بەکارهێنان‌و ئەو نەخۆشیانە بوون کە هەست بە ناچاری ئەکەن تیایداو زەینیان داگیر دەکات.

دەروونشیکاری ڕۆڵێکی دیکەشی هەیە کە گرنگیەکەی لە چارەسەرکردن کەمتر نی‌یە: دەروونشیکاری دەتوانێ ئاستی گەشەی ڕۆحی‌و وەدیهێنانی خود (Self Realization) بەرەو باڵاتر بەرێت. جێی داخە ئەمرۆکە بەتەنها کەمینەیەکی بچووك هەڵوەدای گەشەپێدانی ڕۆحی خۆیان‌و ئامانجی زۆربەی خەڵك هەبوون‌و سەرفکردنی زیاترە. ئەوانە وەختێ تەمەنیان دەگاتە بیست ساڵان ئیتر وا دەزانن

رۆحیان پێگەیشتووەو دوای ئەوە تەواوی ووزەی خۆیان بۆ سوود وەرگرتن لە ئامێری بوونی خۆیان بەکار دەهێنن. بەڵام ئەو ئامێرە کاتێ لە سوودی ئەواندا کاردەکات کە بیانەوێ خۆیان بگۆڕن.

ئەگەر مرۆڤ بگۆڕێ ئیدی لەو وێنەیەدا نامێنێتەوە کە لای خۆی‌و خەڵك چەسپیوە، نازانێ دەساڵی تر چۆن بیر دەکاتەوەو ئەو گۆڕانە چ کاریگەریەکی لەسەر ئەو دەبێ. زۆربەی خەڵکی نایانەوێ گەشە بکەن‌و بگۆڕێن‌و ڕاستی دەربارەی خۆیان بزانن. دەیانەوێ ئەوەی‌لەبەر دەستیاندایە" تەنها سوود لەوە وەربگرن‌و بیکەنە دەستمایەی خۆیان.

بێگومان لەمەشدا ئاوارتە هەیە. هەندێ بزاڤی جیاواز هەیە، بە تایبەتی لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا دەبینرێ خەڵکێکی زۆر لەوە گەیشتوون کە تەنانەت ئەگەر خاوەنی هەموو شتێکیش بن، دەشێ شاد نەبن، دیسان ژیانیان بێمانا بێ‌و بە دڵتەنگی‌و نیگەرانی بمێننەوە. ئەگەر ئامانجمان کڕینی ئۆتۆمۆبێلێکی گرانبەها تر بێت ژیان چ مانایەکی ئەبێ. خەڵکی‌دیویانە کە چۆن باوو باپیرانیان تەواوی ژیانی خۆیان بۆ بەدەستهێنانی هەندێ شت بە فیڕۆ داوە کەبەخەیاڵی خۆیان بەدیهێنەری داخوازیەکانیان بوون.

ئەو کەمینە بچووکەی کە باسمان کردپەندێکی کۆنمان دووبارەبۆ کەشف‌و زیندوو دەکەنەوە: مرۆڤ تەنها بە پارچە نانێك ناژی، دارایی‌و دەسەڵات دەستەبەری بەختەوەری نین، بە پێچەوانەوە دەبنە هۆی نیگەرانی‌و سستی. ئەم کەمینەیە ((بوون)) یان دەوێ نەك ((هەبوون)). دەیانەوێ زیاتر ئەقڵگەرابن‌و خۆیان لە وەهم‌و خەیاڵات ڕزگار بکەن‌و ئەو هەلو مەرجە کۆمەڵایەتیە باوەی کە لەئارادایەو تەنها لەڕێی وەهمەوە دەتوانرێ‌بپارێزرێ، هەڵوگێڕ بکەن‌و بیگۆڕن. بەڵام ئەم ئارەزووە زۆر جار شێوەیەکی سادە بەخۆیەوە دەگرێ. وەکو شەوق‌و تامەزرۆیی بۆ ئاینە خۆرهەڵاتیەکانی وەکو: یۆگاو زن بوودایزم‌و هی‌تر.

بێگومان لێرەدا کە دەڵێم ((سادە)) مەبەستم سادەیی شێوازی مەیلی ئەو کەسانەیەو نەك ئەو ئاینانەی کە بەهیچ شێوەیەك سادەو سەرەتایی نین. مەبەستم

ئەوەیە کە ئەو کەسانە بە هەندێ قسەیوەرزشەوانێکی هیندی، کە خۆی لە ریزی پیاوانی پیرۆزدا دادەنێو لافی ئەوە لێدەدا کە دەتوانێ گەشە بەهەستەکانی مرۆڤ بدا، فریو دەخۆنو هەڵدەخەڵەتێن. بەرای من لێرەدا دەروونشیکاری ئەرکێکی زۆر گرنگی هەیە. ئەم زانستە دەتوانێ لە ناسینی خۆمانو دەرکی واقعدا یاریدەمان بدا تا بتوانین خۆمان لە وەهمو نیگەرانیەکانو چاوچنۆکیو ئێرەیی پێبردن (حەسوودی) ئازاد بکەین. بە یاریدەی دەروونشیکاری دەتوانین بە دیدێکی دی لە دونیا بروانین. هەر ئەوەندی توانیمان بەسەر ئەوەدا زاڵ بین کە ((خود)) تاقە سەنتەری بایەخدانی ئێمە بێتو، خۆمان بە کەسێکی کاراو هەستیارو نامۆ نەبوو بزانین، ئەوکات جیهان دەبێتە سەنتەری بایەخدانو خولیاو هێزە کاراکانی ئێمە.

دەتوانین ئەوە بەدی بهێنینو، دەروونشیکاری دەتوانێ لەم رێرەوەدا یارمەتیدەرمان بێ، چونکە شێوازێکە ئەبێتە مایەی ئەوەی کە خۆمان چۆنین وا بروانینە خۆمان ، بزانین کێین لە کوێداینو، بۆ کوێ دەچین؟ بۆیە ئەبێ هامشۆی دەروونشیکارێك بکەین کە لەم چەمکانە دەگاتو ئامانجی شیکردنەوەی دەروونی بە یەکسانکردنو گونجاندنی مرۆڤ نازانێ، ماوەی شیکردنەوە دەروونیەکەش نابێ زۆر بێ، چونکە وا لەو کەسە دەکات بە دەروونشیکارەکەوە وابەستە بێ، دوای ئەوەی نەخۆشەکە فێر بوو چۆن ئامرازەکان بەکار بێنێ ئیدی دەبێ خۆی دەروونی خۆی شیبکاتەوەو تا رۆژی مەرگیش بەردەوام بێ. باشتریش وایە ئەو پرۆسەیە هەموو رۆژێك لەگەڵ هەناسەی قووڵو مەشقەکانی تێرامان Meditation بە شێوازی بوودایی ئەنجام بدرێ. گرنگترین مەرجی پارێزیش لە هەڵچوونەکانی ژیان، بە خۆدا هاتنەوەو واز هێنان لەکاردانەوەی بەردەوامی ئەنگێزەکانو ((خۆ خاڵیکردنەوە)) یە، هەڵبەت بەجۆرێك کە لەناوەوەی خۆماندا کارابین.

هەرکەسێ ئەم مەشقانە بکات تواناکانی هەستی خۆی قووڵتر دەکاتەوە . ساغو دروست ئەبێ . ساغ بە مانا پزیشکیەکەی نا بەڵکو بە چەمکە مرۆییە قووڵەکەی. بەڵام ئەم رەوتو پرۆسەیە پێویستی بە سەبر هەیە کە لای هەموو کەسێك نیە. ئەوکەسانەش کە ئەم رێیە ئەگرنەبەر، هیوام سەرکەوتنیانە.

بەناوی (ژیان)ەوە
- گفتوگۆیەك لەگەڵ ئەریك فرۆمدا-

شـوڵتز: مەبەسـتی ئێمـە لـەم دانیشـتنەدا گفتوگۆیـە نـەك چـاوپێکەوتن، گفتوگۆیـەکی بـێ خـۆ ئامادەکردن و بـێ بیرکردنەوەیـەکی پێشـترو بـێ هـیچ جـۆرە ئامـانج و بابـەتێکی دیـاری کـراو، بەتـەنها دەمانـەوێ قسـەبکەین و گـوێ بـدێرین و لەزەت بچێژین.

رۆڵـی مـن رۆڵـی کەسـێکە هاتۆتـە دیـداری نووسـەرێك کـە کتێبـەکانی خوێندۆتـەوە، واتـە خوێنـەرێك کـە دەیـەوێت لـەو شـتانە زیـاتر فێـر بێـت کـە لـە کتێبەکاندا نووسراون، هیوادارم ئەمشەو زۆربەی کاتی من بۆ گـوێ گـرتن تـەرخان بێ، هەوڵ ئەدەم ئەو پرسیارانەی دەیانکەم وەها بن تـەنها ببنـە هـۆی ئـەوەی ئێـوە هان بدەن بۆ قسەکردن، نەك پرسیار بن بۆ روونکردنەوەی شتێکی دیاری کراو.

گەرچـی لەسـتۆدیۆی پەخشـدا دانیشـتووین، بـەڵام دانیشـتنەکەمان هێنـدە رەسمی نییـە، لەراستیدا خـەڵکی لەستۆدیۆدا بـۆ گفتوگـۆ دانانیشـن، ئـم شـوێنە شـوێنی ئامادەکردنی نمایشـی سـەرگەرمکەری بینـەران و بیسـتەرانە، ئیـدی وەهـا بێت یان نـەبێت، بـەڵام مەبەسـتی ئێمـە ئەمشـەو تـەنها ئاخـاوتنی دروست و راسـتە لەگفتوگۆدا.

ریشـــەی لاتینی‌ـــی هـــەردوو وشـــەی (گفتوگـــۆconversation)و (conversion هەڵگێرانـەوە) یـەك ریشـەیەو، دەشـێ هەڵگێرانـەوە بەشـێکی جیانـەکراوەی هـەر گفتوگۆیەکی راستەقینە بێ، چونکە گفتوگـۆ جۆرێکـە لـەیاری کـە مەبەست تیایـدا ئـاڵو گـۆڕە نـەك سـەرکەوتن، یاریی‌ـەکی هـۆش و ئـاوەز (ئـەقڵ)ە کـە کـەس تیایـدا سەرناکەوێ، بەڵام هەموو براوە دەبن.

دوای ئەم پێشەکی‌یە پرۆفیسۆر فرۆم، دەمویست بپرسم، ئایا بەڕای ئێوە ئەم گفتوگۆیەی کە لێرەدا پێوەی مەشغوڵین، شایستەی ئەم رۆژگارەی ئێمەیە یان نە ء کێ دەتوانێ شتێك کە روو لەنەمانەو لەئاخرو ئۆخردایە سەر لەنوێ زیندووی بکاتەوە؟ ئێمە شایەتی مەرگی هێمنی هونەری نامە نووسین، ئایا دەکرێ هونەری گفتوگۆ لەنەمان رزگار بکرێ؟ جەخار رەحمەتەو ئەمەش خەسارەتێکی گەورەیە.

فرۆم: من پتر پێ دادەگرمو دەڵێم ئەو روو لەنەمانەی کە باست لێوە کرد نەك تەنها خەسارەتە، بەڵکو نەنگینەو مایەی شەرمەزاری‌یە، چونکە ئەوە نیشانەی کەموکوڕی‌ی فەرهەنگی ئێمەیە کە مایەی داخ‌و تەنانەت نوقڵانەی مەرگە، دەتوانم مەبەستی خۆم بەم جۆرە روون بکەمەوە: ئێمە زۆربەی کاتی خۆمان‌و توانای خۆمان لەکارێکدا سەرف دەکەین، کە دەسکەوتی تێدابێت، دەسکەوتی وەکو پارە یاناوبانگ، یا پلەو پایە،و کەمتر شان ئەدەینە بەر کارێك کە مەبەست‌و ئاکامێکی نەبێت، سەرنجی ئەوەمان نەداوە کە ئەنجامی هەر کارێك کە ئامانجێکی دیاریکراویشی نەبێت شتێکی شیاوو تەنانەت پەسەندو زیاتر شادی بەخشیشە، یەکێك لەگەورەترین خۆشیەکانی ژیان ئەوەیە کە مرۆۋ تواناکانی خۆی تەنها لەپێناوی چالاکی‌دا بخاتە گەڕ، بەبێ ئەوەی ئامانج‌و مەبەستێکی دیاریکراوی لەپشتەوە بێت، بۆ نموونە سەرنج بدەنە (خۆشەویستی) خۆشەویستی ئامانج‌و مەبەستێکی نی‌یە، گەرچی خەڵکانێکی زۆر هەن دەڵێن، خۆشەویستی ئامانجی هەیە، هەر خۆشەویستی‌یە وامان لێ دەکات پێداویستی‌ی سێکسیمان بۆ دابین بکات، بچینە ژیانی ژن و مێردایەتی‌یەوە، ببینە خاوەنی منداڵ‌و ژیانێکی ئاساییمان هەبێت، ئەمە ئامانجی خۆشەویستی‌یە لەم رۆژگارەداو هەر بۆیەش دەگمەنە، خۆشەویسیتی بێ مەبەست خۆشەویستی‌یەکە کە تەنها ئامانجی خودی خۆشەویستی خۆیەتی‌و بەس، لەم جۆرە خۆشەویستی‌یەدا رۆڵی ئەسڵی لە (بوون)دایە نەك لە (سەرف کردن)دا. خۆشەویستی‌ی بێ مەبەست واتە خستنەڕووی تەواوی توانا مرۆڤانە– خود بەیانەکان. بەڵام لەفەرهەنگی ئێمەدا (دونیای رۆژئاوا) کە لەکۆمەڵێك ئامانجی دەرەکی‌دا چڕبۆتەوە! وەکو

سەركەوتن و بەرهەم هێنان و سەرف كردن، ئەو جۆرە خۆشەویستی یە كەمتر بەرچاو دەكەوێت و هێند دوور دەستە كە ناتوانین تەنانەت لەخەیاڵی خۆشماندا حەقیقەتەكەی بەرجەستە بكەین.

گفتوگۆ یان وەكو كەلوپەلێكی لێ هاتووە و یان هۆیەكە بۆ مشتومڕو ناكۆكی. ئەگەر وتووێژێك لەكۆبوونەوەیەكی گەورەدا روبدات، شێوەی زۆرانبازیی كابازەكان بەخۆوە دەگرێ، هەر تەرەفە هەوڵ دەدات بیناقاقای ئەوی تر بگوشێت و بیخنكێنێت. یاجڵەوی قسە دەگرنە دەست تاقسەزانیو ئاستی بەرزتری خۆیانی پێ بنوێنن، یان دەست دەكەن بەزۆر بڵێیی و بۆ ئەوەی بیسەلمێنن كە حەق لەگەڵ ئەواندایە. ئەو جۆرە وتووێژانە رێگایەكن بۆ ئەوەی مرۆڤ پیشان بدات كە تەنها بیركردنەوەی ئەو راستە، نەك رێگایەك بن بۆ زانینی زیاترو بەدەست هێنانی بیروڕای نوێ، لەم دانیشتنی وتووێژانەدا هەر كەس بیروڕای تایبەتی خۆی هەیە،و دەزانێت كە بەرامبەرەكەی چ دەڵێت. ئەوەی جڵەوی قسە دەگرێتە دەست دەیەوێ بەقسەكانی خۆی ئەوە پیشان بدات كە كەس ناتوانێت ئەو قەناعەتەی كە هەیەتی پێ ی لەق بكات.

گفتوگۆی راستەقینە زۆرانبازی نی یە، بەڵكو ئاڵوگۆڕە، مەسەلە ئەوە نی یە كێ لەسەر حەقەو كێ لەسەر حەق نی یە، تەنانەت قسەی بەماناو قەناعەت پێ كەریش كرۆكی مەسەلەكە نی یە، بەڵكو گرنگ رەسەنایەتی ی جۆری گوتارەكەیە، نموونەیەك دەهێنمەوە تامەبەستم روون بكەمەوە، گریمان دوو هاوكار پێكەوە بەرەو ماڵ دەچنەوە، دوو كرێكاری كان یادوو دەروونناس، یەكێكیان دەڵێت: (ماندووبووم) ئەوی تریش وەڵام دەداتەوە (منیش) لەوانەیە ئەم گفتوگۆیە وەكو وتووێژێكی ساكارو ئاسایی بێتە پێش چاو، بەڵام وانی یە، چونكە ئەو دوو كەسە هەردووكیان یەك كار دەكەن، كەواتە جۆری ماندووبوونەكەشی دەوانن، بۆیە گفتوگۆیەكی رەسەن و مرۆڤانە لەنێوانیادا روو دەدات، (ئێمە هەردووكمان ماندووین و هەریەكەمان ئەوی تر لەرادەی ماندووبوونی یەكتر ئاگادار دەكاتەوە) .

(ئەم وتووێـژە زیـاتر شایسـتەیە (گفتوگـۆ)ی بەسـەردا دابـڕین گـەر هـاتوو لـەنێون دووڕۆشنبیردا ڕوویدا کەسەرگەرمی باس کردن لەفلان یاهەمان تیۆرین.

هونەری گفتوگۆو ئەو خۆشیو لەزەتەی کە لێوەی دەستمان دەکەوێت زارییە (گفتوگۆ بەو مانایەی کە پێویستی بەپەیوەندیو بەرامبەر هەیە دەشێ شێوەی تریش بگرێتە خۆی. وەك سەما...) ئەم جۆرە پەیوەندییانە وەختێ دێنە دی کە گـۆڕانی بنـەڕەتیو گـەورە لەفەرهـەنگی ئێمـەدا ڕوویـدات، واتـە کاتێـك کـە بتـوانین خۆمان لەتاکڕەویو شێوەی ژیـانی مەبەسـتدار ئـازاد بکـەین، دەبـێ ڕوانینـی وەهـا پـەروەردە بکـەین کـە هێـزو توانـا شـاراوەکانی مـرۆڤ بـۆ چـالاکی هـان بـدات، بەواتایەکی سادەتر بەمەبەستی سودو سەرف کردنو بالابوونەوە دەبێ (بـوون – وجود) بەرامبەر (هەبوون – دارابوون) هەڵبژێرین.

شـۆڵتز: ئەمڕۆکـە گەرچـی لـەجاران زیـاتر کـاتی ئـازاد هەیـەو دەرفـەتی پـتر بـۆ گفتوگۆ هەیە کەچی هەرچەند هەلومەرجە دەرکیەکانی ژیـان زیـاتر ئـەو دەرفەتـە دەڕەخسێنن ئـارەزووی نـاوەوە بـۆ لـەدەوری یـەکتر کۆبوونـەوەو گفتوگـۆکردن کـەم دەبێتەوە، زۆر هۆکار هەن بوونەتە لەمپەر لەبەردەم پێکەوە بووندا) گەلـێ ئـامرازو ئـامێر لەسـەری ڕێمـان وەسـتاون، دەڵـێی هۆکـارێکی تایبـەتی کاریگـەر ئێمـە لـە (گفتوگۆ) دوور دەخاتەوە

فرۆم: بەبڕاوی من ئـەکرێ بـوترێ کـە خـەڵکانێکی زۆر (ڕەنگـە زۆربـەبن) گومـان دەکـەن لەگـەڵ یـەکتردا بتـوانن هـەڵ بکـەن بـەبێ بەرنامەیـەکی کـار، بـەبێ رادیـۆو تەلەفزیۆنو بابەتێك بۆ باس لێوەکردن، نازانن بڵێن چی؟ لەوڵاتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکادا هـەرگیز کەسـێك یـان دوو کـەس بـۆ مـالان دەعـوەت ناکـەن، نـازانم عادەتێکی وەها لەئاڵمانیش هەیە یان نە ء عادەت وایە کە هەمیشە دەبێ ژمارەی میوانەکان زیادبێ، چونکە ئەگەر بۆ نمونە تەنها چوار کەس بن، ئەوا دانیشتنەکە ساردو سڕ دەبێ، هەروەها گەر ژمارەی میوانـەکان کـەم بـێ، ئـەبێ خانـە خـوێ زۆر تەقەللا بکایو چی لەهەگبەکەیدایە هەڵیبڕێژێ تاکەش (جو)ی دانیشتنەکە ساردو سڕنەبێ، بەڵام گەر ژمارەکە بگاتـە شـەش کـەس، گەرچـی گفتوگۆیـەکی ڕاسـتەقینە

دروست نابێ، بەڵام ئەودەم وەك کەڕو لاڵەکان دانانیشن، بەردەوام یەکێك لەئامادەبووان بابەتێك دەهێنێتە گۆڕێ، کە قسەکانی یەکێك تەواو بوو، یەکێکی تر دەست پێ دەکاتو جڵەوی قسە دەگرێتە دەست، دەڵێی دوو گرووپی کۆنشرتۆ بەنۆرە سەرگەرمی ژەنینی ئاوازێکن، دەنگی مۆسیقاکە ناپچڕێت، بەڵام گفتوگۆی راستەقینەش لەگۆڕێدا نییە، بەبڕوای من هەندێك هەن لەو بڕوایەدان کە ئەگەر نەتوانن میوانداریەکی لەو جۆرە دابین بکەن، ناچنەدڵەوە، راگەیاندنی کۆمەڵگای پیشەسازی ئەو بڕوایەی لای خەڵك دروست کردووە کە شادیو کامەرانی لەکڕینی شتدایە، ئەوانەی کە دەزانن ژیان بەبێ کڕینو هەبوونی شتیش مایەی ئارامیو خۆشحاڵییە ژمارەیان لەکەم بوونەوەدایە، ئەمەش گۆڕانێکی گەورەیە لەچاو جاراندا، من تەمەنم (٧٣) ساڵە، پەنجا ساڵ لەمەوبەر خەڵك، تەنانەت کەسانێك کە دەرامەتێکی مام ناوەندیان هەبوو، هێندە ئارەزووی خۆیان بۆ کڕینی کەلو پەلی (کەمالیات) پیشان نەدەدا، رادیۆو، تەلەفزیۆن،و ئۆتۆمبیل لەئارادا نەبوو، لەگەڵ ئەوەشدا کۆڕو کۆبوونەوەو گفتوگۆ هەبوو.

هەڵبەتە ئەگەر گفتوگۆ وەکو هۆیەکی ساختەکاری تەماشا بکرێ دەبێتە قسەی پڕوپووچو بێهوودە، گفتوگۆی راستەقینە (لەسەر رێی راست لاناچێت) گفتوگۆی راستەقینە پێویستی بەچڕکردنەوەی ئاگا هەیە، چڕکردنەوەی تەواوی تواناکان، گەر کەسێك لەناخی خۆیدا زیندوو پڕ جموجووڵ نەبێ، قسەکانیشی بێ گیانو ساردوسڕ دەبێ، خەڵکانێکی زۆر ئەو توانایەیان تێدایە کە ئەگەر لەقاڵبی خۆیان بێنە دەرەوە، ئەو قاڵبەی کە لەترسی کەوتنە ناو پڕوپووچییەوە کردوویانە بەداڵدەی خۆیان، ئەوا بەرۆحو بەجۆشو خرۆش دەبن.

شۆڵتز: لەپشت مایکرۆفۆنی رادیۆوە قسە دەکەینو کاری رادیۆو تەلەفزیۆنیش ئاگادار کردنەوەو سەرگەرم کردنی خەڵکە، هەڵبەتە لەچوارچێوەی ئەو سنوورە یاساییەی کە بۆ پەخشەکە دانراوە.

بەڵام لەسەرێکی دیکەوە هەروەکو ئێوەش ئاماژەتان بۆ کردو کەسیش نکووڵی لەوە ناکات کە رادیۆو تەلەفزیۆن خۆیان هۆکارێکی بنەڕەتیی نەمانی گفتوگۆن.

فرۆم: ئەم مەسەلەیە زۆر جێی بایەخی منە، حەزیش دەکەم لەم رووەوە ئێوەش باس لەئەزموونی خۆتان بکەن، ئایا رادیۆو تەلەفزیۆن کاریگەرییەکی چوون یەکیان لەسەر خەڵك هەیە، یالەرووی کاریگەریەوە جیاوازن؟

شۆڵتز: بەرای من ئەو دوو دەزگایە جیاوازیەکی زۆریان هەیە. لەتوێژینەوە زانستیەکاندا سەبارەت بەجیاوازی کاریگەریی رادیۆو تەلەفزیۆن هێشتا ئەنجامێکی تەواو بەدەستەوە نەدراوە، بەرامبەر بەمە وەڵامی من لەئەزموونی خۆمو رادەی ئەو کاریگەریە لەسەر هزرم سەرچاوە دەگرێت.

بەڕای من رادیۆو تەلەفزیۆن هۆیەك نین بۆ گفتوگۆو ناڕاستەوخۆ کاردەکەن، لەلایەکەوە کەسێکی (گەیەنەر) هەیەو لەلاکەی ترەوە (وەرگر) ئیتر نەناکۆکی لەگۆڕێدایەو نەوەڵام، وەختێ کە رادیۆو تەلەفزیۆن پێ دەکرێن گفتوگۆ دەوەستێت، رادیۆو تەلەفزیۆن دەتوانن هەستی گفتوگۆ بورووژێنن، بەڵام ناتوانن دروستی بکەن، ئەمەش یەکێکە لە سیفەتە دیارەکانی دەزگاکانی ئێمە، دەبێ لەوە بکۆڵینەوە کە ئایا رادیۆو تەلەفزیۆن ئێمە بۆ گفتوگۆ هان دەدەن یان بۆ گفتوگۆ زیانبەخشن، دواجار دەڵێین کە لەم رووەوە زیانی رادیۆ لەتەلەفزیۆن کەمترە.

تەلەفزیۆن لەهۆیەکانی تری راگەیاندن پتر دەبێتە هۆی خرۆشانو، باشترین هۆیە کە بۆ (کات بەسەر بردن) دامان هێناوە، بەڵام گفتوگۆی راستەقینە پەیوەستە بە(کات)ەوە، ئێمە گەر کات بەسەر بەرینو بیکوژین گفتوگۆ گەشە ناکات، بەڵام رادیۆ ئەو قودرەتەی نییە بەڵکو پێویستی بەئاگاو خەیاڵی زیاتر هەیە، دەکرێ رادیۆ سەرچاوەیەکی بەردەوامی چەشنەها بابەتی گفتوگۆ بێت، گەرچی خۆی راستەوخۆ هۆیەك نییە بۆ گفتوگۆ بەڵام دەتوانێ زەمینەی بۆ خۆش بکاتو دەتوانێ سەرنجمان بۆ گفتوگۆی رووبەڕوو راکێشێتو بەو جۆرە لەزەتمان پێ ببەخشێت.

فرۆم: هەڵبەتە قسەکانتان بۆ من پڕ مانان ، منیش دەمەوێ ئەزموونی خۆم لەم رووەوە وەکو گوێگرێكو بینەرێك بخەمە سەر قسەکانی ئێوە، کاردانەوەی هاوسەرەکەشم بەرامبەر رادیۆو تەلەفزیۆن وەکو هی من وایە، حەزم ئەکرد رای

ئێوەو گوێگرانیشم بزانیایە تائاگاداری کاردانەوەتان بم، وەختێ گوێ بۆ رادیۆ شل دەکەم، هەست دەکەم هێشتا کەسێکی ئازادم، هەر کاتێك حەزم لەگوێگرتنی بەرنامەیەك بێ لەو کاتەدا رادیۆکە دادەگیرسێنم (ئالوودەی نەبووم). گوێ گرتن لەرادیۆ وەکو قسەکردن بەتەلەفۆنە. بێگومان ئەوەی لەرادیۆ دەیبیستین بەپێچەوانەی گفتوگۆی تەلەفۆنی شتێکی تایبەتی نییە، هۆگری رادیۆ یاتەلەفۆن نابین، بۆیە لەگوێگرتن یانەگرتن ئازادین، بەڵام کاردانەوەم بەرامبەر تەلەفزیۆن تەواو جیاوازە، بەرامبەر تەلەفزیۆن بڕێك ئازادیی خۆم لەدەست دەدەم وەختێ تەلەفزیۆن دادەگیرسێ، وێنەکە دەبینم، لەراستیدا ناچار دەبم تەماشا بکەم. هاندەرێك یائارەزوویەکی بەتین من بۆ تەماشاکردنی رادەکێشێت گەرچی دەشزانم بەرنامەکە شتێکی بێ کەڵکەو هەڵەوەرییە، بێگومان ناشڵێم کە هەموو بەرنامەکانی تەلەفزیۆن پڕوپووچ و بێ مانان، بەڵام مەبەستمە بڵێم کە تەنانەت بەرنامە هیبچەکانیش من بەلای خۆیاندا رادەکێشن.

هێزی راکێشانی تەلەفزیۆن لەرادیۆ زیاترەو سیحرێکی سایکۆلۆژیی وەهای هەیە کە وەسف ناکرێ، لەو بڕوایەدام کە ئەو راکێشانە رەگو ریشەیەکی قووڵی لەسروشتی ئێمەدا هەبێ، تەنها بەدوگمەیەك دونیایەکی دی دەهێنینە ناو ماڵەکانمانەوەو ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ غەریزەو حەزمان بەسیحر.

من لەگەڵ تەلەفزیۆندا وەکو جۆرە خودایێکم لێ دێ دەتوانم لەراستیەکانی ژیان جوداببمەوەو لەبری ئەوە جۆرە راستییەکی دی بخولقێنم کە لەڕێی دوگمەیەکەوە بۆم دێتە دی. کەم تازۆر وەکو خودایەکی خولقێنەرم لێ دێ، دونیایەك کە دەبینم ئافەریدەی خۆمە. چیرۆکێکم هاتەوە یاد کە بەڕاستی رووی‌داوەو مەبەستم روون دەکاتەوە، باوکێك لەگەڵ کوڕە شەش ساڵانەکەیدا بە ئۆتۆمۆبیلەکەیان لەکەشێکی باو باراناویدا رێ دەبڕن، ئۆتۆمۆبیلەکە پەنچەر دەبێ و باوکەکە دەوەستێت تا تایەکە بگۆڕێت ، لەو کەشە ناهەموارەدا کە گۆڕینی تایەکە گەلێ دژوار بوو کوڕەکە بەباوکی وت: (بابە ناتوانین کەناڵی تەلەفزیۆنەکە بگۆڕین؟) مناڵەکە دونیای بەو جۆرە دەبینی، گەر دیمەنێکمان بەدڵ نەبێ کەناڵەکە دەگۆڕین.

هاوسەرەکەم لەم دواییەدا باسی چیرۆکێکی لەهستانی بۆ کردم کە خوێندبوویەوەو گەلێ سەرسووڕهێنەر بوو، چیرۆکەکە دەربارەی کوڕی کابرایەکی گەلێ دەوڵەمەندو نائاساییە، کوڕەکە لە خانوویەکی زۆر گەورەدا پەروەردە دەکرێ، بەڵام فێری خوێندنەوەو نوسینی ناکەن و هەرگیز لەگەڵ کەسیشدا قسە ناکات و تەواو لەدونیای واقع دابڕاوەو تەنها تەلەفزیۆنێکی هەیە، تەواوی رۆژ تەلەفزیۆن دەکاتەوەو ئەوەی دەیبینێ بەراستەقینەی دەژمێرێ، باوکی دەمرێ و کوڕەکەش ناچار ئەو خانووە جێ دێڵێت و دەچێتە ناو خەڵکەوە، بەڵام هەست بەوە ناکات کە ئەوەی لەکۆمەڵدا دەیبینێ واقیعێکە تەواو جیا لەوێنەکانی تەلەفزیۆن، ئەو لاوە ورتەی لێوە نایەت، ئەسڵەن هەر نازانێ قسە بکات و هیچ نازانێ، تەنها دەزانێ تەماشا بکات چونکە دنیا بەلای ئەوەوە بریتییە لەنمایشێکی تەلەفزیۆنیی و هیچی تر، سەرئەنجام رێی دەکەوێتە ماڵی کابرایەکی ئەمریکایی و لەبەر ئەوەی ورتەی لەدەم نایەتە دەرەوە بەکەسێکی زۆر موهیمی دەزانن، بەزوویی ناوی دەکەوێتە سەر زمانان و ئاخرییەکەی بۆ سەرۆکایەتی کۆمار دەپاڵێورێ، چونکە بەردەوام ورتەی لێوە نایەت.

ئەم چیرۆکە ئەوە روون دەکاتەوە کە من مەبەستمە، دونیای واقیع و ئەو شتانەی تەلەفزیۆنەکە پیشانی دەدا بوونە یەك، توانستی خستنە ناو دونیایەکی دیکەوە بەهۆی یەك دوگمەوە ئەزمونێکی لەخشتەبەرە، مەرجیش نییە ئەو شتە (باش) بێت کە لەتەلەفزیۆندا پیشان دەدرێ تا بەلای خۆیدا راتبکێشێت، سیحری ئەو راکێشانە لەماهیەتیدایە، خەڵکی چۆن لەدەوری ئاگرێك کۆدەبنەوە کە کەوتۆتەوە، یان هەر دیمەنێکی سەرنج راکێشی دی، ئاوەهاش هۆگری ئەم سندووقە سیحرییە دەبن.

شۆڵتز: بەڵێ، بەرانبەر تەلەفزیۆن شوێنێك هەیە کە خەڵکی وەك بینەر دەمێننەوەو هەرگیز خۆیان ئامادەی ئەنجام دانی کارێك ناکەن و لەبارێکی (ناکارایی)دان، بەڵام دەکرێ گوێگرتن لەرادیۆ وەکو وەرامێك تەماشا بکرێ، وەکو جۆرە ئامادەبوونێك بۆ چالاکی کە نابێ لەگەڵ چاوەڕوانی بۆ ئاگاداریدا تێکەڵ بکرێ.

پرۆفیسۆر فرۆم، ئێستاش پرسیارێکی ترم هەیە، دەڵێن لەدۆخێکدا نیت کە بتوانیت دەربارەی ئەڵمان بدوێیت، بەڵام تەلەفزیۆن گۆڕانکاریەکی ریشەیی لەخودی گوێگرتنی ئێمەدا هێناوەتە ئاراوە، تەلەفزیۆن بووەتە هۆی ئەوەی کە خەڵکی خووی سەرنج دانی وردیان لەبیر بچێتەوە، بۆیە ئێستا لەو بڕوایەدا نیم گوێ بۆ ئەم گفتوگۆیەی ئێمە رادێرن، پرسیارەکەم ئەوەیە: ئایا رادیۆش هەرزوو ئەو دەورەی نەبینیوە؟ ئایا دەربارەی رادیۆش ئەوە راستە کە ئیتر ئەوەندە گوێی بۆ نادێرن و سەرنج راناکێشێت؟ ئایا نابێ رادیۆ لەم رووەوە فریای خۆی بکەوێت؟ تەلەفزیۆن کاریگەریی رادیۆی تەواو کەم کردۆتەوە، لەراستیدا وای لێ هاتووە کە ئیدی رادیۆ وەکو هۆیەکی راگەیاندن ناژمێردرێ، بێگومان دەبێ سوپاسگوزاری ئەمە بین، کەواتە ئەی نابێ ئەرکی تازە بەرادیۆ بسپێردرێ بەجۆرێك کە جیای بکاتەوە؟

فرۆم: من ناتوانم رابدەم، چونکە ئاگاداری بەرنامەکانی رادیۆی ئەڵمان نیم، بەڵام ئەوەی ئێوە وتتان مەسەلەیەکی گرنگە، دەزانم رادیۆی ئەڵمانی خواروو بەرنامەی فراوانی هەیەو بابەتی وەها پەخش دەکات کە لەئاستی زانستو وانە زانکۆییەکاندایەو دەشێ زمانی لەزمانی ئەوانیش سادەتر بێت (وانە وتنەوە بەزمانی سادە لەزانکۆکاندا دەبێتە هۆی تێگەیشتنی باشتری وانەکان) رادیۆ رۆڵی فێرکردن ببینێت شتێکی زۆر چاکەو هەروەها ئەو شتەی ئێوەش گوتتان دەربارەی سەرنجدانی ورد مەسەلەیەکی گرنگە، ئەمڕۆکە خەڵکی چ لەبیرکردنەوەدا، چ لە ژیان و چ لەکاردا کەمتر ورد ئاگان، کا هێندە پچڕ پچڕو پەرش و بڵاوە کە بەتەنها وردئاگایی (ترکیز)ی میکانیکی لەتوانادایە. وردئاگایی تەواو دەگمەنە. کرێکارێك ئەوەندە پێویستی بەوردئاگایی هەیە کە بتوانێ لەکاتی دیاری کراودا بورغوەیەك لەدوایەکەکان قایم بکات، ئەم وردئاگاییە لەگەڵ کۆکردنەوەی تەواوی تواناکاندا جیاوازە. لەرێی وردئاگایی راستەقینەوە دەکرێ گوێ شل بکەیت بەبێ ئەوەی بیرو هزرت بئاڵۆزێت، وەك بەڵگەنەویستێك هیچ کارێك بەبێ وردئاگایی ئەنجام نادرێ، ئەوەی کە بەبێ وردئاگایی ئەنجامی

دەدەین بەهایەکی ئەوتۆی نابێت، گەر وردئاگایی نەبێ چالاکیەکانمان قەناعەت پێ کەر نابن، ئەم راستیەیە بەسەر گشت کەسێکدا وەك یەك دەسەپێو تایبەت بەهونەرمەندان یازانایان نییە.

شۆڵتز: پرۆفیسۆر فرۆم، بەیارمەتیی خۆتان، چەند خولەکێك گفتوگۆکە دەپچڕم، تاکورتەیەکی ژیانتان پێشکەش گوێگران بکەم.

ئەریك فرۆم Erich Fromm لە ٢٣ی مارسی ١٩٠٠ لەفرانکفۆرت لەدایك بووە، تاقانەی خێزانەکەی بووەو لەسەر ئایینی یەهود پەروەردە بووە. دواتر دەربارەی ژیانی پێشووی پرسیاری لێ دەکەین، چیرۆکەکانی چاخی کۆن (العهد القدیم) کارێکی گەورەیان کردۆتە سەر فرۆم. لەلاوێتیدا هەڵوەدای ئاشتیی جیهانی بووە، جیهانێك کە تیایدا گورگو مەڕ لەیەك سەرچاوە ئاو بخۆنەوەو مەیلێکی تەواوی بۆ ئینتەرناسیۆنالیسمو ژیانی سۆشیالیستیی میللەتان هەبوو، لەساڵی ١٩١٤دا کەقوتابیی ئامادەیی بوو، هیستریاو بێ ئاوەزیی جیهان کە بووە هۆی جەنگی جیهانیی یەکەم تەواو ناخی هەژاند.

هەمان ئەو رۆژانە پێشهاتێك رووی‌دا کە کاریگەریەکی قووڵی کردە سەر نەشونماو ئایندەی فرۆم. ئافرەتێکی هونەرمەندی لاوو جوان کە دۆستی خێزانەکە بوو، مەرگی باوکی وەها کاری تێ کرد کە گەیشتە ئەوی خۆی کوشت، لەوەسیەتنامەکەشیدا نووسیبووی کە لەگەڵ باوکیدا لەیەك شوێندا پێکەوە بیاننێژن، مەرگی ئەو ئافرەتە وەك برینێك رۆحی فرۆمی وردو خاش کرد- ئەمە چ خۆشەویستییەك بوو کە بەسەر هەموو لەزەتەکانی تری ژیانی ئەو ئافرەتەدا زاڵ بوو؟ ئەو رووداوەو پرسیارەکانی ئەو رووداوە وای لەفرۆم کرد سەرگەرمی شیکاری دەروونی بێتو لەئەنگێزە (دافع)ەکانی رەفتاری مرۆڤ بکۆڵێتەوە.

فرۆم وەختێ قوتابیی زانکۆ بوو کۆمەڵێك بیرمەند (مفکر)ی ناسی کە زۆر لەپێغەمبەرانی چاخی کۆن دەچوون، نووسینەکانیانی لەبەر دەکرد، بوودا، مارکس، باخ ئۆفنو فرۆید قووڵترین کاریگەریی فیکرییان لەسەر ژیانی فرۆم هەبوو، گەرچی ئەم بیریارانە لەرووی فیکرو رێبازەوە لەیەکدی جیاواز بوون، بەلام

فرۆم هەوڵی‌دا خەتی هاوبەش لەنێوانیاندا بدۆزێتەوە، دواتر لەم بارەیەشەوە دەدوێین.

فرۆم لەزانکۆی هایدبێرگ، دەروناسی‌و فەلسەفەو کۆمەڵناسی‌ی خوێند. لە ٢٢ ساڵی‌دا دکتۆرای وەرگرت‌و پاشان لەمیونخ و فرانکفۆرت درێژەی بەخوێندنی خۆی‌داو سەرەنجام لە ١٩٣٠دا لەدەزگای شیکاریی دەروونی‌ی بەرلین بووە پسپۆڕ. جگە لەدەزگای شیکاریی دەروونی‌و مەڵبەندی لێکۆڵینەوە کۆمەڵایەتیەکان لەفرانکفۆرت وانەی دەوتەوە، فرۆم لە ١٩٣٤دا چوو بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو لەوێ لەچەند زانکۆیەك وانەی وتەوە، کۆمەڵێك دەزگای گرنگی شیکاری دەروونی‌و دەروونناسی‌و کۆمەڵایەتی‌ی دامەزراند، لەهەمان کاتدا لەعیادەکەی خۆیدا سەرگەرمی شیکردنەوەی دەروونی بوو، لەساڵی ١٩٤٩دا لەزانکۆی مەکسیك پایەیەکی پێ دراو دوای خانەنشینی لە ١٩٦٥دا بڕوانامەی دکتۆرای ڕێزلێنانی ئەو زانکۆیەی قبووڵ کرد، فرۆم لەو ماوەیەدا لەمەکسیك کاری جیا جیاو کاریگەری ئەنجامدا. ساڵانێکە لەتیسین (Tessin کە شارێکە لەسویسرا) نیشتەجێ بووەو تەنها سەرگەرمی نووسینەو گەرچی هەندێ جار لەمەکسیك‌و نیویۆرکیشدا وانە دەڵێتەوە.

پرۆفیسۆر فرۆم بەردەوام لەتەقەلادا بووە لەپێناوی ئاشتی‌داو یەکێکە لەبنیادنەرانی ڕێکخراوی گشتی ئاشتی ئەمریکا (SANE). ئەم دەزگایە جگە لە چالاکی خۆی دژ بەچەکی ئەتۆمی پەرەسەندوو، هەڵوێستی ناڕەزایی بەرامبەر جەنگی ڤیەتنام پیشاندا.

فرۆم لەساڵانی پەنجاکاندا بووە ئەندامی حیزبێکی سۆشیالیست، بەڵام هەر زوو کەناری گرت چونکە بەلایەوە ئامانجەکانی حیزب بەقەدەر پێویست رادیکال نەبوون، کاری فرۆم لەئامێتەکردنی تیۆری شیکاری دەروونی لەگەڵ سوشیالیسم لەمەکسیك‌و تیۆری‌یە نوێ کراوەکەی فرۆید کە هۆکارەکان بۆ لایەنی ئینسانی‌و کۆمەڵایەتی دەگەڕێنێتەوە (لای فرۆم) کارێکی زۆر گرنگ بوو، بەو نووسینانەدا دەچووەوە کە زانایان لەهەموو قوژبنێکی جیهانەوە بۆ سیمپۆزیۆمی هیومانیزمی

سۆشیالیستی (کۆڕی مرۆڤایەتی سۆشیالیست) دەیانناسی. کەم کەس وەك فرۆم بایەخی بەمەسەلە سیاسیەکان داوە، کتێبی (شۆڕشی هیوا Rovolution of Hope) وەك پەیامێکی جەدەلیە کە بۆ پشتیوانی کردن لەپاڵاوتنی (یۆجین ماك کارتی) بۆ سەرۆکایەتی کۆماری ئەمریکا نووسیویەتی، فرۆم پشتیوانی لەو سیناتۆرە دەکرد کە رەگێکی شاعیرانەو فەیلەسوفانەشی تێدا بوو، فرۆم توانای زیندوو کردنەوەی هیواو ئومێدی هاونیشتمانانی لەماکارتیدا دەبینیەوە. چونکە فرۆم هیوا بەیەکێك لەوەسیلەکانی سیاسەت دەزانێت، لەسیفەتە دیارەکانی پرۆفیسۆر فرۆم ئەوەیە کە بیروڕاکانی، گوتەکانی و کردەوەکانی ناسکولاییو نابـاون، سیفەتێك کە لە ئەهلی قەڵەمو زانکۆدا کەمتر بەرچاو دەکەوێ، بیروڕاکانی بێ رەنگ نین بەڵکو سەر شارن لەهەستی ژیانبەخشیو، پەردەو تۆز لەسەر رێ دادەماڵێتو رێی نوێ بۆ گەڕانو پشکنین دەخاتە سەرپشت، لەبیروڕای رێبەستو وەستاو بێزارە، لەزمانی عیبریدا رۆح (spirit)و با (Wind) یەك وشەن، بۆیە ئەویش هەمیشە بە(ناتەواوی) (واتە کۆتایی پێ نەهاتوو) دەمێنێتەوە، نەدۆستەکانیو نەدوژمنەکانی، نەهەوادارانیو نەناحەزەکانی ناتوانن خۆیانی لێ لابدەن.

پرۆفیسۆر فرۆم، دوای ئەوی کە من کورتەیەکم لەمەڕ ژیانی ئێوە پێشکەش کرد، ئایا دەکرێ شتێك دەربارەی خۆتان بدوێن؟ لەنووسینەکانتاندا چاوم بەعیبارەتی (بایۆگرافیی رۆشنبیر) کەوتووە، کاریگەریی تافی لاویو قوتابێتی لەژیانتاندا چی بووە؟

فرۆم: هەندێ خاڵ هەن باسکردنیان بایەخی هەیە، تاقانەی دایكو باوكو نیگەرانییان لەسەرم هەڵبەتە کاریگەریەکی خراپی لەمندا جێ هێشتووە، بەڵام بەدرێژایی ژیانم هەوڵم داوە ئەو کەلێنانە پڕ بکەمەوە.

ئەوەی کارێکی باشو راستەوخۆی لەسەر من کرد، ئایینی بنەماڵەکەمان بوو، من لەدایكو باوکێکی یەهوودی ئایین پەروەر هاتوومەتە دنیاوە، کە باووباپیرانیان زانای ئایینی بوونو، بەگیانی ئەو ئایینە کۆنە گۆش کراوم کە ئایینێکی پێش

بۆرژواو پێش سەرمایەداری‌و پتر سەر بەسەدەکانی ناوەڕاست بووە، نەك سەدە نوێکان. ئاینی یەهوود لای من زیاتر ئەو رووەی راستەقینە بوو کە لەداب‌و نەریتەکانی سەدەی بیستەمدا پێوەی پەیوەست بووم، لەقوتابخانەو پەیمانگای ئاڵمانی خوێندنم تەواو کرد، پاشان چونکە زانکۆو بەقووڵی کەوتمە ژێر کاریگەریی فەرهەنگی ئەڵمانی‌یەوە. دواتر لەم بارەیەوە قسە دەکەم.

هەستی من گۆشکراوی جیهانێکی کۆن بوو، نەك جیهانێکی نوێ‌و مۆدێرن، جیهانێك لێواو لێو لەخوێندنەوەی (تەلمود)و کتێبی پیرۆز)و بیستنی بەسەرهاتی باوو باپیرانم، کە لە دونیای پێش بۆرژوازی‌دا دەژیان، بانموونەیەك بهێنمەوە تا پتر مەبەستم روون بێ، یەکێك لەباپیرانم تلمودزاێکی گەورە بوو، بەڵام بەزانایەکی ئایینی لەقەڵەم نەدەدرا، دوکانێکی بچوکی بەدەرامەتێکی کەمەوە لەباڤاریا هەبوو، رۆژێکیان پێشنیارێکی کارێکی تریان خستە بەردەم کە پارەیەکی باشی لێ دەست دەکەوێت، بەڵام دەبووایە جار جارێك بۆ ئەم لاو لا سەفەری بکردایە، ئەمیش ماڵ‌و منداڵی زۆر بوو، ئەم کارەش وەك دەرگا والابوونێك بوو لەبەردەم ژیانی‌دا، مەسەلەکەی لەگەڵ هاوسەرەکەیدا باس کردو وەرامی ئەویش وەها بوو کە (باش بیربکەرەوە). مانگی سێ رۆژ سەفەر دەکەیت، لەبری ئەوەش کەمێك دەرامەتمان باش دەبێ) کەچی باپیرم وتی: (دەتەوێ ئەو کارە قبوڵ بکەم‌و لەمانگێکدا سێ رۆژ تلمود نەخوێنمەوە) ژنەکەشی دەڵێ: (بەخوا نە ؟ ئیتر ئەو کارە رەت دەکاتەوەو هەر لەدوکانەکەی خۆی‌دا دادەنیشێت و سەرگەرمی خوێندنەوەی تلمود دەبێ، هەر کە کڕیارێکیش دێ بۆ دوکانەکەی تاشتێکی لێ بکڕێت، سەر لەسەر کتێبەکە بەرزدەکاتەوەو دەڵێت:

(ناتوانیت بچیت لەدوکانێکی تر بیکڕیت؟) ئەمە دونیای راستەقینەی من بوو، بەڵام دونیای نوێ بەمن نائاشنا بوو).

شۆلتز: تاکەی؟

فرۆم: تائەمرۆ. دێتە بیرم کاتێك تەمەنم دە دوانزە ساڵان بوو، وەختێ فرۆشیارێك یان سەنعەتچی‌یەکم دەبینی واقم وڕ دەماو لەدڵی خۆمدا دەموت:

(خوایە، ئەم کابرایە چۆن دەتوانێ ژیانی خۆی بۆ پارە پەیداکردن تەرخان بکاتو هیچی تر نەکات؟) ئێستا ژیان فێری کردووم کە دەشێ مرۆڤ تەمەنی خۆی بۆ پارە کۆکردنەوە تەرخان بکات، بەڵام تائێستاش لەو جۆرە شێوازەی ژیان واقم وڕ دەمێنێ، من بەکارو کاسپیو فەرهەنگی بۆرژوازی بێکانەمو، هەر بۆیە تێڕوانینێکی وام بەرامبەر کۆمەڵگای بۆرژوازیو سەرمایەداری لادروست بوو و بوومە سۆشیالیست. ئەو کۆمەڵگایەی کە بەرامبەری خۆم دەمبینی هەروەها بەرژەوەندییەکانی ئەو کۆمەڵگایە، گوزارشتی لەتەرزی بیرکردنەوەی من نەدەکرد، هەمیشە بەرامبەر بەبارودۆخی باو خۆم بەنامۆ زانیوەو سەرسام بووم چۆن سیستمێکی وەها هاتۆتە گۆڕێ.

شۆڵتز: بەڵام بێگومان ئەزموونی وەهاتان هەبووە کە دژ بەو هەستە رۆنراوە، بۆیە ناکرێ بوترێ کە دونیای نوێ کاری لە بیرو ژیانی ئێوە نەکردووە، دونیایەك کە بەمەترسیی گەورەو ئومێدی گەورەوە هاتۆتە گۆڕەپانەکەوە.

فرۆم: وەڵامەکەی من زۆر سادەیە، ئەوەی منی هۆگری دونیای نوێ کرد، هەندێ سەرچلوەن کە دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی پێش بورژوازی، سپنۆزا بوو، مارکس بوو، باخ ئۆفن بوو، من هاویاری ئەوانە بووم، لەوانەدا پردێکم دەبینییەوە لەنێوان رابردوویەکدا کە بۆ من زیندوو بوو، لەگەڵ دونیایەکی نوێدا کە خۆشم دەویست هەندێ لایەنی دونیای نوێ کە ریشەیان لەرابردوودا هەبوو بەمن نزیك بوو، بۆیە ناکۆکییەکم لەنێوان ئەو دوو دونیایەدا نەدەبینی، ئەمە بوو ئەو دونیایەی کە من دەمناسی، ئەو دونیای کە لەزەتم لێ دەبینیو لەئەنجامدا خوازیاری هەر شتێك بووم کە ئەڵقەی پەیوەندیکەری نێوان کۆنو نوێ بوو.

شۆڵتز: ئایا ئەم بیروڕایانە لەتافی قوتابێتیدا لەئێوەدا پەیدا بوو یاپێشتر؟ ئەو دوو جیهانە کەی لەویژدانی ئێوەدا بوونە یەك؟

فرۆم: هەروەکو ئێوە وتتان جەنگی جیهانی یەکەم هۆکارێکی گەورە بوو بۆ گۆڕانگار فیکری لەمندا، چواردەساڵان بووم کاتێ ئاگری جەنگ هەڵگیرسا، من وەکو هاوتەمەنەکانم هێشتا منداڵ بوومو نەمدەزانی هۆی ئەو جەنگە چییە، بەڵام

هەر زوو پرسیارێك لەهزرمدا دروست بوو کاتێك هۆو بیانوویان بۆ ئەو جەنگە دەهێنایەوە، چۆن شتی وادەبێت؟ چۆن ڕێی تێ دەچێت ملیۆنەها مرۆڤ ملیۆنەها مرۆڤی تر بکوژن‌و خۆشیان بەکوشت بدەن؟ ئەم حاڵەتەش چوار ساڵ بەردەوام بێ؟ کوشت‌و کوشتارێك لەپێناوی کۆمەڵە ئامانجێك کە نائەقڵانین‌و کوشت‌و کوشتار لەپێناوی ئامانجی سیاسیدا، کە هەر کەسێك پەی بەکرۆکی بەرێت هەرگیز خۆی ناکاتە قوربانی، چ بیانوویەك هەیە جەنگ ڕەوا بکات‌و هۆکاری سیاسی‌و دەروونی هەبێت؟ ئەم پرسیارانە دەروونی منیان گر تێ بەردەداو، ئەمڕۆش هەر کاریگەریەکی قووڵیان لەسەر بیروڕاکانی من هەیە قۆناغی پێش بۆرژوازی‌و جەنگی جیهانی یەکەم، لەوانەیە بنەڕەتی ترین هۆکاربن کە شێوەیان بەفیکرو هەستی من بەخشی.

شۆڵتز: ئەو کتێبانەی کاریگەریان هەبووە لەسەرت چین؟ مەبەستم ئەو کتێبانە نییە کە پەیوەندیان بەپسپۆڕیی خۆتەوە هەیە، بەڵکو هەموو ئەو کتێبانەی کە لەژیانی تایبەتیتاندا کاریگەریان هەبووە.

فرۆم: من خۆم دەربارەی ئەم پرسیارە زۆر بیرم کردۆتەوە، لەڕاستیدا چەند کتێبێك کاریگەریان لەژیانی مندا هەبووە یائیلهام بەخشی من بوون. لێرەدا دەمەوێ ئەوەبڵێم کە پێویستە کتێب وەسیلەیەك بێت بۆ لایەنگیری ژیانمان، زۆر ئەو بابەتانەی کە دەیانخوێنینەوە ئەم خاسیەتەیان تێدا نییە، یاپەیوەستن بەبواری پسپۆڕیمانەوەو یا واتاو مەبەستێکی واقیعیان نییە، بەڵام بەهەرحاڵ هەرکەسێك پێویستە لەخۆی بپرسێت: ئەو کتێبانە کامانەن کە ڕۆڵیان لەگۆڕین‌و کامڵبوونی مندا هەبووە؟

شۆڵتز: ببوورن قسەکەتان پێ دەبڕم، فلۆبیر قسەیەکی هەیە کە لەگەڵ ئەم قسەیەی ئێمەدا دەگونجێ، ئەو دەڵێ: (کتێب دەخوێنمەوە تابژیم، نەك تافێربم).

فرۆم: زۆر ڕاستە قسەیەکە لەجێی خۆیدایەتی، پێشتریش ئەو قسەیەم بیستووەو ئەو مەسەلەیە ڕوون دەکاتەوە، کە دەمەوێ باسی لێوە بکەم. ئەگەر ئەوە پێوەرمان بێ کتێبی کاریگەر هێند زۆرنین، هەڵبەتە کتێبی وەهاش هەن کە

کەم تازۆر کاریگەریی خۆیان هەیە چونکە هیچ کتێبێك نییە کە کاریگەریی ئەوەندەی گفتوگۆیەکی نێوان دوو کەس نەبێ، گەر دوو کەس گفتوگۆیەکی جیدی بکەن، هەردووکیان شتێك تاقی دەکەنەوە، یان باشتر بڵێین گۆڕانکارییەك تیایاندا روو دەدات، بەلاّم ئەم گۆڕانە هێند کەمە کە دەرك ناکرێ ئەم شتەش خاڵێکمان لادەسەلمێنێت کە ئێوە گوتتان، گەر دوو کەس پێکەوە گفتوگۆ بکەن، بەلاّم گۆڕان لەهیچیاندا روو نەدات، کەواتە ئەمانە قسە لەنێوانیاندا ئاڵوگۆڕ نەکراوە، بەڵکو تەنها پیت و ووشە، دەتوانین هەمان شت دەربارەی کتێب بڵێین، چوار پێنج کتێب منیان کرد بەم کەسەی ئێستا، گەر ئەو کتێبانە نەبوونایە نەمدەزانی ئێستا چ کەسێکی تر دەبووم و چ کەسێتییەکم دەبوو، بەپێی پۆلین بەپلەی یەکەم (کتێبی پێغەمبەران) دێ، سەرنج بدەن، ناڵێم (چاخی کۆن)، لەرۆژانی لاویمدا بەپێچەوانەی ئێستامەوە شەڕە سەربازییەکانی کەنعانم بەخراپ لەقەڵەم نەدەدا، گەرچی لەو رۆژانەشدا زۆر لەگەڵ ئەو کارانەدا نەبووم و بەهەمووی یەك دوو جار مێژووی ئەو شەڕانەم خوێندۆتەوە، بەلاّم کتێبە ئاسمانییەکان و مەزموورەکان بەتایبەتیش یەکەمیان چ لەرابردوودا و چ ئێستا سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی من بوون.

شۆڵتز: ئایا بیرتان لەوە کردۆتەوە رۆژێك لەرۆژان بەلێکدانەوەی خۆتان ئەو کتێبانە بەسەر بکەنەوە.

فرۆم: پێشتر کتێبێکی وەهام بەناوی (تۆ وەکو خوات لێ دێ) وە بلاّوکردوەتەوە کە لێکدانەوەیەکە سەبارەت ئاینی یەهوود، لەو کتێبەدا مەزموورەکانم لێك داوەتەوە و ئەو نووسینانەی کە دەبنە هۆی بزواندنی دەروون و خەم دەکەنە شادی جیام کردوونەتەوە لەو بابەتانەی کە هیچ گۆڕانکارییەك ئەنجام نادەن، بەلاّم لەکۆتاییشدا دژایەتییەکی ناوەوەیی ئەو دووانەدا بەدی ناکرێ، هەندێ لەمەزموورەکان کاتێك لێیان تێ دەگەین کە سەرنج بدەین قسەکەرەکە بەنائومێدییەوە دەست پێ دەکات، بەلاّم بەسەریدا زاڵ دەبێ، نائومێدی سەر لەنوێ دەگەڕێتەوە و دووبارە بەسەریدا زاڵ دەبێتەوە.

خوێنەر وەختێك گۆرانی قوولّو ئومێدبەخش لەناخی خۆیدا هەست پێ دەكات كە نائومێدیەكەی بگاتە ئەوپەڕی. مەزمووری(٢٢) كە بەڕستەی (خوایە بۆچی دەسبەرداری من بووی؟) دەست پێ دەكات نموونەیەكی باشی قسەكەمانە.

خاڵیكی گرنگ هەیە كە پێویستە ئاماژەی بۆ بكەم، بۆچی مەسیح (د.خ) وەختێ لەمەرگ نزیك دەبێتەوە بەنائومێدیەوە دەدوێ؟ ئەم پرسیارە لەمناڵیمدا هەمیشە جێی سەرسوڕمانی من بووە، ئەو قسانەی لەگەڵ ئەومەرگەیدا كە خۆی بۆ پێشوازیی دەڕوات ناگونجێ. گەرچی لەراستیدا دوو شتی دژ بەیەك نین، چونكە هەروەكو لەو كتێبەشدا باسم كردووە مەزموورەكان لەئایینی یەهوودو مەسیحدا بەدوو شێوەی جیاواز دەخوێنرێنەوە، لەئایینی مەسیحدا مەزموورەكان بەژمارە دیاری دەكرێن، بەلاّم لەئایینی یەهوودا بەڕستە یاچەند وشەیەكی سەرەتای مەزموورەكە، بەرانبەر بەمە ئەوەی لەكتێبی پیرۆزدا هەیە دووبارەبوونەوەی مەزمووری(٢٢)ە لەرێی حەزرەتی مەسیحەوە، گەر ئەو مەزموورە بخوێنیتەوە دەبینیت كە بەنائومێدی دەست پێ دەكات و بەئومێد كۆتایی دێ، لەوانەیە مەزمووری (٢٢) كە زیاترو باشتر لەمەزموورەكانی دیكە گەیەنەری پەیمانی گەڕانەوەی حەزرەتی مەسیحە لەسەرەتای مەسیحەیەتدا، گەر حەزرەتی مەسیح تەنها رستەی یەكەمی وتبێت كە لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ كرد، ئەی كەواتە پەیامە ئومێد بەخشەكەی دواتر چییە، رستەكە لەئینجیلدا گۆڕاوە بۆیە بۆتە هۆی بەدحاڵی بوون، لەوە دەچێت زۆریش قسەم كردبێت، بەلاّم بەهەرحاڵ بەبەرنامەیەكی دیاریكراوەوە پەیوەست نین.

ئەمە یەكێك بوو لەبنەڕەتی ترین هۆكاری كاریگەر لەژیانی مندا، ئەمڕۆكەش (كتێبەكانی پێغەمبەران) هەروەكو پەنجا ساڵ لەمەوبەر بۆ من تازەو زیندوون و فێركەرن، بەڵكو زیاتریش.

نووسینەكانی ماركس دووەمین هۆكاری كاریگەر بوون لەسەر من. ئەوەی لەودا منی بەلای خۆیدا راكێشا فەلسەفەو دیدی ئەو بوو سەبارەت سۆشیالیزم، كە لەشێوەیەكی نائاینیی و هیومانیدا دەیبینێتەوەو دەڵێت كە ئامانجی بەشەر

دەبێ کردنەوەی دەرگا بێ لەسەر هێزە پەنهانەکانی خۆی، نەوەکو بەدەست هێنان و کەڵەکە کردنی کەلوپەل و سامان. ئەم ئەم تێڕوانینەی خۆی بۆ یەکەم جار لەساڵی ١٨٤٤دا لە نووسینە فەلسەفیەکانیدا بەیان کرد. ئەگەر ئەو کتێبە بخوێنیتەوە بەبێ ئەوەی بزانیت نووسەرەکەی کێیەو گەر مارکس باش نەناسیت، زەحمەتە بڕوا بکەیت کە ئەو خاوەن بیرێکی وەها بووە، بێگومان کە ئەو نووسینانە لەگەڵ شێوازو بیروباوەڕەکانی مارکسدا ناکۆك نییە، بەڵام کەمتر روخساری ئەوی تێدا دەبینیتەوە، لەبەر ئەوەی لەسەرێکەوە ستالینستەکان و لەسەرێکی ترەوە سوشیالیستەکان بەڕادەیەك سیما ناڕاستەقینەو درۆزنانەکەی مارکسیان لەهزری ئێمەدا چەسپاندووە، وەکو ئەوەی تاقە بایەخی ئەو ئاڕاستەی هۆکارە ئابووریەکان و گۆڕانە ئابووریەکان بوبێت، بەڵام راستییەکەی ئەوەیە کە مارکس گۆڕانکاریی ئابووری وەکو وەسیلەیەك بۆ ئامانجێکی دی لەقەڵەم دەدات، ئامانجی مارکس ئازادی ئینسان بووە لەمانا هیومانیستییەکەیدا، گەر بەراوردێك لەنێوان فەلسەفەی گۆتەو مارکسدا بکەین وێکچوونێکی سەیر لەنێوانیاندا دەبینینەوە، مارکس رەگ و ریشەیەکی قووڵی لەفیکری هیومانیستدا هەیە، گەر نووسینەکانی ئیکهارت (زانای ئایینیی و بنیادنەری تەسەوفی ئەڵمانی -١٢٦٠-١٣٢٧) بخوێنیتەوە، کە یەکێکە لە خاوەن بیرە زۆر رادیکاڵ و پڕ کێشەکان، وێکچوونێکی زۆر لەنێوان بیروڕاکانی ئەوو مارکسدا دەبینیتەوە.

شۆڵتز: شتێکی بەجێیە بەرگری لەمارکس و کەلێ لەهاوبیرانی لە رێبازە جیاجیاکاندا بکەین. بەرامبەر پەیڕەوانی خودی مارکس خۆی، بەڵام کێ ئەم ئەرکە دەگرێتە ئەستۆ؟ هەمان شت بەنیسبەت برێخت و فرۆیدو ئیرنست بلۆخ یاهەر بیرمەندێکی دی کە ئەمڕۆکە کاریگەرییان دیارە، لەکام زانکۆ یادەزگای زانستیدا هەوڵ دەدرێ تا بیرمەندێکی وەکو مارکس لە لەقاڵب دان و یەکرەهەندی بپارێزرێ؟

فرۆم: کەم مارکس ناس هەیە کە مارکسی بەڕاستڕەو یاچەپڕەوێکی سەد دەرسەد نەژماردبێ، ئەوانە مارکسیان کردۆتە پشتیوانی بیروباوەڕەکانی خۆیان،

جگە لەوە مارکس دەکەنە پاکانە بۆ کردەوە سیاسیەکانی خۆیان کەتەواو دوورە لەبیرو راکانی مارکسەوە، وەختێ سەماریەداران بەشەقڵی رووسی یاسەرمایەدارانی خۆرئاوا بەمۆری لیبراڵ (مەبەستم سۆشیال دیموکراتەکانە) مارکس بەسەرچاوەی خۆیان دەزانن، ئەمە تەحریف کردنی ئەوە، ژمارەی ئەو کەسانەی کە بەڕاستی مارکس دەناسن کەمە، لەوانەیە شتێك بڵێم بەخۆ لەبایی بوونی لەقەڵەم بدەن، بەڵام بەهەرحاڵ من لەو باوەڕەدام کە بەتەنها منو چەند کەسێکی تر بەدروستی لەبیرو باوەڕو بۆچوونەکانی مارکس دەگەین، ناشڵێم کە ئەم قسەیەم رێسایەو ئاوارتن (استثناء)ی نییە، بەڵام لەسەر ئەوە پێ دادەگرم کە زۆربەی مارکس ناسان ئەو راستییە نابینن کە فیکری مارکس فیکرێکی دینییە، هەڵبەتە (دینی) نەبەو مانایەی کە باوە، چونکە بەو مانا باوە (بوودیسم)یش دین نییە، بوودیسم خوای نییە، بەڵام بیرو باوەڕو بنچینەو دەستوورە بونیادیەکانی دینییە، چونکە پێ لەسەر ئەوە دادەگرێتەوە کە پێویستە مرۆڤ لەنێرگسێتیو خۆپەرستیو گۆشەگیری دوور بکەوێتەوەو خۆی بخاتە نێو جەرگەی ژیانەوەو وەکو ئیکهارت دەڵێ وەها پاکژ بێ کە بتوانێ کامڵ بێو لەگەڵ (کل)دا ببێتە یەك، ئەم بیروباوەڕە کە بەشێوەی جیا جیا تەعبیری لێ دەکرێ لەنێو دڵی نووسینەکانی مارکسدا هەیە. هەندێ جار چەند پەرەگرافێکی نووسینە ئابووری فەلسەفیەکانی مارکسم بۆ کەسانێك خوێندۆتەوە لەوانە دکتۆر سوزوکی کە یەکێکە لە نوێنەرانی دیاری زنی بوودیسم، بەڵام بەبێ ئەوەی ناوی مارکس بهێنم، دوایی پرسیومە: ئەمە زن نەبوو؟ لەوەڵامدا وتویەتی: بەڵێ بێگومان جارێکی تر هەمان ئەو نووسینانەم بۆ دەستەیەك لەحەکیمانی (لاهوت)ی رۆشنبیر خوێندەوە ئەوانیش هەریەکەو وتی هی نووسەرێك یافەیلەسوفێکی کلاسیکییە لەتۆماس ئەکویناسەوە، بگرە تازانایانی دینیی ئەمڕۆ، یەکێکیان ناوی مارکسی نەهێناو مارکسیشیان هەر نەدەناسی.

مارکس ناسانێکی دیکەش هەن، بۆ نمونە وەکو ئیرنست بلۆخ کەسیمای راستەقینەی مارکس بەڕوونی دەبینێ، هەروەها زانایانی کاسۆلیکی دژ

بەمارکس، وەکو ژان ئیف کالفە، گەرچی ژمارەیان کەم نییە بەڵام ئەگەر بەراوردیان بکەین لەگەڵ ڕێبازە دیارەکانی لێکدانەوەی بیرو باوەڕی مارکسدا، کاریگەرییەکی ئەوتۆ نابینین، بێجگە لەکەسانێك کەوان لەنێو حەکیمانی لاهوتدا.

سێیەمین بیرمەندیش کە کاریگەرییەکی قووڵی لەسەر من هەبووە (یۆهان یاکۆب باخ ئۆفن)ە. ئۆفن یەکەمین بیریارە کە کۆمەڵێ دایکسالاریی دۆزییەوە، گەرچی بەداخەوە ئەوەندە نەناسراوە، ئۆفن ئەو نوسینەی خۆی زیاتر لەسەدەیەك بەر لەئێستا نوسیویەتیو سالانێك لەمەوبەر بۆ یەکەم جار کرا بەئینگلیزی، باخ ئۆفن ئەوەی دۆزیوەتەوە کە بەر لەباوکسالاری کۆمەڵگای بەشەری سیستمی دایکسالاری بەخۆیەوە دیوەو، پاشان جیاوازی نێوان ئەو دوو سیستمەشی خستۆتەروو، بەکورتی دایکسالاری لەسەر بنچینەی خۆشەویستیی ئینسانیی بێ مەرج دادەمەزرێ، دایك هەموو رۆڵەکانی خۆی وەکو یەك خۆش دەوێتو میهرەبانیی ئەو پەیوەست نییە بەتواناو لێهاتوویيو هتدی ئەوروڵانەوە، خۆشیانی دەوێت لەبەر ئەوەی رۆڵەی ئەون، خۆگەر میهرەبانیی دایکانە کاتێ بخرۆشێکە منالەکە زەردەخەنەیەك بکەوێتە سەر لێوی، یاهەڵسوکەوتێکی شیرین بنوێنێ، ئاخۆ وەختێ کە منالان لەبرسانا دەمرن چەند بخرۆشێ، بەڵام باوك رۆڵەکانی خۆش دەوێت لەبەر ئەوەی بەقسەی دەکەنو فەرمانەکانی بەگشتی بەجێ دەهێننو لەو دەچن، مەبەستم دایکانو باوکان بەشێوەی گشتی نییە. بەڵکو جۆری کلاسیکی باوكو دایك، ئەگینا کەم نین ئەو باوکانەی کە سۆزی دایکانیان هەیەو ئەو دایکانەش کە باوك ئاسا لەگەڵ منالەکانیاندا هەڵسوکەوت دەکەن، جیاوازیەکە بەندە بەسیستمە کۆمەڵایەتییەکەوە ئایا دایکسالارییە یاباوکسالاری، جیاوازیی نێوان ئەو دووانەش، کەس نەیتوانیوە وەك سۆفۆکلیس وێنەی بکێشێت، ئەمەش لەشانۆیی (ئەنتیگۆنا)دا، ئەنتیگۆنا نوێنەری دایکسالارییە، (من لێرەدام بۆ سۆز بەخشین نەك بۆ رقو بێزاری،) بەڵام کریۆن نیشاندەری بونیادی باوکسالارییە، ئەو بونیادەی کە وڵاتو دەوڵەت

دەخاتـە سـەروو بـەها مرۆڤایەتیەکانـەوە. (ئـەو بونیـادەی ئـەمڕۆ پـێی دەڵـێن فاشیزم).

دۆزینـەوەی باخ ئـۆفن نـەك هـەر بەتـەنها بـووە کلیلـی تێگەیشـتنم لەمێـژوو و لەکۆمـەڵگای باوکسالاری، کـە لـەم سیسـتمەدا خۆشەویسـتی پابەنـدە بەکاربـەجێ هێنانـەوە، بـەڵکو لـەرێی ئـەوەوە پـەیم بەمەسـەلەی پەرەسـەندن و کـامڵبوونی مرۆڤیش برد: بۆچی ئێمـە، لـەژن و پیـاو، خوازیـاری خۆشەویسـتیی دایکانـەین؟ وابەسـتەیی بەدایکـەوە یـانی چـی؟ مانـای راسـتەقینەی سـۆزی دایکانـە چـییە، گەوهەری گرێی ئۆدیپ چییە، ئایا کۆتێکی سێکسـییە؟ بەلای منـەوە نـەخێر، خواستی خۆشەویستیی دایکانە لەپێداویستییەکی قووڵی ئینسانەوە سەرچوە ئەگرێ، لەئەڵهایەك بۆ سیمایەکی بالاَ، بۆ خواوەندێکی مێ کە ئێمـە لەئەرکـەکان قوتـار بکـات، مەترسـییەکانی ژیانمـان لـێ دوور بخاتـەوە، (تـرس لـەمردن)مـان لانەهێڵێت و لەبەهەشتێکدا دالّدەمان بدات. ئێمە نرخی پارێزەر (حامی)ەێکی وەها بەوابەستەییمان بەدایك و لەدەست دانی خۆبوون دەدەین، ئەمانـە هـەموو کۆمـەڵێك مەسەلەن کـە لـە سالآنی بیستی ئەم سەدەیەدا بایـەخێکی دیاریـان لای مـن بـەباخ ئۆفن خولقاند.

کاریگەریەکی بنەڕەتیی تر لەسەر من لەبوودیسمەوە بوو، ئەو ئایینە منی فێر کـرد کـە دەکـرێ بـەبێ خواوەنـد ئـایین هـەبێ، بـۆ یەکـەم جـار لەسـاڵی ١٩٢٦دا بە(بوودیسم، ئاشنا بووم، کە گەورەترین ئەزموونی ژیـان مـن بـوو، خۆشەویستیو پەیوەندیی من بەبوودیسمەوە هەرگیز کـەمی نـەکردووەو تۆژینـەوەکانم سـەبارەت زن بودیسم، چ ئەوەی لەگـەڵ دکتـۆر سـوزوکیدا کردبێتم و چ ئـەوەی بەتـەنیا خـۆم ئەنجامم دابێ، ئەو پەیوەندییەمی قووڵتر کردبووەوە.

هێشتا دەربارەی سیگمۆند فرۆید قسەم نەکردووە، هەر لەهـەمان ئـەو سالآنەدا فرۆیـدم ناسـی، بیروراکـانی ئـەو هەمیشـە یانـەی فیکریـی مـن بـوون، ئـەو هۆکـارە کاریگەرانەی کە باسم لـێ کردن ئاییـنی مارکس، دایکسالاری، بوودیسم و فرۆید– جگـە لـەوەی کـە بیروربـاوەڕی منیـان داڕشـت، رۆڵێکـی بنـەڕەتیان لـەگۆڕینی مـن و

کامڵبوونمدا هەبوو، چونکە هەرگیز نەمتوانیوە دەربارەی مەسەلەیەك بیربکەمەوە ئەوانم لا زیندوو نەکاتەوە، من بێ بەشم لەبیرکردنەوەی (مجرد)و تەنها ئەو بیروڕایانە ڕێی خۆیان بۆ هزرم دەدۆزنەوە کە دەتوانم بەشێوەیەکی (عەینی) تاقییان بکەمەوە، ئەگەر پەیوەندیەکی وەها لەمیاندا نەبێ مەیلم بێ ڕەنگ دەبێ‌و ناتوانم تواناکانم بخەمەگەڕ.

شۆڵتز: وێڕای ئاشنایی تەاوەتیتان بەمارکس-یان باشتر بڵێم مارکس باش دەناسن- کەچی کەس ئێوە بەمارکسیت لەقەڵەم نادات، بەو مانایەی کەباوە،و دەوترێ کە ئێوە بەفرۆید نزیکترین، ئەوتان کردۆتە خاڵی دەست پێ کردنتان، یان چاکتر وایە بڵێم بەڕواڵەت لەوەوە دەست پێ دەکەن، بەڵام لەگەڵ ئەویشدا نامێنێتەوەو زیاتر تێ دەپەڕیت. لەم ڕوانگەیەشەوە ئێوە لەگەڵ تەواوی پەیڕەوی‌کەرانی فرۆیددا جیاوازیتان هەیەو بەڵکو ڕەخنەشی لێ دەگرن.

فرۆم: من هەمیشە یەکێك بووم لەخەڵکانێکی کەم، تەنانەت لەهەوادارییم لەباخ ئۆفنیش هەر لەو کەمینەیەم، چونکە پەیڕەوەی کەرانی ئەو کەمن. بەڵام سەبارەت بەفرۆید: لەبەرلێن پەیڕەویکاری تەواوی فرۆید بوومو سەرەتای تەواوی تیئۆری‌یە سێکسی‌یەکان‌و ئەوانی تریم پێ قبووڵ بوو، لەریزی ئەو قوتابیانە بووم کە بەبێ یەك‌و دوو وانەکانی مامۆستای خۆیان قبووڵ دەکرد، مەگەر چۆنها تاقیکردنەوەیەکی شەخسی لەژیانی‌دا یەکێك لەو تێزانە بەدرۆ بخاتەوە، بۆیە تائەو کاتەی کەخۆم شتێکم نەدەزانی ئەوانەم پێ قبووڵ بوو، بەهەرحاڵ، نووسین‌و بیروڕاکانی فرۆیدم بەوردی تاوتوێ کرد، ئەو ڕۆژانە گوشارێکی زۆریش هەبوو بۆ قبوڵ کردنی تێۆری‌یەکانی ئەو، بەڵام پاش چەند ساڵێك گومان‌و دڕدۆنگی لەمندا شکۆفەیان کرد، ئەوەی چاوەڕێم دەکرد لەنەخۆشەکانمدا نەمدەدۆزیەوە، بەڵکو گەیشتمە ئەو ڕاستی‌یەی کە تیۆریی فرۆید لەدۆزینەوەی نەخۆشی‌دا کۆمەك ناکات، نامەوێ دەربارەی تیۆری فرۆید بدوێم، چونکە کارێکی بەپێچوپەناو دژوارە، بەڵام لەپەیڕەویکردنی ڕێبازەکەی فرۆیددا هەموو شتێکم لەبەر ڕۆشنایی گرێی ئۆدیپدا دەبینی‌و هەڵم دەسەنگاند: ترس لەپیاوەتی

کەوتن، مەسەلە سێکسی‌یەکان و ئەوترسانەی لەو مەسەلانەوە سەرچاوە دەگرن، پتر لەجارێك سەرنجم دەدا کە تیئۆری‌یەکە پەیوەندی‌یەکی بەنائارامی‌ی نەخۆشەکانەوە نی‌یە، دوچاری شتی وەها دەبووم کە دەبووە هۆی نائومێدی‌و بێزاریم، ئاخری‌یەکەی توانیم ئەوەی کەپێم وتراوەتەوە بەو تیۆریە ئەنجامی بدەم، بەڵام نەگەیشتمە ئەوەی خەوم لێ بکەوێت، (یەکێك لەمامۆستاکانم کە لەکاتی کاردا خەوی لێ کەوتبوو دەیوت خەوێکی بینیوە کە زیاتر لەگوێگرتن لەقسەکانی نەخۆشەکەی یارمەتی داوە بۆ دیاری کردنی جۆری نەخۆشی‌یەکە، بەڵام ئەم قسەیەش جۆرە بیانوو هێنانەوەیەك بوو و هیچی تر)، بەڵام سەیرم کرد تەواو ماندوو دەبم‌و دوای حەوت هەشت سەعات کار ئیتر پەکم دەکەوێت، بەخۆمم وت: بۆچی وامانـدوو دەبی؟ بۆچی وازوو بێزار دەبیت؟ بەڵام دوایی تێگەیشتم کە ماندوویی‌و بێزاریی من دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کەناچمە ناو ژیانی نەخۆشەکانمەوە، بەڵکو خۆم بەزەینیانەوە خەریك دەکەم، گەرچی ئەو زەینانە لەشێوەی ئەزموونە سەرەتاییەکانی قۆناغی مناڵی‌و نەخۆشەکان دابوو.

لەو کاتەوە تێگەیشتن‌و بینینی راستەقینەی من دەستی پێ کرد، کە بایەخم بەپەیوەندی‌یەکانی مرۆڤ‌و، بەتایبەتیش ئەو هەڵچوونانەی کەرەگ‌وریشەیان والەبوونی مرۆڤداو نەخۆشەکەشم ئەوەی من بینیم، ئەویش بینی‌و تێگەیشت کە: بەڵێ ئەمە رێگا راستەقینەکەیە، ئیتر هەستم بەبێزاری نەدەکردو دانیشتنەکانم لەگەڵ نەخۆشەکانمدا زیندوو بەگیان بوو، وادەهاتە پێشچاوم، کە ئەگەرچی شیکاری دەروونی سوکنایی‌ی بەنەخۆشەکە نەدەبەخشی بەڵام ئەو سەعاتانەی لەگەڵیدا دەبووم ئارامی بەخش‌و بزوێنەر بوو، نەخۆشەکەش لەو ماوەیەدا چوست‌و چالاك دەبوو.

بەڵام وێرای ئەوەش ماندوو دەبووم، دەمویست بەنەخۆشەکە بڵێم: تەماشاکە ئەمە چ حاڵێکە؟ پێش هاتنی تۆ چەند چاك بووم، کەچی‌ئێستا زۆر ماندووم ئایا قسەو خەم‌و ئازارەکانی تۆ وایان لەمن کرد، یاشتێك بەسەر مندا هاتووە؟ بەم

جۆرە سەرکەوتوویی یاشکستی دانیشتنێکم بەپێی گەرمو گوڕیی ئەو دانیشتنە هەڵدەسەنگاندو کارم بەوە نەبوو کە لەو ماوەیەدا رووی دەدا.

شوڵتز: ئەو هۆکارانەی ئاماژەت بۆیان کرد –کتێبی پیرۆز، مارکس، باخ ئۆفن، فرۆیدو بودیسم– پەیوەندیيان لەگەڵ یەکتردا هەیە، بەڵام بەجۆرێك ناتەبان کە کۆکردنەوەیان لەبۆتەیەکدا، یان بەقسەی هەندێ لەدۆستانتان دروستکردنی تیۆرییەك لێیان لەلایەن ئێوەوە شتێکی سەرسوڕهێنەرە، ئایا ئەم گونجاندنە لەخاسیەتەکانی کاری ئێوەیە؟

فرۆم: واهەست دەکەم وەهابێت، قووڵترین ئەنگێزەی فیکریو عاتیفیی من هەرەسهێنانی ئەو دیوارانە بووە کە لەنێوان ئەو لایەنە بەڕواڵەت ناتەبایانەدا هەبووە، کە جگە لە بوودیسم هەموویان کەرەسەی خاوی بینای فەرهەنگی ئەوروپایین، دەمویست بونیادێکی هاوبەش لەوانە پەیدا بکەمو لەیەك تیۆریدا کۆیان بکەمەوە، لەراستیدا زاراوەی تیۆری لێرەدا لەجێی خۆیدا نییە، چونکە ئەوەی من دەمویست روونتر پیشانی بدەم ئەوەبوو کە ئەو رێبازە فیکرییە جیاوازانە کۆمەڵێك رووی جیای یەك رەگو ریشەو یەك چەمکی بونیادین، بۆ ئەوەی مەبەستم روونتر بێ، ئیکهارتو مارکس بەنموونە دەهێنمەوە کە هەردووکیان جێی بایەخی منن، رەنگە بوترێ کە رێبازی ئەو دووانە تەواو لەگەڵ یەکتردا جیاوازنو بەیەك چاو تەماشا کردنیان نیشانەی کەمو کورتییە لەفیکردا، بەڵام رادیکالیسمەکەی ئیکهارتو فەلسەفەی مارکس لەتوانای رۆچوونە نێو رەگو ریشەوە زۆر لەیەك دەچن، ئیکهارت دەڵێت: ریشەی هەر شتێك پیشاندەری نەشونمایەتی، مارکسو فرۆیدیش هەمان شت دەڵێن، ئێمە راهاتووین کە نووسەرانو ئاسەوارەکانیان بخەینە قاڵبێکی دیاری کراوەوە، پێ لەسەر لایەنێ لەلایەنەکانی ئەو نووسەرە دادەگرینو هەندێ شت دەدەینە پاڵی بەبێ ئەوەی لەگەوهەرو مانای گشتیی نوسینەکانی بگەین، خواستی من ئەوەبوو ئەو فاکتەرە گرنگانەی کەژێرخانی فیکری ئەوروپایيان پێکهێناوە لەزەمینەی خۆیاندا

بیانبینمو لەیەك جىَدا كۆیان بكەمەوە، ئەم ئەنگێزەیە بناغەی ئەو كارانە بوو كە لەچل ساڵی رابردوودا ئەنجامم داون.

شۆلتز: ئێستا ئەگەر ئێوە راتان لەسەربىَ چەند دەقیقەیەك گفتوگۆ دەخەینە لاوەو لەگەڵ بینەراندا گوىَ لەمۆسیقا دەگرین. پرۆفیسۆر فرۆم، دەزانم كەچێژ لەمۆسیقا وەردەگرنو حەز دەكەن میوانەكانیشتان لەو چێژەدا بەشداریتان بكەن ئێوە خۆتان بەپسپۆڕێكی مۆسیقا نازانن، بەڵام عاشقی مۆسیقان ، لەمۆسیقادا حەزتان لەچىیەو حەزتان لەچی نىیە؟

فرۆم: چێژو سەلیقەم لەمۆسیقادا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانێكی زۆر لەمەوبەر، لەمۆسیقادا پسپۆڕ نیم، بەڵام لایەنی ئەزموونی مۆسیقام بەلاوە زۆر گرنگە، ناتوانم ژیانێك تەسەور بكەم كە بەبىَ مۆسیقا بچێتە سەر.

شۆڵتز: لەكاتێكا ویستم دەربارەی رابردووتان ئاگاداربم، سەرنجم دا كە ئێوە حەز بەمۆزارت ئەكەن، بەتایبەتیش كۆنشرتۆكانی كە بۆ كەمانچە دایناون، هەروەها حەز بەبتهۆڤنیش دەكەن، بەڵام وتوشتانە كە حەز بەسوێتەكانی باخیش دەكەن بەتایەتی ئەگەر لەلایەن (پابلۆكاسالس)ەوە لىَ بدرێن، كاسالس كە لەهەرزەكاریدا بەو سوێتانە ئاشنا بوو، پێش ئەوەی لەئاهەنگە گشتىیەكاندا‌پێشەكەشیان بكات دوانزدە ساڵ مەشقی تیایاندا كردووە، ئەو سۆیتانەی بە(گەوهەری كارەكانی باخ) لەقەڵەم دەدا، من كاسێتەكانی ئەو شەش سویتەم لەگەڵ خۆمدا هێناوە تابۆ چەند دەقیقەیەك گوێیان لىَ بگرین، بەڵام سەرەتا حەز دەكەم شتێك بڵێم: لەم دواییەدا چاوپێكەوتنێكی تەلەفزیۆنیان پیشاندا كە لەگەڵ كاسالسدا كراوەو خۆشی چەند ساڵێك دەبىَ كۆچی دوایی كردووە، لىَی دەپرسن: ئەگەر پێت بڵێن چ قسەیەكت هەیە بۆ خەڵكانی تەواوی ئەم دونیایە بیڵىَ: چییان پىَ دەڵێیت؟ كاسالس وەڵام دەداتەوە: پێیان دەڵێم خەڵكینە ئێوە هەموو حەز بەئاشتی دەكەن نەك جەنگ، حەز بەژیان دەكەن نەك مەرگ، حەز بەرووناكی دەكەن نەك تاریكی، كەواتە بۆ ئەوەی نەك هەر بەتەنها

هەستو سۆزیان وەکو یەك بخرۆشێنم، بەڵکو بۆ ئەوەی کە نهێنیی ژیانیشیان تێ بگەیەنم، پارچە مۆسیقایەکی باخیان بۆ دەژەنم.

شۆڵتز: ئێوە پێنج شەش ساڵی خۆتان بۆ نووسینی کتێبی (ئەناتۆمیی وێرانکاریی مرۆڤ) تەرخان کرد، ئەو کتێبەی ئێوە گەلێ بیروباوەڕی باو سەبارەت مرۆڤ پووچەڵ دەکاتەوە، لەبەشێك لەبەشەکانی کتێبەکەدا کە زۆر سەرنجی خوێنەرانی ئەڵمانی راکێشا، باستان لەسیفاتەکانی هیتلەر کردووەو لەگەڵ بیروباوەڕی باوی رۆژانەدا بەراوردتان کردووە.

فرۆم: لەم دواییەدا هەندێ لەنازییە کۆنەکان لەچەند نووسینێکیاندا کە بڵاویان کردۆتەوە بەشانو باڵی هیتلەردا هەڵیان داوەو ئەویان گەیاندۆتە لووتکە، کە بڕوا ناکەم خوێنەریان زۆربێت، دووان لەم کتێبانە بەپێنوسی فێستو ماسەر نووسراونو لایەنگەریش کتێبێکی لەم جۆرەی لەئەمریکا بڵاوکردۆتەوە، ئەم کتێبە مێژوویەکی سەیری هەیە، ئەم کتێبە بەمەبەستی ئاگادارکردنی دائیرەی راگەیاندنی ئەمریکا لەتایبەتمەندێتییە دەروونییەکانی هیتلەر نووسراوە، نووسەرەکەی پسپۆڕی شیکاریی دەروونییە.

ئەو نووسینەش وەکو کۆمەڵێك بەڵگەنامەی خاڵی لەنهێنی تائەو دواییە وەکو نهێنینامە پۆلبەندی کراوە، نووسەرەکە شتێکی ئەوتۆی نەوتووەو بەتەنها هاتووە هیتلەری لەدیدگایەکی فرۆیدیانەوە شی کردۆتەوە: هیتلەر گرێی ئۆدێبی هەبووە، ئاگاداری پەیوەندیی سێکسی دایكو باوکی بووەو لەم بابەتانە، ئەمانە وەسفو شیکردنەوەی خسوسیاتی هیتلەرە، بەڵام ئەو ئەنجامەی کتێبەکە دەیدا بەدەستەوە شتێکی سادەو ساکارە، چونکە لەو زانیارییانەوە ئینسان ناتوانێ پەی بەخوو رەفتارو گرێکانی هیتلەر بەرێت.

نووسەرێکی فەرەنسایی کەناوی ژاك برۆسە شیکردنەوەیەکی دەروونیی باشتری دەربارەی هیتلەر ئەنجام داوە، ئەو بەپشتگوێ خستنی پێچو پەناکانی شیکردنەوەی دەروونی وێنەیەکی رووناکی سروشتی هیتلەرمان بۆ بەرجەستە دەکات، بەڵام کاتێ دوچاری هەندێ گرێو گۆڵی رێبازەکەی خۆی دەبێت،

بیروڕاكانی بەڕادەیەك ئاڵۆزو سەیر دێتە پێشچاو كە باسكردنی وەختێكی زۆری دەوێت، بەشێوەیەكی گشتیو دوور لەیاساو ڕێسای تیۆرێكو شیكاری، كتێبەكە لەچاو خۆیدا لەهەموویان باشترە.

شیكردنەوەی من دەربارەی هیتلەر هەم لەگەڵ ئەو توێژینەوە مێژووییانە كە لەم دواییەدا لەئاڵمان چاپ كراونو هەم لەبایۆگرافیی دەروونناسیی خۆی جیاوازە. لەكتێبی (هەڵاتن لەئازادی)دا كە لەساڵی ١٩٤١دا چاپ كرا، لێكۆڵینەوەیەكم دەربارەی هیتلەر نووسیوە كە گرنگی بەتافی منداڵیی نادات، دواكاری من كە وردتر بووەو لەنووسینیدا سوودم لەبەڵگەنامەی مێژوویيو ئەو شتانەی كە دەستم كەوتوون، بینیوە، ڕونترو باشتر بووە، لەلێكۆڵینەوەی یەكەمیانمدا هیتلەرم وەك ئازاردەرێكو ئازار چێژێك لەقەڵەم داوە، واتە (بەبۆچوونی خۆم) كەسێك كە حەز ئەكات بەسەر خەڵكانی تردا دەسەڵاتدار بێتو هەم حەز دەكات خۆیشی لەژێر دەسەڵاتو ركێفی خەڵكی تردا بێت، بەڵام ئێستا دوای لێكۆڵینەوەی زیاترو وەدەست هێنانی بۆچوونی باشتر هۆكارێكی ترم دۆزیەوە كە گرنگترە، ئەو هۆكارەش ناوم ناوە (مەرگ پەرستی) مانای ئەسڵیی ئەم وشەیە جۆرە لادانێك (انحراف)ی سێكسیيە (مەیلی سێكسی بەلای مردوودا) بەڵام بەو چەمكو مانایەی كەمن بەكاری دەهێنم دەگەڕێتەوە بۆ فەیلەسووفی ئیسپانیایی گەورە (میگل دی ئۆنامۆنۆ) كە لەساڵی ١٩٣٦دا لەوتارێكدا وتی كە دروشمی فالانژیستەكان (بژی مەرگ) دروشمی مەرگپەرستیيە، مەبەستم زمانی ناسێكسیيو ناجەستەیی ئەو وشەیەیە، واتە هۆگربوون بەهەموو بوونەرێكی مردوو و بێ گیان، پارچە پارچەكردنو لێك ترازانی هەمەجۆرە پەیوەندیەك بەژیانەوە، مەرگپەرست، مەیلێكی میكانیكی دەیبزوێنێ، نەك خۆشەویستی ژیان، مەرگپەرستی واتە خۆشویستنی هەر شتێك كە مردووە، Nekro واتە تەرم، واتە هەر بوونەوەرێك كە زیندوو نیيە، مەرگپەرستی، بەپێچەوانەی ڕواڵەتی زاراوەكەوە، خۆشەویستی مەرگ ناگەیەنێ، بەڵكو خۆشەویستیی هەموو شتێكی مردوو و بێ گیان، بەرامبەرەكەشی زاراوەی زیندووپەرستی (خۆشەویستی

زینـدوو) Biophilia یـە، خۆشەویسـتیی هـەر شـتێك كـە نەشـونما دەكـاتو گەشـە دەكات، بونیادێكی هەیە، یەكەیەك پێك دەهێنێو پارچە پارچەو لێك ترازاو نییە.

بابگەڕێینەوە سەر ئەدگارەكانی هیتلـەر: گـەر بمانـەوێ راستگۆ بینو راسـتی بڵـێین دەبـێ لـە مەسـەلەی جـەنگ خـوازیو كوشـتاری ملیۆنـەها مرۆڤـدا تـەنها سەرزەنشـتی هیتلـەر نەكـەین، سـەركردەكانو پیـاوانی دەوڵـەتو دەسـەڵاتداران شـەش هـەزار ساڵە خـەریكی شـەڕو كوشـتارنو ئەمـەش بەبیانووی بـەرگری كـردن لەخاكی باوو باپیرانو بیانووی تر، ئەوەی هیتلـەر لـەوان جیادەكاتـەوە ئەوەیـە كـە ئـەم خـەڵكی بـی دیفاعیشـی دەكوشـت، ئامـانجی شیكردنەوەی دەروونیـی مـن بـۆ كەسـێتیی هیتلـەر ئـەوە بـوو پێشـانی بـدەم كـە هیتلـەر رقێكـی قووڵی لەهـەموو گیانـدار (خـاوەن گیـان)و بوونـەوەرێكی زینـدوو بـووە، گـەر بڵـێین هیتلـەر چـاوی بـەرایی نـەهێناوە یەهودییـەكان ببینـێ، زۆرمـان نـەوتوە، بـەڵام ئەمـە هـەموو راسـتییەكە نییـە، چـونكە ئـەو هـەم رقـی لەجوولەكـەش بـووەو هـەم لەئەڵمانییـەكانیش، چونكە وەختـێ زانـی كـە ئیتر ناتوانـێ لەجەنگدا سـەركەوتن بەدەسـت بهێنـێ بڕیاریـدا وڵاتـی ئاڵمـانیش لەگـەڵ خۆیـدا بـەرەو هەڵـدێر بـەرێت، هیتلـەر سـاڵی ١٩٤٢ بەئاشـكرا ئـەم نیەتـەی خـۆی خسـتەروو و وتـی ئەگـەر ئەڵمانییەكان شەڕ بدۆڕێنن، هـەقی ژیانیـان نییـە، هیتلـەر نموونەیـەكی زێدەڕۆی مرۆڤـی مەرگپەرسـتە، كـە گفتـی بـاش كردنـی دونیـا روخسـارە راسـتەقینەكەی لەچاوی لایەنگرانی شاردبۆوە.

هیتلـەر نیشـانەیەكی رواڵـەتی هـەبوو كـە لەخاسـیەتەكانی گەلـێ لەمـەرگ پەرستانە، ئەمانـە بۆگـەنیان لـێ دێ، بـەڵام ئەو بۆنـە بەلووت ناگـات، بەمانەیـەكی سادەتر، بەچاوی قێزو بێزەوە تەماشای بوونەوەرانی زیندوو نەك مردوو دەكـەنو، پەیوەندیشـیان لەگـەڵ ئـەو بوونەوەرانـە لـەرێی بۆنەوەیـە، ڤـۆن هێنتیـنگ لەنووسینەكانی خۆیدا دەربارەی تاوانو تاوانكاری ئاماژەی بۆ ئەم مەسەلەیە كردووە، بۆ نموونە ئەو كەسانەی كەیفیان بەبۆنی نـاخۆش دێ، ئـەم كـەیف هاتنـە لەسیفەتەكانی مـردوو پەرسـتانە، هـۆگری بـوونی نـاخۆشو پیسایی‌ولاشـە دەبـن

ئەمەش لە سیمایاندا دیارە، سیمایان ساردو بێ جووڵەیەو دەڵێی بەستوویەتی، بەڵام لەروخساری مرۆڤی (زیندووپەرست)دا نیشانەی جۆراو جۆر دەبینین، دەمووچاوی زیندوو پەرست بەبینینی هەموو بوونەوەرێكی زیندوو دەگەشێتەوەو رەنگ هەڵدێنێت.

یەكێك لەنیشانەكانی تری مرۆڤی مردووپەرست ئەوەیە كە دیمەنی مایەی تەوەزەلیە، بەڵام زیندووپەرست واذیەو لەهەر بابەتێك بدوێ، گەرچی ساكاریش بێت، قسەكانی پڕن لەژیان، مردوو پەرست گەر زۆر رۆشنبیریش بێت، قسەكانی هەربێ گیانن، وابزانم زۆربەیشمان لەم جۆرە گفتوگۆو قسانەمان دیوە (ئەم خاڵە دەشمانباتەوە بۆ خاڵی سەرەتای گفتوگۆكەمان) بەڵام خەڵكی رەمەكیشمان دیوە، كە ئەگەر چی رۆشنبیریش نەبووە بەڵام قسەكانی چارسكەر نەبوون، بەڵكو خرۆشێنەر بوون، چونكە قسەكانی ژیانیان لێ دەرژێ.

ئێمە هەمیشە هۆگری بوونەوەری زیندووین، زیندوویێتیو سەرشار بوون لەژیان خەڵكی بەلای خۆیدا رادەكێشێت، ئەمرۆكە خەڵكانێك وادەزانن ئەگەر دەموچاوی خۆیان بەرەنگو بۆیە سواغ دا تادیمەنێكی دڵرفێن بدەن بەدەموچاویان، ئیتر دەبنە جێی سەرنجو خەڵكی خۆشیانی دەوێت، پیاوان لەو بڕوایەدانو ئەوانەی پێداویستییەكانی ماكیاژیش دروست دەكەن قەناعەتیان بەئافرەتان كردووە، بەڵام تەنها شتێك كە ئێمە بەلای خۆیدا رادەكێشێت چالاكیەە، ئەم خەسڵەتە لەدڵداراندا بەدی دەكرێ، ئەمانە بۆ راكێشانی سەرنجی بەرامبەرەكەیان خۆشحاڵو چالاكتر دەبن لەباری ئاسایی، بەڵام ئەوەی جێی داخە ئەوەیە كە هەر ئەوەندە بەیەك گەیشتنو بوونە (خاوەن)ی یەكتر ئەو چالاكیو چوستییە كەم دەبێتەوەو دەبنە كەسێكی تری تەواو جیا لەو دڵدارەی پێشوو و پاش ماوەیەك خۆشەویستیان لانامێنێو تەنانەت نازانن بۆچی عاشق بوون، لەچاوی یەكتردا جیلوەی دڵداریان لانامێنێ، ئیتر جوانەكەی جاران نین، چونكە ئەو نەرمو نیانیو جوانییەی كە چالاكی بەسیمایانی بەخشیبوو فەوتاوەو نەماوە.

سیمای مردووپەرست هەرگیز جوان نییە، چونکە زیندوو گیاندار نییە، وێنەکانی هیتلەر گەواهی دەری ئەوەن کە نەیتوانیوە لەناخی دڵەوە پێبکەنێت، شپیر دەیگوت کە نانخواردنی نیوەڕوان و ئێواران لەگەڵ هیتلەردا دەبووە هۆی بێزاری، بەردەوام قسەی دەکردو گرنگیی بەوە نەدەدا کە گوێگرەکانی تاقەتیان چووە. خۆشی بەتەمەڵییەکی وەهاوە قسەی دەکرد کە لەکاتی قسەکردندا خەو دەیبردەوە، تەوەزەلیو ساردوسڕی لەئەدگارەکانی مردوو پەرستانە.

چەمکەکانی مردووپەرستیو زیندوو پەرستیم لەتاقیکردنەوە قەرەوێڵەیی (سریری)یەکانی خۆمەوە بەدەست هێنا، بەڵام تیۆریی ئیرۆس و ئاناتۆسەکەی فرۆیدیش کەم تازۆر کاریگەریی لەسەرم هەبوو، سەرەتا وەکو زۆربەی زانایانی دەروون شیکاری تیۆریی (غەریزەی مەرگ–ئاناتۆس)م پێ قبووڵ نەبوو، چونکە بەمەسەلەیەکی خەیاڵییەتی دەهاتە پێشچاوم کە دوورە لەواقعەوە، بەڵام تاقیکردنەوەقەرەوێڵەییەکانم سەلماندیان کە گەرچی ئەو تیۆرییەی فرۆید وەکو بیروڕاکانی تری مایەی پرسیارە بەڵام دەستی لەسەر خاڵێکی زۆر گرنگ داناوە، دوو مەیلی سەرەکی لەئینساندا هەیە (مەیل بۆ ژیان)و (مەیل بۆ وێرانکاری) فرۆید بەکورتی ئەم دوو مەیلەی پێناسە کردووە، ئەو دەیوت غەریزەی ژیان یاهێزی ژیان (یان غەریزەی خۆشەویستی –ئیرۆس–) لەهەوڵی یەکپارچە کردن و پێکەوە بەستنەوەدایە بەڵام ئامانجی غەریزەی مەرگ (ئاناتۆس) لێك ترازاندنی یەکپارچەییەو یان بەواتایەکی تر پارچە پارچەکردنە.

تیۆرییەکەی فرۆید و هەردوو زاراوەی زیندوو پەرستیو مردوو پەرستییەکەی لای من لەدوو خاڵدا لەیەکتر جیاوازن یەکەمیان: لەتیۆرییەکەی فرۆیددا ئەو دوو هێزە لەتواناندا یەکسان و هاوتان، ئەو دەڵێ مەیلی وێرانکاری لای مرۆڤ ئەوەندەی مەیلی ژیان بەهێزە، لای من وانییە، بەڵگە بایۆلۆژیکەکان ئەم بۆچوونەی فرۆید پووچەڵ دەکەنەوە، چونکە ئەگەر گریمان بەرزترین یاسای بایۆلۆژیك پاراستنی ژیان و گیانی مرۆڤ بێ، کەواتە لەدیدی مانەوەی رەچەڵەکەوە شتێکی راست نییە کە توانای یامەیلی وێرانکاری لەگەڵ مەیل بۆ

بەردەوامیی ژیان یەکسان بێ، لەشتێکی تریشدا لەگەڵ فرۆیددا نیم: بەڵگەمان هەیە کە مەیلی وێرانکاری واتە ئەو مەیلەی کە لە غەریزەی مەرگەوە سەرچاوە دەگرێ، بەهۆی شکست لەهونەری ژیاندا دێتە گۆڕێ.

خەڵکانێك هەن کە دەرفەتی ئازادبوونو بەخشینی بەرکەماڵییان نەبووە بەهێزو تواناکانی خۆیان، خەڵکانێك کە سنووریان بۆ دانراوەو خراونەتە چوارچێوەوە، لەچینێکدا یاکۆمەڵێکدا دەژین کە هەموو شتێك تیایدا میکانیکیو بێ گیانە، ئەم جۆرە خەڵکانە توانای خۆبزواندنیان لەدەست داوە، وردە بۆرژوا، ئەو چینەی کەلایەنگرانی هێتلەر زیاتر سەر بەو بوون، کەسانێك بوون کە توانای ئابووریو کۆمەڵایەتیان نەبوو، خەڵکانێکی بێ ئومێد بوون، گەشەسەندنی سەرمایەداری نوێ چینی ئەوانی بەرەو فەوتان بردبوو، بەڵام نازییەکان بەو ئومێدە ئەوانەیان لەخشتەبردبوو کە سبەینێ ئاسۆی روونەو تیایدا سوپەر مارکتەکان دەبنە موڵکی ئەوان. هەرکەسەو جێو رێی شایستەی خۆی دەبێت، ئەم دیمەنەی کە نازییەکان لەخەیاڵی خۆیاندا کێشابوویان، وێڕای ئەوەی کە درۆو دەلەسە بوو، توانای خەڵەتاندنی خەڵکی هەبوو، بەم جۆرە سۆشیالیزمی نەتەوەیی نەیتوانی هیچ بکات بۆ رێ گرتن لەگەشەی سەرمایەداریو بەپێچەوانەوە بەردەمی بەرەڵا کرد تاهەرچی زووترە گەشە بسەنێ.

هەمان پەیوەندی لەنێوان چالاکیی فەوتاوو مردووپەرستیدا، لەخەڵکدا هەیە، ژمارەی ئەو کەسانە کەم نەبووە کە خێزانەکانیان ئەوەندە مردوو بوون کە منداڵەکانیان لەقۆناغی منداڵیدا بچوکترین هەناسەی ژیانیان هەڵنەکێشاوە، هەموو شتێك لەژیانیاندا دیسپلین کراوەو ژیان برێتی بووە لەداراییو هەبوونی مادی، دایكو باوك هەر کارێك کە منداڵ خۆی پێی هەڵسابێت بەخراپیان زانیوە، شتێکی بەڵگەنەویستە کە منداڵ خۆی زۆر چوستو چالاکە، ئەم راستییەش چ دەروونناسیو چ زانستەکانی دی سەلماندوویانە، بەڵام والەمنداڵ دەکرێ کە وردە وردە ئەو پرکێشییەی خۆی لەدەست بداتو لایەکی دی هەڵبژێرێت کە بەناچالاکیو ساردو سڕی کۆتایی دێ، سەرەنجام گەیشتمە ئەوەی کە ئەو

کەسەی لەزەت لەژیان نابینێ ئەنگێزەی بەرباد کردنی ژیان بەسەر هەست بەپڕوپووچیی ژیان لای زاڵ دەبێو گەرچی لەدیدی فیزیۆلۆژیکەوە زیندووە، بەڵام لەلایەنی دەروونییەوە مردووە، ئەمە هۆی مەیلی وێرانکارییە لای مرۆڤو هەروەها هۆی کوشتنو لەناوبردنی خەڵكو تەنانەت خۆیشی، لەجێی دان پیانانی بەوەدا کە نەیتوانیوە، دوای هاتنەوە دونیاوە چالاكو خۆشحاڵو بەروح بێ. ئەمە شتێکی تاڵەو گەر بڵێین ئەنگێزەی وێرانکاری لەم هەستەوە کە کاردانەوەیەکی کوێرانەیە سەرچاوە دەگرێ، ئەوا هەڵەمان نەکردووە.

شۆلتز: ئایا بەبۆچوونی ئێوە مردوو پەرستی لەزیادبووندایە؟

فرۆم: بەداخەوە بەڵێ، هێندە لەشتی میکانیکی‌دا نقوم بووین کە ڕێی گەشەسەندنی مردوو پەرستی ئاوەڵایە، ئێمە لەژیان هەڵدێین، دژوارە کەبڵێین بۆچی لەکۆمەڵگای سیبرنیتیكو فەرهەنگی ئێمەدا (شتەکان) خەریکن جێ بە (مرۆڤەکان) لەق دەکەنو خۆیان دەچنە جێیان، هەروەکو پێشتر وتم خەڵك خەریکن لەبوونی خۆیان دڵنیانابن، مەبەستم لەوشەی (بوون) زاراوەیەکە کە لەمێژووی فەلسەفەدا بایەخێکی زۆری هەیە، بوون چییە؟ بایەخی من زیاتر بەمانای زیندوو ئەزموونیی ئەو شتەیە نەك مانا فەلسەفیەکەی بۆ نموونە: وەختێ ئافرەتێك دەچێتە لای پزیشکێکی دەروونشیکاری دەڵێت:

(دکتۆر من کێشەیەکم (هەیە) مێردێکی باشم (هەیە) دوو منالم (هەیە).

ئەو ئافرەتە لەهەر قسەیەکیدا کرداری (هەبوون– دارایی) بەکاردێنێ. هەموو دونیا بەچاوی خاوەندارییەوە دەبینێ، کاتی خۆی ئەوە ئافرەتە بەم جۆرە باسی حاڵی خۆی دەکرد (دکتۆر من لەکێشەدام، من شادمانم، من نیگەرانم، مێردەکەم خۆش دەوێ یاخۆشم ناوێ) –ئەم جۆرە بەیانکردنەم لەهەردوو زمانی ئینگلیزیو ئەڵمانیدا تاقی کردۆتەوە– بەم تەرزە خەڵکی دەربارەی چالاکی هەستی خۆیان دەدوێن، نەك دەربارەیئەوەی کە (هەیانە)–، کەچی ئێستا مەیلی بەکارهێنانی کرداری هەبوون پەیدا بووە، من هەموو (شتێکم هەیە) بەڵام (هیچ نیم).

شۆلتز: بەو جۆرەی کە ئێوە پشت بەوشەی (ژیان) دەبەستن، گەر ئیتر مرۆڤ نەتوانێ بەناوی میللەت، یاقانوون، یاحیزب یائەرك یاسەرچاوەی دەسەلاتەوە لەپێناوی ئایندەیەکی ئینسانیدا هەوڵ بدات، تاقە ڕێگای‌گەیشتن بەو ئایندەیە (بەناوی (ژیان)ەوە) دەبێ، ئەم بایەخدانەی ئێوە بەژیان بێگومان پابەندە بەچەند مەرجێکەوە تاژیان گەشەبسەنێ، ئایا دەتوانن باسی مەرجەکانی گەشەسەندنی ژیانمان بۆ بکەن؟ ئایا زیندووپەرستی لایەنی سیاسیشی هەیە؟ ئێوە بەپێچەوانەی دەروونشیکارانی ترەوە، بایەخ بە سیاسەتیش دەدەن (گەرچی سەربەستن‌و سەر بەهیچ لایەنێك نین) بەلای ئێوەوە چالاکی ی سیاسی وابەستە نییە بەچالاکیی حیزبییەوە، دەشێ کەسێك ئەندامی حیزبێك نەبێ‌و باشتر لایەنگیری بیروباوەڕێك بکات، بێ ئەمەش هەڵوێستی تیئۆریکی ئێوەیە، دەکرێ لەم رووەوە زیاتر شتمان بۆ روون بکەنەوە؟

فرۆم: بەڵێ پێم خۆشە، چونکە ئاماژەتان بۆ خاڵێکیش کرد کە بەلای منەوە لەرووی کەسیی‌و کۆمەڵایەتییەوە بایەخی خۆی هەیە، ئێوە راست دەکەن، لەقۆناغێکی ژیاندا -لەلاویدا- کاتێك خەڵکی حەز دەکەن بچنە ریزی حیزبێکەوە، من ئەو کاتە نەچوومە ریزی هیچ حیزبێکەوە، دواتر چەند ساڵێك بوومە ئەندام لەحیزبی سۆشیالیستی ئەمریکادا. بەلام لەبۆچوونی منەوە حیزبەکە ئەوەندە راستڕەو بوو، کە گەرچی بەرانبەر بەتواناشی گەشبین بووم، بەلام هەر نەمتوانی تیایدا بمێنمەوە، من کابرایەکی تائەوپەڕی سیاسیم، بەلام نەلەسیاسەتداو نەلەهیچ کارێکی تردا ناتوانم خۆم بەکۆمەڵێك وەهم‌و خەیاڵ‌و درۆو دەلەسەوە هەڵواسم، تەنها لەبەر ئەوەی ئەو وەهم‌و درۆیانە پشتگیری لە (خەتی سیاسی)ی من دەکەن، دەکرێ درۆ وەسیلەیەکی پەیوەندی بێت لەنێوان ئێمەو حزبدا، بەلام لەکۆتاییدا تەنها راستگۆییەکە مرۆڤ دەگەیەنێتە ئازادی، بەلام ئەوەی جێی داخە خەڵکانێکی زۆر لەئازادی دەترسن‌و وەهم‌و خەیاڵی بەسەردا پەسەند دەکەن.

شۆلتز: چونکە خەتی حیزبی قبووڵ دەکەن و پەیڕەویی لێ دەکەن، سیاسەتی حیزبی ئێمە چاوبەست دەکات، بەمانایەکی تر دەتوانین بڵێین کە سیاسەتی حیزبی ئێمە لەسیاسەت دوور دەخاتەوە، بێگومان لێرەدا مەبەستم هێرش کردنە سەر حیزبەکان نییەو نکوڵی لە پێویستی بوونی حیزبیش ناکەم، بەڵام لەو بڕوایەدام کە زاڵبوونی حیزبە سیاسییەکان بەسەر ژیانی سیاسیی ئێمەدا ناچارمان دەکات کە نەبینە سیاسی.

فرۆم: بەڵێ، حیزبەکان، بەتایبەتیش حیزبە پەرەسەندووەکان کە بەدەگمەن لەشێوەی حیزبدا دەمێننەوە، ئەم حیزبانە زۆر پێویستیان بەکەسانی سەربەست هەیە. بوونی کەسانی سیاسیی چالاک کە پڕ کێشی روونکردنەوەی فیکرو بەدەرخستنی پێودانگی ئاگایی خۆیان هەبێ، پێویستە. ژیانی تایبەتیو گشتی لەیەکتر جیاناکرێنەوە، ناتوانین هوشیاری بەخودی خۆمان و هۆشیاری بەکۆمەڵ لێکدی بترازێنین، چونکە ئەو دووانە پێکەوە بەستراونەتەوە، یەکێك لەهەڵەکانی فرۆیدو ژمارەیەکی دی لەدەروونشیکاران ئەوە بوو کە ئەو دوو هوشیاریەیان لەیەکتر جیا دەکردەوە، دەیانوت دەتوانین تەواو خۆمان بناسین و لەهەمان ماتدا لە پرۆسەکانی نێو کۆمەڵ بێ ئاگابین، بەڵام وانییە، جگە لەکۆمەڵێك بەڵگە بۆ رەتکردنەوەی ئەم بڕوایە ناکرێ حەقیقەت دابەش بکرێ، ناکرێ لەشوێنێك حەقیقەت ببینین و لەشوێنێکی تر چاوی لێ بپۆشین، ئەم تێڕوانینە تەقەلای ئێمە بۆ گەیشتن بەحەقیقەت بێ ئاکام دەکات، وەختێ دەتوانین تێڕوانینێکی دروستمان سەبارەت بەخۆمان هەبێ کە بتوانین تێڕوانینێکی دروستمان سەبارەت بەخەڵکانی تریش هەبێ، واتە کاتێك کە توانیمان ببینین ئەو خەڵکە لەزەمینەی باری کۆمەڵایەتیاندا چۆن دەژین و چی لەدەوروبەرماندا روودەدات، خۆشەویستیش وەهای لێمان دەوێ، گەر هاورەگەزی خۆمان خۆش بوێ ئیتر ناتوانین ئەو خۆشەویستییە بدەین بەچەند کەسێك و بەس، بۆیە دووچاری هەڵە دێین: دەبێ ببینە سیاسی، تەنانەت سیاسیەکی پڕ جۆش و خرۆش. هەرکەسەو

بــەگوێرەی ئاكــاری خــۆی، بــەگوێرەی ژيــانی كــاری خۆیــو بــەگوێرەی توانــاو قابيليەتی خۆی.

پێويستە ئاماژە بۆ خاڵێكيش بكەم كە هەر پەيوەندیی بەم مەسەلەيەمانەوە هەيە، ئەويش ئەوەيە كە رۆشنبير ئەركێكی سەرەكیی هەيە كە دەبێ ئەنجامی بـدات، چ لەســەرەتاداو چ لەكۆتايیـداو هەميشــە، ئــەركی ئــەو گەڕانــە بــەدوای حەقيقەتداو گوتنی حەقيقەت، ئەركی رۆشنبير نيگاركێشانی ديمەنە سياسيەكان (بـەو مانايـەی باسمـان كـرد) نیيـە، بـەڵكو ئـەركی بنـەڕەتی رۆشـنبير ئەوەيـە كـە بەردەوام هەڵوەدای حەقيقەت بێو لەم رێگايەشدا گوێ بەبەرژەوەندیی خۆیو خەڵكی تر نەدات، ئەگەر رۆشنبيران رۆڵی خۆيان پشتگوێ بخەنو بەشوێن چەند راستیيەكدا بگەڕێن كە لەخزمەتی بەرنامەی حيزبێك يائامانجە سياسیيەكانی بێت، بائەو ئامانجە سياسيانە زۆر بەبەهاش بن، لەئەركە راستەقينەكەی خۆيانو تەنانەت لەئەركی گرنكی سياسیی خۆشيان دوور دەكەونەوە، چونكە بەبڕوای من پێشكەوتنی سياسی بەوەوە بەندە كە تاچەند ئێمە لەحەقيقەت ئاگادارين، تاچەند لەگوتنی ئەو حەقيقەتەدا راشكاوو ئازاينو، ئەو حەقيقەتەش تاچەند كار لەخەڵكی دەكات.

شۆلتز: بەرهەڵستیی سياسی لەهەموو جيهاندا لەئارادايە، بەرهەڵستی (يان بـەرەنگاری) هـۆی زۆرەو لەشـێوەی جياجيـادا خـۆی دەنوێنـێ، لەسـای هەنـدێ بارودۆخو هەلو مەرجدا نەك بەتەنها هەقی بەرهەڵستيمان هەيە، بەڵكو ئـەركی سەرشانيشمانە.

گانـدی توانايـەكی تيئـۆريی زۆری بـۆ بەرهەڵسـتیو بەرزكردنـەوەی سـتراتيژی بەرهەڵسـتی هێنايـە گـۆڕێو تيايـدا سـەركەوتووبوو، تيئۆرییەكـەی ئـەو تـەنها لايەنێكی نەدەگرتەوە، بەڵكو هەموو بوونی مرۆڤی دەگرتەوە. گاندی بەڕادەی بێ توندوتيژی (اللاعنف) بەرهەڵستيكارانی لەگەڵ سەربازەكاندا بەراورد دەكرد، واتە دەبووايــە ئامــادەی گيــان فيــداكردن بوونايــە، بــەڵام ئازايــەتیی ئــەوان لــەجۆری پاڵـەوانێتیی شـەڕكردن نـەبوو، بەڵكو ئـازايی بـوو بـۆ ئاشـتی. بڕنـدەترين چـەكی

بەرهەڵستیی بێ توندو تیژی بەکارنەهێنانی چەك بوو. ئێمە تازە واخەریکین پەی بەگرنگیی بەرهەڵستی ناتوندوتیژ دەبەین، هیتلەر بەبەرهەڵستیەکی وەك بەرهەڵستیە بەرنامەرێژیکراوەکەی گاندی بەرامبەر هێزی ئیمپریالیستی بەریتانی نەبۆوە.

بەرهەڵستی بەرامبەر هیتلەر، کە لێرەدا کرۆکی باسەکەی ئێمەیە بەرهەڵستیەك بوو دژ بەو سازکرا، بەڵام بێهوودە بوو، بۆ دەرك کردنی مانای ئەو بەرەنگاریی‌یەی کە بەرامبەر هیتلەر هاتە گۆڕێ، سەرەتا پێویستە ئەو پیاوە بناسین، چۆن توانای لەرادەبەدەری ئەو پەرەی سەند؟

کتێب و نامیلکەی زۆر دەربارەی هیتلەر نووسراون، بەڵام هیچ کامێکیان شیکردنەوەیەکی وردی بەدەستەوە نەداوە، زۆربەی لایەنەکانی کەسێتیی ئەو نەزانراوە، گەلێ لەنووسەران بڕوایان وابووە گەر بەرەنگاری بەرامبەر هیتلەر وردترو کاریگەرتر رێك بخرایە سەرکەوتنی بەدەست دەهێنا.

ئایا ئەم بڕوایە لەجێی خۆیدایەتی؟ ئایا ئەو پیاوو ئافرەتانەی کە دەستیان دایە بەرەنگاری دەیانزانی بەرانبەر چ کەسێك وەستاون؟ ئایا وێڕای نەتوانینی ناسینی کەسێتی ئاڵۆزی هیتلەر رووداوە سیاسی‌یەکان، بەرەنگاربوونەوە لەجێی خۆیدا بوو؟ زۆربەی بەشداران لەبەرەی دژدا ئاشنای خسوسیاتی هیتلەر بوون، بەڵام دەبووایە بیانزانیایە کە لەگەڵ دیاردەیەکی گشتی‌دا تەرەفن، نەك لەگەڵ تاکە کەسێکدا، ئەوانە تێگەییبوون کە لەم قومارەدا دەیدۆڕێنن، جگە لەوەی کە لە پشتیوانیی خەڵکانێك بەرخوردار نابن کە ئاگایان لەباروودۆخەکان بووە، لەو باوەڕەدا بوون کە هەم زووتروهەم درەنگتر لەکاتی خۆی دەست بەکاربوون، کەوتنی هیتلەر درەنگ بوو، ئایا میللەت گەیشتبووە ئەوەی تابێ بوونی ئەویش دەزگای سیاسی بخاتە گەڕ؟ ئەم گومانە رۆڵی سەرەکیی و کۆنترۆڵکەری لەشێوەی بیرکردنەوەی رابەرانی سەرەکی پیلانەکەدا هەبوو.

پرۆفیسۆر فرۆم، ئێوە بەپێچەوانەی زۆربەی هاوکارانتانەوە، هەر لەسەرەتاوە خۆتان بەدەروونناسی‌و ئەنپرۆپۆلۆجیای سیاسی‌یەوە خەریك کردووە، بەڕای من

هەڵسەنگاندنەکەی ئێوە لەمەڕ هیتلەر هەڵسەنگاندنێکی تۆکمەیە، چونکە هەم ئاسۆی دیدی ئێمە فراوان دەکات و هەم گەلێ پرسیاریش دەوروژێنێت.

فرۆم: هیتلەر کێ بوو؟ وەڵامی ئەم جۆرە پرسیارانە وابەستەیە بەکەسێتیی پرسیارکەرەکەوە، بەڵام بەهەر حاڵ پرسیارێکە کە دەشێ هەموو کەسێکیش بیکات، ئەو کێیە؟ من کێم؟ ئایا وەڵامێکی بنبڕ بۆ ئەم پرسیارانە هەیە؟ ئەم توێژینەوەیەش لەهیتلەر وەکو توێژینەوە لەهەر کەسێك دژوارە، چونکە هەرکەسێك بریتییە لە کۆمەڵێك ئەنگێزەو هاندەرو هاودژ، لەگەڵ ئەو شتانەی کە دەربارەی خۆی دەیزانێت و، هەروەها کۆمەڵێك هەست و کرداری نائاگایانەش لەمرۆڤدا هەیە کە خۆی نایانزانێت، بۆیە ناکرێ وەڵامی بنبڕانەی ئەم جۆرە پرسیارانە بدرێتەوە: ئەو کێ بووە یاکێیە؟ من کێم؟ بەڵام نابێ ئەم راستییەش بکرێ بەبیانوویەك بۆ (نیسبیەت)و بوترێ کە ناسینی خودو خەڵکانی تر ئەستەمە، ناسینی خەڵکی بەرادەی پێویست بۆ مەبەستی کارو دیاری کردنی مرۆڤی باش و خراپ، سوودمەندو زیانمەند شتێکە لەتوانادایە، دوای ئەم پێشەکییە بەرەچاوکردنی، دەکەوینە باسی هیتلەرو خەسڵەتەکانی.

لەبایۆگرافیی هیتلەردا دیارە کە هەر لەتافی منداڵییەوە لەعالەمی خەیاڵاتدا ژیاوە، هەڵوەدای شکۆمەندیو بەرزی بووەو ئەم هەستەش هەم ئارامەی پێ بەخشیوەو هەم نەیهێشتووە لەگەڵ واقیعدا تەبابێت، لەکتێبی نەبەردی من - کفاحی-دا دەنووسێ کە لەگەڵ باوکیدا رێك نەبووە، چونکە ئەم دەیویست ببێ بەهونەرمەند، بەڵام باوکی دەیویست ببێ بەکارمەندی دەوڵەت، چونکە خۆی کارمەندی دەوڵەت بووە، باوکی پەی بەوە بردبوو کە کورەکەی هەستی بەرپرسیاریو ئیلتیزامی نییەو هەوڵ نادات لەژیاندا رۆڵێکی کاریگەرانەی هەبێت، یائامانجێکی دیاری کراوی هەبێت، بەرانبەر بەمە هیتلەریش وەك گەلێ مرۆڤی نێرگسی رووبەرووی نائومێدیی پەی دەرپەی دەبووەوە، چەند لەوەهمی شکۆو باڵایی خۆیدا زیاتر لەخۆی بایی دەبوو، درزی نێوان رواڵەت و واقیعی ئەو گەورەتر دەبوو، هەر ئەم درزەش دەبوە هۆی ئەوەی زیاتر رق و گۆڕان و نەفرەت و

تەنانەت وەهمی زیاتری لادروست بکات، بۆیە کەمتر بەلای واقیعدا دەشکایەوەو پتر خۆی دەدایە دەست خەیالات. ئەم بارەش هەر لەسالانی سەرەتای ژیانیەوە لەی دیاریدا. هیتلەر چوو بۆ ڤیەننا، لەوێ تاقیکردنەوەی قوتابخانەی هونەریداو رووی لەهونەری ساختومانکاری کرد، بۆ قبوول کردن لەو بەشەدا دەبووایە سالێکی تری وانە بخوێندایە، بەلام نەیویستو حەزی نەکرد درێژە بەخوێندن بدات، سەرنەکەوتنی خۆی لەتاقیکردنەوەکاندا، تەنانەت لەنزیکترین کەسی خۆی دەشاردەوە، بەشەقامەکاندا دەسووڕایەوەو لەسەر دیواری ساختومانە گەورەکان رەسمی دەکێشا، بەخەیالی خۆی ئەوە ڕێی هونەری ساختومانکاری بوو، سەرئەنجام بووە هونەرمەندێکی بازاڕی، لاسایی تابلۆ جیهانیەکانی دەکردەوەو کۆپی دەکردن‌و هەرگیز نەیتوانی خۆی شتێکی نوێ بخولقێنێ‌و لەو پارەو پوولەی کە بەفرۆشتنی ئەو کارانە دەستی دەکەوت گوزەرانێکی خراپی دەبردە سەر.

هیتلەر بەپێچەوانەی لاف‌و گەزافەکانی خۆیەوە، نموونەی شکست‌و ناکامی بوو، تائاگری شەڕی جیهانی هەلگیرسا. لەجەنگدا (بێدار) بۆوە، هەستی کرد دەتوانێ لەریزی هێزی ئەلماندا خۆی ببینێتەوە. پێویستیشی بەوە نەبوو سەربەخۆ کاربکات، هیتلەر لەراستیدا سەربازێکی ئازاو جێی متمانە بوو، بەلام لەئاست ئەوانەدا کە لەخۆی گەورەتربوون مەرایی کەر بوو، ئەمە سیفەتێکی ریشەداربوو تیایداو تەنانەت وەختێ گەیشتە ترۆپکی دەسەلات‌و ژێر دەستەکانی خۆی ناچار دەکرد کڕنووشی بۆ بەرن‌و مەرایی بۆ بکەن، ئەو خەسلەتەی هەر تێدا مابوو، تەنها (چارەنووس)، قانوونی سروشت‌و خوا لەو بالادەست تر بوون‌و لەبەردەمیاندا دەکەوتە سەرئەژنۆ.

ئەمە روخسارێکی هیتلەر بوو، سیفەتێکی تری ئەو خود شەیدایی (نێرگسێتی)یەکی فرەبوو، خود شەیدایی سیفەتێکە هەمووومان دەتوانین بیبینین. واتا دەتوانین لەخەلکدا بیبینین، بەلام لەخۆماندا نە ء خود شەیدا تەنها ئەو شتانە بەڕاست‌و بەگرنگ دەزانێ کەڕاستەوخۆ کار لەخۆی بکەن، بیرو ڕای من،

بوونیمن، دارایی من، من باوەڕی من، هەستی من. هەموو ئەمانە هەن و ئەوەی پەیوەندیی بە منەوە نەبێ زەحمەتە هەبێ جاری وا هەیە خود شەیدایی دەگاتە ئاستێکی وەها کە نەخۆشەکە ناتوانێ تەسەوری هیچ شتێك بکات کە لە دەرەوەی خودی خۆیدا ڕوودەدات. هیتلەر لە تەواوی قۆناغەکانی ژیانیدا مرۆڤێکی خود شەیدا بوو. جگە لە بوونی خۆی، بایەخی بە هیچ شتێکی دی نەدەدا، گرنگی بە پەیوەندیو خواستەکانی دایك و دۆستانی نەدەدا. ئەسڵەن هاوڕێیەك چیيە نەیبوو. تەواو گۆشەگیرو خۆپارێز بوو لە خەڵك، بە تەنها چاودێری خودی خۆیو، بەرنامەکانی خۆیو، خواستەکانی خۆی بوو.

دەتوانین بڵێین گرنگترین خسوسیەتی هیتلەر مردوو پەرستی بوو. مردوو پەرستی بەمانای خۆشەویستیی مردوو، خۆشەویستیی ویرانکاریو هەموو شتێك کە ژیانی تێدا نییە. مردوو پەرستی پێناسەیەکی ئاڵۆزی هەیە کە لێرەدا بواری نییە، بەلام دەتوانم سیفەتەکانی بژمێرم. کەسانێك هەن کە خۆشەویستیی ژیان لە سروشتیاندایەو، بە ئاسانی دەناسرێنەوە. سیمای ئەمانە کە نەك تەنها خۆشەویستیان بەرامبەر خەڵك و شتەکان هەیە بەڵکو بەرامبەر بە ژیان هەیانە، هەمیشە دەچێتە دڵەوەو شادی بەخشە. کەسانێکیش هەن کە ژیانیان خۆش ناوێو لێی بێزارن و، لەبری ئەوە مەیلیان بەرامبەر بوونەوەری بێگیان و مەرگ هەیە.

شۆڵتز: باشە کەواتە مردوو پەرستی لای هیتلەر چۆن بووە هۆی نەفرەتیو سەر نگوم کردن" تەنانەت لای هێزی بەرهەڵستکاریش؟ ئایا نەبوونی کاردانەوەیەکی سەلبی نیشانەی ئەوە نەبوو کە مردوو پەرستی ئێخەی هەموو میللەتی گرتبووەوە، یا بەئاشکراش نەبێ؟ دەبووایە جۆرە پەیوەندیەك، یا هاوکاریەك، لە نێوان هیتلەرو دارو دەستەکەیو لایەنگرانیدا هەبووایە.

فرۆم: وەلامی ئەم پرسیارەتان ئاڵۆزە. سەرەتا دەڵێین وێکچوونی زۆر لە نێوان کەسێتیی هیتلەرو لایەنگرە دەمار گیرەکانیدا هەبووە. لە دیدگای سۆسیۆلۆژیاو دەروونناسییەوە زۆربەی باوەڕداران بە سۆشیالیزمی نەتەوەیی سەر بە چینی

ورده بۆرژواو ئەو چینە نائومێدە بوون کە لە بارودۆخ ناڕازی بوون و دووچاری ئازاردان و ئازار چەشتنیش بوون. لەڕووی گاڵتەوگەپەوە بەم سیفەتە دەڵێن (سیفەتی پایسکیل سواری). چونکە ئازاردەرو ئازار چێژ بۆ لەکەمەری خۆی سەروتر دەچەمێتەوەو لەقە لەخوارتر لەخۆشی دەدات. لەژیاندا شتێك شك نابات شایستەی عەشق و خۆشەویستیی بێت، لەبری ئەوە توانای خۆی بۆ دەستهێنانی دەسەلات و بەکارهێنانی ئەو دەسەلاتە بەرامبەر خەڵکانی ترو تەنانەت بۆ لەناو بردنی خۆشی تەرخان دەکات.

خاڵێکی تر ئەوەیە کە هیتلەر ئەکتەرێکی لێهاتوو بوو. جوان دەورەکەی خۆی دەبینی و بەڕادەیەك کە خەڵك تەواو بڕوایان بەوە کردبوو کە ئامانجی ئەو ڕزگار کردنی ئەڵمان و ئەڵمانیەکان و دابینکردنی خۆشگوزەرانیە بۆیان، ئەمە ببووە هۆی ئەوەی کە ملیۆنەها کەس لە ئاست حەقیقەتدا کوێر بن و نەیبینن. هیتلەر توانایەکی سەیری هەبوو لە سوود وەرگرتن لە سادەیی خەڵك.ئیتر ئەو توانایە ناو دەنێیت دەسەلاتی رۆحی خواپێدراوانە (کاریزما) یا سیحر یا هیپنۆتیزم، یا دیماگۆگیو یا هەر ناوێکی دی. توانیبووی وا لە خەڵك بکات تەسلیمی ئەو توانایەی بن و لە کامی دڵەوە حەز بە گوێڕایەڵی بکەن(دەڵێن خەڵکی دەچوونە ژێر سیحری تەماشا کردنەکانیەوە): خەڵکی سەرەتا تەسلیمی دەبوون" ئینجا باوەڕیان بە قسەکانی دەهێنا. جارێکیان وتوویەتی پێویستە کۆبوونەوەکان لە شەودا ئەنجام بدرێن" چونکە ئەو دەمە خەڵکی شەکەت و ماندوون و زووتر باوەڕ دەهێنن و بەرەنگاریو توانای بەرهەڵستیان کەمتر دەبێتەوە.ئەم هۆکارانە دەست لە ناو دەست بوون تا هیتلەر توانی بەشاردنەوەی هەستی وێرانکاریی خۆی"کۆمەڵە هەوادارێکی بەوەفا لە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو فریویان بدات. ملیۆنەها کەس سەریان لە ڕێی ئەودا دانابوو، بەبێ ئەوەی بزانن مەبەست و ئامانجی راستەقینە چییەو بۆ کوێیان دەبات.

شۆڵتز: هیتلەر قەناعەت پێ کەر بوو. دەتگوت (لە ئاسمانەوە هاتۆتە خوارێ) هەروەها لەریزی ئەو کەسانەبوو کە پێیان دەڵێن (مرۆڤی خاوەن قودرەت)، ئەو

گفتی چارەسەرکردنی گیروگرفت و تەنانەت ڕزگارکردنی خەڵکیشی دەدا. ئەمە لەسەریێکەوە، لەسەریێکی ترەوە خۆی (لەخوارەوە هەڵسا بوو). بەبڕوای من مرۆڤی خاوەن قودرەتی لەم جۆرە" لە ڕاستیدا مرۆڤێکی لاوازە. قودرەتی هیتلەر بۆ ئەو دەرفەتە دەگەڕایەوە کە ئەوی کردبووە نوێنەری خەڵکانێکی زۆر، دەسەڵاتێك کە شێوەی بەرەنگاری لەخۆ بگرێ لە نەزمێکی ترەوە سەرچاوە دەگرێ. هیتلەر دەشێ ئەو توانای بەرەنگاریەی نەبووبێ کە ئێمە مەبەستمانە. یان لەوانەیە من بەهەڵەدا چووبم. من سەرم سوڕماوە لەو پەیوەندیەی نێوان (پێشەوا)و ئەو خەڵکەی کە لایەن ئەوەوە ڕێنمایی یا گومڕا دەکرێن.

فرۆم: قسەکەتان زۆر ڕاستە. هیتلەر لەو ڕابەرانە بوو کە دەیانەوێ عەوامی خەڵك لەدوایانەوە بێت تا هەست بە دەسەڵات بکەن. ئەو کەسێك نەبوو کە بتوانێ بەبێ هاندان و پشتیوانیی خەڵك بیرۆکەیەك دابهێنێ‌و پیادەی بکات، بەڵکو بەردەوام پێویستی بە ئافەرین و جۆش و خرۆشی خەڵك بووە تا هەست بە دڵنیایی بکات. هەستی دەسەڵاتی ئەو لە کاردانەوەی ئەو خەڵکەوە سەرچاوەی دەگرت کە گوێیان بۆ ئەدێرا. ئەم حاڵەتە ڕۆحیەش هەر لە سەرەتاوە تیایدا دەرکەوت، واتە وەختێك کە شانەی سەرەکیی حیزبی کرێکارانی سۆشیالیزمی نەتەوەییان لە میۆنیخ پێکهێناو بە هەموویان ٢١ بیست ویەك کەس بوون، هیتلەر وەك هەموو ئەوەندە خودی خۆی لاگەورە بوو کەوایدەزانی هەر وشەیەك کە لە دەمی دێتە دەرێ یەك پارچە حیکمەت و حەقیقەتە. ئەو بەر لەوەی باوەڕی بە خۆی بێت" پێویستی بەباوەڕهێنانی خەڵك بوو. بیروباوەڕەکانی هیتلەر لە بیروباوەڕێکی لۆژیکی (مەنتیقی)یەوە سەرچاوەیان نەدەگرت" بەڵکو ئاکامی پێویستی‌یە هەڵچوونی‌یەکان بوو لەسەر بناغەی هەست کردن بەگەورەیی و دەسەڵات، بەڵام هەروەکو وتم" سەلماندنی ئەو بیروباوەڕانە لەلایەن خەڵکەوە بۆ ئەو پێویست بوو. ناشڵێم هیتلەر شێت بوو، بەڵکو بۆ پاراستنی خۆی لە شێتی‌و سەلماندنی سەلامەتی‌ی ئاوەز (عەقڵ) و دروستی‌ی بیرو ڕاکانی پێویستی بە ملیۆنەها کەس بوو. لە ڕوانگەی هیتلەرەوە شاباش و چەپڵە لێدانی خەڵك و

جەماوەر سەلمێنەری ڕاستیی بیرو ڕاکانی بوو" نەك ناوەڕۆكی ڕاستەقینەی ئەو بیرو ڕایانە. هیتلەر هەرگیز بایەخی بە گەوهەری حەقیقەت نەدەداو، وەکو زۆربەی فریودەرانی جەماوەر بایەخی بەوەدەدا کە جێی وروژاندنی جەماوەرو شاباشیان بێت. چونکە شاباش جیلوەی حەقیقەت بە هەموو شتێك دەبەخشێت.

شوڵتز: قسەکانی ئێوە ڕێنماییەیە بۆ هەڵسەنگاندنی هەموو سیاسەتکاران و سیاسەتی ئەوان، بەڵام بەداخەوە تا گەیشتن بە ئامانجی سیاسی ڕێگایەکی درێژمان لەبەردەمدایە، ئامانجێك کە ئێمە لە فریودان و درۆو دەلەسەو، ناڕاستی و ئەو ئەنگێزە دەروونیە بپارێزێ کە مرۆڤ بۆ ملکەچی هان دەدات" ئێستاش با بگەڕێینەوە سەر پرسیارە سەرەکیەکەمان. پرۆفیسۆر فرۆم، بەرهەڵستیو. سەرچڵی و یاخیبوون دژ بەو کەسانەی کە خسوسیەتەکانیانتان ژمارد، چۆن دەبێو هەنگاوەکانی چین؟

فرۆم: بابزانین بەرهەڵستی یانی چی؟ بەرهەڵستی بەرامبەر کەسێك یان شتێك. سەرەتا پێویستە خۆمان کەسێك بی" خەڵکی فریو نەدەین، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەبێت توانای هەڵبڕینی دەنگی ناڕەزاییمان هەبێ، سەر نەوی نەکەین و تووڕە بین. بەڵام دەبێت ئەوەشمان لە یاد نەچێ کە بەرامبەر (سەرکردەیەك)ی وەك هیتلەرو سیاسەتەکانی ئەو وەستاوین کە بۆچوون و بیرو باوەڕی تێکەڵەیەکە لە فەلسەفەو ئاینێکی تایبەت بە خۆی" نەك بیرو باوەڕێك لە پێناوی بەرەو پێش بردن و پەرە دان بە وڵات.

بێگومان هیتلەر دەیوت کە بەرژەوەندیی ئاڵمانی دەوێت. جا کێ هەیە حەز بەوە نەکات ؟ بەڵام نەیدەوت کە یەکێك لە ئامانجەکانیشی وێرانکردنی وڵاتانی ترە. گەر تەنها کاری ئەوە بووایە کە بەرگریی لە ئەڵمان بکردبایە" ئەوسا یان دەمانوت کارەکەی ڕاستە، یان دەمانوت هەڵەیە، ئەو شێوازەی ڕاستە یان ڕاست نیە. پاشان بۆ گەیشتنە ئەنجام حیسابێکی وەکو ئەوەی بازرگانەکان دەیکەن بەس بوو. بەڵام هەموو گفت و بەڵێنەکان جگە لە (بیانوو) هیچی تر نەبوون و مەسەلە بەڕواڵەت لۆژیکیەکە بە هیچ جۆرێك مەبەستی ناوەوەو پەنهانی ئەوی

ئاشـكرا نـەدەكرد. بەرانبـەر بەمـە ئایـدیۆلۆژیای هیتلـەر بـە تـەنها بەیانكـەری سروشـتی مردووپەرسـتیو ئـازاردەرو ئازارچـێژی ئـەو بـوو. پێویسـتە بڕوانینـە ئـەودیوی فۆرمەلـەی لۆژیكیـو ئەوەنـدە بایـەخ بـەوە نـەدەین كـە رابـەری سیاسـی (چی) دەڵێت و (چۆن) دەیڵێت. دەبێ لـە سیماو جووڵـەكانیو رواڵـەتی وردبینـەوە تا بتوانین پەی بە سروشتی بەرین و بزانین ئایا كەسێكی مردووپەرستە؟ كەسێكە كـە لـەكامی دڵـەوە حـەزی پـێ ناكـەین؟ یـا رقمـان لـێ دەبێتـەوەو رقمـان تێـدا دەوروژێنێ؟ كەسێكە كە برینمان ساڕێژ ناكات و هـەرگیز نـاتوانین لـە گەڵیـدا هـەڵ بكەین" چونكە ئێمە تەواوی تواناكانی خۆمان خستۆتە خزمەتی پاراستنی ژیان و كەرامـەت و ئـازادیی مـرۆڤ بـە پێچـەوانەوەی مـردوو پەرسـتێكەوە كـە توانـاو هێزەكانی خۆی بۆ وێرانكاریو، مل پێ كەچ كردنـی خـەڵكی تـرو، كردنـی خـەڵكی بـە پـردو، دەسـەڵاتخوازی تـەرخان دەكـات. دەبـێ بـەوردی گـوێ بـۆ وشـەكان شـل بكـەین و لـە دووی ناسـینی قسـەكەرەكەو مەبەسـتی بـین و كەسـێتیو سروشـتی بناسین.

هەروەها دەبێ ئەوە رەچاو بكەین كە لەگەڵ كەسانێكی وەكو هیتلەردا" بەتـەنها مامەڵە لەگەڵ سیاسەتدا ناكەین لەمانا باوەكەیدا، بەڵكو لەگەڵ فەلسەفەو ئاینێكی تایبەتیشدا. هەر كەسێك پەیڕەوی لە ئاینێك دەكات" بـەڵام بـەمانا فراوانەكـەی ئـەم وشـەیە. واتـە كۆمـەڵێك ئامـانجی هەیـە كە بۆ وەدیهێنانیـان تەقەللا دەكات. دیدو هەستێكی هەیە كەوای لـێ دەكات لـە مەكینەیـەك زیـاتر بێت كە كاری خواردن و بەرهـەم هێنانـە. بـەڵام ئەمڕۆكـە ئـەو ئەنگێزانـە وەك جـاران لـە شـێوەی ئـایینی تەقلیدیـدا خۆیـان نابیننـەوە" بـەڵكو بایـەخ بـە فیكـرو بەرنامەڕێـژیی سیاسـی و ئابووری ئەدەن. مەسەلەكە ئەوەیە كە ئێمە نـازانین تـا ئێسـتاش ئـەنگێزەی ئـایینی لـە دەروونمانـدا هەیـە. گـەر بپرسـین ئایـا ئـایینی هیتلـەر چـی بـوو؟ وەرامەكـە بـەم جۆرە دەبێ: دروست كردنی خودایەك لـە نەتەوایـەتی. دەسـەڵات، نایەكسـانی، رق و كینەو دوژمنایەتی. ئایینی ئەو پەرستنی دەسـەڵات و وێرانكـاری بـوو. ئایینێك كـە لـە كـوفر بـاڵاترو جیـاواز لـە ئایینـە تەقلیدیـەكانی وەكـو ئـایینی مەسـیحیو

جوولەکەو هەر نەریتێکی هیومانیستیبە واتایەکی تر دەتوانین بڵێین کە ئایینی هیتلەر داریونیزمی کۆمەڵایەتی (Social Darwinism) بوو. ئەو گەیشتبووە ئەو قەناعەتەی کە هەر شتێك لە خزمەتی چاك کردن و کامڵ بوونی نەژاد (رەگەز)دا بێت باشە. مرۆڤ لەو بارەدا بەپێی فەرمانەکانی خوداو بەگوێرەی دادپەروەریو خۆشەویستی کارناکات، بەڵکو هەر هەنگاوێکی بەناوی کامڵبوونەوەیە. کەم نین ئەو کەسانەی داروینیزمی کۆمەڵایەتییان کردۆتە ئایینی خۆیان.. بنەماکانی کامڵبوون لایان خودای تازەیەو داروینیش پێغەمبەرێکی نوێ. بەرای من تاقە شتێك کە هیتلەر باوەری پێ بوو ئەوەبوو کە بەناوی یاساکانی کامڵبوون و بایۆلۆژییەوە کاری دەکرد.

ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە بە تەنها لای هیتلەر نەبوو. نووسینەکانی کۆنراد لۆرانسیش دەربارەی شەرەنگێزی رەنگدانەوەی هەمان بیروباوەرە. بنچینەی تیۆریە فەلسەفیەکەی لۆرانس ئەوەیە کە دەبێ ملکەچی یاساکانی کامڵبوون بین. لە ساڵی ١٩٤١دا لە وتارێکیدا کە تیایدا بیروڕای خۆی دەربڕی بوو، بەشان و باڵی کۆمەڵێك یاسای هیتلەردا دێو دەربارەی (رەگەزی بەرزتر) نووسیویەتی کە ئەو یاسایانە بناغەی زانستیی خۆیان هەیە. ئێستاش ئەم پرسیارە دەکەین: (ئایا دەتوانین ئەو ئایینە فەلسەفیو هۆکارە فەلسەفییانە بناسین کە زەمینەی فۆرمەلەی سیاسیین؟ ئایا توانای بینینی ئەوەمان هەیە کە بزانین ئەنگێزەی داواکردنی باشتر لامان، ئەنگێزەیەکی فەلسەفیو دەروونییە؟ با بەناوبانگترین نموونە بخەینە بەرچاوی خۆمان: شۆڕشی گەورەی فەرەنسا. ئازادی،یەکسانی، برایی، ئەمانە کۆمەڵێك بیروباوەڕبوون کە خەڵکیان هان دا، ئەم بیروباوەڕانە رەگ و ریشەیان لە سروشت و بوونی مرۆڤ دا هەیە. هەندێ لە دەمارناسان دەڵێن ئەو بیروباوەڕانە بەرهەمی بونیادی مێشکی مرۆڤ خۆین. بۆ ئەوەی ئۆرگانیزم بتوانێ بەباشی کاری خۆی بکات" ئازادی مەرجێکی پێویستە.

ئەو بیروباوەرە هەم گوزارشتی لە هێڵی سیاسیی شۆڕشگێڕەکانی فەرەنسا دەکردو هەم بەرهەمی فەلسەفەی قۆناغی رۆشنگەری (مرحلە التنویر)بوو، ئەو

فەلسەفەیەی کە رەگێکی قووڵی لەناو دڵی زۆربەی خەڵکیدا هەبوو. ئەو خواستە مرۆڤایەتیانە بارودۆخ و حاڵەتی مێژوویی میللەتانیان وە ئاگا هێنابۆوە. بە هەمان شێوە خودشەیدایی هیتلەریش جۆرە ئایینێك بوو، بەلاّم بە ئامانجی تەواو جیاواز، هەر بۆیە خەڵکانیشی بەلای خۆیدا راکێشا.

شۆلتز: لەوانەیە بتوانین ئەو خاڵە بە شێوەیەکی بەرچاو لە بەیانەکانی مۆڵتکە Moltkeوفرایزلەر Freislerدا ببینینەوە. بە کورتی مۆڵتکە دەیوت کە خاڵی هاوبەش لە نێوان سۆشیالیزم و مەسیحیەتدا هەیە، بەلاّم هەمان خاڵی هاوبەش هۆی ناتەبایی‌و ناکۆکییانە لەگەڵ یەکتردا" هەردووکیان دەیانەوێ گوێ رایەڵ و ئەڵقە لە گوێی تەواوەتییان بیت.

فرۆم : زۆر راستە، ئەوەی مۆڵتکە لەو رووەوە لە رستەیەکدا دەریبڕیوە، من دەمویست بەوردی روونی بکەمەوە. ئەوە مەبەستی سەرەکی‌ی ئێمە بوو.

شۆڵتز:مولتکە لەم جۆرە بەیاناتە نائاساییانەی زۆر بووە. بیرورا سیاسیەکانی ئەو کردەیی‌و واقیعبینانە بووە. بەردەوام سەلماندویەتی کە پیاوی کارە. ئەو مرۆڤی بە گۆڕەپانی بەرژەوەندیە سیاسیەکان دەزانی. بیروراکانی مۆڵتکە سەبارەت بە فێرکردن لەژێر کاریگەریی بیروراکانی یۆگن رۆزن شتۆك هۆسی دایە، ئەو باوەڕی وابوو کە بابەتی راستەقینەی فێرکردنی سیاسی ئەوەیە کە (ئێمە کێین؟!) نەك ئایا بیروباوەڕی سیاسیمان چی‌یەو سەر بە چ حیزبێکین. ئەم بۆچوونە لەو قۆناغەدا هێند پەسەند نەبوو. ئەمڕۆش ئەوەندە هەواداری نی‌یە. چونکە بە جۆرە (بەخۆوە مەشغوڵ بوون)ێکی لەقەڵەم دەدەن، بەلاّم ئەگەر ئەوە لە گۆشەنیگای ئێوەوە لێی بڕوانین" زۆر بەجێیە. لەو گۆشەنیگایەوە ئەو بەرەنگاریەی کە لەلایەن زۆربەوە بەرامبەر هیتلەر لە تواناذا نەبوو، نەك وەك نارەزایی سەرزاری بەڵکو دەبووە کردەوەش. ئەو ژیانە نارەزامەندەش بە تەنها تایبەت نەدەبوو بە چەند سیاسەتمەدارێك، بەڵکو بە هەمووان. ئایا دەروونناسان هۆی ئەوە بەچی لێك دەدەنەوە؟

فرۆم: ئەو کێیە، سروشت و خسوسیاتی چیيە؟ ئەمە پرسیارێکی ئاکاریو دەروونناسی نییە،بەڵکو پرسیارێکی سەرەکیە لەسیاسەتدا، هەر کەسێك بەرامبەر بەم پرسیارە بێ دەربەست بێت، دیدێکی سیاسی دیاریکراوی دەبێت. لە دیدی سروشتناسی (زانستی ناسینی تەبیعەتی مرۆڤ)ەوە لایەنگیریی ئەڵمانییەکان چۆن لێکدەدرێتەوە؟ ئایا زەوییەك بوون کە دەیتوانی ئەو تۆوە بڕوێنێ کەهیتلەر دەیڕشت، یا زەوییەکی وشك و بەیار؟ ساڵی ١٩٢١ لە گەڵ چەند هاوکارێکمدا لە دەزگای لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی لەو پرسیارەمان کۆڵییەوە. بەداخەوە ئەنجامی کارەکەمان بڵاونەکرایەوە (ئەو راپۆرتە دواتر لەلایەن زانکۆی هارڤاردەوە لەژێر ناونیشانی _(چینی کرێکار لە ئەڵمانیای ڤایمەردا)) بڵاوبۆتەوە).

ئەو پرسیارەی کردمان ئەوە بوو" ئایا ئەگەر هیتلەر بیەوێت دەسەڵات بگرێتە دەست، تا چەند دەشێ لەبەرەنگاربوونەوەیدا سەرکەوتن بەدەست بهێنرێ؟ بەرەنگاریی زۆربەی میللەت، بە تایبەتی ئەوانەی کە بیرو باوەڕیان لەگەڵ بیروباوەڕی ئەودا جیایە، واتە چینی کرێکارو زیاتریش کارمەندان، تا چ رادەیەك دەبێ؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە دەستمان بە لێکۆڵینەوەو شیکردنەوە کردو لەوەدا پەیڕەومان لە شێوازی سروشتناسی کرد، بەڵام کارمان بە هیتلەر نەبوو، بەڵکو مەبەستمان دیاری کردنی سروشتی مرۆڤی دیکتاتۆر بوو. دیکتاتۆر لەیەك کاتدا مەیلی گوێ رایەڵیو فەرمانڕەواییشی هەیە. ئەم دوو خەسڵەتە بەردەوام هاوشانی یەکن و کەلێنەکانی یەکتر پڕدەکەنەوە. بەڵام کەسێتیی دیموکرات و شۆڕشگێڕی راستەقینەش تەواو بە پێچەوانەوەیە، نە حەز بە گوێ رایەڵی دەکات و نەحەز بە فەرمانڕەوایی دەکات. مرۆڤی دیموکرات یەکسانی و پاراستنی کەرامەتی مرۆڤ بەشێکی حەتمی دەزانێو تەنها لایەنی ئەو شتانە دەگرێت کە ئەو دوو پێداویستیيە بۆ مرۆڤ دابین دەکەن.

گریمانەی تیۆریی ئێمە ئەوە ئەوە بوو کە ئەوەی مرۆڤ بیری لێ دەکاتەوە گرنگیەکی ئەوتۆی نییە، بەڵکو گرنگ ئەوەیە چ جۆرە دروشمێکی حیزبی یابنەماڵەیی یا کۆمەڵایەتی ئەوی وروژاندووەو بەوانی بەستۆتەوە، لەگەڵ چ جۆرە ئایدۆلۆژیایەك دا دەستەو یەخە بووە. بیری ئەو کەم تا زۆر لەبیرکردنەوەی ئەوانی دی دەچێت، کە مەیلە بۆ گەلەیی (حەز کردن بۆ بوون بە تاکێك لەگەلە؟)و لەدەستدانی سەربەستی، بەرانبەر بەمە ئەوەی کەسێك بیری لێ دەکاتەوە ناوی دەنێین (را- Opinion.

ڕا بە ئاسانی دەگۆڕێت و تەنها تا ئەو کاتە نەگۆڕە کە بارودۆخ بەنەگۆڕی بمێنێتەوە. یەکێك لە خەوشەکانی راوەرگرتن ئەوەیە بەتەنها پرسیار لە ڕادەکرێ. لەراوەرگرتن. (ریفراندۆم)دا ناکرێ بپرسین ئەگەر سبەینێ بارودۆخ گۆڕا ئەوسا راتان چی دەبێت؟ بەڵام لە سیاسەتدا ئەم پرسیارە شتێکی پێویستەو،. گرنگترین پرسیار ئەوە نییە کە لەم ساتەدا چۆن بیر دەکەیتەوە؟ بەڵکو چۆن دەژیتو کار دەکەیت؟ چۆنیەتیی ژیان و کارکردن بە سروشتی مرۆڤەوە بەندە. ئەگەر پرسیارەکە بەو جۆرە بکەین پێویستمان بە چەمکێکی تر دەبێت کە ئێوە پێشتر باستان کردو ئەویش (باوەڕ- conviction)ە باوەڕ رایەکە کە رەگ و ریشەی لەسروشتی ئەو کەسەدایە نەك لە مێشکیدا. لە وەڵامدانەوەی پرسیارێکی وەکو (مرۆڤ چییە؟)دا باوەڕی کەسێکت بۆ دەردەکەوێ. بەڵام پایەو بنچینەی را ئەو شتانەیە کە ئەو کە دەیانیستێت. هەر بۆیە ئەو کەسانەی کە باوەڕیان بە تیرۆر نییە بەرەنگار دەبنەوە" نەك ئەو کەسانەی ڕایان لەگەڵ تیرۆردا نییە. بەواتایەکی دی، تەنها ئەو خەڵکانە دەتوانن بەرهەڵستکاربنو بکەن و فریو نەدرێن کە تەواو لە سروشت و خەسڵەتەکانی دیکتاتۆری بەدوورن.

شۆلتز: ئەو ئەنجامەی ئێوە لەڕێی تۆژینەوەکانتانەوە پێی گەیشتوون من سەرسام دەکات، بوونی ئەو توانایە لەرا وەرگرتنی ئێستادا شتێکی دژوارە. تەنها لە هەڵسەنگاندنی بیروڕای گشتیدا نییە کە بایەخ بەسروشت ئەدرێ، بەڵکو

زانیاریە سیاسیو راگەیاندنیەکانی ئێمەش جگە لە (ڕا) بایەخ بە شتێکی دیکە نادەن.

فرۆم: بەداخەوە ئەم بایەخ نەدانە کەمو کورتییەکی گەورەی زۆربەی لێکۆڵینەوەی مەیلە سیاسیەکان و فێرگوزارییە سیاسیەکانە. بچوکترین بایەخ نادرێ بە سروشتی فەلسەفیو ئاینی، کە بمانەوێو نەمانەوێ لە ژیانی سیاسیماندا ڕۆڵی هەیە. یەکێك لەو بیرۆکانەی کە مارکسیزم پێی لەسەر دادەگرێ ئەوەیە کە سیاسەت بەیانکەری بەرژەوەندییە ئابوریو چینایەتییەکانە. مارکسیستەکان هەمیشە ئەو بیرۆکە سیاسیە دەخەنەپێش ئامانجە تەرەفدارەبەرواڵەت حەقیقیەکانەوە، بە بۆچوونی من هەقیانە. بەلاّم بۆچوونێکی نوقسانە. ئێمە نابێ تەنها گرنگی بە هۆکارە کۆمەلاّیەتیو ئابووریەکان بدەین، بەڵکو پێویستە تەواوی ئەو هەڵچوون و هاندەرە دەرونیانەش کە لە مرۆڤ دا دەوروژێن و پەیوەستن بە هۆکارە ئابووریو کۆمەلاّیەتیەکانەوە رەچاوبکەین و گرنگیان پێ بدەین. بەمانایەکی دیکە" مرۆڤ بە تەنها لە پێناوی سوودی مادیدا هەنگاونانێت. بەڵکو پێداویستییە دەروونیەکان و، ئەو هەست و ئامانجەی کەرەگ و ریشەیان لە هەلومەرجە ئیسانیەکاندایە" ئەمانەش ئەنگێزەی مرۆڤن. دەبێ تەواو ئەو دوو هۆکارە بناسین" واتە ئەنگێزەی ئابووریو ئەنگێزە تایبەتیەکانی مرۆڤ، تا تێبگەین کە بۆچی خەڵکی فلاّنە ڕێی سیاسی دەگرنە بەر.

لەم زەمینەیەدا لێکترازانێکی فراوان لە نێوان ئاگاو مەعریفەت لە ئێمەدا هەیە کە هێشتا دەروونناسی لێی نەکۆڵیوەتەوە، زانستە سیاسیەکانیش هێشتا لە قۆناغی کۆپی کردنی نووسراوەکانی مێژوو نووسەکان دا وەستاوەو رۆڵی هەڵچوونە دەروونیەکان لە سیاسەت دا نەخراونەتە بەر تیشکی لێکۆڵینەوە.

ئێستا با بگەڕێینەوە سەر تۆژینەوەکانی خۆمان لە فرانکفۆرت. دەمانویست کە رادەی لایەنگری لەلای کرێکاران و کارمەندان بزانین، بۆیە بیست هەزار کارتمان بەسەریاندا بلاّوکردەوە کە هەر کارتەو کۆمەڵێك پرسیاری تێدا بوو.

نزیکەی شەش سەد بڕگەمان پێ گەیشتەوە" کە بە نیسبەت کارتەکانەوە ژمارەیەکی کەم بوو. پرسیارەکان بەو جۆرە نەبوون کە بە بەڵێ. یا نەخێر،یا لەگەڵیدام، تا رادەیەك لە گەڵیدام، یا لە گەڵیدا نیم وەڵام بدرێتەوە. وەڵامەکان لەڕێی کەسێکەوە دەنووسرانەوە کە پرسیارەکانی لێیان دەکرد. پاشان ئەو وەڵامانەی کە پێمان گەیشتن هێنامان و چۆن دەروونپزیشك یا دەروونشیکار لە عیادەکەی خۆیدا کاردەکات" بەو جۆرە کارمان لەسەر کردن.

کاریگەریی نائاگایانەی وەڵامەکە لەسەر بیرکردنەوەی بە ئاگای نەخۆشەکە چیە" سەرنجمان دا: گەر بێتو بەو جۆرە وەڵامەکان شی بکەینەوە، ئەوا چەن سەد وەڵام نەك بە تەنها بیروڕاکانی بە ئاگای کەسەکەمان بۆ روون دەکاتەوە، بەڵکو پەی بەوەش دەبەین کە سروشتی چۆنە، حەزی لە چییە هۆگری چییەو رقی لە چییە، چی مەحکوم دەکات، ئەو شتەی گوێی پێ نادات، یان دەیەوێ گوێی پێ نەدات.

بۆ نموونە تەماشای ئەم پرسیارە بکەن:(ئایا لە پەروەردەکردنی منالاًن دا لێدان شتێکی پێویستە؟) یەکێك بە ئەرێ و یەکێك بە نەرێ وەڵام دەداتەوە، ئەم دوو وەڵامە شتێکی ئەوتۆمان دەربارەی سروشتی ئەو کەسە پێ ناڵێت. بەڵام ئەگەر کەسێك بڵێت:(نەخێر لێدان شتێکی چاك نییە، چونکە لە ئازادیی منالڵ کەم دەکاتەوەو نابێ ترس بخەینە دڵی منالەوە.) ئەوا ئێمە ئەو کەسە بە خاوەن سروشتێکی دژ بە دیکتاتۆری لە قەڵەم دەدەینو هەروەها بە پێچەوانەوە. لە تاقە وەڵامێکیشەوە ئەنجامی کۆتایی بە دەست ناهێنرێ. کارتەکانمان نزیکەی چەند سەد پرسیارێکی گرنگیان گرتبووە خۆ، کە هەموویان پرسیاری راشکاوو مەنتیقی بوون. دوای خوێندنەوەی دە وەڵام دەمانتوانی بە مەزەنە جۆری وەڵامەکانی تریش بزانین. ئەنجامی کۆتاییمان کە بە دەست هێنا بەم جۆرەبوو: لە سەدا دە کەس خاوەنی سروشتێکی دیکتاتۆریانە بوون کە حەزیان بە دەسەڵات دەکرد. دڵنیا بووین لەوەی کە ئەوانە پێش یا پاش ئەوەی هیتلەر دەسەڵات دەگرێتە دەست دەچنە ریزی نازییەکانەوە. لە سەدا پانزدەیان دژ بە سروشتی

دیکتاتۆریانە بوون، کە بەڕای ئێمە هەرگیز ئەمانە ناچنە ریزی نازی‌یەکانەوە، ئیتر ئایا ژیان و ئازادیی خۆیان دەخەنە مەترسی‌یەوە، ئەمە پرسیارێکی تربوو، بەڵام هەمیشە دژ بە دیسپلینی پۆلیسی‌و ئایدیۆلۆژی بوون. لە سەدا حەفتاو پێنجی وەڵامەکانیش، واتە ئەوەی کە مایەوەو زۆربە بوو، وەکو زۆربەی خەڵکانی وا بەستە بە چینی بۆرژواوە سروشتێکی ئاوێتەیان هەبوو. نەتەواو حەزیان بە دەسەڵات دەکردو نە تەواویش دژی بوون، بەڵکو دوو مەیلە بوون. بەڕای ئێمە ئەمانە نەدەبوون بە نازی‌ی دەمارگیرو نەدەبوون بە هێزی بەرەنگاری نازیزم، بەڵکو تێکەڵ بە تەوژمی کۆمەڵ دەبوون و بە پلەی جیاجیا، جۆش و خرۆش یا ناڕەزایی‌و دژایەتیی خۆیان دەردەبڕی. گەرچی ئامارێکی وردمان لادێیە تا بزانین لە سەدا چەند کرێکارو کارمەند چووە ریزی نازی‌یەکانەوە، یا چووە ریزی بەرەنگارانەوە، بەڵام بەڕای من ئەوەی رووی‌دا نزیك بوو لەو ئەنجامانەی ئێمە بە دەستمان هێنان. تەنها ژمارەیەکی کەم لە کرێکارانی ئەڵمان پەیوەندییان بە گروپەکانی ئۆپۆزیسیۆنەوە کردو ژمارەیەکی کەمتریش ئیلتزامیان بە نازیزمەوە کرد. زۆربەی بەلای هیچ یەکێك لەو باڵانەدا نەچوون. ئەوەبوو ئۆپۆزیسیۆن بێ ئاکام بوو. بێگومان پێشبینی‌یە تیۆریەکەی ئێمە" هۆکارێکی گرنگ بوو لە هەڵسەنگاندنی حەقیقەتی سیاسی‌و ئاسۆی سەرکەوتنی هیتلەردا. هەمان کار دەکرێ لە هەر وڵات و هەر کۆمەڵێکدا ئەنجام بدرێ بەو مەرجەی بپرسین (هەست بەچی دەکەیت؟) و (چیت؟) نەك (چۆن بیر دەکەیتەوە؟).

هەر ئەوەندەی جیاوازیی نێوان باوەڕو رامان زانی" ئیدی دەتوانین لەڕێی تۆژینەوەو شیکردنەوەی کۆمەڵایەتیەوە پەی بە راستی‌یەکان بەرین.

شۆڵتز: وتتان کە ئەنجامی لێکۆڵینەوەکەتان بڵاوبۆوە. بۆچی؟

فرۆم: چونکە بەڕێوەبەری دەزگا زانستیەکە نەیدەویست ئەو توێژینەوەیە بکەویتە بەردەستی خەڵك. زانیاری تەواوەتیم دەربارەی بڵاونەکردنەوەی لادێیەو ئەگەر باسی بکەم، باسەکە درێژە دەکێشێ و لەبابەتەکەی خۆمان دوورمان دەخاتەوە.

شـۆڵتز: لەوانەیـە تـرس و سـڵ كردنـەوە یـەكێك بووبێـت لـە هۆیـەكانی بڵاونەكردنەوەی ئەو راپۆرتە، چونكە دەبووە هۆی وروژاندنی خەڵك.

فرۆم: ئـەنجامی تۆژینەوەكـە ئاشـكرا نـەكرا، لەهەنـدێ لەراپۆرتـە تایبەتـەكان بەمێژووی دەزگاكە نووسراوە كە توێژینـەوەی وا ئەسڵ و ئەساسـی نیـیە، بـەڵام ئەمە راست نیـیە توێژینەوەكە ئەنجام دراو بەڵگەنامەكانی لە ژێر دەستدان.

شۆڵتز: ئایا ئێستاش لەو جۆرە لێكۆڵینەوانە ئەنجام دەدرێ؟

فرۆم: هەشـبێ مـن نـازانم. مـن و هاوكـارم مایكل كـوبی لـە لێكۆڵینەوەیەكدا دەربـارەی دێـیەكی بچـووكی مەكسـیك هـەمان تـەرزی لێكۆڵینـەوەمان بـەكارهێنا. تۆژینەوەكە سـەبارەت مـەیلی دەسـەڵاتخوازیو دژی دەسـەڵاتخوازیو خسوسیاتی تری خەڵك بوو. مایكل كوبی لەتوێژینەوەیـەكی تریدا هـەمان شـێوازی پـەیرەوی كـردووە بـۆ زانینـی جیـاوازیی نێـوان مردووپەرسـتیو زیندووپەرسـتی لـە چـینە جیاجیاكانی كۆمەڵگای ئەمریكاییدا.

شۆڵتز: پرۆفیسـۆر فـرۆم، چـۆن دەتـوانین ببینـە داوەرێكـی بـاش سـەبارەت بـە سروشـتی مـرۆڤ لـە مەیـدانی سیاسـیدا؟ زۆربـەی سیاسـەتمەدارانی ئێمـە هێنـد ئارەزوویـان لـە سـەلامەتیی ئـەو خەتـە نیـیە بـەڵام بەبۆچـوونی مـن لـەپێناوی سـەلامەتیی دیموكراسـیدا دەبـێ لـە ئاسـت ئـەو كەسـانەدا كـە دێنـە گۆڕەپـانی سیاسـەتەوە وردبین. تەلـەفزیۆن ئـەو بوارەمـان بـۆ دەڕەخسـێنێ كـە لـە نزیكـەوە سـیمایان ببیـنین، لــە جووڵــەكانیان وردبینــەوە. زۆر بچــینە نــاو قــووڵایی قسەكانیانەوە. دەبێ پـەی بـەو ئەنگێزانـە بـەرین كـە لـە پشـتی وشـەكانەوە خۆیـان شاردۆتەوە. چۆن دەتوانین ئەم كارە ئەنجام بدەین؟

فـرۆم: ئەمـە مەسـەلەیەكی بنەڕەتیـیە لـە دیموكراسـیدا. چـۆن دەتـوانین دیموكراسی لە كەوتنە داوی دیماگۆگیو فریـودانی خـەڵكانی سادە بپارێزین؟ لە دیموكراسـیدا هـەر كەسـەو بەسەرپەرشـتیو بـە گـوێرەی بۆچـوونی خـۆی بڕیـاردەدات و داوەری دەكـات. بـەڵام ئەگـەر خـەڵك تـەواو پـەیڕەویی قسـەو فەرمانـەكانی سیاسـەتمەدارێك بكـەن" چـۆن دەتـوانن خـاوەن رای خۆیـان بـن و

دەتوانن داوەری بکەن، بێگومان توانایەکی دیکەیان بۆ بڕیاردان هەیە. رادەران هەستێکی نائاگایانەیان هەیەو هەر لە رێی ئەوەوە دەربارەی دروستی، درۆزنی، راستگۆیی، شایستەیی‌و هەڵبژاردنی پاڵێوراو بۆ هەڵبژاردنەکان بڕیاردەدەن. لە ئەمریکاو،تەنانەت لە ئەڵمانیش بەم جۆرەیە. بەڵام کارامەیی پێویست تا ئێستا لە هیچ شوێنێك نەگەیشتۆتە پلەی کامڵبوون.

گەلێ هەل ومەرج پێویستن بۆ پرۆسەی دیموکراسی کە لێرەدا ناتوانم باسیان لێوە بکەم. تەنها ئەو خاڵە دەسنیشان دەکەم کە دیموکراسی لە شێوەیەکی دروست دا بەرقەرار نابێ ئەو دەمەنەبێت کە خەڵکی ئاگاداری ئەو مەیل و هەڵچوونانە بن کە بەسەر سیاسەتمەدارەکاندا زاڵن و، بزانن کە ئەنگێزەی فەلسەفی و نیمچە ئایینیان کە لە پشت هەڵوێست و بیرو باوەڕی سیاسیانەوەیە سەقامگیرە چییە؟ ئەمە بەو مانایەی کە نابێ تەنها پشت بە قسەکانی ببەستین" بەڵکو دەبێ لە هەموو لایەنێکەوە هەڵیسەنگێنین.

ئەوەی جێی سەرنجە ئەوەیە کە ئێمە لە ژیانی تایبەتی‌و رۆژانەی خۆماندا لەو جۆرە هەڵسەنگاندنەدا تەواو لێهاتووین. گەر کارمان بە کەسێك بێت یا ببینە هاوکار لەگەڵ یەکێك دا، ئەوەندە سادەو خۆشباوەڕنین کە تەنها باوەڕ بەو قسانە بکەین کە دەربارەی خۆی دەیانکات. لە زەینی خۆماندا وێنەیەك دەربارەی ئەو کەسە دەخولقێنین. چەند سوودو قازانجی ئێمە لەگەڵ ئەو کەسەدا زیاتر لە ئارادا بێ" ئەوەندە زیاتر ورد دەبین لە هەڵسەنگاندنی سروشتی ئەو کەسە دا. بەڵام دەربارەی بەرژەوەندییە کۆمەڵایەتی‌و سیاسیەکانمان ئەوەندە خۆمان ماندوو ناکەین. دەمانەوێ رێنومایییمان بکەن، دەمانەوێ بکشێینە دواوە، دەمانەوێ شتێك ببیستین کە حەز بە بیستنی دەکەین، دەمانەوێ کەسێکی تر لە جیاتی ئێمە بیر بکاتەوەو بەرانبەر بەوە پاداشتی بدەینێ. ئەو کەسەش کە ئەو کارانەمان بۆ ئەنجام دەدات" لە نزیکەوە لێی ورد نابینەوەو بە پێویستیشی نازانین بیناسین، بەڵام دەکرێ مرۆڤ لەنزیکەوە فێری وردبوونەوە بێت. دەکرێ ئەم هونەرە لە تاقیگەی سروشتی‌دا فێربین. ئەو تاقیگەیەی لە هەموو قۆناغەکانی

ژیان دا هەیە. هەر لە منداڵی‌یەوە تا تەمەنی باڵق بوون، واتە تاقیگەی ئەزموونی ڕۆژانە. مرۆڤ هەموو شتێك لەوێدا فێر دەبێت" بەمەرجێك بیەوێت ببینێت. خوێندنەوەش یاریدەرێکی باشە، گەرچی بەداخەوە دەروونناسی، بە تایبەتیش دەروونناسی‌ی ئەکادیمی کە سەرکەوتنی گەورەی بەدەست هێناوە، لەبواری کۆمەڵگاو سیاسەت دا ئەوەندە سوود بەخش نەبووە. سروشتناسی، کەلە سیاسەت و، ژن و مێردایەتی‌و، هاوڕێیەتی‌و فێرکردندا ڕۆڵێکی زۆر دیاری هەیە، لە دەروونناسی‌دا بایەخێکی کەمتری پێ دراوە. گەرچی لە زۆربەی بەشەکانی تری دەروونناسی‌ی ئەکادیمی بۆ ژیان پێویست ترە. ئەو بەشانەی تر کە هەندێ جار پێشکەوتنی تیۆری‌ی فرە بە خۆیانەوە دەبینن" بەڵام لەمەسەلە کردەییەکانی ژیان و ژیانی ڕۆژانەدا ئەوەندە سوود بەخش نین.

شۆڵتز: ببوورن کە لەم گفتوگۆیەدا دەربارەی پیشەکەی خۆم دەدوێم.(لەوانەیە پەیوەندیی بەبابەتی باسەکەمانەوەزیاد لەپێویست بە گرنگ بزانم) ئایا نابێ ڕۆژنامەنووسان شیاوی سروشتناسی بن، تا بەلایەنی کەمەوە یەکێکیان شایانی زانینی پێوەرو هەل و مەرجی پێویست بێت تا لە کاتی هەڵسەنگاندنی باری سیاسیمان‌و پرۆسە سەر ئەنجامە هەڵقوڵاوەکانیدا فریامان بکەوێت؟

فرۆم: بەڵێ، بێگومان، ئەمە بۆچوونێکی بەجێ‌یە، بەڵام نابێ شتێکمان لەبیر بچێت. سەرگەرم بوون بە سروشتناسی‌یەوە پێویستی بە پڕکێشی‌یە. ئەوە ئاسانە بڵێین فلانە ڕابەری سیاسی باشەو لەڕێی خزمەتکردنی ئێمەدا هەنگاو دەنێت،ئەمە کارێکی بێ سەر ئێشەیە. بەڵام گەر بمانەوێ بڵێین فلانە ڕابەری سیاسی فێڵبازەو، سیاسەتەکەی بەرەو وێرانکاریمان دەبات و، ئامانجەکانی شتێکن و قسەکانی شتێکی ترو، لایەنگیری جۆرە فەلسەفەو ئایینێکە کە دژ بە بیروباوەڕی ئێمەیە، دەبێ بۆ وتنی ئەمانە پڕکێش و ئازابین، چونکە سەلماندنی ئەوانەش هێند ئاسان نی‌یەو، هەروەها چونکە ماهیەتی سروشتی مرۆڤیش ئاڵۆزە.جگە لەوە ئێمە ئەم حوکمانە بە نازانستی لە قەڵەم دەدەین تا بەبەڵگە نەسەلمێنرێن.

شـۆڵتز: دوا پرسـیارم کـە دووبارەکردنـەوەی قسـەکانی پێشـووە بـەڵام بـە شێوەیەکی چڕتر. بەرەنگاری یا بەرهەڵستی ناوێکی ترە بۆ چالاکیی چڕکراوە. چالاکییەك کە دەبێ وەك وانە بوترێتەوە. کەچی هەر ئەوەندە مەسەلەی سیاسیو کۆمەڵایـەتی هاتـە گـۆڕێ ئـیتر بەهـەر هۆیـەك بێـت دوچـاری ناکـاراییو بـێ دەربەسـتیو، قـەدەر پەرسـتیو، هەسـت بـەلاوازیو، کەمتەرخـەمیو، هەسـتکردن بەبێدسەڵاتی لەبڕیاردانو، بەڵکو هەست کردن بە (گوناه)یش دەبین. بە داخەوە بواری باسکردنی ئەو هۆیانەمان نییە. بەڵام سوپاسگوزار دەبم ئەگەر بە کورتی ئەوەمان بۆ روون بکەنەوە کە بەرەنگاری کەیو لە کوێ دەبێ دەست پێ بکات، واتە بەر لەوەی پیاو کوژیو رەشەکوژی بێتە گۆڕێو، کاریگەر بێت؟

فرۆم: ئەگەر پاش سەرکەوتنی هیتلەر بتەوێ بەرەنگاری دەست پێ بکەیت" ئەوا هەر لە سەرەتاوە دۆڕاویت.چونکە بۆ بەرەنگاربوونەوە مرۆڤ پێویستی بە هاندەرێکی دەروونیو باوەڕە. دەبێ باوەڕتان بە خۆتان هەبێ، لادەبێ فیکرێکی رەخنەگرانـەتان هـەبێ، دەبـێ مرۆڤێکـی ئـازادو سـەربەخۆبن نـەك مـەڕێکی نـاو مێگەل، گەیشتن بەم ئاستەو فێربوونی (هونەری ژیانو هونەری مردن) پێویستی بە کۆششـێکی زۆرو مەشـقی زۆرە. ئـەو هونـەرەی وتم وەکـو هـەر هونـەرێکی تـر پێویسـتی بـە فێربـوون هەیـە. هـەر کەسـێك بـەو جـۆرە نەشـونما بکـات" توانـای جیاکردنـەوەی بـاش و خراپـی دەبێـت" چ بـۆ خـۆی و چ بـۆ خـەڵکانی دی. بـاش و خـراپ بـە نیسـبەت خۆیـەوە وەك مرۆڤێـك، نـەك لـە دیـدی سـەرکەوتن و بەدەسـت هێنانی دەسەڵات و سوودی ماددییەوە.

بونیـادی مێشـك بـە جۆرێکـە کـە دەتـوانین کـاری نائاسـاییش بکـەین. ئێمـە دەتوانین باشترین ئامانجەکانی خۆمان هەڵبژێرین و هەڵچوونەکانی خۆمان بخەینـە خزمـەت ئـەو ئامانجانـە. هـەر کەسـێك پـەی بـەم رێگایـە بـەرێت" فێـر دەبێـت چـۆن بەرامبەر دیکتـاتۆرانی وەکـو هیتلـەرو دیکتـاتۆرانی بچووك و، نـامۆبوون لـە ژیـانی رۆژانەدا بوەستێتەوە، ئەم جۆرە بەرەنگارییـە ئەمڕۆکـە لـە هـەموو رۆژگـارێکی تـر سـەختترە، چـونکە بونیـادی گشـتیی کۆمـەڵیش ئێسـتا تـۆوی ئـەو جـۆرە

دیکتاتۆریەتانە بڵاودەکاتەوە. لەم بونیادەدا مرۆڤ بووەتە مورووریەکی بچووك، بووەتە سفرێك و لەئەکتەرێکی بچووکی ناو سیناریۆیەکی باڵادەست دەچێت، نەدەتوانێ بڕیارێك بدات و نەئەرکێك بگرێتە ئەستۆی خۆی. تەنها ئەو کارە تەواو ئەنجام دەدات، کەمەکینە باڵادەستەکە بۆی دیاری کردووە. بواری بیرکردنەوە، هەست کردن و هەڵبژاردنێکی سەربەستانە بۆ ژیانێکی تایبەتی تەواو تەسك بۆتەوە. تاقە شتێك کە بیری مەشغوڵ دەکات ئەو ئەنجامانەیە کە لەخۆپەرستیی ئەوەوە هاتوونەتە گۆڕێ، وەکو: چۆن دەتوانم پایەیەکی باشترم دەست بکەوێ؟ چۆن دەتوانم پارەی زیاتر کۆبکەمەوە؟ چۆن دەتوانم لەش ساغ بم؟ بەڵام هەرگیز ئەم جۆرە پرسیارانە ناکات. چ شتێك بۆ من وەکو مرۆڤێك شایان و بەجێیە؟ چ شتێك بۆ شارەکەمان باشە؟ ئەم پرسیارانە لەدیدی یۆنانیەکان و لەرێبازی کلاسیکەکاندا پرسیاری گەورەو گرنگ بوون کە تەواوی فیکریان سەرگەمی وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە بووە، فیکرێك کە لەڕێی کۆنترۆڵ کردنی سروشتدا، لەکار نەکەوێت. بەڵکو بتوانێ وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە: باشترین ڕێگای ژیان کامەیە؟ چ شتێك دەبێتە هۆی گەشەدان بەمرۆڤ و باشترین تواناکانی دەخاتە گەڕ؟ ناکارایيە فراوانەکانی ئێمەو هاوبەشی نەکردنمان لەو بڕیارانەی کە ڕۆڵیان لەژیانی تایبەتیو کۆمەڵایەتیی ئێمەدا هەیە: دەبێتە زەمینەیەك کە فاشیزم یاهەر بزوتنەوەیەکی لەو جۆرە (کەوەختێ پەیدابوون ناویان لێ دەنێن) دەتوانێ تیایدا بڕوێت و گەشە بکات.

پەیوەندیی کتێبی پێغەمبەران[١]
بەباری هەنووکەیی ئێمەوە

بۆ قسەکردن لە سەر پەیوەندیی کتێبی پێغەمبەران بە ئێمەوە سەرەتا دەبێ وەڵامی چەند پرسیارێك بدەینەوە. ئایا هێشتا کتێبی پێغەمبەران جگە لە مەسیحی و جوولەکە باوەڕدارەکان بۆ کەسانێکی دیکە مانایەکی هەیە ؟ یان با پرسیارەکە واێ بکەین : ئایا ناشێ ئەو کتێبە ئەمڕۆش بەلای هەر کەسێکەوە مانای هەبێ ؟ یان کەمێك ئەولاتر بڕۆین و بپرسین: ئایا نابێ دووبارە پەیوەندیان لەگەڵدا دروست بکەینەوە، چونکە پەیوەندی لە گەڵیاندا پچڕاوە ؟ ئایا لە ڕۆژگارێکدا دەژین کەچیدی پێویستمان بە پێغەمبەران نییە؟ بەڵام مادامەکی یەك ڕامان نییە سەبارەت بەو پێناسەیەی پێغەمبەر وەك لە چاخی کۆندا هاتووە. ناتوانین وەڵامی ئەو پرسیارانە بدەینەوە . ئایا پێغەمبەر کەسێکە کە پێشبینیی ئایندە دەکات ؟ ئایا تەنها هەڵگری هەواڵی خراپە نەك هی باش و هیوا بەخش ؟ یان کەسێکە وەکو هەواڵدەرەکەی پەرستگای دۆلفی پەیامی پێویستمان پێ دەگەیەنێ گەرچی قسەکانی ئاڵۆزیش بن؟

پێش هەموو شتێك پێغەمبەران جەبرگەرا (ئەو کەسەی باوەڕی وایە کە خوا هەموو شتێکی لەناوچەوانی نووسیوە–و–)نین و، نکووڵی لەرۆڵی ئیرادەی مرۆڤ لەشێوەی ژیان و مێژوویاندا ناکەن.

هەروەها ئەوان توانای بینینیان هەیە نەك ئایندەبینی، یان بەواتایەکی دی پێشگۆییکارن، بەڵام نەك بەمانا حەرفیەکەی کە بەختبین دەگەیەنێ بەڵکو بەو

[١] The prophets ، لەئاینی جوولەکەدا بریتییە لە بەشی دووەمی ((چاخی کۆن)).

مانایەی ئەوەی کە دەیڵێن هەق و حەقیقەتە، ڕێك وەك مانای زمانەوانیی وشەکە (Sooth sayer = پێشگۆ) ئەوەی هەق و حەقیقەت دەڵێ). ئەو حەقیقەتەی ئەوان دەیڵێن ئەوەیە کە مرۆڤ دەتوانێ لەنێو ڕێگا جیاوازەکانی ژیانیدا یەکێکیان هەڵبژێرێ و دەشبێ هەڵیبژێرێ، بەواتایەکی دی کارەکانی مرۆڤ لەناوچەوانی نەنووسراوە، بەڵکو ئەوەی لە ناوچەوان نووسراوە کە دەبێ یەکێکیان هەڵبژێرێ، لەزەمانی کتێبی پیرۆزدا، ئەو کاتانەی پێغەمبەران ئامۆژگارییان دەکرد، بەتەنها دووڕێ بۆ هەڵبژاردن لەبەردەم مرۆڤدا هەبوو، یەکێکیان پەرستنی وڵات، خاك، بتەکان، ئەوی تریشیان وێرانکردنی وڵاتان و دەربەدەرکردنی خەڵك، خەڵك ناچاری هەڵبژاردنی یەکێك لەم دوو ڕێیە بوون و پێغەمبەران بۆیان شی دەکردنەوە، بەڵام جەخت لەسەر ئەوە دەکەم کە ئامۆژگارییەکانی پێغەمبەران بەپێئەوانەی ئەوەی ئێمە ئەمڕۆ تەسەوری دەکەین، بەتەنها بریتی نەبوو لەئامۆژگاریی ئاکاری و ئایینی، بەڵکو دەربارەی (سیاسەتی واقیعی)یش، ئەدوان، ئەوان سەرنجیان دابوو وڵاتێکی بچووکی خۆرهەڵاتی نزیك خەسڵەتە ڕۆحیەکانی خۆی لەدەست داوەو وەکو ئەو وڵاتانەی دوچاری داڕمانی ئاکاری بوون، خەریکە دەکەوێ، هەر بۆیە کاتی هەڵبژاردن هاتبوو، خەڵکی یان دەبووایە بەچاوی خۆیان فەوتانی وڵاتەکەی خۆیان بدیبایە، یان دەسبەرداری دروستکردنی بتەکان بوونایە، لەهەڵبژاردنی یەکێك لەو دوو ڕێیە ئازاد بوون، بەڵام پێغەمبەران دەیانویست ئەو وەهم و خەتایەی کە ماوەیەکی درێژ دەستەویەخەی خەڵك بووە، لێیان دوور بخەنەوەو قەناعەتیان پێ بکەن کە دەتوانن وڵاتە بچووکەکەی خۆیان بپارێزن و وەکو میللەتێك درێژە بەژیان و بوونی خۆیان بدەن.

نموونەی دیاری ئەمەش ڕەفتاری شمۆئێل پێغەمبەرە لەگەڵ جوولەکەکاندا، جوولەکەکان دەیانوت شامان دەوێ تا وەکو میللەتەکانی دیکەمان لێ بێ، شمۆئێلیش ڕێگە چارەی جیاوازی پیشان دان و وتی: دەتوانن یاجەورو ستەمی ستەمکارێکی خۆرهەڵاتی قبووڵ بکەن، ویان ئازادی هەڵبژێرن، هەڵبژاردنی یەکێك لەو دوو ڕێیە درایە دەست خەڵك، خەڵکی دەیانویست وەکو میللەتانی دی بن و

شایان هەبێ، خواوەند بەشموئێلی وت: بایەخ بەداواکەیان بدە بەڵام ئاگاداریان بکەرەوە ئەو شایەی کە دەیانەوێ چۆن کەسێك دەبێ.

ئەم مەسەلەیە رۆڵێکی تری سێیەمی پێغەمبەرانمان پێ دەڵێ:

پێغەمبەرەکان لەمەترسیی هەڵبژاردنی ئەو رێگایەی دەبێتە هۆی وێرانی‌و خراپە خەڵك ئاگادار دەکەنەوەو رێگای تریان پیشان دەدەن‌و دژی هەڵبژاردنی هەڵە رادەوەستن.

بەڵام دوای ئەوەی پەیامی خۆیان گەیاندو خەڵکیان ئاگادار کردەوە وازیان لێ دەهێنن تابەئارەزووی خۆیان بجوڵێنەوە، تەنانەت خواوەندیش دەست لەکاریانەوە وەرناداو پەرچوو (موعجیزە) ناخولقێنێ، بەرپرسیاریەکە ئەداتە دەست خودی ئادەمیزادەکان خۆیان، کە دەبێ ئامانج‌و مەبەستی خۆیان هەڵبژێرن، یاریدەی پێغەمبەر لەو سنوورەدایە کە رێگا جیاوازەکان رووندەکاتەوەو خەڵکی لەو رێیە ئاگادار دەکاتەوە کە بەکارەسات کۆتایی دێ.

ئەمڕۆکە ئێمە لەبارێکی وەهاداین، لەبەردەمی دوو ریانێکداین:

رێیەك بەرەو کۆمەڵگەیەکی مرۆیی‌و داماڵینی چەکی ئەتۆمی، ئەوی تریشیان بەرەو وەحشیگەری‌و وێرانکردنی جیهانمان دەبات، لەم رۆژگارەشدا ئەرکی پێغەمبەرە رێگە جیاوازەکان روون بکاتەوەو سەبارەت بەو رێیە ئاگادارمان بکاتەوە کە بەرەو فەوتانمان دەبات.

ئایینی پێغەمبەران چی بوو؟ پێغەمبەران باوەڕیان بەخوای تاك‌و تەنیا بڵاوکردەوە کە حەقیقەت‌و دادپەروەری بەشێکە لەو، بەڵام بەپلەی یەکەم گرنگییان بە باوەڕەکە نەئەدا بەڵکو ئامانجیان رابەری بوو، رێی پراکتیك کردنی پرەنسیپەکانی خواوەندیان لەم دونیایەدا پیشان ئەداو پشتیان پێ دەبەست: پەروەردگاری بالا، تاقە خودای یەکتاو راستە، ئەمە مانای چی‌یە؟ ئایا مەسەلەیەکی ماتماتیکیە، یەکێتی بەرامبەر بەفرەیی؟ نەخێر، مانای ئەمە ئەوەیە کە لەپشت هەر فرەیی‌و پەرتیەکی هەست‌و سۆزو مۆتیڤەکانمانەوە یەکێتیەك هەیە: یەکتاییەك کە بەرزترین ئەسڵە، کاتێ دەتوانین پەی بەو یەکتاییەش بەرین

لەبیرو بۆچوونی پێغەمبەرەکانا کە فاکتەرێکی تریش لەبەرچاو بگرین: جیاوازی لەنێوان خواوەندەکانو بتەکان یاخواوەندە درۆزنەکاندا، بتەکان دروستکراوی دەستی ئادەمیزادن، ئەگەر خوداش وەکو بت بپەرستریٚ ئەگۆڕیٚ بەبتو دروستکراوی دەستی ئادەمیزاد، خوا زیندووەو زۆر جار گوێمان لیٚ بووە وتراوە (خوای زیندوو) بەڵام بتەکان شتن، یان بابڵێین مردوون، یەکێك لەپێغەمبەران لەپێناسەی بتەکاندا وتوویەتی: چاویان هەیە بەڵام نابینن، گوێیان هەیە بەڵام نابیستن.

پێغەمبەران دەیانزانی کە بت پەرستی مرۆڤ بەرەو کۆیلایەتی دەباتو خەڵکیان لەوە ئاگادار دەکردەوە کە بتپەرست لەپارچە دارێکەوە دەست پیٚ دەکات، بەنیوەی دارەکە ئاگرێك دەکاتەوەو نانی پیٚ دەبرژێنیٚ، بەنیوەکەی تریشی بتێك دروست دەکاو کڕنووشی بۆ دەباتو بەبەرزترو بالآتر لەخۆی دەزانیٚ، بۆچی ئەو پارچە دارە لەو بالآتر ئەبیٚ؟ لەبەر ئەوەی بتپەرست تەواوی هێزەکانی خۆی بۆ ئەو دارە دەگوێزێتەوە، بتەکەش لەدەسەڵات سەرشار دەبیٚ، بتەکە چەند دەسەڵاتی زیاتر بیٚ بتپەرست لاوازترو بیٚ هێزتر دەبیٚ، بتپەرست بۆ رزگاربوون لەو بێتواناییەی، زیاتر تەسلیمی بتەکە دەبیٚ، تا لەڕیٚی بوون بەکۆیلەوە بەشێك لەو دەسەڵاتە دەروونیەی کە خۆی بەوی سپاردووە لیٚی وەربگرێتەوە، ئەم دیاردەیە بەزمانی فەلسەفەی ئەمڕۆ پیٚی دەڵێن (لەخۆ بێگانەبوون – نامۆبوون– Alienation) لەخۆ بێگانەبوون (الاغتراب) کە مارکسو هیگل باسی لێوە دەکەن هەمان ئەو بتپەرستیەیە کە پێغەمبەرەکان لیٚی دواون: بوون بەکۆیلەی شتێك، لەدەستدانی (خود)و ئازادیو بەخۆداهاتنەوە لەئەنجامی ملکەچیەوە. ئێمە بەخەیاڵی خۆمان وادەزانین لەبەر ئەوەی وەکو بابلیەکانو فینیقیەکان (بەعل)و (عەشتار)مان نیە، کەواتە نەبتمان هەیەو نەبتپەرستیشین، بەڵام وانیە، بتمان هەیە وەلیٚ بەناوی ترەوە، ناویان بەعلو عەشتار نیە، بەڵکو ناویان: دارایی، دەسەڵات، بەرهەمهێنانی کالآ، کالآی

مەسرەفی، پلەو پایە، ناوبانگو هەر شتێکی تر کە خەڵکی لەبەردەمیدا چۆك دائەدەنو دەبن بەکۆیلەو لەئاستیدا، هەموو ئەمانە ناوی بتەکانی ئێمەن.

رەنگە گرنگترین شتی پێغەمبەران لەمێژوودا تێڕوانینیان بێ سەبارەت بەدەرکەوتنی (_یان پەیدابوونی) رزگارکەر[٢]. ئەم تێڕوانینە تازەو بێ وێنەیە سوودمەندیی مێژوویی خۆی سەلماندووە. بینینو داناییەکە سەبارەت بە(رزگاربوون)! رزگاربوونی مرۆڤ لەرێی وەدیهێنانی خودەوە، پێغەمبەران بەبەڵێنی دەرکەوتنی رزگارکەر مژدەی ئەوەیان ئەدا کە ئەو بەدبەختیو بەلەنگازیەی لەبەهەشتدا دوچاری ئادەم بوو، کۆتایی دێ، بەدبەختیی مرۆڤ تارادەیەك ئەنجامی لەدەستدانی ئارامیی ناوەوەو، زۆربوونی تەماو خۆزگەو هێنانە ئاراوەی پێداویستی بۆ هەبوونو خاوەندارێتیی زیاتر بوو، پەیوەندیی نێوان ژنو پیاویش هەر بەرەنجامێکی ئەوەیە، زاڵبوونی پیاو بەسەر ژندا ئەمڕۆ بۆتە مەسەلەیەکی ئاساییو بەڵگەنەویست، بەڵام لەکتێبی پیرۆزدا ئەو باڵادەستیە وەکو بەدبەختیەكو تەمێ کردنێك لەقەڵەم دراوە، بەواتایەکی دی زەمانێك کە هێشتا مرۆڤ لەبەهەشت دەرنەکرابوو پیاو بەسەر ژندا زاڵ نەبوو، بەڵگە مێژوویەکانیش گەواهیی ئەوە ئەدەن کە بەر لەمێژوو پەیوەندیی نێوان پیاوو ئافرەت بەو جۆرە نەبووە.

دوائەنجامی ئەو بەدبەختییە دوژمنایەتیی نێوان مرۆڤو سروشتە. بەو مانایەی کە مرۆڤ بەناچاری دەبێ بەئارەقی ناوچەوانی نان پەیدا بکاو ئیش چێژ بەخش نییە، بەڵکو جۆرێکە لەتەمێ کردن، ئەم بیروڕایە تائێستاش وەکو راستییەکی سەقامگیر تەماشا دەکرێ، هەمان ئەو بەدبەختیەی کە مرۆڤی مەحکوم بەدوژمنایەتی لەگەڵ سروشتدا کردووە، ئازاری مناڵبوونی ئافرەتانیش دەگرێتەوە، ئارەقی ناوچەوانی پیاوانو ئازاری مناڵبوونی ژنان دوو سیمبولی

---

[٢] Missianic period (قۆناغی چاوەڕوانیکردنی مەسیح لەئایینی جوولەکەداو گەڕانەوەی حەزرەتی عیسا لەلای مەسیحیەکان).

سووکایەتی پێکردنو تەمێکردنی ئادەمیزادن لەزمانی نەفرینی کتێبی پیرۆزدا، هەروەکو وتمان ئەمڕۆ ئەو دووبارەبە سروشتیو ئاسایی دەزانین، بەلام لەڕۆژگاری نووسەرانی کتێبی پیرۆزدا وانەبوون.

مەبەستی پێغەمبەران لەپەیدابوونی رزگارکەر چی بوو؟ ئەوان خوازیاری ئاشتیەکی بالاتر لەنەبوونی جەنگو یەکریزیو هاوتەبایی نێوان کەسەکانی میللەتو نێوان ئافرەتو پیاوو هەروەها نێوان مرۆڤو سروشت بوونو، دەیانویست بارێك بهێننە ئاراوە کە تیایدا چیدی مرۆڤ فێری ترس نەبێت، ئێمە لەوە بێ ئاگاین کە شەڕەنگێزیو توندو تیژی لەدەرەنجامی ترسەوە دروست دەبن، پێغەمبەران فێرمان دەکەن گەر هەر هەنگاوێ بەترسو لەرزەوە بنێین، بەرامبەر بەکەسانی دی بەدگومان دەبینو دەبێ چاوەڕوانی خراپترین رووداوبین، پێغەمبەران تائەو رادەیە رادیکال بوون کە دەیانووت شەڕەنگێزی وەختێ لەنێو دەچێت کە ترس ریشەکێش بکەین، ئەم بڕوایەش لەقۆناغی دەرکەوتنی رزگارکەردا دێتە دی، بەڕای ئەوان ئەو رۆژگارە رۆژگاری فراوانی دەبێ نەك هی کەمالیات، بەو مانایەی کە سفرە بۆ هەمووان والا دەکرێ تاهەر کەسێك کە دەیەوێ بخوات وەکو مرۆڤێك مافی خۆیەتی لەسەر ئەو سفرەیە دابنیشێو لەگەل ئادەمیزادەکانی تردا لەخواردندا بەشدار بێ، تایبەتمەندیەکی تری قۆناغی دەرکەوتنی رزگارکەر ئەوەیە کە خەلکی بەئاشتیو سەفا پێکەوە دەژین، چاوچنۆکیو حەسوودی نامێنێ، چیدی ئادەمیزاد لەگەل ئادەمیزادو لەگەل سروشتدا لەململانێو ناکۆکیدا نابێو ژیان ئامانجێکی دیکەی دەبێ، ئەو ئامانجەش دابینکردنی پێداویستیە جەستەییەکان نابێ، گەرچی دابینکردنیان گرفتێکە لەژیاندا، بەلام بێ چارەسەر نامێنێتەوە، پێغەمبەران خوازیاری ناسینی تەواوەتیی خواوەند بوون، یان بەزمانێکی جیا لەزمانی ئایینی دەیانویست مرۆڤ تادواسنوور پەرە بەهێزە روحیەکانو ئەقلو ژیانی خۆی بدات، دەیانووت کەمرۆڤ دەبێ ئازادبێو سەنتەری خۆی بێو ئەبێ ببێ بەوەی کە هەر کەسێك تواناو ئیمکانیەتی بوونی هەیە.

بەکورتی رۆژگاری پەیدابوونی رزگارکەر، دووبارە خولقاندنەوەی رۆژگارێکە کە هێشتا مرۆڤ لەبەهەشتدا دەیبردە سەر، قۆناغی سەرەتای مێژوو یاسەرەتای بەر لەمێژوو بەمجۆرە بوو، بەر لەوەی ئادەمیزاد خۆی بەکەسێکی جیا لەهاورەگەزەکانی تری بزانێ تەبایی بەهەشتی لەبەرچاو بوو، ئەو تەباییە هەمان تەبایی ئادەمیزادە سەرەتاییەکانی بەر لەمێژوو بوو، قۆناغی پەیدابوونی رزگارکەر گەڕانەوەی ئەو تەباییەیە، بەکورتی مرۆڤ ئەم جارە خۆی لەناو مێژوودا دەبینێتەوە، چاخی پەیدابوونی رزگارکەر کۆتایی مێژوو نییە بەڵکو دەبێتە نوێنەری سەرەتای راستەقینەی مێژووی مرۆڤ، لەبەر ئەوەی لەو چاخەدا ئادەمیزاد بەسەر هەموو ئەو کۆسپانەدا زاڵ دەبێ کەرێی لێ دەگرن ببێتە مرۆڤێکی کامڵ.

پێشتر دەربارەی دەسەلاتی سەرەکیی بیروباوەڕ لەسەر چاخی پەیدابوونی رزگارکەر لەکامڵبوونی ئادەمیزاددا قسەم کرد، لەوانەیە هیچ بیروباوەڕێك هێندەی ئەوە لەبالآبوونی ئێمەدا کاریگەر نەبووبێت. بەبێ ئەوەی بچمە وردەکارییەوە دەمەوێ بڵێم کە مەسیحیەت و سۆشیالیزم بەقووڵی کەوتبوونە ژێر کاریگەریی بیروباوەڕی پەیدابوونی رزگارکەرەوە. گەرچی هەریەکێك لەمانە شێوەیەکی جیاوازی پێ داوەو تاڕادەیەکیش لەو رەوتە لایان داوە کە باسم کرد، باوەڕ بەپەیدابوونی رزگارکەر بەدرێژایی مێژوو بەزیندوویێتی ماوەتەوە، گەرچی ئەمیش وەکو مەسیحیەت خۆی هەندێ جار دووچاری فەوتان و تەنانەت خراپەکاری بووە، بەلأم هەرگیز نەمردووەو وەکو تۆوێك بەزیندوویێتی ماوەتەوە، ئەو باوەڕە ئەمڕۆش بەشێوەی جۆراوجۆر دەبینرێ، کە سۆشیالیزم نموونەکەیەتی، سۆشیالیزمی مرۆڤدۆستانەی مارکس لەرێی هەندێ ولأتی بەناو سۆشیالیستەوە زۆر خێرا بەرەو خراپەکاری رۆی، بەلأم لەگەڵ ئەوەشدا بەتەواوەتی تۆوەکەی نەمردووە، دەتوانین دووبارە زیندوو بوونەوەی جۆرە باوەڕێکی نائاینی سەبارەت بەپەیدابوونی رزگارکەر لەسۆشیالیزمی مارکسیدا (نەك لەلای سۆشیال دیموکراتەکان یاسۆشیالیزمی کۆمۆنیستی) ببینینەوە، زیادەڕەوی نییە گەر

بڵێین کۆمەڵگای نوێ بەبێ باوەڕ بەپەیدابوونی رزگارکەر شتێکە قابیلی تەسەور نىیەو هەروەها ناکرێ بەبێ ئەو باوەڕە دەرکی مێژووی نوێش بکەین، مەگەر ئەوەی بزانین لەکوێ و چۆن ئەو بیروباوەڕە سەرکەوتنی بەچنگ هێناوە یابەرەو خراپەکاری چووە، هەر لەبەر هەمان هۆ دەتوانین بڵێین ئەمڕۆش پێغەمبەران پەیوەندیان بەئێمەوە هەیە، چونکە ئێستاش ئێمە دەکەوینە بەردەم هەندێ هەڵبژاردن کە زۆر لەوانەی رۆژگاری پێغەمبەران دەچێ، دەبێ رێگا ئالتەرناتیڤە جیاوازەکان بناسین تایەکێکیان بگرینە بەر، بۆ پەیبردن بەپەیوەندیی کتێبی پێغەمبەران بەئێمەوە نابێ تەنها سەرگەرمی رووداوەکانی ئێستای خۆمان بین، بەڵکو دەبێ ئەو کتێبە بخوێنینەوە کە کارێکی وروژێنەرو رۆشنگەر بووەو لەهەر هەواڵێکی تازە تازەترو رۆژانەتر بووەو ئێمە لەجیهانی ئێستا ئاگادار دەکاتەوە، هەواڵەکانی رۆژانە ئەو بارە دەخەنە روو کە هەیە بەڵام رۆشناییەك ناخەنە سەری تارۆشن بێتەوە.

مرۆڤ کێیە ؟

مرۆڤ کێ یە؟ ئە م پرسیارە ئێمە دە خاتە دڵی مەسەلەیەکەوە ئەگەر مرۆڤ شت بوایە ،دەمانپرسی : ((مرۆڤ چییە؟)) ولە وەرام دا وەك و شتێکی نێو سروشت یا بەرهەمێکی پیشە سازی پێناسەمان دەکرد ، بەڵام مرۆڤ شت نییە و ناخرێتە ریزی پێناسەی بوونەوەرە بێ گیانە کانەوە، وێرای ئەم راستییەش هەندێ جار بەچاوی ((شت))ەوە، تەماشای مرۆڤ دەکەن، لەژێر ناونیشانی، کرێکار، فەرمانبەر، بەرێوەبەری کارگە، دکتۆر.... هتددا وەسفی دەکەن ، بەڵام کارو پلەو پایە تەنها رۆڵی کۆمەڵایەتلی مرۆڤ دیاری دەکەن . بەواتایەکی دی مرۆڤ بەپێ ی پلەو پایە لە ناو کۆمەڵ دا پێناسە دەکەن .

مرۆڤ جەستەیەکی بێ گیان نییە ، بوونەوەرێکی زیندووە کە لە بزافی بەردەوا می گەشەسەندن و کامڵبووندایە، لەهەر ساتێكو هەر قۆناغێکی ژیانیدا هەمان کەس نییە .ئەگەر چی ناتوانین بەهەمان پێوەر کە بۆ نموونە مێز یا کاژێری پێ هە ڵدەسەنگێنین مرۆڤیش هە ڵبسەنگێنین ، بەڵام پێناسەکردنی مرۆڤیش لەو پێناسەکردنە زۆر دووڕناکەوێتە، وەبەوەی کە دەتوانین لەرێی بەراوردکردنەوە لەنێوان شت و بوونەوە ری زیندوودا دەربارەی مرۆڤ بدوێین، گرنترین پێناسەی مرۆڤ ئەوە یەکە بیرکردنەوەی بەتەنها لەسنووری دابین کردنی پێداویستییە فیسیۆلۆژیەکاندا نەبووە ، بە ڵکو لەوە باڵاتر رۆیشتووە، فیکر لای مرۆڤ – بە پێچەوانەی گیانەوەر (ئاژە ڵ) –ەوە بەتەنها هۆیەك نییە بۆ بەدە ستهێنانی پێداویستییەکان ، بەڵکو هەروەها هۆیەکە بۆ دۆزینەوەو پەی بردن بەحەقیقەتی خۆی‌و بەجوانی و دزێوی یەکانی ئەو جیهانەی کەتیایدا دەژی ، یان دەکرێ بگوترێ کەمرۆڤ بەتەنها هۆشی نییە ، کە گیانەوەرانیش هەیانە بەڵکو ئاوەز

(ئەقڵ)یشی هەیە ، کەبەهۆی ئەوەوە پەی بەحەقیقەت دەبات، ئەگەر مرۆڤ جڵەوی خۆی بدات دە ست ئاوەزی : لەرووی فیکری و جەستەییەوە باشترین کار لەبەرژەوەندیی خۆی دا ئەنجام دەدات .

بەلام ئەزموون ئەوەی سەلماندووە کەچاوچنۆکی و خۆپەرستی بەرچاوی خەڵکانێکی زۆری گرتووەو، لەژیانی تایبەتییان دا پەیرەوی ئاوەزی خۆیان ناکەن، لە وەش خراپتر گەلانیش بەفەرمانی ئاوەزی خۆیان کار ناکەن، چونکە دیاگۆگەکان (فریودەرانی خەڵکانی عەوام) ناهێڵن، تاخە ڵکی باوەر بە قسەو درۆکانیان بکەن و ،شارو گیانی خۆیان بەرەو وێرانی راپێچ دەکەن ، جا هەیدیّ ئە وگەلانەی کە چوونکە نەیان توانیوە خۆیان لە هە ڵچوونی نائاوەزی (نائەقلانی) کە دیاری کەری رەفتاریان بووە ئازاد بکەن و، رێی پەیرەوکردنی ئەقلّ فێرنەبوون , تیاچوون . رۆڵی سەرەکیی پەیامبەرانی (چاخی کۆن)، بەپێچەوانەی باوەری باوی خەڵکەوە پێشبینی ئایندە نەبووە، بە ڵکو حەقیقەتیان رادەگەیاندو ئاکامەکانی کاری ئێستاو ئایندەیان پیشانی خە ڵك دەدا.

لەبەرئەوەی مرۆڤ شت نی یە تابەپێی رواڵەتی پێناسەی بکەین، بۆیە ناچار بۆ وەسف کردنی یاپێناسەکردنی پەنا دەبەینە بەر ئەزموونی کەسیی خۆی وەکو مرۆڤ، پرسیاری ((مرۆڤ کیّ یە؟)) ئێمە رادەکێشێت بپرسین ((من کێم؟)) ئەگەر مرۆڤ بەشت بژمێرسن ، وەلامی من کێم ئەمە دەبێت :

((ئادەمیزادێك))

زۆرن ئەو خەڵکانەی کە ناسنامەی ئادە می بەخۆیان رەوا نابینن و، لە کەسی خۆیان و ماهیەتی خۆیان و گەوهەری خۆیان، وێنەی وەهمی دەخوڵقێنن. ئەو جۆرە کەسانە لەوەلامی پرسسیارەکەی ئێمەدا دەڵێن: ((من مامۆستام)) ((من کرێکارم)) یا ((من دکتۆرم)) بەلام ئەوزانیاریانەی تایبەتن بەکارو وەزیفە هیچ شتێك دەربارەی خودی ئەو کەسە بەدەستەوە نادەن و، وەلامی ئەم پرسیارە نادەنەوە : ((ئەو کێیە؟)) یا ((من کێم؟))

لێرەدا رووبەرووی مەسەلەیە کیدی دەبینەوە، هەریە کێك لەئێمە ئەدگاری کۆمەڵایەتی، ئاکاریو سایکۆلۆژیی خۆی هەیە. کەی و چۆن دەتوانین بزانین کە ئەدکاری فلانە کەس هەتا هەتایە وەکوخۆی دەمێنێتەوەو ئەزموونێکی بەهێزنایگۆرێت؟ ئایا خەڵکی دەگەنە ئاستێك کەتیایدا وەها نەگۆر سەقامگیربن، کە بکریٚ بوتریٚ ئەوەن کەهەن و هەرگیز ناگۆرێن ؟ لەدیدێکی ئامارییەوە ئەم مەسەلەیە شتێکی ئەستەم نییە، بەلام ئایا دەکریٚ ئەمە سەبارەت بەتاکە کەسیش وابێت تائەو رۆژەی کەتیایدا دەمرێت؟ ئایا ناشیٚ ئەو مرۆڤە کەدەمرێت ، ئەگەر لەژیاندا بمێنێتەوە بگۆرێت .

دەکریٚ مرۆڤ لەریٚ ی چەند ئەدگارێکی تریشەوە پێناسەبکریٚ، لەملرۆڤ دا دوو جۆر مۆتیڤ هەن، یەکێکیان بایۆلۆژییەو کەلەهەموانـدا یەکسانەو ئەو پێداویستییانە دەگرێتەوە کەپێی دەڵێن پێداویستیەکانی مانەوە: پێداویستی بۆ لابردنی برسێتی و تینوێتی، پێداویستی بەئاسایش و پارێزگاری، پێداویستی بۆ جۆرە ڤە وارەیەکی کۆمەڵایەتیو، بەپلەی دووەمیش پێداویسی بەتێر کردنی مەیلی سێکسی، بەلام وروژانەکانی جۆری دووەم ریشەیەکی بایۆلۆژیان نییە لە هەموان دا وەکو یەك نییە. ئەو وروژانانە –وەکو خۆشەویستی، هاوپەیوەندی، ئێرەیی، رق لیٚ بوونەوە، غیرەو چاوچنۆکی و هتد.... لە بونیادی کۆمەڵایەتیەوە سەرچاوە دەگرن. جێی وەبیرهێنانەوەیە کەرق لیٚ بوونەوە دوو جۆرە: کاردانەوەیەکی ناوەوەیی، کەپێویستە لەیەکدی جیابکرێتەوە ، رقی کاردانەوەیی وەلامە بۆ هێرشێك یان هەرەشەکردن لەخودی کەسێك یان گروپێك کە ئەو ئەندامە تیایداو، پاش نەمانی مەترسی یە کەئەویش لە ناو دەچێت، بەلام رقی ناوەوەیی لە خەسڵەتەکانی سروشتی کەسانێکن . ئەو کەسەی کە ئەم جۆرە رقە لەناخیدا هەبێت، بەردەوام دەیەوێت لەرێگای جیاجیاوە ئەو رقەی خاڵی بکاتەوە .

وروژانە کۆمەڵایەتیەکان ، بەپێچەوانەی وروژانە بایۆلۆژیەکان، دەرئەنجامی بونیادێکی کۆمەڵایەتی تایبەتن. لە کۆمە ڵگایەکدا کە کەمینەیە کی زەوتکەر بەسەر زۆرینەیەکی زەوتلێکراو وهەژاردا حوکمران بن ، هەردوو لایەن پر رقو

بێزار دەبن، رقی کەمینەی حوکمران بەترس لەتۆڵە سەندنەوەی چینی هەژار بەهێز دەبێت ، جگە لەوە دەبێ کەمینە رقی لەعەوام بێتەوە تاهەست کردن بەگوناه لەناخی خۆیدا خەفە بکات وریێ بۆ زەوت کردنی خۆی خۆش بکات. تادادو یەکسانی بەرقەرار نەبێ، رك و کینە لەناو ناچێت. هەروەها تاخەڵك ناچاری درۆ کردن بن بۆ ئەوەی پاساوی نەزانینی خۆیان بۆ دادو یەکسانی بهێننەوە ، ئەوا راستی و دروستی لە گۆڕێ دا نابێت. هەندێك هەن دەڵێن گوایە مەسەلەی لەم جۆرانە: واتە دادویەکسانی بریتین لە کۆمەڵێك ئایدۆلۆژیا کە لەرەوتی مێژوودا دروست کراون وبەسەرەتایەکی بنچینەیی وسروشتی پەیوەندیەکانی ژیان ناژمێردرێن . من لێرەدا نامەوێ بکەومە وردو درشتی پووچەڵ کردنەوەی ئەو جۆرە بیروباوەرە، بەڵام تەنها لە سەر خاڵێکی هەڵوەستە دەکەم: ئەو کاردانەوەیەی کە خەڵکی بەرامبەر پێشێل کردنی دادوو یە کسانی پیشانی دەدەن ، خۆی لە خۆی دا ئەوە بەدەردەخات کە لەو کاردانەوەیەدا هەست بەکۆمەڵێك بەها دەکەن، هیچ هەستێکی ویژدانی بەشەری لەهیچ بوارێکدا هێندەی کاردانەوەی بەرامبەر بەپێشێل کردنی مافی دادو یەکسانی روون و ئاشکرا نیيە . هەڵبەتە بەو مەرجەی کەخودی ئەو کەسە خۆی بەوپێشێلکردنە تاوانبار نەبێت. ویژدانی نیشتمان و گەلیش بەرامبەر دوژمن هەمان کاردانەوەی هەیە، ئەگەر خەڵکی خۆیان هەستێکی ئەخلاقی سروشتیان نەبوایە چۆن دەکرا لەرێی روونکردنەوەی ستەم و کوشتارەکانی دوژمنەوە بوروژێنرایە.

لە پێناسەیەکی تردا دەوترێ کەمرۆڤ گیاندارێکە کەئاکارو رەفتاری غەریزیی لەکەمترین ئاستدایە. شتێکی بەڵگە نەویستە کە مرۆڤ توخمەکانی وروژاندنی غەریزی لەگەڵ خۆی هەڵگرتووە، وەکو تێرکردنی برسێتیو مەیلی سێکسی. بەڵام زۆربەی وروژانەکانی مرۆڤ -پلەو پایەخوازی ، غیرە. ئێرەییو تۆڵە سەندنەوە- لە بونیادی نێو کۆمەڵەوە سەرچاوە دەگرن. ئەوراستییەی کە ئەم مۆتیڤانە دەتوانن بەسەر غەریزەشدا زاڵ بن بەڵگە ی بەهێزیی ئەمانەیە. خەڵکی لەپێناوی ناکۆکیو

پلەو پایەپەرستیو خۆشەویستی و ئەمەکداری‌دا دەست لە گیانی خۆشیان دەشۆن .

درێوترین مۆتیڤ (دافع) لەبەشەردا چەوساندنەوەو زەوت کردنی خەڵکانی ترە لە ڕێی بە کارهێنانی هێزەوە، کەهەمان مرۆڤخۆرییەکەی جارانە، بەلاّم لە بەرگێکی ناسکدا، ئەم جۆرە مەیل ورووژانە لەچاخی بەردینی نوێدا لەئارادا نەبووە، خەڵکانی ئەم رۆژگارە ناتوانن باوەر بکەن بەوەی کەرۆژگارێك هەبووە تیایدا نەچەوسێنەرو نەچەوساوە هەبووە. بەلاّم مێژووی مرۆڤایەتی ئەم دەورانەی دیوە. لەکۆمەڵگا سەرەتاییەکانی مرۆڤایەتیدا. جوتیارو راوچی، هەرکەسە هۆیەکی وەهای هەبووە کەپێی بژیو گوزەرانی پیێ بکاتو. داگیرکردنی سەرو سامانی خەڵکانی‌دی و کەڵە کەکردنی شمەك و کەلوپەل کارێکی بێهوودەبووە. هێشتا سەرمایە پێکەوەنان و بەکارهێنانی سەرمایە وەك وەسیلەو سەرچاوەیەکی هێز نەهاتبووە گۆریێ. ئەو قۆناغەی بیرو ژیانی مرۆڤایەتی بەشێوەیەکی رەمزی لەکتێبی چاخی کۆن دا رەنگی داوەتەوە :

(لەبیاباندا رۆلە کانی ئیسرائیل گەزۆیان دەدرایە) هەرکەسە چەندی بویستایە ئەیخوارد، بەلاّم خستنەلاوەو کۆکرنەوەی شتێکی ستەم بوو،. ئەوەی نەدەخورا هەمان رۆژ خراپ دەبوو لەناو دەچوو، نیگە رانی لە ئارادانەبوو بۆ ئەوەی رۆژی دوایی چی بخۆن. بەلاّم شتێکی وەك گەنم یاتۆو لەناو نابریێو دەتوانریێ کەڵەکە بکریێ و وەکو وەسیلەیەك بۆ بەدەستهێنانی هێزو بەکارهێنانی دژ بەخەڵکانی دی سوودی لیێ ببینریێ. رۆژگارێك کەبەروبووم زیاد لە پێویست بەرهەم هێنرا، بەسوودی چینی فەرمانرەوادا شکایەوە. ئەو کەسانەی سەر بەو چینە بوون توانیان ئەوانی دی بخەنە ژێر دەسەلاّتی خۆیانەوەو ناچاریان بکەن کە بۆ فەرمانرە وایان کار بکەن و بە ئاستێکی کەمی گوزەران قایل بن، کۆیلە کان، کرێکاران و مێیینە بوونە قوربانی سەرەکیی ئەم چەوساندنەوەیە لە رژێمی باوکسالاریدا.

رۆژێـك دێ كۆتـایی بەسـەردەمی مرۆڤخـۆریی بەرلـە مێـژووبێت و مێـژووی راسـتەقینەی مـرۆڤ دەسـت پـێ بكـات، كـە تیایـدا مـرۆڤ وەك شمـەكێك نەكەوێتـە ژێردەسـتی هێزدارانـەوە. ئاسـۆی ئـەو رۆژەوەختێـك بـەدەر دەكـەوێت كـە بـزانین مرۆڤخۆری و خوو و رەوشتەكانمان چەند تاوانیان لەگەڵ خۆیان دا هەڵگرتوە. بـەڵام ئـەو زانینـەش ئەگـەر لـە ناخـەوە پەشـێمانیی لەگەڵـدا نـەبێت هـیچ كاریگەریەكی‌نابێت .

پەشـیمانی هەسـتێكی بـەرزترە لەئەفسـوس و وروژانێكـی بـەهێزە. مرۆڤـی پەشـێمان هەست بەبێزاریـەكی راسـتەقینە دەكـات لـەخۆی‌و لـەكارەكانی خـۆی. پەشـیمانیی راسـتەقینەو شـەرمەزاری والـە مـرۆڤ دەكـەن ئـەو تـاوان و گوناهانـە دووپـات نەكاتـەوە كەلـەرابوردوودا كردوونـی. ئـە گـەر پەشـیمانی نـەبێت مـرۆڤ كردەوەو رەفتاری ناشایستەی خۆی بەتاوان و گوناه نازانێت. بەڵام ئایا مرۆڤ چۆن دەتوانێت پەشیمانیی راستەقینەو هەڵقوڵاو لە ناخی دەروونـەوە بەدەست بهێنێت؟ ئایا ئیسرائیلیەكان لەكوشتنی كەنعانیەكان هەستیان بەپەشیمانی كرد؟ ئایـا ئەمریكاییـەكان لەقـەتڵوعامی خـەڵكانی رەسـەنی ئـەو كیشـوەرە پەشـیمان بوونـەوە؟ هـەزاران سـاڵە سیسـتەمی ژیـانی مرۆڤایـەتی بەردەوامـە لـە دامـاڵینی كاریگـەریی پەشـیمانی، چـونكە هێـزو دەسـەڵات وەكـو هـەق تەماشـا دەكـرێ. پێویسـتە هـەموومان دان بـەگوناه و تاوانـەكانی پێشـینانمان و هاوچـەرخانمان‌و خۆمان دابنێین، ئیدی راستەوخۆ ئەو گوناهانەمان كردبێت یان لەئاستیدا بێدەنگ بـووبین پێویسـتە بەوپـەری راشـكاوییەوەو بەشـێوەیەكی ئاشـكرا، هـەروەكو رێ‌و رەسمـە ئاییندی‌یـە كاسـۆلیكیەكان، دان بەگوناهەكانماندابنێین، تـادەنگی ویـژدانی خۆمان ببیستین، بەڵام بەتەنها دانپێدانان بەگوناهەكانی تاكەكەس دا بەس نی‌یە، چونكە خـەتاكانی گـزوە و چین و میللـەت وحكومـەت ناگرێتـەوە كەپەیوەنـدییان بەویـژدانی تاكـە كەسێكەوە نی‌یـە، تـادان بـە((تـاوانی میللـی))مـان دا نـەنێین هـەر لەرۆیشـتن بەسـەرهەمان رێـی رابووردومـان دا بـەردەوام دەبـین، چـاومان لـە تاوانـەكانی دوژمنانمـان دەبـێ، بـەڵام گوناهـەكانی خۆمـان نـابینین. چۆن دەكـرێ

کەسانێك بەشێوەیە کی جیددی پەیرەوی دەنگی ویژدانیان بکەن لە کاتێك دا میللەتان، کەخۆ یان بەپاسەوانی ئەخلاقیان دەزانن، بێ گوێدانە ویژدانیان سەرگەرمی کاری خۆیانن، ئەمەش ئەنجامەکەی بەوە دەشکێتەوە کەدەنگی ویژدان لەهاوولاتیان دا خەفەدەبێت . چونکە ویژدانیش وەکو حەقیقەت شتێك نییە بەش بەش بکرێ، ئەگەر ئەقڵ بەسەر تەواوی کارەکانماندا فەرمانڕەوا بێ، کەواتە ناکەوێتەژێر دەسەلاتی هەڵچوونە نامەنتیقیەکانەوەو هۆش هەر هۆشە تەنانەت گەر دەستەو یەخەی خراپەش بێ. بەلام ئەقڵ کە ئاگابوونمانە لەحەقیقەت، نەك ئەوەی کەمەیلمان لێیەتی، تەنها وەختێك کاریگەر دەبێت کە هەڵچوونە نائەقلانیەکان لەخۆمان دوور بخەینەوە، واتە بەمانای ڕاستەقینە ببینە مرۆڤ و ئەنگێزە نائەقلانیەکان جڵەوی کارەکانمان نەگرنە دەست.

بەقبووڵکردنی ئەم مەرجە بزانین کام ئەنگێزانە بۆ مانەوەی مرۆڤایەتیی پێویستە، دەکرێ تیرۆرو وێرانکاری ببنە وەسیلەیەك لای گروهێك بۆ لەناوبردنی گروهێکی دی. بەلام گەر هەمان ئەم ئەنگێزانە لەزەمینەیەکی گشتی مرۆڤانەدا تەماشا بکەین، ئەوا مانایەکی دی دەدات، گەر زەبرو زەنگ لەهەموو مرۆڤیکدا هەبێت" نەك بەتەنها گروهێك" بەڵکو تەواوی مرۆڤایەتی تیا دەچێت. لە ڕابوردوودا" ئەمە تەسەور نەدەکرا، بەلام ئەمرۆ خۆشەویستیی ژیان بێ ڕەنگ بووەو فەوتاندنی مرۆڤایەتی شتێکیدوور نییە. چونکەئەو وەسیلەی فەوتاندنە لە دەست خۆماندایەو، لە بیری خۆماندا بەکارهێنانی تاوتوێ دەکەین. ئێستا پێویستە ئەوە بزانین کە پرەنسیپی (مانەوە بۆ باشتر) کە ولاتانی زلهێز بەلای خۆیاندا دەیشکێننەوە" دەشێ بگاتە فەوتاندنی ئەسڵی مرۆڤ.

لە سەدەی نۆزدەهەم دا (ئیمرسۆن)ی شاعیر وتویەتی: ((شتەکان بەسەر مرۆڤ دا زاڵن و بۆ کوێیان بوێت دەیبەن)) ئیمرۆش دەکرێ بوترێ کە((مرۆڤ شتەکانی کردووە بەبتیخۆی و کۆمەڵێك بت دەپەرستێ کە لەتوانایاندایە لە ناوی بەرن)).

بەردەوام ئەوەمان بەر گوێ دەکەوێت کە خۆ گونجاندنی مرۆڤ بێ سنوورە. ئەم قسەیە لە سەرەتاوە خۆی ڕاست دەنوێنێت. بەدرێژایی سەدەو چاخەکان بە

دەردەکەویت کە هەر لە باشترین کارەوە تا خراپترینیان کاریک نەبووە مرۆڤ نەیتوانیبیت ئەنجامی بدات. بەلام تیژی خۆگونجاندنی مرۆڤ سنووری هەیە، هەر ڕەفتاریک لە خزمەتی گەشەسەندنی خودی یا بەرەو کاملبوونی دا نەبیت" زیانبەخش دەبیت.

چەوسینەر لەچەوساوە دەترسیت ، تاوانکار لەو گۆشەگیرییەی کە لەئەنجامی کارەکەیەوە دوچاری بووە دەترسیت " ویرانکەر لەویژدانی خۆی دەترسیت، فرۆشیاری کەل و پەلی بیهودەو بیتام لەنەزانینی نهینی ژیان دەترسیت .

کەواتە خۆگونجانی بی سنووری مرۆڤ لەمانا فراوانەکەیدا ئەوە دەگەیەنیت کەمرۆڤ لە رووی جەستەییەوە زیندووەبەلام لەرووی مرۆڤایەتی یەوە ئیفلیجە. ئەم جۆرە مرۆڤە بەختەوەر نییەو لەزەت لە ژیانی نابینیت، بەدبەخت و بەلەنگازەو بەلەنگازی بەرەو ویرانکاری پەلکیشی دەکات. بەلام ئەگەر بتوانیت ئەوبەرگە لە خۆی دابمالیت دووبارە پەی بەلەزەت و شادی دەباتەوە. مرۆڤ کاتیك لەدایك دەبیت لە رووی روحی‌یەوە ساغە. بەلام لەسەر دەستی خەلکانی دیکە دەیانەویت بەسەریدا زالبن. ئەو خەلکانەی کە لە ژیان بیزارن و رقیان لە ژیان دەبیتەوەو بەرگەناگرن گوییان لەدەنگی تریقەی پیکەنینی پر لە شادی بیت، تیکدەشیویت و ئیفلیج دەبیت. ئەوانە ئەنجامی دوژمنایەتی یەکانی خۆیان بەرامبەر بەمنال بۆ رەفتاری ناشایستەی منال دەگەرینن‌ەوە نەك بۆ هۆو سەرچاوەکانی ئەو دوژمنایەتی‌یە.

بۆچی کەسیك حەز بەخراپەی کەسیکی دیکە دەکات و دەیەویت پەکی بخات؟ وەلامی ئەم پرسیارە لەخووی مرۆڤخۆری‌دا خۆی حەشارداوە. کەتا ئیستاش لە کۆمەلگای ئیمەدا (دونیای خۆرئاوا) هەرماوە، کەسیك کەپەکی بخریت و دوچاری ئیفلیجیی روحی بیت، ئاسان تر لە کەسیکی بەهیز دەچەوسینریتەوە. مرۆڤی بەهیز بەرەنگار دەبیتەوە، بەلام مرۆڤی لاواز ئەو توانایەی نییەو دەبیتە بەندەی دەسەلاتدارانی خراپەخواز. دەستەی دەسەلاتدار چەند بتوانن خەلکانی ژیر دەسەلاتی خۆیان لە رووی روحی‌یەوە ئیفلیج بکەن ئەوەندە ئاسانتر دەتوانن

زەوتیان بکەن و بیانچەوسێننەوەو پەیژەی سەرکەوتنی خۆیان قایمتر بکەن. لەبەرئەوەی مرۆڤ خاوەنی ئاوەزە، دەتوانێت ئەزمونەکانی خۆی هەڵبوەشێنێتەوەو شی بکاتەوەو ببینێت کامیان هۆیەکە بۆ کامڵبوون یان دواکەوتنی، مرۆڤ تا گەیشتن بەئەنجامی خۆی کە خۆشگوزەرانی و ئاسودەیی‌یە هێزە فیکری‌و جەستەییەکانی خۆی پەروەردە دەکات. هەروەکو سپینۆزای فەیلەسوفیش وتوویەتی" بەرامبەری خۆشگوزەرانی‌و ئاسودەیی" غەمگینی و مەلوولی‌یە.

ئەمەش بەو مانایەیە کەشادی بەرئەنجامی ئەقڵەو غەمگینی و مەلوولیش بەرئەنجامی گرتنە بەری رێگای هەڵەی ژیانە. ئەم مەسەلەیە لەکتێبی چاخی کۆندا باس کراوە" لەو جێیەدا کەدەڵێت ئیسرائیلی‌یەکان ژیانێکی خاڵی لە شادییان هەیە گەرچی نوقمی نازو نیعمەتێکی زۆرن. ئەمەش گوناهێکی گەورەیە بۆ ئەو نەتەوەیە.

ئەرکە سەرەکیەکانی کۆمەڵگای پیشەسازی لەگەڵ خۆشگوزەرانی مرۆڤدا کۆك نی‌یە ، ئەو ئەرکانە چین ؟

یەکەمین ئەرکی سەرەکی ئەوەیە کەدەبێ سروشت کۆنترۆڵ بکرێ، بەڵام ئاخۆ کۆمەڵگا پێش - پیشەسازیەکان سروشتیان کۆنترۆڵ نەدەکرد ؟ هەڵبەتە کەدەیانکرد، ئەگینا دەبووایە مرۆڤەکانی ئەو سەردەمە لەبرسانا بمردنایە. بەڵام شێوازی کۆنترۆڵکردنی سروشت لەکۆمەڵگای پیشەسازیدا تەواو جیایە لەو شێوازە لەکۆمەڵگا کشتوکاڵیەکاندا. بەتایبەتیش لەو رۆژگارەوە کە بۆ کۆنترۆڵکردنی سروشت سود لەتەکنەلۆژیا دەبینرێ. تەکنەلۆژیا چۆنێتیی فیکری مرۆڤ بۆ بەرهەمهێنانی شمەك رادەهێنێت.

ئەم کارەش وەکو ئەوە وەهایە پیاو جێی رەحم (منالدان)ی ژن بگرێتەوە، لەئەفسانە بابلیەکاندا دەربارەی خوڵقاندنی مرۆڤ هاتووە کە ((دایە گەورە)) جیهان دەخاتەوە.

ئەركی دووەم" یان پێداویستیی دووەم لە کۆمەڵگای پیشەسازیدا ئەوەیە کە دەڵێن" دەکرێ مرۆڤ لەرێی زەبرەوە یان پاداشتەوە. یان ئامێتەیەك لەو دووانە زەوت بکرێو بەکار بهێنرێت .

پێداویستیی سێیەم لەو باوەڕەوە سەرچاوە دەگرێ کەدەبێ چالاکیی ئابووری قازانجبەخش بێت. لەکۆمەڵگای پیشەسازیدا هەڵپەکردن وراکردن بەدوای قازانج دا نیشانەی چاوچنۆکی نییە، بەڵکو پێوەرێکە بۆ هەڵسەنگاندنی راست و رێکیی چالاکیی ئابوری، شمەك (سلعە) بۆ سوود لێ وەرگرتن بەرهەم ناهێنرێ، گەرچی زۆربەی بەرهەمهێنراوەکان دەبێ بەهای بەکارهێنانیان هەبێ تابفرۆشرێن. ئامانجی بەرهەمهێنان قازانجە. دوائاکامی چالاکیی ئابوریی دەبێ ئەوەبێت کەبەرهەمهێنەر پتر لە بوودجەی ئەنجامدراو بەدەست بهێنێت. هەموو بەهەڵە ئەنگێزەی قازانج بەنیشانەی خەڵکانی چاوچنۆك لەقەلەم دەدەن, هەڵبەتە دەشێ کە قازانج کردن لەو ئەنگێزەیەوە سەرچاوە بگرێ. بەڵام ئەمە سەلمێنەری رێکوپێکی کۆمەڵگای پیشەسازیی ئێستا نییە. قازانج بەتەنها بەڵگەی دروستیی جموجۆڵی ئابووریو پێوەری رکابەرایەتییە لە سەوداو مامەڵەدا.

پێداویستیی چوارەم " کە لە تایبەتمەندێتییە کلاسیکیەکانی کۆمەڵگای پیشەسازییە. رکابەرایەتی (منافسە)یە. مێژوو ئەوەمان پیشان دەدات کەلە ئەنجامی کۆبوونەوەو فراوانبوونی هەندێ دام و دەزگاو بە هۆی نرخ دانانی ناقانونی کە لە ئارادایە رکابەرایەتی لە نێوان دام و دەزگا ئابووریە گەورەکاندا رێی هاوکاریی لە نێوانیاندا خۆش کردووە. رکابەرایەتی زیاتر لە نێوان دوکاندارە بچوکەکاندا هەیە، نەك لەنێوان دوو رێکخراوی ئابووری یا پیشەسازیدا . لە سیستەمی ئابووریی نوێدا پەیوەندیی عاتیفی لەنێوان فرۆشیارو کریاردا نەماوە. لەرا بردوودا پەیوەندی یەکی تایبەتی لە نیوان فرۆشیارو کریاردا هە بووە. فرۆشیار یان بازرگان پەیوەندییەکی باش دەیبەستەوە بەکریارەکەی خۆیەوەو فرۆشتن شتێکی بەرزتربوو لەسەوداو مامەڵە. فرۆشیار بەفرۆشتنی شتی سوودمەندو باش بەکریارەکەی هەستی بەرەزامەندی دەکرد. هەڵبەتە دەکرێت

ئەمرۆش ئەو هەلومەرجە ببینرێتەوە" بەلاّم دەگمەن بووەو پاوانە لەسەر موغازە بچووك و كۆنەكان. لەفرۆشگایەكی گەورەدا فرۆشیار زەردەخەنەیەكی بەئەدەبانەی لەسەر لێوە. بەلاّم لەفرۆشگای شمەكە هەرزانەكاندا فرۆشیار لالوتانە رووی وەردەگێرێت. پێویست بەوەش ناكات كە بڵێین زەردەخەنەی فرۆشیاری فرۆشگا گەورەكە زەردەخەنەیەكی ساختەیەو نرخەكەی وا لەسەر شمەكەكە .

خاڵێكی تر ئەوەیە كەلەم چاخەی ئێمەدا هاوخەمی وبەشداری لەخەفەت و كەسەری خەڵكانی تردا كەم بووەتەوەو، لەگەڵ ئەمەشدا بەرگەی ئازارو دژوارییش كەم بووەتەوە. هەڵبەتە مەبەستم ئەوەنییە كەئەمرۆ خەڵك كەمتر لە جاران دوچاری ئازارو غەم دەبن، بەڵكو هێند لە خۆ بێگانەبوون كە ئاگایان لەئازاری خۆیان نەماوە، وەكو ئەو كەسانەیان لێ هاتووە كەدوچاری نەخۆشیەكی بەردەوام بوون و ئازاری خۆیان بەشتێكی ئاسایی لە قەڵەم دەدەن و وەختێك سەرنجیان رادەكێشێ كەئازارەكە لەو سنوورە ئاساییە تێپەرێت. هەڵبەتە هەستی ئازار هەستێكە لەتەواوی خەڵكدا هەیە. بۆیە ئەو مرۆڤەی دووچاری ئەم ئازارە بووە جۆرە ئاسوودەییەك لە بەشداربوونی خەمی مرۆڤانی تردا دەبینێتەوە. زۆرن ئەو كەسانەی كە هەرگیز تامی شادییان نەچەشتووە. بەلاّم كەسێك نابینیتەوە كە دوچاری ئازارو ئەشكەنجە نەبووبێت، گەرچی هەمووان ئەوپەری تەقەللا دەكەن كەخۆیان لەئاگابوون لەو ئازارە بدزنەوە. هاوخەمی لە خۆشەویستیی مرۆڤایەتی جودا ناكرێتەوە. هەركوێیەك خۆشەویستیی لێ نەبوو هاوخەمیشی لێ نابێت. بەرامبەرەكەی هاوخەمیش بێ دەربەستییە. لەدیدێكی پزیشكیانەوە بێ دەربەستی جۆرێكە لە شیزۆفرینیا. خۆشەویستی بەرامبەر كەسێك مانای وابەستەییە بەو كەسەوە. هەركەسێكیش بەتەنها یەك كەسی خۆش بوێت" لەراستی دا كەسی خۆش ناوێت.

ناوی کتێبەکە لە چاپە ئینگلیزیەکەیدا:

For The Love of Life
Erich Fromm- 1983

ئەمە دەقی وەرگێڕراوی کتێبەکەیە بە فارسی:

((بنام زندگی)) ، اریك فروم ، ترجمه اكبر تبریزی
چاپ اول، ١٣٦٧ (١٩٨٨) ، انتشارات مروارید– تهران

کتێبە چاپکراوەکانی تری وەرگێڕ

بەکوردی:

- چاوەکانی (ڕۆمان)_بوزورگی عەلەوی
- نەورەس (کورتە ڕۆمان)_ڕیچارد باخ
- خەونێك لەولاتی پیاوە بچکۆلەکاندا (کورتە چیرۆکی جیهانی)
- بەناوی ژیانەوە(چاپی یەکەم ١٩٩٧) ئەریك فرۆم
- شۆڕش یا ڕیفۆرم (گفتوگۆ لەگەڵ مارکۆزو پۆپەردا)
- پیدرۆ پارامۆ (ڕۆمان)_خوان ڕۆلفۆ_(بەهاوکاری لەگەڵ ڕێبوار سیوەیلیدا)
- چەند وێستگەیەکی فیکریو ئەدەبی(وتار و باسی فیکری و ئەدەبی)
- تریفەی تەنیایی (ژیانو شیعری سوهراب سپهری)
- تورکیا لەسەردەمی گۆڕاندا _محەمەد نورەدین
- لەگەڵ ئەقڵی خۆرئاوادا (چەند گفتوگۆیەکی فەلسەفیو ئەدەبی)
- نیچە _ پۆڵ ستراتێرن
- ژنێ لەبەردەم وەرزێکی سارددا (ژیان و شیعری فروغ فەروخزاد)
- سارتەر_پۆڵ ستراتێرن
- مۆدێرنەکان_رامین جەهانبەگلو

بەعەرەبی:

- مضيق الفراشات (قصيدة طويلة للشاعر الكردى شيركو بيكه س) ترجمة أزاد البرزنجي, دار الرازى –بيروت- لبنان.
- عار تماماً كالماء (مختارات شعرية لدلاوةر قرةداغى)- ترجمةأزاد البرزنجي, دار الطليعة الجديدة – سوريا – دمشق.
- سِفرالروائح (قصيدة طويلة للشاعر شيركو بيكه س) - ترجمةأزاد البرزنجي, دارنينوى -دمشق –سوريا.